

Sárközy Tamás

Vállalati jog

MsC

BMEGT55M002 M2

2010

BME GTK ŰTI

Üzleti Jog Tanszék

Budapest, 2010. tavaszi félév

Tartalom

BEVEZETÉS - A GAZDASÁGI ÉLET JOGÁRÓL ÁLTALÁBAN	4
I. RÉSZ ALAPVETÉS.....	5
I. FEJEZET A GAZDASÁG ÉS A JOG VISZONYA	5
1. <i>A gazdaság jogi szabályozásának társadalomelméleti lényege</i>	5
2. <i>A jog funkciója a gazdasági életben</i>	8
II. FEJEZET JOGTANI ALAPVETÉS	11
A jog lényege a jogi normában található meg: a jogi norma olyan általános magatartásszabály, amelynek megvalósulását – ha ez szükséges – az állami közhatalom kényszereszközökkel is biztosítja.	11
1. <i>A jog összetevői</i>	11
2. <i>A jogkeletkezés útjai – jogcsaládok</i>	12
3. <i>A jogrendszer felépítése, jogágak</i>	14
4. <i>A jogi norma</i>	16
5. <i>Jogalkotás, a jogszabály hatálya</i>	19
6. <i>Jogforrástan – a jogforrások rendszere, hierarchiája</i>	20
7. <i>Jogviszonytan</i>	23
1. <i>A jogviszony fogalma</i>	23
2. <i>Jogalanyok</i>	23
3. <i>A jogviszony tárgya és tartalma</i>	25
4. <i>A jogviszony szerkezete</i>	26
5. <i>A tulajdonjog</i>	27
6. <i>Jognyilatkozat, jogügylet</i>	28
7. <i>A jogi felelősségről. Magánjogi felelősség - kártérítés</i>	28
III. FEJEZET A JOGALKALMAZÁS	31
1. <i>A jogalkalmazás fogalma</i>	31
2. <i>Közigazgatási jogalkalmazás (eljárás)</i>	32
3. <i>Bírósági jogalkalmazás (eljárás)</i>	33
4. <i>Választottbíráskodás</i>	34
5. <i>Jogszabályértelmezés</i>	35
6. <i>Az igazságszolgáltatás szervezete</i>	35
II. RÉSZ TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KITEKINTÉS	38
I. FEJEZET: A POLGÁRI PIACGAZDASÁG JOGI SZABÁLYOZÁSA	38
1. <i>A polgári piacgazdaság klasszikus jogi alapelvei</i>	38
2. <i>A piacgazdaság jogának modernizációs tendenciái a XX. században</i>	42
3. <i>A szocialista tervgazdálkodás joga</i>	51
4. <i>Az Európai Unió gazdasági joga</i>	60
II. FEJEZET A MAGYAR GAZDASÁGI JOG FEJLŐDÉSE	65
1. <i>A magyar gazdasági jog fejlődése 1945-ig</i>	65
2. <i>"Klasszikus" szocialista gazdasági jog Magyarországon (1948-1967)</i>	67
3. <i>A magyar gazdasági reform joga (1967-1988)</i>	68
4. <i>A társadalmi-gazdasági rendszerváltozás gazdasági jogszabályai</i>	71
III. RÉSZ TÁRSASÁGI- ÉS CÉGJOG	77
I. FEJEZET ALAPVETÉS	77
1. <i>A szervezeti jogalanyokról általában</i>	77
2. <i>A társaság fogalmi ismérvei</i>	77
3. <i>Nonprofit, illetve gazdasági társaságok</i>	79
4. <i>Nemzetközi társasági szabályozási modellek</i>	81
1. <i>Az angol-amerikai modell lényege</i>	81
2. <i>A német (kontinentális európai) modell lényege</i>	81
5. <i>A magyar társasági jog alapelvei</i>	82
6. <i>A társasági jog kapcsolódó jogterületei</i>	83
7. <i>Az európai társasági jog</i>	84
2. FEJEZET - A HATÁLYOS MAGYAR TÁRSASÁGI JOG	86
2.1. <i>A társasági törvény felépítése, alaprendelkezései</i>	86
2.2. <i>A társaság létszakaszai</i>	88
1. <i>Alapítás</i>	88

2. A társasági szerződés módosítása	91
3. Átalakulás	91
4. Egyesülés, szétválás	92
5. Jogutód nélküli megszűnés	92
3. <i>A gazdasági társaság szervei</i>	93
1. A társaság legfőbb szerve	93
2. A gazdasági társaság ügyvezetése	94
3. Felügyelőbizottság	95
4. A könyvvizsgáló jogállása	96
4. <i>Tagok érdekvédelme, kisebbségvédelem, hitelezővédelem</i>	97
1. Tagok individuális érdekvédelme	97
2. Kollektív kisebbségvédelem	97
3. Hitelezővédelem	98
5. <i>A legegyszerűbb társasági formák: a közkereseti és a betéti társaság</i>	98
6. <i>A korlátolt felelősségű társaság</i>	99
7. <i>A részvénytársaság</i>	100
1. Fogalmi kérdések	100
2. Részvényosztályozások	101
3. Részvényesi jogok és kötelezettségek	102
4. Az rt. szervezete	102
5. A nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkozó külön szabályok	103
8. <i>Konzernjog</i>	104
III. FEJEZET CÉGJOGI SZABÁLYOK	105
1. <i>Cégnyilvántartás- cégjegyzék</i>	105
2. <i>Cégeljárás – az elektronikus cégbejegyzési eljárásról</i>	106
III. RÉSZ AZ ÜZLETI JOG EGYES KÜLÖNÖS TERÜLETEI (FIZETÉSKÉPTELENSÉGI JOG; VERSENYJOG).....	109
1. FEJEZET FIZETÉSKÉPTELENSÉGI JOG	109
1. <i>A fizetéképtelenségi jog közös rendelkezései</i>	109
2. <i>A csődeljárás lényege</i>	110
A csődeljárás olyan eljárás, amelynek során az adós - a csődegyezség megkötése érdekében - fizetési haladékok kezdeményez, illetve csődegyezség megkötésére tesz kísérletet	110
1. A csődeljárás megindítása	110
2. A fizetési haladék – „csődmoratórium”	110
3. A „csődegyezség”	111
3. <i>A felszámolási eljárás lényege</i>	111
1. A felszámolási eljárás megindítása	111
2. A fizetéképtelenség bírói megállapítása	112
3. A felszámolás menete	112
2. A hitelezői választmány megalakítása céljából a felszámoló a felszámolást elrendelő végzés közzétételi időpontjától számított 90 napon belül köteles a nyilvántartásba vett hitelezőket összehívni	113
4. A hitelezői igények kielégítése	113
2. FEJEZET VERSENYJOG	114
1. <i>Alapvetés</i>	114
1. A Magyar versenyjogi szabályozás rendszere	114
2. EU csatlakozásunk és a versenyjogi szabályozás változása	115
2. <i>A tisztességtelen verseny elleni jog</i>	116
1. Versenyhátrányok – a klasszikus versenyjogi tényállások és a reklám	116
2. Reklámozás és „versenyjogi fogyasztóvédelem”	118
3. <i>A versenykorlátozások joga</i>	119
1. A gazdasági versenyt korlátozó megállapodás tilalma	119
a) A „kartell” fogalma a magyar versenyjogban - általános kartelltilalom	119
b) Törvényi mentesülés szempontjai a kartelltilalom alól	120
c) Az érintett piac meghatározása	121
d) A csoportmentesítés rendszere	121
2. A gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma	121
a) Az erőfölénnyel való visszaélés esetei	122
b) Az erőfölénnyel való visszaélés vizsgálata	122
3. A vállalkozások összefonódásának ellenőrzése	123
a) Az összefonódás esetei	123
b) Az összefonódások ellenőrzése – „füzióengedélyezés”	124
c) Az érintett vállalkozások	125
d) Az engedélyezési eljárás – az elbírálás szempontjai	125
4. <i>A Versenyhivatal eljárásának alapvető kérdései</i>	126

BEVEZETÉS - A GAZDASÁGI ÉLET JOGÁRÓL ÁLTALÁBAN

Ez az alapvetően a nem a hivatásszerűen jogi foglalkozásra készülő gazdasági szakemberek (közgazdászok, mérnökök, agrárszakemberek) a master képzés keretében felmerülő igényeinek kielégítését célzó jegyzet a *gazdasági élet jogát, a vállalati jogot* tárgyalja, mégpedig a magyar tételesjogra koncentrálna.

A vállalati jog (üzleti jog) mint jogág, mint jogi diszciplína fogalma, tárgya, más jogágaktól való elhatárolása azonban a magyar, illetve külföldi jogirodalomban vitás. Öncélú jogági viták helyett - lényegében az amerikai *business law* irodalom mintájára - igyekeztünk a jegyzet tematikáját a praktikus igényekhez igazítani és a gazdasági jogot ekként körülhatárolni.

Az ember mindennapi élete tele van gazdasági vonatkozásokkal. Gazdasági életen azonban - szűkebb értelemben - az *üzleti világ* működése értendő. Az ilyen értelemben vett üzletszerű gazdasági élet középpontjában a vállalkozó (régiesebb nevén a kereskedő) áll.

Vállalkozó az, aki üzletszerűen - azaz viszonylag állandósultan (tartósan), vagyoni kockázatot vállalva, vagyoni felelősséggel, nyereségszerzés végett - gazdasági tevékenységet végez. Miután pedig a XX. század végén a technikai fejlődés, a tömegtermelés és tömegfogyasztás, valamint a nemzetköziesedés eredményeként a gazdasági tevékenység egyre erőteljesebben *társas vállalkozássá*, illetve szervezeteken keresztül végzett, *szervezetszerű tevékenységgé* vált, a vállalkozói (kereskedői) státusz jogának középpontjává a tág értelemben vett *társasági jog* válik.

Jegyzetünk rövid elméleti, történeti és nemzetközi összehasonlító áttekintés után a szorosabb értelemben vett társasági jogot helyezi a tárgyalás középpontjába. A társasági, illetve szövetkezeti anyagi jogot, illetve az egyéni vállalkozások jogát a *cégnyilvántartás*, illetve a *cégeljárási alaki joga* egészíti ki.

A vállalati jog keretei között tárgyaljuk még a tág értelemben vett *csődjogot*, azaz a gazdálkodó szervezetek megszűnésének jogát. illetőleg az – ugyancsak tág értelemben vett - *verseny- és konszernjogot*, azaz részben a vállalkozáshoz szükségképp kapcsolódó, piaci verseny szabadságát, illetve tisztaságát biztosító normaanyagot, részben a vállalatcsoportosulások jogát, azaz a technikai fejlődés folytán szükségképpeni koncentráció, illetve integráció összehangolását a piaci versennyel. Nem tárgyaljuk ugyanakkor az MSC képzés keretében a külön tárgy részét képező bank- és értékpapírjogi, valamint tőzsdejogi ismereteket sem.

I. RÉSZ ALAPVETÉS

I. fejezet A gazdaság és a jog viszonya

1. A gazdaság jogi szabályozásának társadalomelméleti lényege

1. A polgári forradalmakat megelőző társadalmakban a gazdaság és a jog viszonya nem "tisztán" jelentkezett, talán a római társadalom egy rövid időszakát leszámítva, amikor az áruviszonyok jogi szabályozása relatíve elkülönül a közhatalmi viszonyoktól. (A római jog ezért a modern polgári jog alapvető dogmatikai előzménye.) Az antik, a germán, illetve az ázsiai termelési módban, a rabszolgatartó, illetve feudális társadalmakban ugyanis a gazdasági viszonyok részben családi-nemzetségi viszonyokkal, részben pedig közhatalmi viszonyokkal forrtak össze, a gazdaság, a politika és az állam viszonyai elkülönülten nem jelentek meg.

A polgári társadalmaknak az a törekvése, hogy intézményesen elhatárolják egymástól a közszférát és a magánszférát, a közérdeket és a magánérdeket, a *politikát és a gazdaságot* (magánszférán alapvetően a gazdasági viszonyokat értve), lehetővé tette a gazdaság és jog viszonyának viszonylag önállósult tárgyalását. A közgazdasági irodalomban főleg *Adolf Wagner*, a szociológiai irodalomban *Max Weber*, a jogi irodalomban *Rudolf Stammler*, magyar vonatkozásban pedig *Navratil Ákos* és *Moór Gyula* elemezték sokoldalúan a XIX. század végén, XX. század első felében ezt a problémát.

A jogi elméletben még ma is nagy súlyú Rudolf Stammlernek az a tétele, amely szerint a jog a társadalmi életnek a formája, a gazdaság pedig az anyaga, tartalma. A jog és a gazdaság tehát nem két önálló jelenség, hanem ugyanannak a jelenségnek két egymással szükségszerűen összefüggő oldala. A jog azonban logikai (habár nem időbeli vagy oksági) előzménye a gazdaságnak, így a jog az elsődleges a gazdasággal szemben. Stammler voltaképp nem ismer el a jogtól független gazdasági jelenséget. *Savigny* szerint viszont nem minden társadalmi viszony tartozik a jog területére, de egyetlen társadalmi viszony sincs onnan egyszer s mindenkorra kizárva. Navratil Ákos fejtette ki azt, hogy különbséget kell tenni ún. *elemi* és *másodlagos* gazdasági jelenségek között. Az elsődleges jelenségek a jogi rendtől teljesen függetlenek, a másodlagosak viszont kizárólag a jogi rend következményei, mint pl. a jövedelemelosztás módjai. Természetesen ismer azonban Navratil vegyesen gazdasági és jogi jellegű jelenségeket is. Hasonlóan Moór Gyula *a)* jogilag nem szabályozott közgazdasági jelenségek, *b)* nem gazdasági tartalmú jogi jelenségek és *c)* jogilag szabályozott gazdasági jelenségek között differenciál, felhasználva Max Webernek azt a tételét, amely szerint nemcsak a gazdaság tágabb, mint a jog, hanem a jog is tágabb, mint a gazdaság.

A gazdaság és a jog viszonyával igen részletesen foglalkozott Max Weber, a nagy hatású német igazgatásszociológus. Max Weber kétoldalú harcot folytatott: egyfelől fellépett a gazdaságot jog által meghatározni kívánó Stammlerrel szemben, másfelől azonban a vulgármaterialista nézetek ellen is, amelyek eléggé erősek voltak e kor irodalmában. Weber szerint a gazdasági viszonyok jogi szabályozásának célja racionalitást vinni a gazdaság spontaneitásába, továbbá formalizálni a gazdasági jelenségeket. Ezért a jog formát ad a gazdasági viszonyoknak, a kiszámíthatóságot, a kalkulálhatóságot biztosítja a gazdaságban. A jogi szabályozásnak konvencióvá, szokássá kell válnia a gazdasági életben, ehhez szükséges a jogi szabályozás által biztosított szankciók igénybevétele is. A jogi szabályozás jelentősége Weber szerint az, hogy növeli a gazdasági cselekmény bekövetkezésének valószínűségét, módot ad az üzleti kockázat előzetes felmérésére, illetve csökkentésére, játékszabályokat nyújt, intézményes kereteket biztosít az üzleti élet szereplői közti viták rendezésére.

Hasonlóan jelentkezik a kérdés az újabb amerikai ún. *realista jogfilozófiában* is, pl. *Posner*-nél. Posner a jogot nyilvános, azonos szituációkban levőket egyenlően kezelő, formális eljárásokat biztosító szabályrendszernek tünteti fel, amelynek funkciója az erőforrás-allokálás biztosítása, továbbá az értéket, hasznosságot maximalizáló funkciója, amely funkciók egyben alkalmasak költségek minimalizálására is. Főleg *Maculay* mutatott rá arra, hogy a modern gazdaság igenis működhet jogi szabályozás nélkül (ld. a tőzsdei ügyleteket, a kartellszerződéseket, vagy akár a szerződésszegési viták bíróság nélküli elintézését stb.). Mindez cáfolja azt a tételt, hogy a jog egyszerűen a gazdaság formája lenne.

A marxista jogelmélet alapvető tanítása volt, hogy a jogot *végső fokon* a gazdaság határozza meg. A gazdaság tehát az alap, a jog pedig a felépítmény része. A vulgarizált marxizmusban a jog a gazdaság pusztá reflexe, a jog egyszerű formája lenne a gazdaságnak, mint tartalomnak. Ezen a leegyszerűsítésen azonban a szocialista jogelmélet az 1970-80-as években Magyarországon túljutott.

2. A gazdaság és a jog között *bonyolult kapcsolatrendszer* áll fenn. *A jog nem formája a gazdaságnak mint tartalomnak*, mert ha ez igaz lenne, akkor szükségszerű kölcsönhatás lenne közöttük. A gazdaság és jog viszont nem feltételezik szükségképp egymást, a gazdaság bizonyos állapota a jognak csak előfeltétele, a gazdaság létezhet jog nélkül is. A gazdaság alapjellege *ontológiai elsőbbséget* biztosíthat számára a joggal szemben, de ez nem jelenti azt, hogy a jog a gazdaságnak a formája. A jognak mint sajátos társadalmi objektivizációnak külön saját tartalma és formája van, *a jog és a gazdaság belső szerkezete különemű*. A jognak a gazdaság egyszerű formájára változtatása elszegényíti a jogot, a gazdaság pusztá eszközévé teszi, közvetlen tükrözéssé változtatja a bonyolult jogi megvalósítást, azaz elmossa a jog sajátosságait a gazdaságban.

A gazdaság a jogban sajátos módon *tükröződik* vissza. Mint a magyar jogelméleti irodalomban főleg *Peschka Vilmos* fejtette ki: ismeretelméleti megismerés történik. A jog saját tartalmára és formájára "átfordítja" a gazdasági viszonyokat. A jog feladata nem a gazdaság egyszerű leírása, hanem a jog homogén közegébe történő átgyúrása, sajátos jogi transzformálása. Mivel minden ismeretelméleti megismerés szubjektív, a jog a gazdaságot *variatív megoldási lehetőségekként* fejezi ki. A jog tehát egy és ugyanazon gazdasági jelenséget többféleképp tudja szabályozni. Ezen túlmenően a jog a *számára lényegeset* emeli ki a gazdaságból, továbbá alapvetően *követelményi (sollen)* szintre emeli a gazdaság ténylegességeit (*sein*), miközben a tükrözés során viszonylag öntörvényű sajátosságait, viszonylagos önállóságát érvényesíti. A jog így visszahat a gazdasági viszonyokra, bizonyos mértékben átalakítja azokat.

A jog tehát nem egyszerűen formája, kerete, felépítménye tehát a gazdasági viszonyoknak, nem egyszerűen eszköz, hanem "teleológiai öncél", *önmagában érték*, úgy hat vissza, úgy befolyásolja a gazdasági viszonyokat, hogy *beleviszi a jellegzetes jogi szemléletmódot a gazdálkodási formákba*. A jogi szabályozás a gazdasági viszonyok *minőségi megváltoztatásával* jár. A jogilag szabályozott gazdasági viszonyok nem egyszerűen a gazdaság és a jog mechanikus mennyiségi összegét jelentik, hanem egy olyan sajátos, *minőségében új* anyagi tartalmú ideológiai viszonyt képeznek, amely viszonylagos önállósággal, deformálva tükrözi vissza a gazdasági viszonyokat. A jognak speciális, a gazdasággal közvetlenül össze nem függő, a gazdaságnál tágabb feladatai, következőképpen sajátos eszközei vannak, ezért a valóságban egységes egészet képező, jogilag tükrözött *gazdasági viszonyok közgazdasági és jogi szemléletmódja egymástól objektíve eltér*. A jog ilyen értelemben vett tükröző szerepéből következően a gazdasági viszonyok és a jogviszonyok teljesen nem felelhetnek meg egymásnak, ontológiai eltérés van közöttük. A jog rendszerébe való beépítésből tehát a közgazdasági és a jogi szemléletmód *szükségszerű eltérései* adódnak.

Például a jog stabilitásra, biztonságra való törekvése ütközik a gazdaságpolitikai rugalmassággal, a gazdasági-műszaki követelmények gyors változásával. A jogi szemléletmódban a Polgári Törvénykönyv, avagy a Kereskedelmi Törvénykönyv játssza a gazdaság szabályozásában a főszerepet, a közgazdasági gondolkodásban viszont az adó- vagy az árszabályozás kerül előtérbe. A közgazdasági szemlélet *globális*, kevésbé törekszik *fogalmi pontosságra*, mint a jog. A jog számára az elsődleges érték a jogszabályok betartása, a *törvényesség*, ezzel szemben a gazdaságpolitika *célszerűségre* törekszik, ez a törekvés sokszor a jogszabályok gyakorlati lerontásához vezet. Mindez már jelzi azt, hogy a gazdaság és a jog objektív eltéréseit egyik oldalról a túlságosan pragmatikus gazdasági szemléletmód, másik oldalról a túl elvont absztrakciók csábításába eső öncélú jogászkodás *szubjektív hibákból* tovább is növelheti.

A gazdaság és a jog objektív eltéréseit fokozza a jog, illetve jogi elmélet ún. *egyenlőtlen fejlődése* is. *Lukács György* elemezte rendkívül találóan azt a jelenséget, ahogy pl. a római rabszolgatartó jog a francia forradalom után, a XIX. században, a kontinentális szabad versenyes kapitalizmus egészen más gazdasági körülményei között a jog általános alapjává vált. A jog erős elasztikusságára, *alkalmazkodóképességére* vall az is, hogy a szocialista direkt tervezdélködés rendkívül centralizált és naturalizált körülményei között az 1930-as évek végén feléledt a Szovjetunióban az áruk mindenhatóságára alapított liberálkapitalista jogi technika elsődlegessége. A jog tradíciókra való hajlamossága, ún. *konzervativizmusa*, továbbá az a sajátossága, hogy egy bizonyos jogi megoldás *egészen más* társadalmi körülmények között is funkcionálni tud, a gazdaság jogi tükrözésében is sajátos megoldásokra vezet. Nyilvánvaló, hogy helytelen pusztán azért elvetni egy jogi megoldást, mert egy más típusú társadalmi rendszerben is érvényesül. Ugyanakkor viszont nem szabad a jog tradíciókra való hajlamosságát túlhajtani, pusztán dogmatikai, szerkezeti absztrakciókban gondolkodni, hanem a jogrendszert folyamatosan hozzá kell igazítani a meg-megújuló társadalmi-gazdasági követelményekhez. Ha ugyanis a jog nem ad módot a gazdaságpolitikai rugalmasságra, az időközi változások érvényesítésére, ezáltal mintegy belehajsolja a jogszabályok áttörésébe a gazdaságpolitikát. Ez azonban ellentétes a modern polgári társadalmak egyik legalapvetőbb alkotmányos elvével, a *jogállamisággal*, a *jogbiztonsággal*. Egy jogállamban a jogszabályt mindenkinek – elsősorban pedig az államnak – mindaddig követni kell, amíg hatályban van, a jogszabályok tényleges gyakorlattal való lerontása (ún. *desvetudo*) nem alkotmányos, veszélyeztetet egy alapvető értéket, a jogbiztonságot.

3. Összefüggésben azzal, hogy a marxizmus klasszikusai a legfejlettebb kapitalista országokban, és lényegében egyszerre feltételezték a szocialista forradalom győzelmét, és ezért az átmeneti korszakot a kommunizmusig igen rövid időszakra képzelték, adódott a marxizmus eredeti álláspontja, amely az áruviszonyokat és azok jogi tükrözését, a jogi forma szükségességét a szocialista társadalmi tulajdonra nézve lényegében *tagadta*. A szocialista jog első teoretikusai *Sztucska* és *Pasukanisz* ennek megfelelően elleneztek az államosított társadalmi tulajdon, a népgazdaság terén a jogi formák alkalmazását. Később pedig, amikor a jog szerepét a szocialista gazdaságban a Szovjetunióban az 1930-as évek közepén elismerték, lényegében a jogot a gazdaságpolitika egyszerű *eszközeként*, azt a gazdasági viszonyok pusztá paragrafusokba szedési formájaként fogták fel. A szocialista jogi irodalomban sokáig az a vulgármaterialista álláspont volt az irányadó, amely a gazdaság és a jog kapcsolatát egyszerűen a gazdaságot szabályozó jogszabályokkal azonosította, kizárólag *eszközként* kezelte a jogot, nem bontottak ki a gazdasági-termelési viszonyok jogi tükrözésének differenciált sajátosságait.

Főleg az 1960-as évekig a jogot a szocialista gazdaságokban igen korlátozottan hasznosították, *szükséges rossznak* tekintették. A jog funkciója ebben a rendszerben lényegében hármas volt: a) gazdaságpolitikai, illetve a vállalati döntések pusztán formai

megfogalmazója, b) a jog állami erőszakot legitimáló, szankcionáló, felelősségrevonó, végül c) konfliktusfeloldó, pereket lebonyolító szerepe. Ez a helyzet csak a szocialista társadalmi rend bomlása során, az 1960-1990 közötti szakaszban változott meg bizonyos mértékben.

Ugyanakkor a polgári társadalmak jogállamok, alapvető lényegük, hogy az államszervezet a törvénynek, a jognak alávetett (Rule of law). A parlament törvényei nem kerülhetnek szembe az Alkotmánnyal, az Alkotmánynak biztosítani kell az alapvető (és egyre bővülő) emberi jogokat (ún. alkotmányos állam). Az állami végrehajtó hatalom, a közigazgatás a törvénynek alávetett, az államhatalom megosztott, benne intézményes ellenhatalmak működnek.

A gazdaság és a jog viszonyának elemzése során azt is figyelembe kell venni, hogy a gazdasági viszonyok jelentős része, különösen a *technikai gazdasági relációk egész sora nem részesülhet jogi szabályozásban.* A gazdaság jelentős része a jogon kívül helyezkedik el, a jognak tehát megvannak a *maga határai.* A tisztán technikai jellegű szabályok jogi megjelenítése deformálja a jogot, az ezzel kapcsolatos *túlszabályozás* a jog inflálódása útján a jog lejáratására vezet.

Abban a körben, ahol a gazdasági viszonyok jogi szabályozásban részesülnek, a jog *nem közvetlenül,* hanem a *gazdálkodási formákon* keresztül szabályozza a gazdasági viszonyokat. A gazdasági viszonyok legközvetlenebb kifejezője nem a jog, hanem a jog szabályozó hatása beépül a gazdálkodási formába, és így hat "vissza" a gazdasági viszonyokra. A tulajdonjog fogalma nem azonos egyszerűen a jogilag szabályozott tulajdonviszonyokkal, hanem azokon belül egy sajátos jogági-jogtechnikai eszközzel kialakított különleges, szűkebb körű intézmény. Hasonlóan a gazdálkodási formák vegyes jellegét tükrözi a gazdaságirányítás és a vállalat kategóriája is. A vállalat pl. megközelítő szociológiai, szervezési, közgazdasági és jogi oldalról egyaránt, de mint gazdálkodási forma csak ezen tényezők együtthatásaként fogható fel.

A gazdaság jogi tükrözése szükségképpen speciális, mégpedig kétsíkú. Egyrészt a gazdasági viszonyok állapota meghatározza - meglehetősen nagy *tűrőhatárok között* - az egész gazdasági jogrendszert, annak intézményi felépítését. Másrészt, párhuzamos folyamatként, a gazdasági viszonyokra visszahatva a jogi formák beépülnek a *gazdálkodási formákba.* Egy-egy konkrét gazdasági jogintézmény kialakításánál két, nagyfokú önállósággal rendelkező rendszer egymásra hatásának *eredője* jelentkezik, ezért ez az eredő is rendszerint alternatívákat, illetve variánsokat jelent. Más szóval: egy és ugyanazon gazdasági jelenséget a jog *több módon* is kifejezhet. Ez viszont eltérő megoldási lehetőségeket kínál a gazdaságpolitika, illetve a jogpolitika számára, az egyes megoldások viszont más-más gazdasági, illetve jogi előnyökkel és hátrányokkal járnak.

2. A jog funkciója a gazdasági életben

1. A totalitárius szocialista állam összekapcsolódva a társadalmi tulajdonnal és a direkt tervgazdálkodásos rendszerrel, szükségképpen a jog *kötelező, biztosító és kényszerelemét* juttatta kifejezésre. Az állam teljes nemzetgazdasági keresztmetszetben, a részelemekre is kiterjedően szervezte a gazdaságot. Ez a szervezés szükségképpen adminisztratív, utasítás-jellegű volt, a jog valódi lehetőségeit szükségképpen nagymértékben *háttérbe* szorította. A gazdaság utasításos szervezése azonban általában formálisan, jogi formákban, paragrafusokban jelentkezett, bár ez az ún. jog igen messze volt az "igazi", "értéktartalmú" jogtól. Talán ebből a meghaladott állapotból származik az a jelenleg is elég széles körben elterjedt közgazdasági-szociológiai vélemény, amely szerint a gazdaságban a jog *durva,* formális, adminisztratív eszköz, amely csak megengedésben, illetve tilalomban tud gondolkodni.

Mihelyt azonban kialakul a demokratikus államszervezet és a piaci versenygazdaság, a jog funkciója szinte egyenlő súllyal válik *kettőssé*. E funkció részben továbbra is a védelemben, a biztosításban, a kötelezésben és a szankcionálásban áll, azonban a jog *progresszivitása* erőteljesen növekszik: a jog új típusú, ösztönző, befolyásoló normák kialakításával, jellegzetes jogi eszközök gazdasági szabályozóvá változtatásával *aktívan közreműködik* a gazdaság fejlesztésében. A jog tehát nemcsak egyszerűsít, nem tud bizonyos gazdasági mennyiségeket és minőségeket kifejezni, hanem egyes esetekben differenciálja, másutt integrálja is a gazdasági viszonyokat.

2. Az nyilvánvaló, hogy a jogszabály relatív statikusságával és általános jellegével leegyszerűsíti a gazdasági viszonyok sokszínűségét. Pl. az adásvételi szerződés jogi struktúrája szempontjából teljesen közömbös, hogy 10 vagy 50 000 berendezést adnak el. Ugyanakkor azonban, amennyit a gazdasági viszony az általánosított statikus jogi kifejezési mód következtében veszít az elevenségéből, ugyanannyit *gazdagodhat* is a jogi szabályozás által. A jog finomító tendenciája elsősorban a jognak azt a tulajdonságát hasznosítja, hogy egy és ugyanazon gazdasági eredménnyel járó gazdálkodási magatartás a jog fényében *eltérő tényállási alternatívákat* ölthet. Ugyanazon gazdaságpolitikai szándék, cél többfajta jogi megjelenítési módot kaphat, eltérő előnyökkel és hátrányokkal. A jog elsősorban azért tudja többféle módon is kifejezni ugyanazt a gazdasági folyamatot, mert *jogágazatilag és jogintézményileg differenciált*, az egyes jogágak szabályozási módszere pedig eltérő. Nyilvánvaló, hogy a jogi szabályozás módszerét végső soron a szabályozás tárgyát képező társadalmi-gazdasági viszonyok befolyásolják, de ez csak *végső* összefüggés, és a jogpolitikának igen széles választási szabadsága van a szabályozás módszereinek megválasztásában, az egyes jogágazati eszközök, jogintézmények variálásában.

A gazdaságot szabályozó jogszabályok az adott területen a gazdaságból új elemeket bontakoztathatnak ki. A gazdasági jogban csak részlegesen kerülnek alkalmazásra az olyan általános jogi magatartásszabályok, amelyeknek hipotézis-, diszpozíció- és szankció-jellegű szerkezete van. Megjelennek pl. a feladat-meghatározó, az ajánló és a szervező normák. Figyelembe kell továbbá venni, hogy a jognak a gazdaságban való érvényesülése nem szűkíthető csak azokra a jogszabályokra, amelyek a gazdaságot szabályozzák, hanem ezek hatályosulása, a *jogszabályok hatékonysága* az alapvető kérdés. A jogszabályokat a gazdasági élet szereplőinek tudatosítaniuk kell (gazdasági jogtudat), *követniük* kell - ez a jogkövetés az államigazgatási szervek vonatkozásában a jogszabályok *végrehajtását*, illetőleg a *jog bírósági alkalmazását* jelenti. Megállapítható ezért, hogy az egyes gazdasági jogszabályoknak számos *előre ki nem számítható mellékkövetkezménye* lehet, továbbá az is tény, hogy többnyire egy és ugyanazon jogszabályhoz jó és rossz gazdasági mellékhatások egyaránt fűződhetnek.

3. A gazdaságot szabályozó jognak be kell épülnie a *gazdaságpolitika* megvalósításába. A gazdaságpolitika és a jogpolitika az általános politika kereteibe illeszkedve *kölcsönösen tágabbak* egymásnál. A gazdasági jogpolitika a gazdaságpolitika egyik tényezője, de ugyanakkor egy másik típusú egésznek, a jogpolitikának is a része. A gazdaságban alkalmazott jogpolitikának sajátos eszközeivel szolgálnia kell a gazdaságpolitikát, ugyanakkor azonban a gazdaságpolitikának is figyelembe kell vennie a jog viszonylag öntörvényű sajátosságait, teherbíró és alakító képességét. A gazdasági bűncselekményeknek pl. be kell épülniük a Büntető Törvénykönyv rendszerébe, a büntetőpolitika egészébe, de alkalmazkodniuk kell a gazdaságpolitikai alapszándékokhoz is.

A piacgazdaságban a jog funkcióinak *jelentős kibővülésével* lehet találkozni. Ténylegesen kezdik elismerni azt, hogy a jog nemcsak konfliktusfeloldó, a gazdaság szereplői közti vitákat rendező és nemcsak szankcionáló jellegű, hanem a *társadalom befolyásolásának olyan eszköze*, amely szervező, folyamatszabályozó normáival orientálja a gazdálkodás

alanyait. Ennek megfelelően a jog *stabilizáló* funkciót lát el (pl. szervezeteket, döntési jogköröket, hatásköröket rögzít), a jog *formalizál* (pl. eljárási módozatokat nyújt a gazdaságpolitikának), a jog ajánló szabályaival *magatartásmintákat* kínál (pl. a gazdasági szerződésekre vonatkozó diszpozitív szabályoknál), a jog *védő, jogosító rendelkezéseket* ad (pl. kisérvényes-védelem, hitelezővédelem), a jog *integrációkat rögzít* (ld. pl. a konszernjogban a vállalatcsoportokra vonatkozó szabályokat), a jogon keresztül *feladatokat* határoznak meg (pl. a fogyasztó- avagy a hitelezővédelem révén), a jog a *racionalizálás* formája (pl. megosztja a kockázatot az egymással kooperáló vállalatok között) stb. A közgazdasági elméletben gyakran csak a kötelező jogszabályt ismerik, nem ismerik a diszpozitivitás és a kogencia közötti különbséget, és így nem tudják ezeket a jogi finomságokat felhasználni a gazdaságpolitika szolgálatára.

A gazdaság állami befolyásolása *egyszerre* politikai, közgazdasági, közigazgatási, szervezési és jogi követelmények megvalósítása. Ezeknek a szakmai sajátosságai, szemléletmódja, fogalomrendszere - tradícióiknál, történeti fejlődésüknél fogva - jelentősen eltér, a gazdaságnak más-más metszetét más és más módon ragadják meg. Ugyanakkor e tényezők a gyakorlatban nem külön-külön, hanem *összefonódva* jelentkeznek, csak egyszerre, együttesen jelenhetnek meg. A politikai-közgazdasági-közigazgatási-szervezési és jogi követelményeknek egymással viszonylagos egységben, dialektikus kölcsönhatásban kell érvényesülniük, mert ha ez nem így van, jelentős veszteségek keletkeznek. Az államnak biztosítani kell egyfelől e különböző tényezők szerves egymásra hatását, másfelől az egyes résztényezők immanens sajátosságainak egységén belüli minél teljesebb kibontását, e tényezők *tudatos és kombinált felhasználását* egymás kiegészítésére és helyettesítésére.

Ez a gyakorlatban sok esetben nem így jelentkezik, hanem a gazdaságirányítás *felszeletelődik* egyes részelemeire. Így sokszor elválik a közgazdaság a jortól, a szervezés mindkettőtől stb. Nincs közgazdasági és jogi szabályozórendszer egymás mellett, nincs gazdasági szabályozórendszer külön, csak jogilag megformázott, állami szervek által érvényesített gazdasági szabályozás érvényesülhet. A jog nem adminisztratív eszköz, nem azonosítható a konkrét egyedi utasítással, hanem a gazdasági szabályozókat és a jogszabályokat *egyaránt az általánosság* jellemzi. A közgazdasági szabályozórendszer normativitása jogi nyelven pl. azt jelenti, hogy több a főszabály és kevesebb a kivételt tevő szabály. Más példa. A gazdaság állami befolyásolásában egyedi (pl. tanácsadás) és általános (pl. direktívák) *politikai* irányítási eszközökre is szükség van. Ezek azonban csak kiegészíthetik a közgazdasági és jogi szabályozórendszert. Diszfunkcionális, ha a politikai eszközöket a közgazdasági és jogi szabályozórendszer lerontására használják fel.

A jog "szerencsétlensége", hogy általában a befolyásoló eszközök sorában a *végén áll*, a többi tényező a jog keretében, sőt formáiban jelentkezik, azok belső ellentmondásai, hiányosságai a felszínen főleg jogi hiányosságként jelentkeznek. Pl. az adóztatás közgazdasági ellentmondásai mintegy jogi hibaként jelentkeznek a gazdaság szereplőiben, holott alapvetően nem jogi szakmai természetűek. Természetesen a gazdaság jogi szabályozásának is vannak diszfunkciói. Így pl. a túl keretjellegű, ún. *kaucsukszabályozás* (túlgeneralizálás) is hiba, de a túl kazuisztikus, túlrészletező szabályozás is (alulgeneralizálás). A jognak nemcsak regulálnia kell, de feladata az elavult normák hatályon kívül helyezéséről való intézményes gondoskodás, a jogi túlszabályozás megszüntetése is (dereguláció). A jogi szabályozásnak előre fel kell mérnie költségeit, továbbgyűrűző társadalmi-gazdasági hatásait - ha ezt figyelmen kívül hagyja, több kárt okoz, mint hasznot. A jog nem telepedhet rá a társadalomra, nem korlátozhatja szükségtelenül a vállalkozói autonómiát, ugyanakkor preventív jelleggel fel kell lépnie a közérdek védelmében. A gazdasági jog alapvető eleme a pragmatizmus, a gazdasági racionalitás szolgálata, de nem szakadhat el az erkölcsi követelményektől, a "jó üzleti erkölcs és tisztesség" követelményeit is szolgálnia kell, a gazdasági verseny szereplői bizonyos mértékben jóhiszemű

együttműködésre is kötelesek, az alanyi jogokat rendeltetésszerűen kell használni és tilos ezekkel visszaélni.

II. Fejezet Jogtani alapvetés

A jog lényege a jogi normában található meg: a jogi norma olyan általános magatartásszabály, amelynek megvalósulását – ha ez szükséges – az állami közhatalom kényszereszközökkel is biztosítja.

1. A jog összetevői

1. A jog társadalomirányító mechanizmus. A norma *általános* magatartásszabály, nem konkrét címzethez szóló parancs – elvileg mindenkire vonatkozik, akire a normát állító, illetve betartó állam főhatalma kiterjed. A norma *mintát* állít az emberek elé, viselkedési szabályokat fogalmaz meg. A norma az elvárt társadalmi magatartást írja körül, amelytől való eltérés deviancia. A norma hipotetikus állítást tartalmaz kötelező mintaként, ennek felel meg a tipikus jogi norma szerkezete – hipotézis, diszpozíció, szankció

A jog kialakulása előtt is voltak normák – alapvetően az erkölcsi normák. Az erkölcsi normák ma is léteznek a jogi normák mellett, sőt a legtöbb jogi normának van erkölcsi tartalma. (Ezt hívják a jog etikai minimumának, a jog egyik célja az igazságosságra törekvés.) Más viselkedési normák is ismeretesek azonban (pl. illemszabályok, politikai kultúrából fakadó normák, szakmai standardok, technikai folyamatszabályozó normák stb.), amelyek jó része a társadalmi önszabályozás mechanizmusába épül be. A jogi normának azonban van egy specifikuma, amely az államhoz köti: jogi normának csak az a norma minősül, amelynek betartását az állam kényszereszközökkel is biztosítja. Az ideális állapot az, ha az emberek, illetve szervezetek önként követik a jogi normát, de ha nem, rendelkezésre áll az állami kényszer igénybevételének potenciális lehetősége. Állam, – mint látni fogjuk az I. rész B) alcímében – működhet elvileg jog nélkül is (totális diktatórikus állam), de jog az állam nélkül nem lehetséges, az állam teszi – mert alkotja, vagy a szokásjog esetén mert elismeri – a normát jogi normává.

A jognak ezen az alapon lényegében három részét lehet megkülönböztetni.

a) a jogi normákból álló jogszabályokat

b) a jog társadalmi viszonyokat, emberi magatartásokat, eseményeket szabályoz.

Azokat az eseményeket, magatartásokat, amelyekhez a jogszabály joghatást fűz, *jogi tényeknek nevezzük*. Azokat a társadalmi viszonyokat pedig, amelyeket a jog szabályoz *jogviszonyoknak*

c) A jogot meg kell valósítani. Ha ezt állami szervek teszik, akkor beszélünk *jogalkalmazásról*. A jognak az emberekben is tudatosulnia kell ahhoz, hogy a jog hatékonyan megvalósuljon. Ez a jogtudat, amelyen az önkéntes jogkövetés alapszik.

2. Mivel a jog a társadalmi élet igen széles területét szabályozza (ennek túlhajtása az eljogiasodás, a jogi túlszabályozás), a jognak átfogó rendszere alakul ki, sajátos jogi nyelv keletkezik, a jog szakmává, hivatássá válik, ennek különböző fajtái az ún. jogász hivatásrendek (bíró, ügyvéd, ügyész, közjegyző, közigazgatási jogász, jogtanácsos). Kialakul a jog technológiája (amelyet jogi dogmatikának nevezünk) a jog elméleti tudományos művelése, amelynek során sajátos jogintézmények (tulajdon, szerződés, jogi felelősség stb.) épülnek ki. A jog „elvarázsolja” a társadalmi viszonyokat, önálló, immanens sajátosságaival átformálja azokat (pl. a jogképes szervezeteket jogi személyeknek nevezi a sajátos jogi

gondolkodás keretében). A jog tehát viszonylag autonóm társadalmi jelenség, *társadalmi alrendszer*, sajátos fejlődéstörténettel, nyelvvel, gondolkodással, intézményrendszerrel.

A **jog társadalmi alapfunkciói** lényegében a következők:

a) *Integráló – stabilizáló*. A jog egyik alapvető célja, hogy biztosítsa a társadalmi rendet, a törvényességet. A stabilitás lényege a *jogbiztonság*. Ha a rendet megsértik, az állam a jog útján gondoskodik a megsértett rend helyreállításáról és a hasonló jelenségek megelőzése érdekében szankcionál (*a jog represszív és preventív funkciója*).

b) *Társadalmi konfliktus feloldó funkció*. Többek között az emberek közti jogviták rendezésével. A jog közvetít (pl. egyezség), konszenzust igyekszik teremteni. A stabil jog lehetőséget ad a társadalmi kockázatok felmérésére, egyben *legitimáló hatása* is van a jogkövető magatartásra nézve.

c) *Társadalomalakító eszköz*. A jog az állam társadalmi-gazdasági életbe való beavatkozásának sajátos eszköze. A jogi szabályozás a jelenből indul ki, de a jövőt kívánja szabályozni (ezt fejezi ki a német jogelmélet a *sein-sollen* – van, illetve legyen – fogalom párral). A jog társadalomalakító stratégiai céljai képezik a *jogpolitikát*.

3. Az előzőekből kifolyólag a jog részben *tárgyi jog*, értve ezen a bonyolult rendszert képező jogszabályok óriási piramisát. A jog tehát megközelíthető pozitívista módon, a hatályos jogszabályok alapján. Ugyanakkor a *tárgyi jogból alanyi jogok*, az embereket megillető jogosultságok származnak. Az embereket megillető alapjogok mintegy a természetnél fogva is megilletnek bennünket (természetjog). Az emberi (állampolgári) alapjogok a jogfejlődés során egyre bővültek: eredetileg politikai jogok (választójog), illetve személyes szabadságjogok voltak, majd kibővültek gazdasági-szociális-kulturális-információs alapjogokkal (utóbbiak a második, harmadik, illetve negyedik generációs alapjogok).

A jog immanens tulajdonságai a legjobban a polgári demokratikus állam-berendezkedésben, illetve a piaci versenygazdaságban tudnak kibontakozni. A modern jogrendszerek ezért lényegében a polgári fejlődés során a XVIII-XIX. században alakultak ki, alapelveit a legtisztábban a francia forradalom után az 1800-as évek elején hozott francia kódexek fejezték ki. A polgári állam jogállam, azaz érvényesül a jog uralma (*rule of law*). Az államot magát is köti a jog: törvények keretében, jogszabályok alapján cselekedhet, az állami önkény tilos. A polgári társadalom az állampolgárok törvény előtti egyenlőségén, a tulajdon szentségén, a piaci versenyt biztosító szerződéses szabadságon és a szabad emberi akaraton alapuló felelősségi rendszeren épül fel. A polgári társadalomban elválik egymástól a vertikális, illetve horizontális jogi reláció azaz a *vertikális közjog* és a mellérendeltségi viszonyokat szabályozó *horizontális magánjog*. Az állam tiszteli és védi az emberi szabadságot – ezt szolgálják a klasszikus büntetőjogi elvek, a *nullum crimen sine lege*, (nincs bűncselekmény elkövetése, előtte hozott tiltó törvény nélkül), illetve a *dubio pro reo* elve, az ártatlanság vélelme (senki sem tekinthető bűnösnek a jogerős bírói ítélet meghozatala előtt, ennek során bármilyen kétség a vádlott javára szól) stb.

A szocialista állam pártállam, államigazgatási állam volt, még abban a *soft* formájában is, ahogy Magyarországon a 60-as évek közepétől 1990-ig működött, azaz csak részlegesen volt jogállamnak minősíthető. A jog funkciói a rendszerváltozás után tudtak teljes értékűen kibontakozni, a jog szerepe ezért 1990 után jelentősen felértékelődött Magyarországon.

2. A jogkeletkezés útjai – jogcsaládok

1. A jog a történeti fejlődés során többféle módon keletkezett. Ez alapján megkülönböztetünk *írott jogot*, *szokásjogot* és *precedens jogot*. A jog írott jog, ha a magatartásszabályok jogszabályba, törvényekbe vannak foglalva, és a jogszabályok meghozatalára előírt rendben, állami szervek tevékenysége által kerül sor. A szokásjog a társadalmi gyakorlatból alakul ki.

A precedens jog pedig a bíróságok által kialakított jog, amelynek a lényege az, hogy a korábbi bírói ítélet válik analógia alkalmazása útján joggá, azaz a korábbi ítéleteket a későbbiek folyamán a bíróságok sajátosan átformálva alkalmazzák az eléjük kerülő újabb jogesetekben.

Az írott jog az állami szervek jogalkotása. A jog tipikus keletkezési módja a modern korokban az állami szervek által alkotott jogszabályok. A jog tehát alapvetően az állami jogalkotó tevékenység eredményeként keletkezik. A jogállamban ugyanis a jogszabályok határozzák meg azt, hogy mit tehetnek az állami szervek, mit tehetnek az állampolgárok és szervezeteik. Az államnak a társadalmi–gazdasági életbe való beavatkozásra csak akkor van lehetősége, ha a jogszabályok erre lehetőséget adnak. Az állammal „szemben álló” állampolgár pedig csak a jogszabályokban megállapított kötelezettségnek tartozik magát alávetni. És függetlenül attól, hogy a jogszabályokat állami szervek hozzák, az állami szervek működésének törvényhez kötése, határozataik független bíróság előtti megtámadhatósága garanciát jelent az állampolgári jogosultságok biztosítására.

A jog másik történetileg is jelentős forrása a *társadalmi gyakorlat, a szokás*. A szokás a társadalom tagjai közötti érintkezések, viszonyok révén kialakuló rendszeresen ismétlődő magatartás. A szokásoknak joggá való transzformálódása részint úgy következik be, hogy az állami szervek (pl. bíróságok) a jogalkalmazó tevékenységük során figyelembe veszik a társadalmi szokásokat, és támaszkodnak/figyelembe veszik is a társadalomban kialakult és meggyökeresedett szokásokra. Az állam az ilyen szokást *legitimálja*, és a szokások folytatását kényszerrel is biztosítja. Így alakul ki a szokásjog. A szokásjog tehát a társadalom tagjai között kialakult és az ismétlődések folytán meggyökeresedett olyan magatartásszabály, amelyet az *állam elismer, és kikényszerítését állami eszközökkel is biztosítja*. Nyilvánvaló azonban, hogy a szokásjog képlékenyebb, mint a formalizált írott jog, ezért a modern jogokban viszonylag háttérbe szorul.

2. *A precedensjog bírói alkotta jog*, vagy másképpen esetjog. A precedensek alapján történő ítélezés az angolszász jogrendszerekre jellemző. Viszonylag kevés törvény van és a konkrét jogvitákat a bíróság nem annyira a jogszabályok, hanem a korábbi bírói ítéletek alapján ítéli meg. A megkülönböztetés és az alávetés jogi technikájával a bíró kiválasztja a megfelelő korábbi ítéletet, mint precedenst és ezután analógiát alkalmazva „átviszi” az előtte folyó jogvitára.

A kontinentális írott jogi rendszeren alapuló jogalkalmazás sem nélkülözi azonban a korábbi felsőbbbírói döntések iránymutató jellegét. A magyar bírósági törvény (1997. évi LXVI. törvény) szerint a Legfelsőbb Bíróság a bírósági jogalkalmazás egységének biztosítása érdekében *jogegységi határozatokat* hozhat. A Legfelsőbb Bíróság és a táblabíróságok eseti döntései is iránymutatóak az alsóbb bíróságok számára. A bíróságok gyakorlatával kialakított jog idővel átkerülhet az írott jogba is, mert a jogszabály módosítása során a jogalkotó esetleg jogszabályba emeli a kialakult bírói gyakorlatot. A bíróságok által alkotott bírói jog azonban Magyarországon speciális jogforrás, amelynek sajátossága abban van, hogy olyan szerv alkotja, amely alkotmányjogi értelemben nem rendelkezik jogalkotói felhatalmazással, hanem alapvetően jogalkalmazó szervnek minősül.

A kontinentális jog a római jogi hagyományokon alapulva fogalmakban gondolkodik, a normákban magas szintű absztrakció jelenik meg, a jogalkalmazás során a bíró az absztrakt normát veti egybe a konkrét eseményekkel, a konkrét tényállással. Ezzel szemben az angol-amerikai jogi gondolkodásban és jogalkalmazásban a fogalmi gondolkodás másodlagos. A jogok és kötelezettségek megállapításában a konkrét ügynek, és a korábbi bírói ítéleteknek van jelentősége, amely korábbi ítéletet a bíró az eldöntendő ügyre alkalmaz, értelmezi és magyarázza az újabb döntést a korábbi bírói ítélet alapján.

Mindehhez két megjegyzést kell fűznünk. Az angol-amerikai, illetve a kontinentális jogrendszerek között az alapvető különbség tehát abban van, hogy az angol-amerikai jogban a

precedensjog, a kontinentális jogban az írott jog az elsődleges. Ugyanakkor a két jogcsalád közt egyéb különbségek is vannak, pl. az alaki (eljárási) jog jelentősége az angol-amerikai jogban jóval nagyobb, mint a kontinentális jogokban.. Másrészt azonban (főleg az Európai Unióban) a két jogcsalád közt jelentős közeledés is megfigyelhető. Az angol-amerikai jogszemlélet az EU számos aktusában érzékelhető, viszont a gazdasági törvényhozás jelentősége az USA-ban is jelentősebbé vált, stb.

3. A jogrendszer felépítése, jogágak

1. A jogrendszer egy adott időben és adott térben létező, tehát adott államban érvényesülő jogi normákat jelenti. A jogrendszer formális fogalom, mivel jogi normák összességét jelenti. A jogrendszer fogalma kötődik az országghatárhoz, az állami szuverenitáshoz. A jogrendszer-fogalom másik meghatározó tényezője az idő. A meghozott, de utóbb hatályon kívül helyezett jogszabályok már nem részei a jogrendszernek, hiszen a hatályon kívül helyezett jogszabály nem alkalmazandó, jogot és kötelezettséget nem állapíthat meg.

Ahány szuverén állam van, annyi jogrendszer. Az egyes államok joga szükségképpen eltér egymástól, hiszen a jog egyik jellegzetességét is abban határoztuk meg, hogy „akarati viszony terméke”, az állami szervek hozzák létre. Ugyanakkor az egyes nemzeti jogrendszereknek vannak hasonló vonásaik is. Láttuk az előző pontban, hogy a különböző államok jogrendszerei jogcsaládokba tartoznak. A jogcsaládokon belül is léteznek specifikumok, például megfigyelhető, hogy az egyes európai országok joga vagy a francia (pl. Lengyelország) vagy a német (pl. Csehország, Magyarország) jogi dogmatika hatása alatt áll.

Az egyes államok jogrendszerét *nemzeti jognak* is szokás nevezni. A nemzeti jogok mellett azonban létezik *nemzetközi jog* is. A nemzetközi közjog alapvetően a szuverén államok megállapodásán alapul (nemzetközi egyezmények stb.).

A jogrendszer mint normaösszesség nem csak jogszabályok adott számú tömegét jelenti, hanem a jogszabályoknak *rendszereszerűen összefüggő* megjelenését. A rendszereszerű összefüggés azt jelenti, hogy egyik szabály nem mondhat ellent egy másik szabálynak. Az egyes jogi normákat sohasem csak önmagukban kell vizsgálni, hanem a többi norma hatásával együtt. A jogrendszernek tehát viszonylag zárt rendszert kell alkotnia. Természetesen az új társadalmi és gazdasági jelenségek jogban (új jogszabályban) való megjelenése azt is eredményezheti, hogy az utóbb meghozott jogszabályok ellentétesek a korábbi jogszabályokkal. Ezt hívjuk *jogszabály-kollízió*nak (pl.: a társasági törvény egyes rendelkezései ellentétesek a számviteli törvénnyel). Ha ilyen jogszabály-kollízió tapasztalható, úgy azt fel kell oldani. Erre részben speciális jogi alkalmazási módszerek alakultak ki, úgymint az az elv, hogy a speciális jogi rendelkezés megelőzi az általános jogszabályt. Részben a jogalkotónak kell jogszabály-módosítással az ellentmondást kiküszöbölni, végül ha az ellentmondás a jogbiztonságot sérti, az Alkotmánybíróság is felléphet az ellentmondás kiküszöbölése érdekében.

A jogalkotás a jogrendszer belső rendjének kialakítását nem képes teljességgel elvégezni. A belső rend „megteremtéséhez” szükség van egy rendszerező, osztályozó tevékenységre, amely fogalomképző, fogalomalkotó tevékenység. A jogi fogalomalkotás *a jogi dogmatika* lényege. A jogi dogmatika (logika) célja a jogi fogalmak jelentéstartamának feltárása, a jog fogalmi megragadása, a jogi fogalmak közötti viszony meghatározása, a fogalmi rendszer kiépítése. A jogi dogmatika feladata meghatározni, tudatosítani azokat az alapokat, alapelveket, amelyek a jogalkotási és jogalkalmazási munkát is jellemzik, és amelynek alapján a jog továbbfejleszthető, illetve a jogi normák közötti ellentmondások kiküszöbölhetőek.

A jogi normák nem csak a jogrendszer szintjén alkotnak rendszert, hanem egy olyan alsóbb szinten is, ahol a jogi normák közötti összefüggés még szembetűnőbb. A normaösszefüggésnek ezen szintjei a *jogágak és a jogágazatok*. A jogágak az *azonos típusú* társadalmi viszonyokat azonos jogi módszerrel szabályozó jogi normák összességei. A jogágazatok meghatározott jogágakat összefogó nagyobb egységek.

A „jogág képződésnek” mind a társadalmi viszonyok egyneműsége, mind a szabályozási módszer azonos jellege az együttes kritériuma. A jogalkotói megítélés – jogági besorolás – jelentős következményekkel jár, például azzal, hogy az adott jogágra kidolgozott, és megfogalmazott alapelveket fogja alkalmazni az eljáró bíró és nem a rokon jogterület elveit.

2. *A jogrendszer többfajta módon osztályozható.* Mindenekelőtt fölosztható *anyagi és alaki (eljárás) jogokra*. Az anyagi jog azoknak a szabályoknak az összessége, amelyek a jogviszonyt tartalmilag rendezik. Az anyagi jogszabályok meghatározzák, hogy az egyes jogalanyokat milyen nevesített jogok és kötelezettségek illetik, illetve terhelik. Az alaki, vagy másképpen eljárási jog azoknak a jogi normáknak az összessége, amelyek meghatározzák, hogy a jogalanyok a jogaikat milyen eljárási rend keretében érvényesíthetik. A jogok érvényesítése során a feleket és az eljárásban résztvevő állami szerveket milyen eljárási jogok és kötelezettségek illetik, illetve terhelik. Az eljárási jogok határozzák meg például a beadványok tartalmát, a bizonyítás szabályait, az eljáró szervek hatáskörét és illetékességét, a döntéshozatal rendjét, a jogorvoslatok fajtáit stb. Anyagi jogot tartalmaz például a Polgári Törvénykönyv, alaki jogot pedig a Polgári Perrendtartás. Az alapvető eljárásjogok a polgári, illetve a büntető eljárásjog, de a közigazgatási jognak is van eljárásjoga.

A polgári forradalmak után kialakuló modern jogrendszerekben alapvető megkülönböztetés a *közjog – magánjog* differenciálása (ezek az ún. alapjogágazatok).

A közjog alapvetően *vertikális* felépítésű, az állam–állampolgár viszonyrendszert feltétlen érvényesülést igénylő *imperatív szabályokkal* rendezi. A közjog alapvető részeit az alábbi jogágak képezik:

- a) *alkotmányjog* (az állampolgári alapjogokra és kötelezettségekre, az államszervezet felépítésének alapelemeire vonatkozó jogág);
- b) *közigazgatási jog* (az állami végrehajtó hatalom működését szabályozó jogág);
- c) *büntetőjog* (a legalapvetőbb társadalomra veszélyes cselekményeket szankcionáló jogág).

A *magánjog* (más néven polgári jog, civiljog) az állampolgárok és szervezeteik mellérendelt, ún. autonóm struktúrájú vagyoni és személyi viszonyait szabályozza, mint *horizontális* alapjogágazat. A magánjogban alapvető szerepet kap a jogalanyok önállósága, akarata, és ezért gyakoriak a *diszpozitív* jogszabályok.

Lényegében ez a vertikális-horizontális tagozódás átfogja az egész jogrendszert. Léteznek azonban egyes olyan jogágak, amelyek specialitásuk folytán nehezen helyezhetők el ebben a rendszerben. Ilyen például az ún. *nemzetközi magánjog*, amely azt a kérdést rendez, hogy nemzetközi természetű jogvita esetén melyik érintett ország jogát kell alkalmazni.

Az alapjogágazatok jogágakra, jogterületekre bomlanak. Például a magánjog viszonylag önálló jogterülete a családi jog vagy az örökjog. A magánjogban emellett kialakult a *kereskedelmi jog*, mint a kereskedők szakjoga, sok esetben külön Kereskedelmi Törvénykönyvbe foglalva. A kereskedelmi jogot a legutóbbi időben egyre inkább *gazdasági jognak, vállalati jognak*, vagy *üzleti jognak* nevezik – ez a jegyzet az üzleti jog elnevezést alkalmazza. Az üzleti jog lényegében a társasági jogból (ideértve a csődjogot, a tőkepiaci

jogot, a cégjogot és a konszernjogot), a versenyjogból (konszernjog), és a kereskedelmi ügyletek jogából, valamint az iparjogvédelemből áll.

A hagyományos polgári jogba tartozik a személyek joga, a dologi jog (pl. tulajdonjog, haszonélvezet, zálogjog), a kötelmi jog (szerződések joga és kártérítési jog), valamint a szellemi alkotások joga (szerzői jog, szabadalmi jog, védjegyjog, stb.).

3. Az utóbbi felsorolás már jelzi, hogy az alapjogágazatok, illetve a történelmileg kialakult klasszikus jogágak mellett kialakulnak ún. *másodlagos jogágak*, amelyek az esetek egy részében *keresztülfekszenek* a közjog-magánjog megkülönböztetésén, azaz vegyesen tartalmaznak vertikális, illetve horizontális rendelkezéseket. Ilyen pl. a *pénzügyi jog*, amely alapvetően közjog, részben sajátos közigazgatási (államháztartási) jog, de pl. a bankok és biztosítások joga részben közjogi, részben magánjogi jellegű (utóbbihoz tartoznak pl. a hitel-, a kölcsön- és a számlaszerződések). A *munkajog* a munkaszerződés szabályozása folytán alapvetően magánjog, de a kollektív munkajog (kollektív szerződés, sztrájkjog) erősen közjogi természetű. Új vegyes jogág pl. a *fogyasztóvédelem* joga, a *média jog* stb.

A magyar jogban a leglényegesebb jogágak alapszabályozását törvények, törvénykönyvek adják (pl. az alkotmányjogot az Alkotmány, a polgári jogot a Polgári Törvénykönyv, a büntetőjogot a Büntető Törvénykönyv), de a lényegesebb jogterületek is „saját” törvénnyel rendelkeznek, lásd a jegyzet következő részeiben a társasági törvényt, a cégtörvényt, vagy a versenytörvényt. Az elméleti jogtudomány is alapvetően a jogágak szerint tagozódik. Ugyanakkor, mivel a jog egy önálló öntörvényű társadalmi rendszer, a jogtudományhoz számos elméleti diszciplína, illetve segédtudomány kapcsolódik. Ilyen elméleti diszciplína a jogelmélet (jogbölcselet), a jogszociológia, a jogtörténet (magyar, egyetemes, valamint a római jog, mint az árutermelő társadalmak klasszikus joga), a jogösszehasonlítás, a büntetőjog segédtudományai, mint a kriminalisztika vagy a kriminológia, stb.

4. A jogi norma

Jogi norma alatt a jog legkisebb önálló egységét értjük. A jogi norma az állami kényszerrel biztosított általános magatartásszabály. A jogszabályok számos jogi normából állnak, a tipikus jogi normák mellett számos különleges jogi normát is ismerünk.

A tipikus jogi normának három szerkezeti eleme van:

- a) hipotézis (vagy másként tényállás vagy feltétel);
- b) dispozíció (vagy más néven rendelkezés) és a
- c) jogkövetkezmény.

E szerkezeti elemek azonban nem feltétlenül egy helyen, egyetlen normában jelennek meg, mert a jogalkotó törvényszerkesztési okokból, valamint a tömörségre való törekvés miatt az egyes szerkezeti elemeket elválaszthatja egymástól.

1. *A hipotézis* A hipotézis a jogi norma logikailag első szerkezeti eleme. A jogban leírt, elvárt, túrt vagy követelt magatartások nem automatikusan elvártak vagy követeltek, hanem csak a jogalkotó által meghatározott feltételek fennállása esetén. A hipotézis a jogi normának az a szerkezeti eleme, amely azokat a körülményeket, feltételeket határozza meg, amelyek megléte esetében kell/vagy tilos a jogalkotó által meghatározott magatartást tanúsítani. A tényeknek olyan összességét, amelyhez valamely joghatás fűződik, tényállásnak nevezzük. A jogi norma tényállása tehát a hipotézis.

A hipotézis lehet zárt és nyitott. A zárt tényállás azt jelenti, hogy a jogalkotó tételesen, pontosan, kimerítően, azaz jogi terminológiával élve taxatívén felsorolja azokat a tényálláselemeket, amelyeknek fennállása esetén szükséges a normában írott magatartást tanúsítani. Ezzel szemben a nyitott tényállásoknál a jogalkotó nem írja körül pontosan a jogszabály alkalmazási területeit. Példálódzó felsorolással jelzi a jogalkalmazók számára azt a szándékot, hogy milyen körben kell alkalmazni a normát. A nyitott tényállás a vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jogban jellemző.

A hipotézis mindig általános és nem konkrét tényállást tartalmaz: „aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el” (ez a lopás Büntető Törvénykönyvbéli tényállása).

2. A diszpozíció vagy más néven *rendelkezés* a jogszabály második logikai szerkezeti eleme. A jogi normának ez a szerkezeti eleme vagy azt a magatartási szabályt tartalmazza, amelyet a jogalkotó a jogalany számára előír arra az estére, ha a hipotézisben körülírt feltételek fennállnak, vagy *jogi minősítést* jelent.

Az első esetben a diszpozíció parancsot, tiltást, vagy magatartás megengedését tartalmazhatja. Jogszabályi parancs esetén a jogszabály címzettje köteles valamely tevőleges magatartást tanúsítani. Tiltalom esetén a jogalkotó a jogszabály címzettjei számára valamely magatartástól való tartózkodást, nem tevést ír elő kötelező erővel. A második esetben a jog minősíti a hipotézisben szereplő magatartást, tehát pl. az előző pontbeli esetben a tényállást lopásnak minősíti.

A rendelkező részben meghatározott magatartások különbözősége szerint lehet különböztetni *kógens*, *diszpozitív* és *imperatív* szabály között. A kógens és diszpozitív szabály megkülönböztetése azokban a jogi normákban lehetséges, amely normák a mellérendelt és egyenjogú jogalanyok közötti viszonyokat szabályozzák, azaz a magánjogban.

Ha a jogi norma rendelkező része engedő, akkor a norma *diszpozitív*. A diszpozitív norma egyben hézagpótló jellegű, ami azt jelenti, hogy ha a felek a szerződéskötés során nem rendelkeztek az adott kérdéstről, akkor a diszpozitív szabály a szerződésük része lesz minden külön jogi cselekmény nélkül. A diszpozitív szabály a szerződéseket szabályozó jogágak sajátossága, a kógens szabály fogalompárja. A magánjogban ugyanis a jogviszony alanyai jogilag egyenrangú partnerek. A jogalkotó elismeri és jogilag is biztosítja az alanyok akaratszabadságát. Ez az elismerés abban nyilvánul meg, hogy a jogszabály lehetőséget ad arra, hogy a felek joghátrány nélkül eltérjenek a jogalkotó által általában megfelelőnek tartott, modellként alapul vett, "javasolt" szabálytól. Feltételként mindössze azt kívánja a jog, hogy az eltérésben a jogviszony összes szereplője között meglegyen az összhang, azzal mindenki egyetértsen. A diszpozitív szabálytól a felek egyező akarattal eltérhetnek, ha sajátos viszonyaikra tekintettel az eltérés kedvező a számukra. A jogalanyok ilyenkor a saját összehangolt érdekeiknek megfelelő szabályt foglalnak a szerződésükbe, saját magatartásukkal formálják jogügyletüket.

A *kógens* szabály lehet tiltó és parancsoló. A kógens szabály azokban a viszonyokban is kötelez, amely viszonyokban a jogalanyt megilleti az akaratszabadság. Ha a hipotézisben körülírt tényállás bekövetkezik, a jogviszony alanyainak a diszpozícióban leírt magatartást kell tanúsítaniuk. A kógens szabályt be kell tartani, függetlenül attól, hogy a jogviszony alanyai az adott kérdéstről rendelkeztek-e vagy sem. A kógens szabály része lesz a felek viszonyának, akár akarják, akár nem. A kógens szabálytól még egyező akarattal sem térhetnek el. Ha a felek megállapodásukban mégis eltérnek a kógens szabálytól akkor az eltérő kikötés érvénytelen, azaz úgy kell tekinteni mintha létre se jött volna. A kógens szabály megfogalmazódhat parancsként is, pl. hatósági ár meghatározása, vagy tiltalomként is, pl. versenykorlátozó megállapodás megkötésének tilalma.

A kogens szabályoktól meg kell különböztetni az ún. *imperatív szabályokat*. Az imperatív szabály azt jelenti, hogy a szabálynak a hipotézis keretei között feltétlenül érvényesülnie kell. A jogi szabályozás a közjogban, különösen pedig a büntetőjogban imperatív jellegű (nem lehet lopni).

3. A *jogkövetkezmény* A jogkövetkezmény a jogi norma harmadik szerkezeti eleme. A jogról azt mondtuk, hogy olyan általános magatartási szabályok összessége, amelyeket az állam elismer és ha kell, kényszerrel is betartat. A jogi normává válásnak tehát feltétele az, hogy az állam elismerje a magatartásszabályt és jogkövetkezményeket is fűzzen hozzá. A jogi norma harmadik szerkezeti eleme tehát az állami szervek számára megállapított állami magatartás, arra az esetre nézve, ha a jogalanyok a hipotézisben leírt feltételek megvalósulása esetén:

- valamely parancsot nem teljesítenek – azt az állami szerveknek ki kell kényszeríteni;
- valamely tilalmat megszegnek – ebben az esetben az állami szerveknek fel kell lépniük;
- valamely megengedett magatartást tanúsítanak – az államtól jogszabályokban meghatározott elismerést, joghatást igényelhetnek.

A jogkövetkezmény szankció, jutalom vagy egyéb joghatás beállása egyaránt lehet.

Szankció (hátrány, büntetés) alkalmazására akkor kerül sor, ha a jogalanyok a diszpozícióban foglalt parancsot nem teljesítik, vagy a tilalmat megszegik. A szankció érintheti a jogalanyok személyiségi jogait (pl. szabadságvesztés), vagyoni jogait (pl. kártérítés, pénzbüntetés). Az A) pontbeli példánál a lopás szankciója a bíró által kiszabható 2 évig terjedő szabadságvesztés.

A szankció (hátrány) lehet felelősségre vonás következménye (pl. kártérítés, ami akkor követelhető, ha a jogalany jogellenesen és vétkesen okozott kárt egy másik jogalanynak), de hátrány megállapítható felelősségre vonási jelleg nélkül is. Ilyen esetben objektív jogkövetkezményről beszélünk (pl. kisajátításnál nem kártérítés, hanem kártalanítás igényelhető).

A szankció jellegzetes, tipikus jogkövetkezmény. A jogkövetkezmény azonban nem csak hátrány, hanem előny, jutalom vagy egyéb joghatás is lehet. Például, ha a jogalany a diszpozícióban megengedett magatartást tanúsította, számíthat arra, hogy az állam biztosítja számára a jogvédelem lehetőségét, azaz alanyi jogot arra nézve, hogy állami védelmet vegyen igénybe.

4. Eddig a tipikus jogi normákról beszéltünk, de számos speciális jogi norma is található a jogszabályokban. Ilyen különleges jogi norma például a vélelem, a fikció és a generálklauzula.

Vélelemről akkor beszélünk, ha a jogszabály (a jogalkotó) valószínűnek fogad el egy olyan tényállást, amelynek valódisága az esetek túlnyomó többségében nem szokott vitás lenni. Megkülönböztetünk megdönthető, és megdönthetetlen vélelmet. A vélelmek egy részénél tehát a jogszabály lehetőséget ad a vélelem megdöntésére, azaz a vélelmezett ténnyel szemben az ellenbizonyításra. A vélelem legfontosabb jogi következménye a bizonyítási teher megfordításában van. A főszabály szerint ugyanis annak kell egy tényt bizonyítani, aki a tényt állítja. Ha a tényt jogszabály vélelmezi, akkor azt a tényt bizonyítani nem kell, viszont ha valaki az ellenkezőjét állítja, akkor neki kell ezt az ellenkező tényt bizonyítania. Viszonylag ritkán, de előfordulhat, hogy a jog nem engedi meg a vélelemmel szembeni ellenbizonyítást. Ez az ún. megdönthetetlen vélelem.

A vélelem különbözik a *fikciótól*. Fikció esetén a jogalkotó valósan fogad el olyan tényt, amely tudottan nem valós. A vélelem esetén a vélelmezett tény vagy megtörtént a valóságban, vagy nem. Fikció esetén a jogalkotó pontosan ismeri a valóságot, de erről a fogalmi rendszer épsége érdekében tudatosan nem vesz tudomást.

A *generálklauzula* általános jogi elveket tartalmaz. Például a Polgári Törvénykönyv 4. § (1) bekezdése kimondja, hogy a polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és a tisztesség követelményeinek megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.

5. Jogalkotás, a jogszabály hatálya

1. A jogszabályok jogi normákból állnak és a következő pontban foglaltak szerint meghatározott jogforrási formákban (pl. törvény, rendelet) jelentkeznek. *Egy-egy jogszabály számos különböző típusú jogi normából áll.* A jogszabályok különböző terjedelműek lehetnek – a gazdasági-társadalmi élet meghatározott területét átfogó nagyobb törvényeket *kódexeknek, törvénykönyveknek* nevezzük (pl. Polgári Törvénykönyv).

A jogszabály *jogalkotási folyamat* eredményeként jön létre – a jogszabály-előkészítés során a jogszabályt meg kell szövegezni, meg kell szerkeszteni – ezt a tevékenységet nevezik nagyobb jogszabályok esetén *kodifikációnak*. A jogszabályok általában §-okból, a §-ok bekezdésekből, a bekezdések több mondatból állnak. A jogszabályoknak sajátos jogi nyelve van, a jogalkotás speciális jogi szakma.

A magatartásszabálynak jogi normává válásához, a „normalét” elnyeréséhez az szükséges, hogy a jogalkotó szerv az adott jogforrás kibocsátására jogosult legyen. További feltétel, hogy a jogszabály meghozatalára vonatkozó eljárási rendet a jogalkotó betartsa. A jogszabály keletkezésének harmadik feltétele, hogy a jogszabályt a törvény előírásainak megfelelő helyen és módon a jogalkotó kihirdesse. Ezt a folyamatot a *jogalkotási törvény* (1987. évi XI. törvény) szabályozza. Minden jogalkotó szerv csak abban a jogforrási formában alkothat jogot, amelyet számára a jogalkotási törvény megenged.

A jogi norma keletkezéséhez az is szükséges, hogy a jogalkotó szerv az eljárási rendet betartsa. Az Országgyűlés például az Alkotmány szerint meghatározott tárgykörökben kétharmados többséggel alkothat törvényt, más esetekben egyszerű többséggel. Ezen kívül törvényt csak a határozatképes Országgyűlés alkothat. Ha az eljárási rendet a jogalkotó megsértette, a jogszabály nem jön létre.

A jogi normává válás harmadik feltétele az, hogy a jogszabályokat kihirdessék, azok megismerhetővé váljanak mindenki számára, vagy meghatározott esetben azok számára, akiknek jogait és kötelességeit meghatározza a jogszabály. A mindenki számára kötelező jogszabályokat a *Magyar Közlönyben* a Magyar Köztársaság hivatalos lapjában kell közzétenni.

Ha a jogi norma létrejött, még nem biztos, hogy az alkalmazandó is. Csak a hatályos jogi norma alkalmazandó. A jogszabályok hatályossága azt jelenti, hogy a jogszabály követendő, alkalmazandó. Csak hatályos jogszabály állapíthat meg jogot és kötelességet, csak hatályos jogszabályokra hivatkozhatnak a jogalanyok és állami szervek.

2. A jogszabályok hatályosságát többféle szempontból vizsgáljuk. Megkülönböztetünk *időbeli hatályt, területi hatályt, és személyi hatályt*.

A jogszabály időbeli hatálya arra a kérdésre ad választ, hogy milyen időintervallumon belül szabályozza a jogszabály a jogviszonyokat. A jogszabály hatályosságának kezdő időpontja lehet a kihirdetés napja, de lehetséges az is, hogy a jogalkotó

a jogszabály hatálybalépését a kihirdetést követő meghatározott napra teszi. Ez a szabályozási módszer a *jogbiztonság* követelményét szolgálja. A jogalkotó ezzel alkalmat ad arra, hogy a jogalanyok megismerhessék a számukra előírt magatartást, annak alkalmazására felkészülhessenek. Egyes nagyobb horderejű jogszabályok hatályba lépésének időpontját a jogalkotó akár több hónappal, vagy akár évvel is eltolhatja. Ezt a halasztott hatálybaléptetést akkor kell alkalmazni, ha az adott jogszabály terjedelme ezt indokolja, illetve a jogszabály hatálybaléptetése, több más jogszabály egyidejű módosítását igényli. A jogszabály időbeli hatályának végső időpontjáról általában nem rendelkezik a jogalkotó, bár ez sem kizárt, előfordul például átmeneti intézkedések esetében.

A jogszabály norma, az emberi magatartást tudatosan befolyásoló eszköz. Ebből az következik, hogy a jogszabály főszabályként nem lehet visszaható hatályú (jogszabály utólagosan nem orientálhatja a jogalanyok cselekvését). Ritka kivételként azonban a *jogalkotó lehetővé teheti a jogszabályok visszaható hatályú érvényesülését* is. Ez azonban csak szoros törvényi garanciák mellett lehetséges (pl. bűncselekménnyé visszamenő hatállyal nem lehet valamely cselekményt nyilvánítani).

A jogszabályok területi hatálya meghatározza azt a földrajzilag körülhatárolt területet, amely területen a jogszabály jogokat és kötelezettségeket határoz meg. Főszabályként a jogszabály területi hatálya az állami szuverenitás által átfogott országterületre terjed ki. Van azonban olyan jogalkotó szerv, amely csak működési területén állapíthat meg jogot és kötelezettséget. Ilyen szerv az önkormányzat. Az önkormányzati rendelet hatálya a működési területére korlátozott.

A jogszabályok személyi hatálya a jogalanyoknak azt a körét határozza meg, amely alanyok jogait és kötelezéseit a jogi norma meghatározza. Ha a jogszabály nem tartalmaz megszorítást, akkor a jogszabály elvileg valamennyi jogalanyra kiterjed.

A jogalkotás során fel kell mérni a jogszabály szükségességét, társadalmi költségeit, továbbgyűrűző társadalmi-gazdasági hatásait. Ennek módszertana a *jog gazdasági elemzése*, amelyet a XX. század első felében az ún. chicagói iskola dolgozott ki. A túlszabályozás elleni küzdelem alapvető eszköze az ún. *dereguláció*, amely részben a múltra irányul (az elavult jogszabályok hatályon kívül helyezése), részben a jövőre (hatáselemzés). A jogalkotásnak tudatosan törekednie kell a lakosság, a vállalkozók ún. adminisztratív terheinek csökkentésére. Ezt nevezik *minőségi jogalkotásnak*, amelyhez az is hozzátartozik, hogy kerülni kell a jogszabályok túl gyakori módosítását. Az új társadalmi-gazdasági események igényelhetik a tételes jog megváltoztatását, de ha ez túl gyakran történik, a jog elveszti stabilitását, túl flexibilissé válik. Ebből adódik a jog ún. konzervatizmusa: a rossz jogszabály is jobb, mint az állandóan változó jogszabály.

6. Jogforrástan – a jogforrások rendszere, hierarchiája

Az írott jogban a *jogforrások hierarchikus rendbe* szerveződnek. Az állam belülről strukturált szervezeti rendszer, amelyben az egyes szervek egymáshoz való viszonyát jogszabályok, elsősorban az alkotmány határozza meg. Az állami szervek meghatározott körét az Alkotmány, illetve a jogalkotási törvény jogalkotói hatáskörrel ruházzák fel, e szerveket nevezzük *belső jogforrásnak*. *Külső jogforrás* pedig az a forma, amelyben a jogszabály megjelenik. Példával élve az Országgyűlés belső jogforrás, amelynek külső jogforrása a törvény. A különböző jogalkotó szervek által hozott jogszabályok hierarchiája a jogszabályt alkotó szervnek az állami szervek hierarchiájában elfoglalt helyéhez igazodik. Az adott jogszabálynak a jogszabályok hierarchiájában elfoglalt helye azért jelentős, mert a hierarchiában alacsonyabb szinten álló jogszabály nem lehet tartalmilag ellentétes a magasabb szinten álló jogszabállyal, s ha mégis előfordulna ilyen, akkor az ellentétes tartalmú

alacsonyabb szintű jogszabályt az Alkotmánybíróság ún. normakontroll keretében megsemmisíti.

a) A *törvény* a jogforrási hierarchia csúcsán áll. Törvényt az Országgyűlés alkot. A törvények között is kiemelkedő helyet foglal el a jogrendben az *alkotmány törvény*, mint alaptörvény. Az Alkotmány a tételes jogrend legfelsőbb szintű jogszabálya. Az alkotmány tartalmazza az állami berendezkedésre, az állami szervek hatáskörére, működésére vonatkozó legalapvetőbb szabályokat, továbbá ez határozza meg az állampolgári jogok és kötelezettségek, valamint az emberi jogok legalapvetőbb szabályait. Az Alkotmány megváltoztatásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. A további törvényeknek az Alkotmány betűjéhez és szelleméhez kell igazodniuk – ezt speciális állami szerv az *Alkotmánybíróság* biztosítja. (Meggjegyezzük, hogy nem minden országnak van egy törvényben alaptörvényként alkotmánya. Lehetséges ún. *történeti alkotmány* is, amely a történelem során kialakult különböző aktusokból, elvekből áll – Magyarországnak is 1949-ig történeti alkotmánya volt.)

Vannak olyan társadalmi viszonyok, amelyekről csak az Országgyűlés és csak törvényben dönthet. Ezek az Alkotmányban, illetve a jogalkotási törvényben meghatározott ún. *kizárólagos törvényalkotási tárgyak*. A kizárólagos törvényalkotási tárgyak közé tartoznak a társadalmi rendre, a gazdasági rendre és az állampolgárok alapjogaira vonatkozó szabályok. A társadalmi berendezkedés és az állampolgári jogok legalapvetőbb szabályait Magyarországon ún. *kétharmados törvények* szabályozzák. Ez azt jelenti, hogy az országgyűlés az összes képviselő kétharmados egyetértésével hozhatja meg, illetve változtathatja meg ezeket a szabályokat. (A legtöbb nyugat-európai ország csak egyszerű többségi törvényt ismer).

A nagyobb kiemelkedő törvényeket *törvénykönyveknek* (kódexeknek) nevezik. A törvénykönyv egy adott jogág átfogó rendszerbe foglalt és összefüggő szabálygyűjteménye (Polgári Törvénykönyv, Büntető Törvénykönyv).

b) A jogforrási hierarchia következő szintjén a *kormányrendelet* áll. A kormány – egyebek mellett – a kormányzati tevékenysége körében mint az államigazgatás legfőbb szerve bocsát ki jogszabályokat, amire az Alkotmány és egyéb törvények adnak felhatalmazást. A kormány általános hatáskörű államigazgatási szerv, valamennyi igazgatási feladat irányítása a hatáskörébe tartozik. A kormánynak önálló jogalkotói hatásköre van, de a kormány jogforrása nem lehet ellentétes a törvényekkel.

c) A következő hierarchikus lépcső a minisztériumok élén álló *miniszter rendelete*. A miniszter rendeletével esik egy tekintet alá a miniszterelnök rendelete is. A miniszter csak olyan tárgyban alkot rendeletet, amely hatáskörébe, feladatkörébe tartozik, illetve amire törvény, (törvényerejű rendelet), vagy kormányrendelet adott részére felhatalmazást.

d) A hierarchiában a legalsóbb szinten elhelyezkedő jogforrás az *önkormányzati rendelet*. Ezt a jogforrást a területi-települési önkormányzat képviselői szerve hozza, ezért a jogszabály területi hatálya korlátozott (pl. csak egy városra, illetve megyére terjed ki). Az önkormányzat törvény, vagy kormányrendelet felhatalmazása alapján a helyi, területi sajátosságoknak megfelelő részletes szabályok megállapítására ad ki rendeletet. Ez esetben tehát a jogforrást vissza kell vezetni magasabb jogforrásra. Ezen túlmenően – mivel az önkormányzat helyi képviselői szerve – jogosult arra is, hogy eredeti módon szabályozzon életviszonyokat, de csak a saját működési területén (pl. állattartás rendjének szabályozása, ingatlanviszonyokat érintő egyes kötelezettségek stb.)

Az előzőekben ismertetett állami belső jogforrások mellett vannak *speciális jogforrások* is. Ilyenek a nemzetközi egyezmények, illetve az Európai Unióba történt 2004-es belépésünk után az Unió normatív aktusai is.

e) A *nemzetközi egyezmény* speciális jogforrási jellege abból adódik, hogy olyan „jogalkotó” is részt vesz a normaalkotási folyamatban, akinek az adott országban nincs szabályozási jogosultsága, nincs főhatalma. Ezen alapul a nemzetközi egyezménynek az a joghatása, hogy nem állapíthat meg közvetlenül egy szuverén államra nézve jogokat és kötelezettségeket. A nemzetközi egyezmény az azt aláíró államokat köti. A nemzetközi egyezményt aláíró állam kötelezettsége arra szól, hogy tegyen meg minden intézkedést annak érdekében, hogy az állami fennhatósága alá tartozó jogalanyok az egyezménynek megfelelően cselekedhessenek. Az Alkotmány szerint a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog elismert szabályait, biztosítja a vállalt nemzetközi kötelezettségek és a belső jog összhangját. A nemzetközi jog belső alkalmazásának azonban az a feltétele, hogy az állam azt kifejezetten belső nemzeti szabállyá tegye. A nemzetközi egyezményt tehát az elfogadó államnak nemcsak parafálnia, majd aláírnia kell, hanem *ratifikálnia* is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy *belső jogforrássá kell tennie*, azaz pl. törvénnyel ki kell hirdetnie.

A nemzetközi egyezménybe foglalt magatartásszabályok általában eltérnek a nemzeti jogalkotástól, hiszen az államok közötti kompromisszumos eljárás során születnek. A nemzetközi egyezmény jogforrási szintjét tehát az határozza meg, hogy a nemzetközi egyezménnyel érintett életviszonyt a belső nemzeti jogrendben milyen szintű jogforrásban szabályozza a jogalkotó.

f) *Európai Unió jogforrásai* sajátos helyet foglalnak el a tagállamok jogforrási rendjében. Az Európai Unió legfontosabb jogforrása a *rendelet*. A rendelet hatálya közvetlen, azaz a rendeletet valamennyi tagállamban közvetlenül alkalmazni kell. Ennek megfelelően a rendeletet nem kell a tagállamok belső szerveinek belső jogforrássá tenni. A rendelet ilyen eljárási rend nélkül is közvetlenül állapít meg jogokat és kötelezettségeket minden tagállam minden szervezetére, állampolgárára és a bíróságokra nézve is. Minden tagállam minden bírósága és hatósága előtt lehet hivatkozni a rendeletre, és lehet jogot alapítani rá. A rendelet olyan közösségi szabály, amely egyben minden tagállam belső joga is. A belső nemzeti jog nem lehet ellentétes az Unió rendeletével. A harmonizált uniós jog primátusa tehát érvényesül a belső jog felett.

Az Unió *irányelve* olyan norma, amelyet közvetlenül nem kell alkalmazni a tagállamok jogalanyainak. Az Európai Unió irányelve a tagállamokat kötelezi arra, hogy a saját hazai belső jogukban az irányelv jogpolitikai céljának megfelelő jogszabályt alkossanak. Az irányelv alapvetően *jogharmonizációs* célokat szolgál. Az irányelvek gyakran határoznak meg ún. minimumszabályokat. Ez alapján a tagállamoknak olyan belső szabályokat kell alkotniuk, amely megfelel az uniós minimumkövetelményeknek. Ez tehát azt is jelenti egyben, hogy magasabb követelményt tartalmazhat a nemzeti jog, kevesebbet azonban nem. Ugyanígy lehetséges, hogy maximum normát határoz meg az irányelv, vagy szabályozási kereteket ír elő. Igen gyakori, hogy az irányelv bizonyos szabályozási elvek alkalmazását teszi kötelezővé. Ennek következtében a tagállami jogalkotásnak az a feladata, hogy meghatározott időn belül az irányelvi követelményeknek megfelelő belső jogot alkosson. Az irányelvnek megfelelő belső jogot, és ezáltal a belső jog és az uniós jog összhangját a tagállami jogalkotásnak kell megvalósítania (Az erre vonatkozó példákat lásd a jegyzet társasági jogi részében – II. Rész.).

g) A jogszabályoktól megkülönböztetendők az *állami irányítás egyéb jogi eszközei*. Az egyéb jogi eszközök a *határozatok* (pl. az Országgyűlés, vagy a kormány normatív határozatai), az utasítás (miniszter, országos hatáskörű közigazgatási szerv vezetőjének utasítása), a statisztikai közlemény, a jegybanki rendelkezés, a bankfelügyeleti rendelkezés stb. A miniszter *irányelvet* és *tájékoztatót* adhat ki. Az irányelv ajánlást ad a jogszabály végrehajtásának fő irányára és módszerére. A tájékoztató olyan adatot és tényt közöl, amelyet a jogszabály végrehajtójának ismernie kell. Az irányelv és a tájékoztató közzétehető az azt kiadó szerv hivatalos lapjában (pl. Pénzügyi Közlöny).

E jogi iránymutatások fogalma tehát gyűjtőkategória. Közös sajátosságuk – amely egyben elhatárolást is jelent a jogi normától –, hogy a jogi normák által megkívánt ideális általánosság jóval alacsonyabb fokán állnak. A felsorolt jogi eszközök közvetlenül nem állapíthatnak meg magatartásszabályt az állampolgárok részére.

7. Jogviszonytan

1. A jogviszony fogalma

A társadalmi viszony az emberek közötti kapcsolat. A társadalmi viszonyok azzal válnak jogviszonnyá, ha a jog szabályozza azokat.

A jogviszony nem más, mint jogilag szabályozott társadalmi viszony. Vannak olyan társadalmi viszonyok, amelyek csak jogviszonyok keretében jöhetnek létre (pl. szerződés). Vannak olyan viszonyok, amelyeket nem célszerű jogi szabályozás útján jogviszonnyá alakítani, mert a jogi viszony szabályozás által biztosított eszközrendszere alkalmatlan arra, hogy az elérni kívánt cél megvalósuljon, vagy egyszerűen az adott társadalmi viszony jellegénél fogva nem igényel jogi szabályozást (pl. a családi viszonyok jelentős része).

A jogviszonynak három szerkezeti eleme van: a jogviszony alanya, a jogviszony tárgya és a jogviszony tartalma.

2. Jogalanyok

1. A jogviszony alanyai jogképes *személyek*. A jogképesség azt jelenti, hogy a jogviszony alanyát jogok illethetik meg és kötelezettségek terhelhetik.

A) A jogviszonynak négy lehetséges alanya van:

- a) az ember (természetes személy);
- b) a jogi személy;
- c) az állam;
- d) a jogképességgel felruházott nem jogi személy szervezet.

A jogalany, amelyet más szóval személynek is nevezünk tehát gyűjtőfogalom, magába foglalja mindazok körét, akik jogokkal, kötelezettséggel rendelkezhetnek. A jogalanyiságot részleteiben a magánjog szabályozza, a közjogban inkább elméleti fogalom. A következőkben a jogalanyokról alapvetően a Polgári Törvénykönyv alapján beszélünk.

Az *ember* jogalany. Az ember (a jogi terminológiában: természetes személy) jogképessége a vagyoni jogi viszonyokban általános. Ez azt jelenti, hogy elvileg kiterjedhet minden jogra és kötelezettségre, amelyet ember egyáltalán megszerezhet. Az emberek jogképessége a vagyoni jogi viszonyokban egyenlő. Ez azt jelenti, hogy a jogképesség az életkorra, nemre, fajra, nemzetiséghez vagy felekezethez tartozásra tekintet nélkül azonos. A magyar Ptk. az ember jogképességét általában ismeri el, törvény azonban alkalmazhat szerzőképességi korlátozásokat. (A szerzőképesség a jogalany konkrét képességét fejezi ki arra nézve, hogy meghatározott konkrét alanyi jogokat szerezhessen). A jogképesség egyenlőségének, illetve általánosságának (jogegyenlőség) az elismerése a polgári forradalmak vívmánya volt a feudális rendiséggel szemben, amely egyben előfeltétele volt az áruviszonyok általánossá válásának, a piacgazdaságnak.

A vagyoni jogi viszonyokban a természetes személy (ember) jogképessége az élve születéstől a halálig terjed.

Az absztrakt jogképességtől független az a kérdés, hogy az ember a saját nevében önállóan dönthet a saját jognyilatkozatairól vagy sem. Erre a kérdésre az emberhez kapcsolódó másik fogalom, a *cselekvőképesség* jogi szabályozása ad útbaigazítást. A cselekvőképesség azt jelenti, hogy az ember rendelkezik olyan szintű belátási képességgel (tudatállapottal), amely alkalmassá teszi őt arra, hogy vagyoni jogviszonyokban a saját nevében tegyen jogi nyilatkozatokat. A cselekvőképesség a magyar Polgári Törvénykönyvben alapvetően a jognyilatkozat-tételhez, a szerződéskötéshez kapcsolódó jogi kategória. A jogügyletek kötéséhez szükséges belátási képesség a társadalmi gyakorlat szerint az életkor függvénye. Ezért a Ptk. cselekvőképésnek tekinti a 18. életévét betöltött (vagy házasságkötés révén nagykorúvá vált) személyt, aki nem áll cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó gondnokság alatt. A következő korcsoport a 14–18 év közötti korlátozottan cselekvőképesek kategóriája. Az ebbe a kategóriába tartozók már rendelkezhetnek önálló keresménnyel, tehát annak erejéig saját maguk dönthetnek ügyleteikről, meghatározott nagyobb volumenű vagyoni kötelezettségeket (pl. ingatlaneladás stb.) azonban csak a szülő és/vagy a gyámhatóság jóváhagyásával vállalhatnak. A harmadik korcsoport Magyarországon a 14. életév betöltéséig tart, ez a cselekvőképtelenek csoportja. A kiskorúak általában nem köthetnek jogügyleteket a saját nevükben, kivéve a mindennapi, ún. bagatellügyleteket. A mindennapi élet ezen egyszerű ügyletei (pl. közérti bevásárlás) nincsenek pontosan körülhatárolva, ezek körét a bírói gyakorlat határozza meg.

A cselekvőképesség természetesen nemcsak az életkorhoz kötött, hiszen az ember belátási képességén alapul. Nagykorú személy is lehet korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen (pl. az elmebeteg).

Az emberhez, mint vagyoni jogalanyhoz kapcsolódó harmadik képesség a magánjogban az ún. *vétőképesség*. A vétőképesség ugyancsak belátási képességet jelent, de ez a belátás arra vonatkozik, hogy az ember látja-e előre azt, hogy cselekményével kárt fog okozni. Ha a magatartás kárkövetkezménye számára előre látható, akkor a károkozó vétőképes és ezért felelősségre vonható. A vétőképesség tehát a polgári jogban a kártérítés jogintézményéhez kapcsolódó kategória. A vétőképesség nemcsak az utóbbi mozzanattal tér el a cselekvőképességtől, hanem abban is, hogy a vétőképességet a Ptk. nem köti korhatárhoz. A vétőképesség nem az életkorhoz, hanem a megszerzett társadalmi tapasztalathoz, tények ismeretéhez igazodik.

A *jogi személy* jogalany. A jogi személy olyan jogképes szervezet, amelyet jogszabály annak nyilvánít, vagy az adott szervezetet a jogszabály jogi személyként elismeri és a szervezetet jogképességgel ruházza fel. A jogalanyiságot a szervezet által nyeri el, hogy az állam, mint jogalkotó jogalanyként elismeri. Ennek alapján egy szervezet jogi személyiségének kérdése minden esetben közvetlenül, vagy közvetve jogalkotói döntés tárgya. Ahhoz azonban, hogy a jogszabály megadja (elismerje) egy szervezetnek a jogi személyiséget, ahhoz a szervezetnek meghatározott feltételeknek kell eleget tennie. Ezeket a feltételeket nevezi a jogi elmélet a *jogi személyiség kritériumainak*. Ezek a következők: a) jog által elismert *cél* (tevékenységi kör), b) meghatározott, viszonylag önálló *vagyon*, c) *üggyintéző és képviselő szervek*, amelyek irányítják a jogi személyt és kifelé a vagyoni forgalomban is eljárnak a jogi személy nevében, d) viszonylag önálló *felelősség*. A viszonylagosság azt jelenti, hogy a jogi személynek meghatározott mértékben el kell különülnie alapítójától, vagy tagjaitól. Lehet, hogy ez az elkülönülés nem teljes (pl. a tagok is felelnek mögöttesen a jogi személy tartozásaiért), de az önállósulásnak bizonyos mértékben meg kell nyilvánulnia. A jogi személyeknek különböző fajúak vannak (lásd erről később).

Az *állam* alapvetően közjogi jogalany illetve a nemzetközi közjog alanya, mint szuverén. Az állam szervezetrendszer képez és az egyes állami szervek általában jogi személyek (pl. a minisztériumok). Kivételesen azonban az állam, mint egész is részt vehet

közvetlenül a vagyoni forgalomban. Ez esetben az *állam*, mint a vagyoni viszonyok alanya ugyancsak jogi személy [Ptk. 28. §]. Ennek megfelelően az állam a vagyoni viszonyokban közvetlenül részt vehet, és az állam által megszerezhető jogok és kötelezettségek terjedelme is azonos a jogi személyek jogképességének terjedelmével. Az állam a vagyoni viszonyokban nem mint közhatalom lép fel, hanem bármely más jogi személlyel vagy természetes személlyel egyenrangú, mellérendelt félként. A közhatalmi jogosítványok a vagyoni jogi forgalomban nem érvényesíthetők.

Tekintettel arra, hogy az állam bonyolult szervezetrendszer, mindenkor meg kell jelölni azt az állami szervet, amely az állam nevében jogosult kötelezettségek vállalására és jogok gyakorlására. Ez nyugati államokban általában az Államkincstár (*fiskus*). Jelenleg, a Ptk. alapján az állam, mint egész törvényes képviselője főszabályként a pénzügyminiszter.

A *jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek* is lehetnek jogalanyok. Lehetséges ugyanis olyan jogalany, amely szervezet, de nem jogi személy. Jogalany az a csoport, amelynek jogalanyiságát a jogalkotó elismeri. E jogalanyisággal rendelkező nem jogi személy szervezetek jogainak, kötelezettségeinek terjedelme nem általános, hanem konkrét. A jogi személy jogképessége általános, és csak a meg nem szerezhető jogokat szabályozza rájuk nézve a jogalkotó, a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek esetében ellenben a szabályozás fordított. Csak azokat a jogokat és kötelezettségeket szabályozza a jogalkotó, amelyek tekintetében a szervezet jogképességét elismeri (Lásd a társasági jogról szóló részben a közkereseti és a betéti társaság jogalanyiságát.).

2. *Alanyváltásról* akkor beszélünk, ha a jogviszony alanyaiban jogutódlás következik be. Az alanyváltás végbemehet:

- a) *egyetemes* jogutódlással és
- b) *egyedi* jogutódlással.

Az egyetemes jogutódlás esetében a jogviszony eredeti alanya helyébe lépő új jogalany elődje valamennyi jogosultságának és kötelezettségének folytatója lesz. (A személyhez kötött jogok forgalomképtelenek, azokban jogutódlás nem következhet be). A jogutódlás egyetemes jellege az egyik oldalról azt jelenti, hogy nem kell egyedileg számba venni valamennyi jogot és kötelezettséget, azok mint egész szállnak át a másik jogalanyra. Más oldalról a jogutódlás nem áll módjában egyes jogosultságokat vagy egyes kötelezettségeket kiemelni a jogok és kötelezettségek halmazából, és ezekről külön rendelkezni. Az egyetemes jogutódlás esetén tehát a jogutód nem hivatkozhat arra, hogy ennek vagy annak a kötelezettségnek azért nem tesz eleget, mert a jogutódláskor erről nem volt tudomása. Az egyetemes jogutódlást annak jelentős jogkövetkezményei miatt mindig jogszabály mondja ki. Például a társasági törvény szabályozza a társasági formaváltással járó általános jogutódlást, amelyet átalakulásnak nevezünk.

Egyedi jogutódlás az alanyváltás olyan esete, amikor csak a külön-külön megnevezett jogok és kötelezettségek szállnak át az eredeti jogalanyról a jogutódra. Az egyedi jogutódlás mindig konkrét aktuson (bírói ítéleten, közigazgatási aktuson, vagy jogügyleteken – szerződésen) alapul.

3. *A jogviszony tárgya és tartalma*

1. A jogviszony *tárgya* a vagyoni jogban az a *szolgáltatás*, amire a jogviszony irányul (pl. adásvételnél a dolog átadása), a jogviszony tartalma pedig mindazon jog és kötelezettség, amely a jogviszony alanyait az adott jogviszonyból kifolyólag megilleti.

Az alanyi jog azt jelenti, hogy a jogszabály a jogosult részére cselekvési, illetve érdekkielégítési lehetőséget biztosít. A cselekvést, az érdekkielégítést a jogszabály elismeri, és védelemben részesíti.

Az alanyi jog individuális jellegű, mivel a jogszabályban meghatározott jogosultságról a jogalany dönt. A jogosultság biztosításán túl a jog a kikényszerítés lehetőségét is megadja, általában bírói úton. Egyik alapvető alanyi jog például a tulajdonjog. A jogszabály a tulajdonosnak biztosítja a használati, birtoklási és rendelkezési jogosultságot. A tulajdonos azonban nem köteles a tulajdonát használni, birtokolni, vagy azzal rendelkezni. A jog gyakorlásáról tehát a tulajdonos dönt. Ha azonban valaki megsérti a tulajdonost a jogai gyakorlásában, akkor a jog védelemben részesíti a tulajdonost, eltiltja például a jogsértőt a tulajdonosi jogok gyakorlásának zavarásától stb.

Az alanyi jog a legteljesebb jogosultság, mivel az alanyi jog jogosultjával szemben olyan valaki áll, aki az alanyi jog jogosultjának döntésétől függően meghatározott magatartást köteles tanúsítani.

2. Az alanyi jognak érvényesíthetőnek kell lennie, a vagyonjogban ekkor beszélünk igényről. A jogok gyakorlását a jogszabályok általában időhatárhoz kötik, bár vannak kivételek pl. a tulajdonjog esetében. Ha meghatározott időn belül valaki nem érvényesíti igényét, a joga *elévül*. Az elévülés azt jelenti, hogy többé az állam nem ad részére kényszereszközöket az igény érvényesítésére. Az elévülés nem jogvesztés – a jog fennmarad, de állami kényszereszközökkel többé nem érvényesíthető (de pl. önkéntes teljesítése nem minősül jogalap nélküli gazdagodásnak stb.). Kivételes esetekben a jog *jogvesztő határidőket* is megállapíthat (lásd a II. Részben tárgyalt társasági jogban), a jogvesztést azonban a jogszabálynak kifejezetten ki kell mondania.

Az alanyi jogokat *rendeltetésszerűen* kell gyakorolni. Ezért, ha az alanyi jog gyakorlása révén a konkrét jogviszonyban olyan érdek részesül előnyben, amely ellentétes az adott jog társadalmi rendeltetésével, a joggyakorlás rendeltetésellenesnek, *joggal való visszaélésnek* minősül. A legtöbb jogág alapelvei között megfogalmazódik (így pl. a polgári jog, munkajog, polgári eljárási jog stb.) a rendeltetésszerű joggyakorlás követelménye, és a joggal való visszaélés tilalma.

A joggal való visszaélés tilalmának törvényi szintű megfogalmazása egyben azt is jelenti, hogy annak, aki e tilalmat megszegi, magatartása jogellenes, így vele szemben beállnak a jogellenesség következményei. A rendeltetésszerű joggyakorlás az alanyi jogok olyan gyakorlását jelenti, amely joggyakorlás a jog társadalmilag elfogadott céljával egyezik, a joggal való visszaélés pedig az a magatartás, amely a társadalmi rendeltetéssel össze nem férő célokra irányul, különösen ha a nemzetgazdaság megkárosítására, a személyek zaklatására, jogaik és törvényes érdekeik csorbítására, vagy illetéktelen előnyök szerzésére vezetne [Ptk 5. §]. Joggal való visszaélés esetén a jogalany magatartása formálisan jogszerű, hiszen a jogszabály által adott alanyi jogokkal él. Magatartása azonban tartalmilag jogszerűtlen.

4. A jogviszony szerkezete

1. A jogviszony szerkezete a polgári jogban lehet *abszolút* és *relatív*. Az *abszolút szerkezetű* jogviszonyban a jog csak a jogviszony egyik pólusát, mégpedig a jogosultat ragadja meg, az ő jogállását írja körül. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne a jogviszonynak másik pólusa. A másik póluson elhelyezkedő kötelezettek köre azonban általában ismeretlen, mivel a kötelezetti pozícióba mindenki, bárki kerülhet. Tipikusan ilyen abszolút szerkezetű jogviszony a *tulajdonjog*. A jog a tulajdonjog jogosultját, azaz a tulajdonost ragadja meg, az ő

jogait írja le a használat, birtoklás és rendelkezés részjogosultságaival. A tulajdonjogi jogviszony másik pólusán áll a tulajdonoson kívül minden jogalany, s ezek kötelezettsége a tulajdonos jogainak tiszteletben tartásában áll. Az abszolút szerkezetű jogviszony általában *negatív tartalmú*, ami a kötelezettségeket illeti, ami azt jelenti, hogy a jog nagy tömegű ismeretlen jogalanyoktól nem követel aktivitást.

2. A jogviszony *relatív szerkezetű*, ha jogilag meg van határozva a jogviszony mindkét pólusán elhelyezkedő jogalany. A két jogalany a jogosult és a kötelezett. A jog a felek jogait és kötelezettségeit egymásra tekintettel, egymásra vonatkoztatva állapítja meg. Ha például valaki megsérti a tulajdonos tulajdonjogát azzal, hogy a tulajdon tárgyában kárt okoz, akkor a tulajdonos nem akárkitől követelhet kártérítést, hanem csak attól, aki a kárt okozta, a károkozó csak annak a tulajdonosnak köteles kártérítést adni, akinek a tulajdonát megsértette stb. Az adásvételi szerződés az azt megkötő eladót, illetve vevőt kötelezi. A relatív szerkezetű jogviszonyokat *kötelmeknek* nevezzük, utalva e kifejezéssel arra, hogy egymással szemben álló jogok és kötelezettségek jelennek meg a jogviszonyban. A kötelmek alapvető területe a szerződések joga, a szerződésben szereplőket a kötelelem jellegénél fogva a jogban *feleknek* nevezzük.

A relatív szerkezetű jogviszonyokban a kötelezett általában *pozitív magatartást* köteles tanúsítani. Kivételesen azonban előfordul a tevékenységtől való tartózkodásra irányuló kötelezettség is, pl. a károkozás tekintetében.

A következőkben három alapvető jogintézményt a tulajdonjogot, a jogügyletet és a jogi felelősséget ismertetjük.

5. A tulajdonjog

1. A tulajdonjog az alanyi jogok között az egyik legjelentősebb jogosultság, abszolút szerkezetű jog. A tulajdonjog jogosultságok foglalatosa, a birtoklás, a használat (és hasznok szedése) és rendelkezési jog összessége, emellett a tulajdonost kötelezettségek is terhelik (pl. kárveszély viselése stb.). A tulajdonjog a vagyonjog alapvető jogintézménye, ezen épül fel a kötelmi jog a szerződések joga.

A tulajdonos mindenekelőtt jogosult a dolog birtoklására. A *birtoklás* jogi értelemben hatalom alatt tartást jelent. E jogi fogalom eltér a köznapi szóhasználatától, hiszen köznapi értelemben valakit azon dolgok birtokosának szoktak tekinteni, amelyeket éppen magánál tart. A hatalomban tartás jogilag tágabb kategória, mert alá tartoznak mindazok a tárgyak, amelyek a jogalany uralma alatt állnak, mégpedig nemcsak fizikai értelemben. A tulajdonos jogosult a dolgot *használni* és annak *hasznait szedni*. Végül a *rendelkezési jog* a tulajdonos azon jogosultsága, amely alapján dönthet a tulajdon tárgyáról, annak használatát, birtoklását másnak akár időlegesen, akár véglegesen átengedheti. A tulajdonos tulajdonjogát megterhelheti (pl. kezizálogba adhatja), illetve tulajdonjogát másra átruházhatja. A rendelkezési jogot a törvény korlátozhatja, ez az ún. elidegenítési és terhelési tilalom.

2. A tulajdonjog megszerzése kétféle módon következhet be: *eredeti* és *származékos* jogszerzéssel. Eredeti tulajdonszerzésről akkor beszélhetünk, ha a tulajdonosnak nem kell a jogosultságát jogelődre visszavezetni. Ezzel szemben származékos a jogszerzés akkor, ha az új tulajdonosnak az előző tulajdonos (tulajdonosok) jogosultsága alapján, annak keretei között keletkezik a tulajdonjoga. Származékos jogszerzésnél ugyanis szigorúan érvényesül az a jogelv, hogy senki nem szerezhetsz több jogot, mint ami jogelődjének volt. Ha valaki korlátozásokkal terhelt tulajdonjogot szerez, a korlátozások az új tulajdonosra is kiterjednek.

A tulajdonjog eredeti szerzőismódjai például a hatóság határozat, illetve hatóság árverés, az elbirtoklás, valamint a gazdátlan javak elsajátítása és a találás. Elbirtoklás révén tulajdont szerez az, aki a dolgot tíz éven (ingatlan estében tizenöt éven) át sajátjaként birtokolja. Az elbirtoklás jogintézménye arra szolgál, hogy rendezze a tulajdoni állapotokat az időmúlás függvényében.

A tulajdonjog származékos szerzőismódjai például az átruházás, vagy az öröklés. Átruházás esetén a tulajdonjog változása a felek közötti megállapodáson alapul. Leggyakrabban ez adásvételi szerződéssel történik, de tulajdonjog átruházása más szerződésekkel is megtörténhet (pl. csere, ajándékozás stb.).

Az átruházás a gazdasági élet szempontjából a legfontosabb tulajdonszerzősi módozat. Az átruházás esetén a tulajdonjog átszállása eltérő módon alakul attól függően, hogy ingó vagy ingatlan dologról van-e szó. A magyar jog az ingó dolog tulajdonjogának átszállását a birtokbavétel tényéhez köti, az ingatlan feletti tulajdonjog átszállását pedig a *telekkönyvi (ingatlan-nyilvántartásba való) bejegyzés* megtörténtéhez.

6. *Jognyilatkozat, jogügylet*

1. Az abszolút szerkezetű tulajdonjoggal szemben a relatív szerkezetű jogviszonyokban a jogviszony mindkét pólusa ismert. A jogügylet joghatás kiváltására irányuló akaratnyilatkozat (jognyilatkozat). A jognyilatkozat esetén a cél kettős: gazdasági és jogi. A jogügylet gazdasági célja valamely szükséglet kielégítés. A jogügylet jogi célja abban áll, hogy létrejőjön a kötőerő.

A jognyilatkozat (jogügylet) szólhat meghatározott személyhez (pl. ajánlattétel, elállás bejelentése, jogfenntartó nyilatkozat, felmondás, kifogás stb.), ezek az ún. *címzett jognyilatkozatok*. Ellenben, ha a jognyilatkozatot nem személy szerint meghatározott jogalanyokhoz intézzük, de közlésre irányul, akkor nem címzett a jognyilatkozat. (pl. díjkitűzés). A címzett és nem címzett jognyilatkozatok megkülönböztetése igen jelentős, mégpedig a jognyilatkozatot tevő kötelezettségének beállta szempontjából. A címzett nyilatkozatokat ugyanis jogkövetkezmény nélkül vissza lehet vonni abban az esetben, ha a visszavonó nyilatkozat az eredeti nyilatkozatot megelőzően, vagy azzal egyidőben érkezik a címzethez. A nem címzett jognyilatkozatot nem lehet visszavonni.

2. A jognyilatkozat lehet egyoldalú vagy két-, illetve többoldalú. Az egyoldalú jognyilatkozat joghatásai más jogalany magatartására tekintet nélkül beállnak (ajánlat). A kétoldalú jognyilatkozat ezzel szemben feltételezi azt, hogy a jogalanyok kölcsönösen, és egybehangzóan ugyanannak a joghatásnak a beálltat kívánják. A kétoldalú jogügylet nem más, mint a szerződés. A szerződés két vagy több fél egybehangzó akaratnyilatkozata, amely jogi értelemben joghatás kiváltására irányul. A jogi célja a szerződéskötésnek, hogy beálljon a szerződési kötőerő. A jegyzet III. része részletesen foglalkozik a gazdasági szerződésekkel.

7. *A jogi felelősségről. Magánjogi felelősség - kártérítés*

1. A jog egyik legjellegzetesebb intézménye a jogi felelősség.

A jogi felelősségnek két alapvető eleme van. Az objektív elem a jogellenes magatartás, a szubjektív elem a felróhatóság.

a) A jogi felelősséget objektíven a *tényleges és jogellenesnek minősített magatartás váltja ki*. A jognak tételesen fel kell sorolnia az általa jogellenesnek minősített magatartásokat, ez lehet konkrétan, mint a büntetőjogban, ahol a Btk. egzakt módon felsorolja

az egyes bűncselekmények tényállásait (pl. lopás, sikkasztás, csalás) vagy általánosan, mint a magánjogban, ahol jogellenes a szerződészegés vagy a károkozás. Ez utóbbi jó példa ahhoz, hogy sokszor a cselekményt az eredmény teszi jogellenessé – a cselekménynek okozati összefüggésben kell lennie a káros eredménnyel.

b) A jogellenes magatartást a magatartást tanúsítónak *felróhatóan* (vétkesen) kell elkövetnie. A bűncselekmény elkövetéséhez nem elég a bűncselekmény tényállásának megvalósítása, az elkövetőnek bűnösnek kell lennie. Ha egy beszámítási képességgel nem rendelkező piromániás ember gyújtogat, cselekménye objektíven jogellenes, de ez neki nem felróható. A felróhatóság (bűnösség, vétkesség) általában a szándékosságon vagy a gondatlanságon alapul. *A jog nem ismer eredményfelelőséget*, mint más társadalmi értékelő mechanizmusok. A gazdasági hátrány, a veszteség, a téves gazdasági vagy politikai döntés önmagában nem vált ki jogi felelőséget, ehhez felróható jogellenes magatartás megállapítására van szükség. Ennyiben a jogi felelősség elválik az anyagi érdekelttség vagy a politikai felelősség értékelő rendszerétől. Ha tehát egy gazdasági társaságnál a vezető tisztségviselőt visszahívják, ez nem felelősségi szankció. Ha egy minisztert „leváltanak”, ez a politikai felelősség megállapításának alapvető módja, de nem minősül jogi felelősségrevonásnak.

Ha valaki felróhatóan jogellenes magatartást tanúsít (nem magatartáskomplexumról van szó, mint pl. a gazdasági vagy az üzletpolitikai felelősségnél, hanem *konkrét magatartásról*), vele szemben *jogi felelősségi szankciót* kell alkalmazni. A felróhatóan jogellenes magatartás tanúsításával beáll a *felelősségi tényállás*, és ezzel a felelősségrevonás potenciális lehetősége. Az *effektív felelősségre* vonáshoz viszont a felelősségi tényállást bizonyítani kell, általában bírósági eljárás keretében.

A felelősségi szankciókat az *egyes jogágak* határozzák meg – a büntetőjogban a szabadságvesztéstől a vagyonek kobzásig számos szankció van, a polgári jogban lényegében egy, a kártérítés. (Ugyanakkor a polgári jog számos nem felelősségi szankciót ismer, pl. érvénytelenség stb.). *A bizonyítási teher elosztásáról* is az egyes jogágak szabályai döntenek. A bűncselekményt a vádnak kell bizonyítania, a kártérítési felelősségnél viszont a bizonyítási teher megoszlik: a jogellenességet, az okozatosságot és a kár mértékét a károsultnak, azt, hogy nem vétkesen okozta a kárt, a károkozónak kell bizonyítania.

A jogi felelősség a múltra reagál represszív szankciójával, a büntetéssel, de célja a jövőre irányított. A felelősségrevonás célja a *speciális*, illetve *generális prevenció*, tehát az, hogy az elkövetőt, de ugyanúgy a társadalom minden tagját visszatartsa a jövőbeni jogsértésektől. Nem a megtorlás az elsődleges, hanem a megelőzés.

A jogi felelősségnek két alapvető típusa van: a *büntető típusú*, illetve a *reparatív típusú* felelősségek. E kettő a kontinentális jogokban élesen szétválik, az angol-amerikai jogban összefonódik. Így például a kontinentális jogban csak embert lehet büntetőjogilag felelősségre vonni, jogi személyt nem, az angol jogban viszont ismert a jogi személyek büntetőjogi felelőssége is.

A *büntető típusú felelősségek* klasszikus formája a büntetőjogi felelősség, emellett ismert az *igazgatási felelősség* (szabálysértési felelősség, versenyhatósági bírság), illetve a *fegyelmi felelősség*. A *reparatív felelősség* alapvetően a magánjogi kártérítési felelősség, amellyel a következőkben az üzleti jogban betöltött jelentős szerepe miatt külön foglalkozunk.

2. A magyar polgári jog a károkozás általános tilalmát mondja ki. Ennek megfelelően minden olyan magatartás, amely kárra vezet jogellenes. Ez alól az általános szabály alól azonban van néhány kivétel, amikor a jogalkalmazó megengedi a másnak való károkozást. Ezek a kivételek, más néven a jogellenességet kizáró okok, például a jogos védelem, a

szükség helyzetben okozott kár. Jogos védelmi helyzetben van az a személy, akinek az életét vagy vagyonát más személy magatartásával veszélyezteti. Ilyen esetben a veszélyhelyzet megszüntetése érdekében a támadóval szemben a károkozás eszközével is fel lehet lépni. Szükség helyzetben ugyancsak megengedett a károkozás. Szükség helyzetnek nevezzük azt az állapotot, helyzetet, amikor más élete, testi épsége, vagy vagyona közvetlen veszélyben van, s e veszélyhelyzetet csak károkozás révén lehet elhárítani.

A polgári jogban kétféle kárt tudunk megkülönböztetni: a vagyoni kárt és a nem vagyoni kárt (ez utóbbit régies elnevezéssel erkölcsi kárnak is nevezik).

A vagyoni kártérítés a teljes vagyoni kár megtérítését jelenti.

A vagyoni kár három elemből tevődik össze

- a tényleges kárból,
- a kár elhárításához szükséges költségekből és
- az elmaradt haszonból.

A *tényleges* kár az a csökkenés, amely a károkozás folytán a károsult vagyonában bekövetkezett. (Pl. ha egy autó karambolozik, a karambol ténye értékcsökkenést eredményez.) A kár elhárításához szükséges *költségek* azok az indokolt költségek, amelyek kiadására nem került volna sor akkor, ha a károkozó magatartás nem következik be. (Pl. ha az autó karambolozik, a javítás indokolt és szükséges költségnek minősül.) Az *elmaradt vagyoni előny* (elmaradt haszon) az az összeg, amelyhez a károsult hozzájutott volna, ha a károkozás nem következik be. Az elmaradt haszon nem becslésen alapuló kárelem, hanem valóságos kár, csak a kárelem számításmódja tér el az előző számítástól. Más a helyzet az ún. *általános kártérítéssel*. Ha a kár mértéke – akár csak részben – pontosan nem számítható ki, a bíróság a károkozásért felelős személyt olyan összegű általános kártérítés megfizetésére kötelezheti, amely a károsult teljes anyagi kárpótlására alkalmas. A bíróság ilyenkor a kár mértékét becsléssel állapítja meg (pl. balesetknél a baleseti járadék összegét).

A vagyoni kártérítés a kár mértékére reagál és alapvető funkciója a *reparáció*, a károsult vagyonában beállott csökkenés megszüntetése. Többet, mint a kár nem lehet kártérítésként megítélni.

A nem vagyoni kártérítésre akkor kerül sor, ha a károsult személyiségi jogait (testi épség, jó hírnév, becsület, levéltitok stb.) sérti meg a károkozó. Tekintettel arra, hogy nem vagyoni kártérítés esetén a jogellenes magatartás nem a vagyoncsökkentésben, hanem a személyiségi jog megsértésében áll, ezért nem vagyoni kártérítés esetében nem beszélhetünk teljes kártérítésről, és nem beszélhetünk a jogsértés helyreállításáról. A kártérítés mértékét nem határozhatja meg az okozott kár nagysága, mert a személyiségi jogoknak nincsen ára. Nemcsak a kár nagysága, de maga a személyi kár bekövetkezése is becslésen alapul, amelynek objektív mércéje nincs, bár a bírói gyakorlat természetesen kialakított ún. iránykárértékeket. A vagyoni kártérítés mértéke a teljes kárhoz igazodik, a nem vagyoni kártérítés mértékének megállapítása mindenkor gondos mérlegelést igényel, és csak az eset összes körülményének alapos mérlegelése mellett határozható meg.

A *biztatási kár* egy olyan sajátos kárfajta, amely szerződésen kívüli viszonyokban, de általában szerződéses viszonyokkal összefüggésben keletkezhet. A bíróság a kárnak egészben, vagy részben való megtérítésére kötelezheti azt, akinek szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt károsodás érte. Például, ha valaki okkal bízik egy szerződés létrejövetelében – hiszen a tárgyalások az üzleti ajánlat komolyságát mutatják – és e szerződésben bízva más kapcsolat létesítését elhárította, amennyiben önhibáján kívüli okból a szerződés nem jön létre, az eset összes körülményének mérlegelése alapján a bíróság teljes vagy részleges kármegtérítést szabhat ki.

A kártérítés módja rendszerint az, hogy a kárt pénzben kell megfizetni. Természetbeni kártérítést a károsult akkor követelhet, ha a kártérítés tárgyát a károkozó maga is termeli, vagy egyébként a dolog a rendelkezésére áll.

Önmagában a jogellenes magatartással okozott kár kevés a kártérítési szankció megállapításához. A károkozónak a kárt felróhatóan (hagyományos elnevezéssel: vétkesen) kell okoznia.

3. A jogellenes magatartást tanúsító jogalany felróható magatartása *szándékos* vagy *gondatlan* lehet.

Szándék alatt értjük a jogalanynak azt a tudati–akarati állapotát, amikor azért indít (vagy állít le) egy cselekvéssort, mert valamely eredményt el kíván érni, vagy legalábbis az eredmény bekövetkezését átfogja a tudata, és ennek tudatában cselekszik (vagy tartózkodik a cselekvéstől).

Gondatlanság alatt értjük a jogalanynak azt a tudati állapotát, amikor a jogalkotó azt rója fel a számára, hogy elmulasztotta feltárni tevékenysége következményeit (hanyagosság), illetve látta ugyan előre tevékenysége lehetséges következményeit, de bízott azok elmaradásában.

A büntetőjoggal szemben a polgári jogi felróhatóság, azaz vétkesség akkor állapítható meg, ha a károkozó a kár elkerülése érdekében nem tett meg mindent, ami az *adott helyzetben általában elvárható*. (A büntetőjogban az elkövetőtől konkrétan elvárható a mérce.) A polgári jogi vétkességnek tehát van egy szubjektív és egy objektív oldala. A szubjektív oldal a hiányos tudati állapot, az objektív oldal az elvárhatósági zsinórmérték. Ennek alapján a károkozó egyéni képességei nem jönnek figyelembe, másként megfogalmazva ez azt jelenti, hogy a társadalmi átlagtól való eltérés mindenkinek a saját kockázata.

A magyar Polgári Törvénykönyv szerint a jogellenes károkozás tényét és a kár mértékét a károsultnak kell bizonyítania, a károkozónak pedig azt, hogy nem járt el felróhatóan. A károkozónak tehát, ha jogellenesen kárt okozott, ki kell mentenie magát, azaz rendes felelősség esetén bizonyítania kell, hogy a kár elhárítása érdekében úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. A polgári jogi kártérítési felelősségnek két fajtája van, nevezetesen a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség, illetve a szerződésen kívüli károkozásért való ún. deliktualis kárfelelősség.

4. A polgári jogban a vétkes felelősség mellett ún. fokozott felelősségről is beszélhetünk. A fokozott felelősségnél a károkozó a felelősség alól csak akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a kár a károsult önhibájának következménye, vagy a kárt *külső elháríthatatlan ok* (ún. *vis maior*) idézte elő.

III. Fejezet A jogalkalmazás

1. A jogalkalmazás fogalma

A jogalkalmazás két fő célt valósít meg. Egyrészt rendezi a különböző jogalanyok között kialakult egyedi konfliktusokat, másrészt megvalósít egy társadalomszervező célt is. Ez utóbbi esetben a jogalkalmazás az ügynek a jövőre irányuló rendezésével akadályozza meg újabb konfliktusok keletkezését.

A jogalkalmazás fogalmát többféle értelemben szokásos használni. Mindenekelőtt legtagabb értelemben jogalkalmazásnak minősül a jogalanyok jogkövető magatartása. Ebben az esetben a jogi normában foglaltakat az egyes jogalanyok önként betartják. A *jogkövető magatartás* során a jogalanyok a jogszabályt a jogtudatuk alapján „maguk alkalmazzák”. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a jogalanyoknak részleteikben is pontos jogismerettel kellene rendelkezniük. A *jogtudat* a cselekvő embernek a jogszabályokhoz való érzelmi és értékelő kapcsolatát jelenti, nevezetesen jogtudatuk alapján a jogalanyok azonosulnak a jogszabályokban foglalt célokkal.

A jogalkalmazás másik, szűkebb értelemben vett fogalmán az *állami szervek* olyan tudatos magatartását értjük, amely során az állami szervek egyedi jogviszonyt keletkeztetnek, módosítanak, vagy megszüntetnek. E tevékenység valamely döntésben jelenik meg, s döntésének kikényszerítésére az állami kényszerítő apparátus igénybe vehető (ún. *jogszabályvégrehajtás*). A jogalkalmazásra általában állami szervek jogosultak. Törvény kivételesen nem állami szervet is felruházhat jogalkalmazói tevékenységgel (választottbíróóság, gazdasági kamarák). Ebben az esetben is van kapcsolat az állami jellegű jogalkalmazással, hiszen a társadalmi szerv döntésének végrehajtását az állam garantálja (Pl. a választottbíróóság határozata alapján az állami bíróság végrehajtást rendel el). Végül *legszűkebb értelemben a jogalkalmazás* az igazságszolgáltatásra hivatott bíróságok eljárását jelenti. Ebben a felfogásban a bíróságon kívüli állami szervek, így elsősorban az államigazgatási (közigazgatási) jogalkalmazás jogszabály-végrehajtásnak minősül.

2. Közigazgatási jogalkalmazás (eljárás)

A közigazgatásban két alapvető jogalkalmazási irány van. Az egyik a közigazgatási szervezetrendszeren belüli *irányítási-felügyeleti jogviszonyokban* nyilvánul meg, a másik a közigazgatási szervek *hatósági eljárása külső ügyfelekkel* (állampolgárok, társadalmi-gazdasági szervezetek) szemben.

Irányításon azt értjük, amikor a felettes szerv irányítási jogosítványai „teljesek” az irányítottal szemben, tehát nemcsak általános szabályozási, hanem konkrét utasítási joga van. A *felügyelet* viszont korlátozott irányítási jogkört jelent, azaz ellenőrzést, esetleg az ellenőrzés eredményeként *szankcionálást*, de utasítási joga a felügyeleti szervnek nincs. A felügyelet lehet *szakmai*, amely gazdaságossági-célszerűségi kérdésekre is kiterjed, illetve *törvényességi*, amikor csak a felügyelt szerv eljárásának jogszabályszerűsége vizsgálható. (Az irányítással és a felügyelettel szemben, amelyek közigazgatási szervek között nyilvánulnak meg, a vezetés szervezetén belüli irányítást jelent.)

Közigazgatási hatósági jogköröket törvények és más jogszabályok állapítanak meg az államigazgatási, illetve közigazgatási szervek részére. (Államigazgatási szerveken a központi közigazgatási szerveket, közigazgatási szerveken az önkormányzati közigazgatási szerveket kell érteni – a hatósági jogkörökkel zömmel az önkormányzatok rendelkeznek).

A 2005. évi LXXXIII. törvény (Ket.) szabályozza a közigazgatási hatósági eljárást az ügyfélvédelmet és a szolgáltató állam megvalósítását előtérbe helyezve. A közigazgatási hatóság az ügyfél jogait és jogos érdekeit csak a közérdek és az ellenérdekű fél jogos érdekeinek védelme céljából korlátozhatja. A közigazgatási eljárásban is érvényesíteni kell az ügyfélegyenlőség elvét.

Közigazgatási eljárás *kérelemre* és *hivatalból* is indulhat. Az ügyben az a hatóság jár el, amely az eljárás lefolytatására hatáskörrel és illetékességgel rendelkezik. A *hatáskör* azt jelenti, hogy milyen ügyben mely szerv jár el (pl. építési engedély tárgyában az építési hatóság), az *illetékesség* pedig azt rendezi, hogy területileg mely közigazgatási szerv jogosult az eljárásra (tehát egy Váci utcai emeletréépítés ügyében Budapesten az V. kerületi

önkormányzat építési hatósága az illetékes). Az eljárás során be kell szerezni a bizonyítékokat, ha kell tanúk, szakértők bevonásával, illetve az ügyfél meghallgatásával le kell folytatni a bizonyítási eljárást.

Az első fokon eljáró közigazgatási szerv eljárása eredményeként határozatot hoz. Ezt közölnie kell az érintettekkel. Ha meghatározott időn belül az érintettek nem fellebbeznek a határozat ellen, az jogerőre emelkedik. Ha az ügyfél az erre megadott határidőn belül fellebbezéssel él, a fellebbezés elbírálásáról a másodfokon eljáró közigazgatási szerv dönt. (A másodfokú közigazgatási szerv ha elsőfokon önkormányzati polgármesteri hivatal járt el a megyei, (fővárosi) közigazgatási hivatal.)

A másodfokon hozott határozat már *jogerős*, hiszen a közigazgatási eljárás kétfokozatú, rendes jogorvoslatnak az első fokon hozott határozattal szemben van helye. A jogerős közigazgatási határozat ellen főszabályként keresettel lehet élni a bírósághoz, ha az érintett szerint a közigazgatási határozat törvénysértő. Ezt nevezzük a *közigazgatási határozatok bírósági megtámadásának*.

3. Bírósági jogalkalmazás (eljárás)

1. A bírósági eljárás egy sor területen eltérő sajátosságot mutat a közigazgatási eljáráshoz képest. A bíróságok tevékenységének döntő részét tipikusan a múltbeli események megítélése teszi ki. A bíróság általában azzal foglalkozik, hogy megállapítsa jogok és kötelezettségek létét, vagy nemlétét, illetve megállapítsa a felelősséget a kötelezettségek nemteljesítése miatt. A bírósági eljárásnak a közigazgatási eljárástól való eltérése jelentős abban a vonatkozásban is, hogy a bíróság peres ügyekben soha nem kezdhet eljárást hivatalból, *csak indítványra*, azaz akkor, ha a bírósági eljárás megindítására jogosult szervek vagy személyek az eljárást megindítják (pl. a fél keresete, ügyészi vádemelés stb.).

A bírósági eljárás lefolytatásához általános hatáskörrel a helyi bíróságok (városi bíróság) rendelkeznek. Az általános hatáskör az eljárási jogosultság főszabályát jelenti. Ha tehát a jogszabály egyes ügyekre nézve kifejezetten nem mondja ki más bíróság hatáskörét, akkor az eljárásra a helyi bíróság jogosult. Az ügyek meghatározott csoportjában az elsőfokú eljárási jogosultságot az eljárási törvények megyei bírósági (fővárosi bírósági) hatáskörbe utalják. A bíróság a hatáskörének fennállását hivatalból köteles vizsgálni. Nem járhat el a bíróság olyan ügyekben, amelyre a törvény szerint nincs hatásköre. A jogvitában a hatáskörrel rendelkező bíróságok közül az járhat el, amelyik illetékességgel rendelkezik. A megyei bíróságok meghatározott ügycsoportokban első fokon járnak el, abban az esetben pedig, ha első fokon a helyi bíróság járt el, a megyei bíróság másodfokú szervként, mint fellebbezési bíróság jár el. Az *Ítéltábla* másodfokú bíróságként jár el azokban az ügyekben, amelyekben a megyei bíróság járt el elsőfokon. A *Legfelsőbb Bíróság* jár el a felülvizsgálati kérelmek ügyében, függetlenül attól, hogy a jogerős ítéletet a megyei (fővárosi) bíróság vagy az Ítéltábla, mint másodfokú bíróság hozta.

A bírósági eljárás kétfokozatú eljárás, ezért az első fokú ítélet ellen fellebbezésnek, azaz rendes perorvoslatnak van helye. A másodfokú eljárás eredményeként megszületett bírósági ítélet jogerős, és végrehajtható. A másodfokú ítélet jogereje, az *alaki jogerő* azt jelenti, hogy az ítélet megfellebbezhetetlen.

Rendkívüli perorvoslati eszközökkel is megtámadhatók az alaki jogerőre emelkedett ítéletek. Ilyen rendkívüli perorvoslat a *felülvizsgálati kérelem*, és a *perújítás*.

A felülvizsgálati kérelemmel, mint rendkívüli perorvoslattal lehet élni, ha az ítélet törvénysértő. A felülvizsgálati kérelem célja az, hogy ha a fél törvénysértőnek tartja az ítéletet végső soron jogorvoslatot nyerjen. Ezért felülvizsgálati kérelem előterjesztésének csak akkor van helye, ha a fél az eljárásjogi törvény adta minden rendes jogorvoslati lehetőségét

kimerítette. Perújításra akkor kerülhet sor, ha a fél olyan új tényre vagy bizonyítékra hivatkozik, amelyet a bíróság a perben nem bírált el, feltéve, hogy az elbírálás reá kedvezőbb határozatot eredményezhetett volna. Perújításnak tehát akkor van helye, ha az el nem bírált tény fennállt az ítélet meghozatalakor (és nem később következett be), de erről a tényről a feleknek (félnek), de elsősorban a bíróságnak nem volt tudomása. Ha ugyanis a bíróság ismeri a tényt, de azt nem értékeli, akkor ezzel a bíróság eljárási szabályt sért. Az eljárási szabálysértésen alapuló ítélet törvénysértő, amely ellen fellebbezéssel, vagy felülvizsgálati kérelemmel lehet élni.

2. Mind a perújítás, mind a felülvizsgálat határidőhöz van kötve. Ha a felülvizsgálati kérelem és a perújítás határideje is eltelt, beáll az anyagi jogerő. Az anyagi jogerő – szemben az alaki jogerővel – az elbírált kérdés végleges eldöntését jelenti. Az *anyagi jogerő az ítélt dolog (res judicata)*. Ez azt jelenti, hogy ugyanazon felek között, ugyanabból a tényalaptól származó, ugyanazon jog iránt újabb kereset nem indítható.

A bírósági eljárásnak *két alapvető ága* van: a büntetőeljárás és a polgári eljárás – ezeket a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. Törvény (Be.), illetve a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) szabályozza.

A büntetőeljárás a nyomozással indul. Ha a nyomozást nem szüntetik meg, ügyészi vádemelésre kerül sor. A vádindítvány alapján kerül sor a büntetőperre. Ha a bírósági eljárás a vádlott jogerős elmarasztalásával fejeződik be, úgy a büntetés végrehajtásra kerül. A Be. a büntetőeljárás során alkalmazható kényszerintézkedéseket (őrizetbe vétel, előzetes letartóztatás, házkutatás stb.) jelentős jogi garanciákkal övezve szabályozza.

A polgári per a felperes keresetével (keresetlevelével) indul. A per felei a felperes és az alperes. Ugyanakkor számos nem peres eljárást is ismerünk – ilyen a társasági jogi II. részben tárgyalandó cégeljárás.

A bírósági eljárás során a jogot alkalmazzák, de a közvetett cél a jog erkölcsi tartalmánál fogva az esetek jelentős részében az *igazságszolgáltatás*. A bíróságokat ezért is nevezik az államszervezetben igazságszolgáltatásra hivatott hatalmi ágnak. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az igazságszolgáltatásnak nem a bírósági eljárás az egyetlen útja – a felesleges túlzott pereskedés vagy az ún. perlési politizálás (politikai ügyek mesterséges bíróság elé vitele) helytelen. Az 1990-es években Magyarországon perrobbanás következett be, amelyet alig lehetett kezelni. A társadalmi vita rendezésnek számos más útja van, például állami bíróságok helyett választottbíróság igénybevétele.

4. Választottbíráskodás

1. Vagyonjogi jogvitát az állami bíróságok mellett a törvény által meghatározott esetekben választottbíróság is elbírálhat. A választottbíróság lehet *intézményes* (pl. a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Állandó Választottbírósága) vagy *eseti (ad hoc)* választottbíróság.

A választottbírósági eljárásnak mint sajátos *önvitarendezésnek* előnyei és hátrányai egyaránt vannak. Előnyös, mert:

- a) a választottbíróság eljárása gyors – a rendes bíróság előtt lefolytatott eljárások sokszor több évet vesznek igénybe;
- b) lehetőség van arra, hogy a felek között a választottbíróság egyezséget szorgalmazzon;

c) a választottbíróság tagjainak összeállításában mindkét peres fél részt vesz, mert mindkét fél felkér egy választottbíró, és a két választottbíró egyezik meg az elnök személyében (a két fél egyesbíróban is megállapodhat);

d) az eljárás nem nyilvános (Vagyonjogi ügyekben a nyilvánosság kizárásához a feleknek érdeke fűződhet. Az üzleti hírnevet a per megindításának ténye is beárnyékolhatja.);

e) a választottbíróság méltányossági szempontokat erősebben figyelembe vesz, mint a rendes bíróság.

2. A választottbíróság eljárása azonban hátrányt is jelenthet a felek számára, mert egyfokozatú eljárás lévén a választottbírói ítélet ellen fellebbezésnek nincsen helye.

Választottbírói eljárásnak az 1994. évi LXXI. törvény szerint akkor van helye, ha a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek, ezen eljárás lefolytatásában megegyeztek és a választottbírói kikötést törvény lehetővé teszi. Választottbírói eljárásra általában gazdasági ügyekben kerülhet sor, bár például sport választottbírói eljárás vagy hírközlési választottbírói eljárás is ismert.

5. Jogszabályértelmezés

1. A jogalkalmazás során a jogszabályokat (szövegüket, felépítésüket, belső viszonyrendszerüket stb.) értelmezni kell. Aszerint, hogy a jogszabályt ki értelmezi, beszélhetünk *jogalkotói*, *jogalkalmazói* és *tudományos* értelmezésről. Sok esetben ugyanis a jogalkotó maga is alkot a jogszabályban értelmező rendelkezéseket vagy ún. végrehajtási rendelkezésben (pl. törvényhez fűződő kormányrendelet) értelmezi az alapjogszabályt. A jogtudomány is kialakít jogértelmező elveket, például a kevesebből a többre történő következtetés szerinti értelmezés stb.

2. A jogszabályértelmezés módszere szerint beszélhetünk *nyelvtani* (a jogszabály szövegének nyelvi elemzése), *történeti* (a jogfejlődés folyamatában elhelyező), *joglogikai*, illetve *rendszerintézményi* értelmezésről. Az értelmezés eredménye szerint lehet *megszorító* vagy *kiterjesztő* a jogszabály szövegéhez képest.

A jogalkalmazás tehát értelmiségi munka, ami abból adódik, hogy a jogszabályértelmezés eredménye többféle is lehet. A bírói ítéletek is eltérhetnek egymástól, hiszen másképp nem is volna értelme a fellebbezésnek, a többfokozatú eljárásnak. A túlzott számú, illetve mértékű eltérés azonban diszfunkció, mert károsítja a jogbiztonságot, amelynek védelmében a jogegységet érvényesíteni kell.

6. Az igazságszolgáltatás szervezete

1. Szorosabb értelemben az igazságszolgáltatás szervezete alatt kizárólag a *bírói szervezetet* értjük. Tágabb értelemben azonban ide tartozik az ügyészség is, valamint itt tárgyalhatjuk az ügyvédek, közjegyzők és bírósági végrehajtók tevékenységét (utóbbiak természetesen nem tartoznak az állami szervezetrendszerhez).

A) Az igazságszolgáltatás Magyarországon kizárólag bíróságok útján lehetséges. A bírósági szervezet jelenleg az 1997. évi LXVI. törvény szerint a négyszintű: Legfelsőbb Bíróság, az Ítéletábrák, megyei bíróságok és a Fővárosi Bíróság, valamint a helyi bíróságok (pl. városi bíróság).

A Legfelsőbb Bíróság elbírálja a megyei bíróság, vagy az ítéletábrák határozatai elleni jogorvoslatokat. Elbírálja a felülvizsgálati kérelmeket (rendkívüli perorvoslat). A bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz.

Az Ítéltábla elbírálja a megyei (vagy helyi) bíróságok határozatai ellen előterjesztett jogorvoslati (fellebbezési) kérelmeket.

A megyei Bíróságok a törvényben kiemelten fontos ügyekben első fokon járnak el (pl. nagy pertárgyértékű követelés, súlyos bűncselekmények stb.), a városi bíróságok által hozott határozatokkal szemben pedig másodfokú bírósággént jogorvoslati ügyekben jár el.

A helyi bíróságok elsőfokú bírósággént járnak el. A helyi bíróság az általános hatáskörű bíróság, ennek megfelelően minden ügyben eljár, kivéve azokat az ügyeket, amelyeket törvény kifejezetten más bíróság (megyei) hatáskörébe utal.

A rendes bíróságok, (nevezetesen a büntető és a polgári bíróság) mellett a törvény lehetővé teszi külön bíróságok felállítását is, így működnek munkaügyi, gazdasági és katonai bíróságok. Büntető és polgári kollégium minden bírósági szinten (helyi, megyei, tábla, legfelső) található, gazdasági és munkaügyi bíróság ellenben helyi szinten nincs, elsőfokú munkaügyi bíróságok a megyei bíróságok mellett működnek. A társasági jogban nagy szerepet kaptak az ún. cégbíróságok, amelyek a polgári bíróságok részei, de szintén csak megyei szinten járnak el első fokon.

Az igazságszolgáltatás teljesen független a végrehajtó hatalomtól. Ezért az igazságszolgáltatási reform keretében a bírósági igazgatás feladatainak ellátására létrejött az *Országos Igazságszolgáltatási Tanács* és ennek hivatala. Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács elnöke a Legfelsőbb Bíróság elnöke.

Az igazságszolgáltatás alapvető elve a bírói függetlenség. Szemben a közigazgatási köztisztviselőkkel, amelyek általában konkrét ügyekben is utasíthatók, a bíró kizárólag a törvénynek van alávetve.

2. Az *ügyészségről* az 1972. évi V. törvény rendelkezik. Az ügyészség feladata a rendszerváltást követően jelentős módosuláson ment keresztül. Helyéről és jövőbeli feladatairól és szervezeti hovatartozásáról még jelenleg is vita folyik (pl. van olyan álláspont, amely szerint a vizsgálóbírói intézményt kellene helyreállítani). Sokan az ügyészséget kizárólag a büntetőjog terén kívánják működtetni és vitatják polgári hatáskörét.

Az ügyészség jelenlegi feladatai:

a) a törvényben meghatározott ügyekben *nyomoz* (az ügyészség hatáskörébe tartozó bűnügyek nyomozása, pl. az országgyűlési képviselők, bírók, ügyészek által elkövetett bűncselekmények, az igazságszolgáltatás rendje elleni bűncselekmények);

b) felügyeletet gyakorol a bűnügyi nyomozások törvényessége felett (a rendőrség és más nyomozati joggal rendelkező szervezetek által végzett nyomozás törvényessége feletti felügyelet), sőt *irányítja a nyomozást*;

c) gyakorolja a *vádemelés* közhatalmi jogosítványát és a bírósági eljárásban képviseli a vádat;

d) törvényességi felügyeletet lát el a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló jogszabályi rendelkezések megtartása felett, közreműködik a büntetés-végrehajtással kapcsolatos bírósági eljárásban (a büntetés-végrehajtás törvényességének felügyelete);

e) törvényességi felügyeletet lát el a polgári életben is a törvények által meghatározott területeken, *részt vehet polgári, gazdasági, munkaügyi és közigazgatási eljárásokban*.

Az ügyészség hierarchikusan működő szervezet, az ügyészek a felettes ügyésznek alárendelten járnak el. A szervezet élén az Országgyűlés által választott Legfőbb Ügyész áll. Az ügyészségi szervezet élén álló Legfőbb Ügyész feladata, hogy gondoskodjon a természetes – és jogi személyek, és egyéb szervezetek jogainak védelméről, valamint az alkotmányos rendet, az ország biztonságát és függetlenségét sértő vagy veszélyeztető minden cselekmény következetes üldözéséről. Az ügyészségi szervezet felépítése a rendes bírói szervezethez igazodik (fellebbviteli ügyészség, megyei ügyészség, városi ügyészség).

3. Az igazságszolgáltatásnak a bíróságon és az ügyészségen kívül vannak más résztvevői is, nevezetesen a közjegyzők, az ügyvédek és a bírósági végrehajtók.

a) A *közjegyzőkről* külön törvény, az 1991. évi XLI. törvény rendelkezik. A közjegyzők alapvető feladata a hagyatéki és egyéb nemperes eljárások intézése (pl. értékpapír megsemmisítése), közokiratok készítése, hitelesítés, okiratok és értéktárgyak megőrzése. A közjegyzők feladata, hogy a jogok gyakorlását elősegítsék, azonban kötelesek megtagadni minden közreműködést olyan iratok elkészítésénél, amely jogszabályba ütközik, vagy jogszabály megkerülésére szolgál. A közjegyző felelős az általa vagy közreműködésével elkészített okiratok törvényességéért. A közjegyzők okiratai vagy határozataik az elsőfokú bírói ítélettel azonos hatályúak. A közjegyzők száma korlátozott, a köztisztviselési jellegű Közjegyzői Kamarában tömörülnek. A közjegyzőket az igazságügyi miniszter nevezi ki, ha a bíróvá válással azonos feltételek esetükben fennállnak.

b) Az *ügyvéd* a hivatásának gyakorlásával – törvényes eszközökkel és módon – elősegíti megbízója jogainak érvényesítését és kötelezettségeinek teljesítését. Közreműködik abban, hogy az ellenérdekű felek a jogvitáikat megegyezéssel intézzék el. Az ügyvéd az ország valamennyi bírósága és hatósága előtt eljárhat, és minden ügyben elláthatja a megbízó jogi képviselését. Az ügyvéd a Magyar Köztársaság területén kívül az érintett állam szabályai szerint folytathat ügyvédi tevékenységet, azonban tevékenységére a magyar törvény rendelkezéseit is – a Magyar Ügyvédi Kamara szabályzatában meghatározottak szerint – megfelelően alkalmazni kell. Az ügyvéd legfontosabb feladata képviselni az ügyfelét, büntetőügyben védelmet ellátni, jogi tanácsot adni, szerződést, beadványt, más iratot készíteni. Az ügyvédet a tevékenységéért megbízási díj és költségtérítés illeti meg, amely szabad megállapodás tárgya.

Az ügyvédek jogállásáról az 1998. évi XI. törvény rendelkezik. Az ügyvédek kamarai tagsága kötelező. Az ügyvédi kamara az ügyvédek önkormányzati elven alapuló, szakmai és érdekképviselési feladatokat ellátó köztisztviselési szerve. Ügyvéd az lehet, aki büntetlen előéletű, jogi egyetemi végzettséggel rendelkezik, magyar jogi szakvizsgát tett.

c) A bíróságok és a jogvitát eldöntő más szervek határozatait, továbbá egyes okiratokon alapuló követeléseket polgári ügyekben *bírósági végrehajtás* útján lehet végrehajtani. A bírósági végrehajtás során állami kényszerrel is el kell érni, hogy a pénzfizetésre, illetőleg az egyéb magatartásra kötelezett teljesítse a kötelezettségét. Az állami kényszer elsősorban az adós vagyoni jogait korlátozhatja, kivételesen az adós személyiségi jogait is érintheti. Az adós személye elleni kényszerintézkedést azonban – a végrehajtó intézkedése alapján – a rendőrség végzi el. A rendőrség jogosult és köteles mindazokat a kényszerítő intézkedéseket megtenni és kényszerítő eszközöket alkalmazni, amelyek a rendőrségről szóló jogszabályok szerint megtehetőek, illetőleg alkalmazhatók, és az adott esetben a végrehajtás eredményes befejezéséhez szükségesek.

A bírósági végrehajtást végrehajtható okirat kiállításával kell elrendelni. A végrehajtható okiratot akkor lehet kiállítani, ha a végrehajtandó határozat kötelezést (marasztalást) tartalmaz, ha az ítélet jogerős vagy előzetesen végrehajtható és a teljesítési határidő letelt. A végrehajtási lapot az első fokon eljáró bíróság állítja ki.

A végrehajtás elrendelését és foganatosítását az *önálló bírósági végrehajtó*, (illetve a megyei bírósági végrehajtó) végzi.

Az önálló bírósági végrehajtót az igazságügyi miniszter nevezi ki határozatlan időre, meghatározott székhelyre és meghatározott helyi bíróság mellé. Végrehajtóvá az nevezhető ki, aki magyar állampolgár, büntetlen előéletű, a 24. évét betöltötte, választójoggal rendelkezik, a végrehajtói szakvizsgát letette, és legalább kétéves bírósági végrehajtó-helyettesi gyakorlatot szerzett. A végrehajtók önkormányzati szerve: a Magyar Bírósági

Végrehajtói Kamara. A végrehajtók feletti törvényességi felügyeletet az igazságügyi miniszter látja el.

II. RÉSZ TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI KITEKINTÉS

1. Fejezet: A polgári piacgazdaság jogi szabályozása

1. A polgári piacgazdaság klasszikus jogi alapelvei

1. Az Európában a XVII.-XIX. században a feudalizmussal szemben uralomra jutott ún. *liberálkapitalizmus* jogi ideológiájának alapja a viszonylag egyszerűbb árutermelés szükségleteinek találkozása a polgárság felvilágosodás korában kialakított természetjogi ideáljával. Ebben az egyszerűbb árutermelésben még nincsen bonyolult munkamegosztás, nagyobb vállalati szervezetek még nem alakultak ki, a termelőerők üzemeltetése nem bonyolult, a tulajdonosi és a vállalkozási funkció összefonódik, a gazdasági hatósági, illetve érdekképviseleti funkciók még csak csírájukban léteznek.

A jogi szabályozást a nyereség maximalizálására törekvő individualista vállalkozóra modellezik, összefüggésben a polgárság szabadságideológiájával, a teljes autonómia és teljes jogegyenlőség gondolatával (*a tulajdon elvi korlátlanosága, a szerződési szabadság, törvény előtti teljes egyenlőség*). A gazdaságban ható jog - adaptálva a római jog egyes intézményeit - az egyszerűbb árutermelés adottságainak megfelelően alakul ki, a gazdasági élet jelenségeit *egyediesítve, partikularitásban* ragadja meg. A jogi eszközök ekkor még elégségesek, az árutermelés lebonyolítására; igazgatás-, illetve szervezéstudományra még nincs társadalmi igény, üzempozitívum sem alakul még ki igazából. A polgári piacgazdaság jogi alapelvei ezekhez a feltételekhez igazodva alakulnak ki.

Az árutermelő társadalmak gazdasági jogának történetileg *három alapvető típusa* alakult ki (ld. *René David, Kötz-Zweigert*, illetve *Eörsi Gyula* munkáit). Így a korai polgári forradalom jogaként az *"angol"* jog, a radikális polgári forradalom jogaként a *"francia"* jog és végül a túl lassú késői polgári fejlődés jogaként a *"német"* jogcsoport.

Mindhárom jogcsoportra jellemzőek a polgári piacgazdaság általános alapelvei, de jelentős önálló sajátosságokkal is rendelkeznek.

Angliában a polgári forradalom korán és nem is teljes mértékben győzött a feudális erők felett. Ennek megfelelően az angolszász jogtípusban a kompromisszumos elemek rendkívül erősek, a folyamatos bírói *szokásjogi fejlődés* az alapvető, nincs jelentős gazdasági törvényhozás. Az angol jogcsoport esetjog (case law), az ún. *common law* a precedensekre épül. A legtisztábban a polgári piacgazdaság általános elvei a *francia jogcsoportban* fejeződnek ki. A francia jogban valósult meg először a római jog *recipiálása*, azaz a római jog azon részének, amely az áruházasra vonatkozott, a megváltozott körülményekre való alkalmazása. A francia jog egyben az ún. *napóleoni kodifikáció* során először rögzítette általános érvényű törvényekben a liberálkapitalista jog általános törvényszerűségeit. Végül ugyancsak polgári-feudális kompromisszum tükröződik az angol joghoz hasonlóan a német jogcsoport jogában, ahol viszont a polgári fejlődés elkésve, lényegében csak a XIX. században jelentkezett. A német fejlődésre különösen jellemző - a gyakorlatra koncentrált francia szemlélettel szemben - az elmélet hatása, a római jog intézményeinek kifinomított elméleti kidolgozása (ún. *professzorjog*).

Az angol, a francia és a német jogcsoport nem konkrét országokat, hanem jogdogmatikai-jogtechnikai sajátosságokat felmutató nemzeti jogokat jelent. Az angol jogcsoportba tartozik pl. az amerikai, az ausztrál, az indiai jog - a gyarmatosítás folytán az angol jogcsoport a legelterjedtebb a világon. A francia jogcsoportba tartoznak az olasz, a

francia és a portugál jog és számos dél-amerikai, illetve arab ország joga. A német jog jellemző a közép-európai országok többségére, de pl. a kínai és a japán polgári, illetve kereskedelmi jog is német dogmatikájú.

2. A polgári piacgazdaság XIX. század elején kialakult jogára jellemző *a)* a közjog és a magánjog merev szétválasztása, *b)* a jogi dogmatika középpontjába az egyén állítása és a vállalaton belüli jog viszonyok fejletlensége.

A liberális polgári társadalom jogának egyik alapvető jellemvonása, hogy *szétválasztja a gazdaság vertikális és horizontális relációit*, más szóval a nemzetgazdaság azon viszonyait, amelyek egyfelől az államnak a gazdálkodó alanyokkal való kapcsolatát rendezik, másfelől a gazdálkodó alanyok egymás közötti, lényegében áru jellegű mellérendeltségi kapcsolatait. Mindez a jog ideológiájában a római jogból, *Ulpianustól* származó meghatározás nyomán a közérdek-magánérdek kettősségére támaszkodik. A gazdálkodó alanyok állammal való viszonya a közérdek joga, a közjog alapvetően politikai jellegű viszonyként jellemezhető. Ezzel szemben a gazdaságot ekkor még szinte teljes mértékben a magánérdek szférájába utalták, a *politikai viszonyoktól élesen elhatárolva*. A politikai viszonyok szabályozására a közjog hivatott, utóbbi viszont a gazdaságban minimális jogosítványokat kapott. Ez a felfogás lényegében az államnak a gazdaságból való kiiktatását, *éjjeliőr állammá* való változtatását jelenti: az állam a gazdaságnak csupán kereteit rendezi, csupán a közhatalmi biztosítókat tartalmazza. Ez a konstrukció lehetővé teszi azt, hogy a magántulajdonban foglalt hatalom, az *árutulajdonjog* és a *szerződéses megállapodások* váljanak a gazdasági élet jogi alapintézményeivé. Mindebből következik az, hogy a jog általános tana, az alapvető jogi fogalmak (jogszabály, jogviszony, jogalanyiség stb.) általában a magánjogban kerülnek kialakításra.

A közjog felépítését a feudalizmussal élesen szembehelyezkedő ún. *jogállami alkotmánykoncepció* határozza meg. A *Montesquieu* által kidolgozott *"államhatalmi ágak megosztása és egyensúlya"* elméletének ekkori realitásában, a XIX. században még a törvényhozás elsődlegessége érvényesült a közigazgatással szemben. Alapelv a *közigazgatás törvénynek való szoros alávetettsége*: a közigazgatás egész működése szigorúan jogszabályi keretekben történik, jogszabály-végrehajtást jelent. A legalitás elve a gazdaság vonatkozásában elsősorban azt jelenti, hogy az állami gazdasági beavatkozásnak közigazgatási úton csak törvény által pontosan meghatározott esetekben van helye, a gazdálkodó alanyok pedig csak a jogszabály pontosan meghatározott tartalmának kötelesek magukat alávetni. Ebből következik az a szemlélet, amely a közigazgatás legnagyobb hiányosságának a jogsértést tekinti, ez pedig bizonyos esetekben a közigazgatást szükségképpen a nemcselekvésre ösztönzi. Ebben az időszakban még nem igény az állami közigazgatással szemben a gazdasági eredményesség, az állampolgárokról való gondoskodás. Az állam gazdasági tevékenységét lényegében az államkincstár (*fiscus*) üzleti tevékenységére szorítják, gazdálkodó funkcióját, nyereségre törekvését lényegében nem ismerik el. Állami vállalatok kizárólag a magántőke által veszteségesnek ítélt területeken, közüzemekként működhetnek. A parlamenten kívül a közigazgatás felett erős közigazgatási bírósági kontroll is érvényesül. A gazdaságot befolyásoló közigazgatás alapvető szerve a Pénzügyminisztérium, az adózás alapvető funkciója azonban ez időszakban még nem a gazdasági befolyásolás, hanem alapvetően az állami tevékenység más ágainak (hadsereg, rendészet) eltartása.

A közjogban a jogi szabályozás általános jelleggel *imperatív*, azaz parancsoló, feltétlen érvényesülést igénylő. A magánjogban viszont a *kogencia-diszpozitivitás* kettőssége érvényesül a diszpozitivitás elsődlegessége mellett. A jogi szabályozás tehát a gazdálkodó alanyok számára többségében sajátos módon fakultatív, azaz egyező akarattal a gazdasági jogszabályoktól *eltérhetnek*, azok csak a gazdaság közrendi kereteinek biztosítása érdekében

kötelezőek, de zömmel nem imperatív, hanem *kogens jelleggel*, azaz a jogi normával ellentétes cselekménytől a joghatást megtagadják, azt érvénytelenné teszik.

3. A magánjogban az *"egyén"* áll a jogrendszer középpontjában, az egyén a gazdaságban lényegében a *kisárutermelői* értelemben vett, profitmaximalizálásra törekvő *vállalkozót* jelenti. A múlt század végén még a vállalat szó sem alakult ki a német vagy a francia nyelvben, *a vállalat és a vállalkozó szinonim fogalom*.

A magánjog tehát az egyszerű árutermelési viszonyoknak megfelelően *egyéncentrikus*, az egyénre alapítja a jogi dogmatikát, nem pedig a szervezetekre. A jogszabályok akként lesznek felépítve, hogy *magatartás-* és nem *folyamatszabályozásra* irányulnak. A szervezetek jogalanyiságát biztosító ún. *jogi személy-elméletek* az emberi jogalanyiságot mesterségesen viszik át a szervezetre. Csak az ember igazából személy, jogalany, a jogi személy jogalanyiséga (jogképesség) *mesterséges*, a jog által alkotott fikció, technikai okokból kell a gazdasági forgalomban az emberrel egyenlő helyzetbe hozni, mint a jogszabályok sajátos beszámítási pontját.

Az egyszerű áruviszonyok és a természetjog találkozása folytán a polgári társadalom klasszikus jogi elmélete eredetileg a szándéketikán alapszik, erős akaratelméleti jogfilozófia alakul ki, amely kifejezi ugyan az áruviszonyok akaratú tényezőit, de nem felel meg az áruviszonyok által megkövetelt forgalmi biztonságnak. A század végén azonban már megjelenik az *érdekkutató jogtudomány* (legnagyobb alakja a német Jehring), amely az "ésszerű átlagos akaratot" keresi. A *szerződéses szabadság* hőskora a XIX. századra esik, a szerződési autonómia igen nagy, az árukapcsolatok egyediek, kétszemélyesek és zömmel véletlenszerűek. Az alapvető szerződéstípusok (adásvétel, vállalkozás stb.) szintén elsősorban a kisvállalkozásokra modellezve alakulnak ki. A tulajdonjog a stabilitás érdekében szakaszolja az áruviszonyokat, a szerződés viszont összekapcsol, mégpedig az egyenértékűség (szinnallagma) jegyében. A tulajdonjog mindenkivel szemben érvényesül, a szerződés csak azok között, akik kötötték, de e körben törvényerővel hat (*pacta sunt servanda*).

A tulajdonjog részben árutulajdonként, tehát az áruviszonyok mozgását szakaszoló intézményként, részben azonban szabadságjogként (tulajdon szentsége) kerül megalapozásra. (Éppen ezért nem kívánja a korabeli jogirodalom a tulajdonjog kategóriáját az államra is alkalmazni.) A jogi ideológia a tulajdon elsődlegességén alapul. A korabeli elmélet a tulajdon negatív oldalát, másokat kizáró jellegét, abszolút szerkezetét kevésbé hangsúlyozza, csupán a dolog felett korlátlan tünő jogosítványokat (birtoklás, használat, rendelkezés), illetve annak mindenkivel szembeni feltétlen állami védelmét emeli ki. A tulajdon korlátlansága az alapja az üzleti szabadságnak, a privát autonómiának. A természetjogias szemlélet jegyében a tulajdont az emberrel vele született jognak tüntetik fel, a tulajdon minden embert egyaránt megillet.

4. Ahogy a polgári árutermelő társadalom kibontakozik, a jogban is megjelenik egy "mélyebben" gazdasági rész, a *vállalkozók szakjoga*, ahol a magánjog általános jogegyenlőségi ideológiájával ellentétben meg lehet jeleníteni a *vállalkozói státus speciális* igényeit. Ez pedig a középkorban kialakult pragmatikus, a feudalizmuson belüli kapitalista fejlődés számos középkori eredményének folyamatosságát magán viselő *kereskedelmi jogban* történik meg.

A kereskedelmi jog és a magánjog kettőssége (ún. duális rendszer) a francia jogban lényegében egyidejűleg nyert törvénykönyvekben kifejezést, az 1800-as évek elején. A német jog érdekessége, hogy a Kereskedelmi Törvénykönyv 1860-as években való létrejötté megelőzte a Polgári Törvénykönyv megalkotását. (Az utóbbit csak 1900-ban hozták létre.) A kereskedelmi és az általános polgári jog kettőssége egyébként sem általános törvényszerűség: az angol jogban sosem vált külön a kereskedelmi jog, a XX. században pedig a kereskedelmi

jog a kontinensen is egyre jobban *visszaolvad az általános magánjogba*, mint ahogy ez az 1900-as évek első felének kodifikációiban akár Svájcban, akár Olaszországban történt. (A monista koncepció érvényesült a XX. század végének egyetlen jelentős kodifikációjánál, a holland polgári törvénykönyvénél is.)

A kereskedelmi jog középpontjában a kereskedői státus, illetve az azt kifejező cég (kereskedelmi név) áll, mintegy a kereskedelmi jog személyi részének lényegeként. A kereskedelmi jogban persze nem az egyén, hanem a *társaság* játssza a főszerepet, így elsősorban a részvénytársaság. A kereskedelmi jog társasági jogi része alapvetően magánjogi beállítottságú, a társasági tagok jogai és kötelezettségei, a gazdasági forgalom igényei állnak középpontban, nem pedig a társaság belső viszonyai. A kereskedelmi jogban jelennek meg azonban az állami beavatkozás első jelei, itt alakul ki - a tömegszerűség következtében - a szerződéses blanketták joga, a fogyasztóvédelem jogintézményei, amelyek a XX. század derekától általánossá válnak (közérdekvédelem).

A jogi személyiségbe és a társasági formába burkolt vállalat belső szervezetét, igazgatását és működését a liberálkapitalista jogi elmélet egyáltalán nem vizsgálta, Ebben a korban még nem jelenik meg jogilag a *magánigazgatás-közigazgatás kettőssége* (és amikor a XX. század elején kialakul, voltaképpen már a közigazgatás-vállalatigazgatás ellenpárjaként jelentkezik - a kontinensen úgy, hogy az államigazgatás sikerein felbuzdulva a közigazgatás szervezeti sajátosságait vetítik ki a vállalatigazgatásra, Amerikában pedig fordítva, a magánvállalati szervezetet az államigazgatásra). A gazdasági szervezetek belső igazgatásával a közjog nem foglalkozhat, hiszen ez "magánügy", a magánjog viszont a jogi személyt alapvetően a külső fogalmi vonatkozásokra, az áruforgalomban való részvétel szempontjából építi ki. Ebből kifolyóan a magánjogot a vállalatnak csak olyan szervei érdeklik, amelyek a forgalomban való megjelenést biztosítják (pl. képviselő). A vállalatvezetés felépítése a kapitalizmus korai stádiumában a kézműipari termelés munkamegosztásának fázisát követi, a tulajdonos-vállalkozó patriarchális személyi uralma a jellemző a vállalatban belül. A jogilag lényegében még nem is létező vállalati belső igazgatás a családi kisüzemtől a viszonylag egyszerű üzem lineáris irányítási rendszere felé tart. Az üzem pusztán termelési eszközök tömege, a tulajdonjog tárgya, a vállalkozó pedig egyedül személyesíti meg a vállalatot, így a vállalat termelési-műszaki és a vállalkozó személyében megtestesülő közgazdasági-jogi oldala egymástól elszakad.

A nem túlságosan nagyszámú alkalmazott eredetileg tisztán magánjogi jellegű munkaszerződéssel került, illetve kötődött a vállalathoz, a vállalkozó-munkavállaló kétszemélyes munkaszerződése révén kerül be az üzembe a munkás, ahol viszont jogilag nem jelentkező, kvázi "családfői" uralom alá kerül. A munkás az üzemen belül lényegében nem jogalany. Lassan persze racionalizálódik belülről az üzem, kialakul a szervezeti hierarchia, a XIX. század második felében az egyszerű lineáris irányítási rendszer uralkodóvá válik - ennek a jogi szabályozására azonban csak a XIX. század végén kerül sor.

A vállalkozó-munkavállaló szerződéses viszonyban a dolgozók vállalkozóval szembeni védelme a XIX. század második felében a munkásmozgalom hatására kívülről jelenik meg, részben a szakszervezetek, részben az állami szociálpolitikai beavatkozás oldaláról. Az állami "szociális" beavatkozás, nevezetesen a társadalombiztosítás, a munkáltató különböző kötelezettségei (pl. túlmunkacsökkentés) a magánjogon kívül maradnak, az ún. *szociális és munkásvédelmi jog* közjogi jellegű kontroll, amely megteremti a munka ún. *közjogát*. Ez időszakban a szakszervezetek jogállása is teljesen rendezetlen, hiszen a "koalíció" a liberálkapitalista jog eredeti eszméivel nem fér össze, minden érdekképviselő a feudális rendiség maradványának tűnt.

2. A piacgazdaság jogának modernizációs tendenciái a XX. században

1. A XIX. század elején alakult ki a modern polgári társadalom jogának fogalomrendszere és eszköztára. Az angol, a francia és a német gazdasági jogcsoporthoz számos ország tartozik a világon, amelyek átvették a jogcsoporthoz sajátosságait. Ezt a jelenséget *másodlagos jogképzésnek* (repciónak) nevezzük. Az angol és a francia jogcsoporthoz elsősorban a gyarmatosítás révén terjedt el Afrikában, Ázsiában és Amerikában. Az európai országok közül a francia jogcsoporthoz tartoznak a latin országok, Kelet-Európában a román, a lengyel és a szerb jog. A német jogcsoporthoz tartozott eredetileg a közép-európai országok többsége, így a cseh és szlovák, a magyar, a szlovén és a horvát jog.

A fejlett nyugati piacgazdaságok gazdasági jogrendszere ma is a XVIII-XIX. században kialakult alapokon nyugszik. A tömegtermelés és a tömegfogyasztás, a technikai fejlődés, az urbanizáció következtében azonban a XX. század során jelentős változások mentek végbe a posztindusztriális, illetve fogyasztói, ún. jóléti polgári társadalmakban.

2. A fejlett piacgazdaságokban végbement változásokat lényegében három tényező alakítja. Az első a már említett *állami gazdasági beavatkozás* kialakulása, a második a *nagyvállalatok-vállalatcsoporthozulások* létrejötte, a harmadik pedig a *nemzetköziesedés*. A nagyvállalat-képződés (szindikátusok, konszernek, holdingok stb.) megjelenése tulajdonképpen az első megjelenési formája volt a piacgazdaság változásának. Az ezzel kapcsolatos új jogi jelenségek, nevezetesen a társasági jog átalakulása, a kartell- és konszernjog megjelenése, a fogyasztóvédelem intézményei, a tulajdonjog és a szerződési rendszer módosulása már a XIX. század végétől kezdve állandóan észlelhető.

Az állami gazdasági beavatkozás lényegében az I. világháború után intézményesült. Az állami gazdasági beavatkozás a különböző országokban rendkívül különböző hatásokkal és módszerekkel megy végbe, a történeti fejlődés során a politikai erőviszonyok függvényében is állandóan változott és napjainkban is gyakran módosul. Formája és ereje egy adott országban függ a történeti tradícióktól, a nemzeti sajátosságoktól, a társadalmi tudat alakulásától, a gazdaság fejlettségi fokától.

Az állami gazdasági beavatkozás jogintézményei Európában elsősorban Franciaországban, Ausztriában, Olaszországban és Angliában alakultak ki. Ezt a modellt vette át számos fejlődő ország is. Az állami gazdaságirányítás erőssége szempontjából azonban a különböző részelemeknél igen jelentős eltérések tapasztalhatók. Pl. Hollandiában erős az állami makroökonómiai tervezés, de gyenge az állami szektor, Ausztriában viszont igen kiterjedt az állami szektor, viszonylag kismérvű az állami tervezés. Az állami gazdasági befolyásolás szervezetrendszer pl. a skandináv országokban nem alakult ki, ugyanakkor viszont elsősorban az adózás útján jelentős állami gazdasági befolyásolást fejtenek ki. Talán Franciaország az, ahol a fejlődés a XIX. században már kifejlődött, nagymérvű közigazgatási apparátus bázisán a legarányosabb az állami beavatkozás: erős a nemzetgazdasági tervezés, gazdasági befolyásolás és az állami szektor, kialakult az állami gazdaságirányítás teljes szervezetrendszer is.

Az állami gazdaságirányítás egyes, jogilag önállóan szabályozott területeként kell említeni:

a) a makroökonómiai jellegű *tervezést*, amely körül kialakult egy relatíve körülhatárolt *tervjog* (az ajánló tervezés kötőereje, az állam felelőssége a prognózisokért),

b) az ún. *konjunkturapolitikat*, amelynek főleg *pénzügyi jogi* intézményeivel erős gazdasági befolyásoló funkciót végeznek (ide tartozik az adójog korszerűsítése, hitelezési jog, dotációs és szubvencionális jog, a beruházási jog, az állami megrendeléseket realizáló speciális jogi eszközök, árjog stb.),

c) az állami *hatósági felügyelet* kialakulását a magánvállalatok felett - a verseny- és kartelljog korszerűsítésével, a statisztika, az ellenőrzés, a fogyasztóvédelem, a tulajdonkorlátozás eszközeinek igénybevételével,

d) az állami vállalatok külön jogát.

Természetesen az állami növekvő szerepe - főleg a legfejlettebb országokban, USA, Németország - erőteljes kritikát is kivált, erősek azok az ún. *ordoliberalis törekvések*, amelyek a hagyományos liberális alapelvek tiszta érvényesítését, a privatizációt, azaz az állami beavatkozás visszaszorítását hirdetik. A két irányzat harca ciklikus, hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a klasszikus piacgazdasági jogelvek kismérvű változása ugyan megfigyelhető, de csak az alapértékek keretén belül. A modernizációs irányzatok sem vonják kétségbe tehát a XIX. században kialakult alapelveket, csak bizonyos mértékű átértelmezésre törekednek.

Végül a harmadik tényező, a *nemzetköziesedés*, sokáig elsősorban a magánvállalatok terén jelentkezett (multinacionális vállalatok), de az 1950-es évektől kezdve az államok közötti nemzetköziesedés is megjelent, főleg államközi integrációs tendenciák útján. A nemzetköziesedés a különböző nemzeti jogok állandósult összehasonlítását, ennek alapján pedig harmonizálását, közelítését, esetleg egységesítését követeli meg, amelynek több jelét észlelhettük az 50-es évektől Európában, főleg a francia és a német jogcsoport vonatkozásában. A Római Szerződéssel 1960-ra létrejött Európai Gazdasági Közösségben, majd az abból keletkező Európai Unióban az egységes gazdasági jog egyre erősebb, ez a gazdasági jog és az Európai Unió politikai-gazdasági jelentőségének növekedésével egyre jelentősebb befolyással van az Unió kívüli államok gazdasági jogára is. Az Európai Unió gazdasági jogát a következő fejezetben elemezzük.

3. A polgári társadalom kezdetén csak politikai alkotmányjogot ismernek, a közjog és a magánjog elválasztásának megfelelően gazdasági alkotmányjogról ez időszakban *nem lehetett szó*. A neoliberalizmus hívei ma is támadják a gazdasági alkotmányjog kategóriáját, ugyanakkor azonban az *önálló gazdasági alkotmányjog* (elméleti képviselői *Fritz Böhm, Herbert Krüger, Willy Thieme*) a német jogcsoportban megszilárdultnak tekinthető.

Az ún. *vegyes gazdaság* jegyében a *gazdasági alkotmányosság* középpontjában a fejlett ipari-fogyasztói társadalomban alapvető szerepet játszó más így közjogilag is jelentkező tényezők, nevezetesen *a) az állam, b) a vállalatok, c) a vállalkozói érdekszövetségek* és *d) a munka* (ideértve a szakszervezeteket és az egyéb munkavállalói képviselőket) *kapcsolatrendszer*e, " *hatalmi egyensúlyának*" viszonylag optimális kialakítása áll. A gazdasági alkotmányjog alapkérdése, hogy hogyan kötődik az állami gazdaságirányítás a jogállami eszméhez, mennyiben kötik tehát a polgári társadalmi rend alkotmányos alapelvei (pl. a jogegyenlőséghez, a tulajdon szentségéhez fűződő alapjogok), mi a piacgazdálkodás azon szükséges minimuma, amelyet az állam alkotmánysértés nélkül nem léphet át. A gazdasági alkotmányosság elveinek betartásán pedig a XX. század utolsó harmadában egyre nagyobb szerepet kapó alkotmánybíróságok öröködnék.

A gazdasági alkotmányosság keretében az eredetileg az alkotmánytörténetben kétségtelenül az emberre megállapított alapjogokat (pl. a törvény előtti egyenlőség) átviszik a gazdasági szervezetekre, a *jogi személyekre* is. Ezáltal viszont az alkotmányos alapjogok szükségképpen az állami gazdaságirányítás jogi *korlátaiként* jelentkeznek. Pl. a jogegyenlőség alkotmányos elveiből levezethető a *vállalatok sorsegyenlőségének elve*, tehát az, hogy az állam biztosítson egyenlő versenyfeltételeket a különböző gazdasági ágazatok, vállalati érdekszövetségek számára, egyenlő elbírálást számukra a gazdaságirányításban. Ez természetesen a tervező, befolyásoló, ösztönző állami gazdaságirányítást rendkívül gátolja, hiszen pl. csak az egyik területről elvont nagyobb adóval tudja az állam biztosítani a

nemzetgazdaságilag szükséges arányosságot. Ezt viszont úgy is fel lehet fogni, hogy ebből a többletadóból nyújt dotációt az állam egy másik ágazatnak.

A törvényhez kötöttség a jogállami közigazgatás egyik alapvető jellemvonása. A szoros jogszabály-végrehajtás azonban egy folyamatos, intenzív állami gazdasági beavatkozás esetén rendkívül problematikussá válik. A lazítás útjai rendkívül változatosak, pl. a jogalkalmazás során a kötöttséget igyekeznek kiterjesztő értelmezéssel, analógiával tágítani. Gazdaságirányító *keretjogszabályok* kerülnek előtérbe, amelyeket az állami gazdaságirányítás változó tartalmú gazdaságpolitikai értelmezéssel tölthet ki. Különleges törvényhozási *felhatalmazási technika* alakul ki, a törvények általánossága, absztraktsága, tartóssága a gazdasági életben általában csökken, a közigazgatási rendeletalkotás felduzzad. Az ún. *intézkedési jogszabályok* az általános jogszabályfogalomnál megkövetelnél konkrétabbak, állandóan változó szituációkra irányítottak, a jogkövetkezmények megállapítása zömmel célszerűségi alapon történik, a gazdaságpolitikai cél megszűnésével pedig általában a jogszabály is automatikusan megszűnik. Figyelemmel a célszerűségi szempontokra, egyre nehezebben alkalmazható a jogállami közigazgatás azon elve, hogy minden államigazgatási aktust *bíróság* előtt meg lehet támadni, hiszen egy gazdaságpolitikai mérlegelést nehezen tud felülbírálni a jogvitákra profilírozott bíróság. A rendkívül nagyszámú, gyorsan változó, gyakran igen alacsony szintű célszerűségi jogszabályok *jogszabály-inflációt* idéznek elő, sokszor egymásnak is ellent mondanak, sértik a jogrendet és a jogbiztonságot, súlyos zavarokat okoznak a jogalkalmazásban.

A közigazgatással szemben új követelmények jelentek meg a XX. század végén. Az új igények lényege az, hogy míg korábban a közigazgatással szemben elsősorban a jognak való megfelelés jelentkezett követelményként, addig most már alapvetően az *eredményességről* van szó. A technikai fejlődés miatt egyre jobban kiütköztek a pusztán jogalkalmazó, jogszabály-végrehajtó közigazgatás hiányosságai, az állami közigazgatás gazdasági szolgáltatásai, pl. a közlekedés, az energiaszolgáltatás, a nagyvárosok életének biztosítása kerül a középpontba. A jogállami beavatkozást korlátozó közigazgatás *szolgáltató közigazgatássá* (*Leistungsverwaltung* - először a német jogirodalomban *Forsthoff* dolgozta ki) alakul át: az ipari forradalom következtében a közigazgatás már nemcsak egyszerűen elemi létszükségletekről köteles gondoskodni, hanem egyre terjedő szolgáltató tevékenységet is végez. Az állam szolgáltató tevékenysége az 1900-as évek fordulóján alapvetően a jóléti, a szociális, a kulturális igazgatásban alakult ki, a XX. század közepén azonban a szolgáltató közigazgatás a jóléti, szociális, kulturális területről egyre jobban átvált *gazdasági tervező, támogató és befolyásoló közigazgatássá*. Ez a gazdaságot befolyásoló közigazgatás azonban már nem tud működni a jogállami közigazgatás hagyományos elvei alapján.

Európában az 1950-es évektől kezdve egyre erősebb szerepet kap az *Alkotmánybíróság*, amely a parlament által hozott törvények, illetve a közigazgatás által hozott rendeletek alkotmánybírósági kontrollját végzi. Az alkotmányok, illetve az alkotmánybírósági gyakorlat pedig egyre erőteljesebben kibontakoztatja a politikai, illetve a személyes szabadságjogok után az ún. harmadik generációs alapjogokat, amelyek az állam aktív közreműködését, szolgáltatásait követelik meg pl. az információs társadalmi szolgáltatások (hírközlés, Internet), illetve a környezetvédelem terén.

4. A korábbi elvekhez képest a gazdasági alkotmányjog egyik alapvető újdonsága a *gazdasági érdekszövetségeknek*, a gazdaság ún. *önigazgató szervezeteinek* kialakulása. Ezek az érdekképviselők az ún. *priváthatalom* sajátos formáit képezik. A nyugati jogirodalom ide sorolja a különféle vállalkozói közösségeket (pl. gyáriparosok szövetségeit, ipar- és kereskedelmi kamarákat), a fogyasztók különböző képviselőit, de tágabb értelemben a munkavállalók érdekképviselőit, így a szakszervezeteket is.

A gazdasági érdekképviseltek funkciói a nyugati államokban jogilag szabályozottan lényegében három csoportba oszthatók. Az elsőbe a *gazdaságpolitikai akaratképzésben való részvétel* sorolható; részvétel a jogalkotásban, hatás a közigazgatásra, együttműködés, illetve konfliktusok más érdekképviseltekkel, hatás a közvéleményre. A másik nagy feladatcsoport a *piacszabályozó funkció*, amely körébe a piacutatás, az információadás, a vállalkozói kooperáció segítése, az általános szerződési feltételek kibocsátása, a kereskedelmi szokványok gyűjtése és nyilvántartása, egyeztetés, választottbíráskodás a tagok jogvitáiban, tartozik elsősorban. A harmadik funkció a *segítségnyújtás a tagoknak* a vállalati gazdálkodásban; így ebbe pl. az együttműködés szervezése a tagok között a kutatás-fejlesztésben, tipizálás, normalizálás, minőségbiztosítás, továbbképzés, tanácsadás, kezességvállalás hiteleknel, végül általános szolidaritási és szervezési feladatok tartoznak.

Ma már egyértelmű, hogy az érdekképviseltek intézményesen beépülnek a fejlett piactgazdaságok politikai mechanizmusába, részben ellensúlyt képeznek az állammal szemben, részben azonban átvesznek egyes korábban kizárólag állami funkciókat is. Az érdekképviseltek önszabályozó normákat alkotnak, becsületbíráskodnak, választottbírási funkciókat töltenek be. Számos országban meghatározott gazdasági törvények létrehozásánál jogszabály írja elő az érdekszövetségekkel való közigazgatási konzultációt. Az érdekképviseltek „lobbyz-nak”, sajátos kapcsolatokat alakítanak ki a törvényhozással (pl. parlamenti lobby-jegyzékek, megjelenés és felszólalási lehetőség a parlamenti bizottságok ülésein stb.). Mindezt természetesen vitákat válthat ki, például neoliberais szerzők neokorporativizmusnak tartják és helytelenítik.

5. Az állami beavatkozás egyik leglényegesebb eszköze az *állami szektor*, az állami beavatkozás legjobban vitatott eleme. Az állami szektor jelentősége ma elsősorban Ausztriában, Franciaországban, Angliában és Olaszországban jelentős, az osztrák állami szektor pl. a 90-es évek elején a nemzeti jövedelemnek 40%-át megközelítő részét tette ki. Ugyanakkor - főleg konzervatív kormányok hatalomra kerülése esetén - az állami vállalatok privatizálására irányuló törekvések erősödnek meg.

Az állami vállalatok Nyugat-Európában eredetileg zömmel *közigazgatási intézményként* jelentkeznek. E vonatkozásban a fejlődés sokrétű. A közigazgatási jogon belül maradó közüzemi-közszolgáltató állami vállalatok is elkülönülnek a közintézetektől. Id. pl. a francia nemzeti vállalatot. A fejlődés másik vonala az, hogy az állami vállalatok egyre szélesebb körűen *kereskedelmi társasági*, tehát magánjogi formában jelentkeznek. Ilyen forma elsősorban a részvénytársaság, illetve a korlátolt felelősségű társaság. (Pl. Ausztriában az állami vállalatok kétharmada kereskedelmi társaság, a kereskedelmi társaságok közül pedig a részvénytársaság kétharmad, a kft. egyötöd részt képvisel.) A fejlődés következő lépéseként kezdenek *csökkenni a különbségek* a közjogi és a kereskedelmi jogi formában jelentkező vállalatok között, amiből törvényszerűen következik az is, hogy a kereskedelmi társasági formában működő állami vállalatok az általános kereskedelmi társaságoktól eltérő jogi szabályokat is kapnak. Ezen a téren a kontinensen is példává válik az angol-amerikai *public corporation*, amelynek közjogi és magánjogi elemei is vannak. Egyre *lényegtelenebbé* válik az is, hogy egy állami vállalat közjogi vagy magánjogi személy, illetve jogi személy-e egyáltalán, vagy esetleg jogi személyiség nélkül működik. A vállalat tényleges jogállása tehát a funkciójához igazodik.

Lényeges viszont az állami *versenyvállalatok* és a *monopolvállalatok* szétválasztása, amely nemcsak a kifejezetten erre építő Franciaországban, hanem más országokban is megfigyelhető. A csoportosítás alapja az, hogy a jogszabályok *nagyobb* vállalati önállóságot biztosítanak tételes jogilag is a versenyszektorban, és *szorosabb* irányításban részesítik a rendszerint nagyvállalként jelentkező monopolvállalatokat. Emellett önálló jogi sajátosságokat mutatnak a közszolgáltató vállalatok, amelyek az utóbbi időben nemcsak a

monopolizált, hanem a versenyszektorban is jelentkeznek. Ugyancsak elkülönült jogi szabályozást kapnak a helyi önkormányzatok vállalatai, éppen a regionális érdekek szolgálata érdekében.

Állandósult közeledési *follyamat* tapasztalható (elsősorban a nagyvállalatok szintjén) az állami versenyvállalatok és az állam által befolyásolt magánvállalatok irányítási rendszere és önállósági szintje között. Ennek része az állami vállalatok közigazgatástól való viszonylagos önállósulása, másik oldalról pedig a nagy magánvállalatok feletti állami ellenőrzés fokozódása. Az állam alapvetően közvetett pénzügyi eszközökkel jelentősen befolyásolni tudja a magánvállalatokat, de az állami vállalatokat is egyre inkább közvetett úton irányítja. A kétoldalú kiegyenlítési tendencia ellenére is azt mondhatjuk, hogy az állami vállalatok önállóságát a magánvállalatoknál sokkal jobban korlátozza az állami alapítás ténye, az állami tulajdon, az, hogy az állam gazdasági befolyásoló célt kíván vállalataival megvalósítani. Az állami vállalatok irányítását is egyre kevésbé minisztériumok látják el, hanem speciális holding részvénytársaságok (mint pl. az osztrák ipari holding, avagy az olasz IRI).

A privatizációs tendenciák általában a kereskedelmi társasági formában működő állami vállalatokat, különösen az rt.-ket érinti, és a privatizáció formája zömmel a részvények tőzsdén való értékesítése.

6. Történetileg nézve a polgári állam eredetileg a szabadverseny jegyében egyértelműen a konszernképződés ellen, annak korlátozása érdekében lépett fel. Tipikus példája ennek az amerikai ún. *antitröszt-törvényhozás*, amelyet persze - éppen azért, mert a valóságos társadalmi-gazdasági folyamatok ellen harcolt -, a jogszociológiai irodalomban a jog nem kellő hatékonyságának mintapéldájaként szoktak emlegetni. Napjainkban azonban a konszernnek számára már eljött a legalitás ideje (pl. az NSZK-ban a konszern az 1965. évi részvénytörvény kifejezetten elismerte), az adójog pedig már régen nincs szinkronban a versenyjogi tilalmakkal. Ma már a jog feladatait a konszernnek vonatkozásában kezdik nem tiltó jelleggel megfogalmazni: a konszernnek felszámolása illúzió, ezért ezeket *be kell építeni a jogrendbe*, és így megteremtteni kontrollálásuk megfelelő eszközeit. A jog feladata e téren a nyugati irodalom szerint az, hogy biztosítsa az eszközöket a szabályszerű és ellenőrzött konszernképződéshez, kialakítsa a vállalatcsoportosulás belső kapcsolatrendszerét a központ, illetve a tagvállalatok egymás közti viszonyában, végül: a konszern külső viszonyait rendezze a belső viszonyokkal összefüggésben, egyfelől az állam, másfelől a hitelezők, végül pedig a vállalatcsoportban részt vevő társaságok részvényesei (különösen pedig a kisérszvényesek) irányában. Az igazi konszern természetesen ma már közgazdasági értelemben feltétlenül *multinacionális*, azaz különböző országokban székhellyel rendelkező társaságok képeznek vállalatcsoportot. Ez további jogi problémákat okoz, hiszen a nemzeti jogrend jórészt tehetetlen a külföldi behatolással szemben.

A konszernnek létrejövetelük szempontjából *három* alaptípusát szokásos megkülönböztetni: a *fúzió* alapjain keletkező, a *részesedési*, valamint az ún. *szereződéses konszern*, amely utóbbinak sajátos alfaja a tartós kooperációval *tényleges* bolygóvállalatok képződése.

A fúzió vállalatok egyesülését jelenti, amely általában jogi kontroll alatt áll - az állam adott esetben vétót emelhet ellene. A szűkebb értelemben vett konszernképződés klasszikus útja az ún. *részesedési konszern*, amelynek alapszisztémája, hogy az egyik részvénytársaság megszerzi a másik részvénytársaság viszonylagos részvénytöbbségét. A stratégiai vezetést biztosító többséghez a részvények jelenleg nagyszámú osztódásának körülményei között - főleg az USA-ban - már nem szükséges 51%, hanem átlagban 15-25%-os részvénytulajdon is elégséges. A nagyvállalatoknál viszonylagos részvénytöbbség általában egy másik jogi személy birtokában van, kialakul a holdingtársasági csoport piramisa, ahol a kizárólag

részvénytulajdonosi jogokat gyakorló pénzügyi központ alatt a leány- és unokavállalatok hosszú sora húzódik meg, és így az anyavállalati részvénytársaságba befektetett viszonylag csekély tőkével vállalatok sorát tudják befolyásolni. Konzernjogi eszközökkel tehát hatalmas vagyont lehet ellenőrizni.

A szűkebb értelemben vett konzern másik faja az ún. *szereződéses*, illetve *faktikus konzern*, ahol a vállalatok között kifejezetten, mondjuk írásban, vagy tényleges gyakorlattal alátámasztva "vállalatvezetési megállapodás" jön létre, és így ezek a vállalatok érdekközösségi társulást képeznek. Többlépcsős konzernképző uralmi (pl. veszteség- és nyereségelosztási) szerződések jönnek létre. A szerződéssel vagy tényleges magatartással létrejövő konzernnek különböző jogi változatai mögött természetesen sajátos közgazdasági formációk húzódnak meg. Ilyen pl. az ún. *konglomerátum*, ahol részesedési rendszeren alapuló, pénzügyi függésben erősen diverzifikált, illetve szakosított vállalatok húzódnak meg, egységes termelőfolyamat alakul ki a jogi önállóságukat megtartó vállalatok között. A szerződéses, illetve faktikus konzernekben a tagvállalatok egymás közti kooperációjában kialakul a transzferárképzés, amely a konzernen belül is piaci mikroklímát teremt, belső verseny alakul ki, sajátos belső szerződések, belső jogviták, amely utóbbiakat a konzernen belül egyeztetve, vagy a központ döntése szerint, tehát a külső szervek beavatkozása nélkül döntenek el.

A szerződéses konzernhez igen közel áll tartós kooperációs szerződésekkel a bolygóvállalatok képződése. Ez a titka az ún. *kisvállalati paradoxonnak*, tehát annak, hogy az 1960-as, 70-es években végbement rendkívül erős koncentráció nem csökkentette sem az USA-ban, sem Nyugat-Európában a kisvállalatok számát. Ezzel szemben kialakultak a nagyvállalatok és kisvállalatok között olyan fővállalkozói, szállítási stb. szerződések hálózatai, amelyek zömmel mellékkötelezettségekben foglalt pénzügyi, specializációs és egyéb kikötésekkel annyira megkötik a kisvállalatokat, hogy azok a viszonylag kisszámú nagyvállalat állandósult bolygóvállalataivá válnak anélkül, hogy a nagyvállalatnak tulajdonosi részesedése lenne bennük. Ez esetben az egyébként egyszerű árukötelmet jelentő szállítási vagy egyéb áruszerződések funkcióváltáson mennek át, *organizációs funkciót* is betöltenek, hasonlóan a társasági szerződésekhez.

Míg a részesedési konzern alapvetően a *társasági jog* intézménye, amely azt alapvetően közérdekvédelmi (nyilvánosság), hitelező- és kisebbségvédelmi szempontból szabályozza, addig a szerződéses és a faktikus konzernképződéssel elsősorban a *versenyjog* foglalkozik.

A vállalatok nagyobbodási folyamata vezetett el ahhoz a jelenséghez, hogy e vállalatcsoportok *hatalmi képződményeként* is jelentkeznek. Eredetileg a vállalat csak gazdasági jelenség volt a tőkés elméletben és nem politikai képződmény, azonban mára a nagyvállalatot nem lehet egyszerűen magánjogi eszközökkel szabályozni, tehát kizárólag társasági jogi szemléletben felfogni. A nagyvállalatokkal, illetve a vállalatcsoportok kialakulásával az állami közhatalomhoz hasonló gazdasági hatalom jön létre, amely hatalmat a multinacionalitás csak fokozhatja, de még veszélyesebbé teheti az államok számára (ld. pl. a multinacionális vállalatok gyengébb országok szuverenitását csorbító gyakorlatát).

7. Amíg a kisvállalat érdekszempontból általában a tulajdonos személyéhez kötődik, addig a nagyvállalat belül *érdekpluralista*. A nagyvállalat belső felépítése egészen más, mint a kisvállalatoké, benne különböző érdekcsoportok állnak egymással szemben. A konzernnél ez két alapvető vetületben is jelentkezik. Egyfelől szervezeti oldalról, hiszen benne különböző anya-, leány-, unoka- stb. vállalatok mint szervezetek érdekei ütköznek egymással. Másrészt viszont speciális *státusban* lévő érdekcsoportok, nagyrésztvényesek, kisztrésztvényesek, menedzserek, alkalmazottak, szakszervezetek érdekei találkoznak egymással. (A szervezetszociológia, a szervezetelmélet és a vezetéselmélet alapvetően a nagyvállalat-

képződésre alapozva alakult ki az 1900-as évek első felében.) Ez a kettős érdekluralizmus a jogot is új feladatok elé állítja.

Míg a XIX. században a nem tulajdonos vállalatvezető egyszerű alkalmazott volt, addig a XX. század második felében a tulajdon és az irányítás viszonylagos szétválasztásával a nagyvállalati vezető alkalmazottak önállósult jogállásba kerülnek. A vállalatvezetők erősödését a nyugat-európai részvénytörvények az igazgatóság (vezetőség) és a felügyelő bizottság helyzetének közgyűléssel szembeni jelentős megerősítésével fejezik ki. Nyugaton a kereskedelmi jog és a munkajog határterületén létrejön a vezető alkalmazottak speciális jogállása. Az ún. *menedzseremancipáció* szervezetszociológiailag kiváltotta a vállalati belső struktúra jelentős átalakulását, az egyszerű lineáris irányítás törzskari vezetésre való átváltása után az 1900-as évek második felétől megfigyelhető a törzskari vezetés funkcionális irányításra való átalakulása is.

A társasági jog eredeti struktúrája szerint a részvénytársaságoknál a tulajdonon volt a hangsúly, a részvényesek mint tőkebefektetők vitathatatlanul egyenjogú tulajdonos tagtársaként jelentkeznek. A XX. század második felében a nagyvállalatoknál egyre jobban végbemegy a részvényesek differenciálódása. Az eredeti felfogás szerint a társasági tagok egyaránt résztulajdonosok voltak, részvényeikhez igazodó eszmei hányadok szerint. Ez azonban ma már a nagyvállalatok esetében sokszor nem áll. A nagyrészvényes a vállalatban valóban "tag", nála a tulajdon és a rendelkezési hatalom nem válik szét, ezzel szemben a kisorészvényes mintegy hitelezői kötelmi pozícióba szorul ki, érdekeit egyre inkább külső jogi eszközökkel is védeni kell, hiszen a nagyrészvényesi visszaélésekkel szemben a hagyományos kisebbségvédelem tehetetlen.

A hagyományos társasági szemléletben a munkavállaló az üzemhez tartozott, a vállalatnak tagja kizárólag a részvényes volt. Ezzel szemben a modern jogi elméletek (*Thomas Raiser, Claus Ott*) - egyébként a neoliberaisok által hevesen vitatottan - abból indulnak ki, hogy a munkavállaló a vállalatnak mint személyegyesülésnek tagja. Ebből az irányzatból nőtt ki az a törekvés, amelyet Nyugaton *participációnak* vagy ipari demokráciának neveznek.

Ipari demokrácia alatt lényegében három tényezőt szokás érteni:

a) a munka ún. *humanizálását*, a dolgozói munkakörülmények javítását, jobb légkör kialakítását vezető és vezetettek között, a munkában eltöltött idő minőségének javítását (ez jogilag kevésbé megfogható terület),

b) részesedést a vállalati profitból, kisorészvényesi pozíciók kialakításával vagy anélkül különböző utakon (Nyugat-Európában ez elsősorban a francia tendencia),

c) a vállalati döntéshozatalban való részvételt, a dolgozókat képviselő szervek útján (ez főleg a skandináv országokban, illetve az NSZK-ban erős).

8. A munkavállaló-munkáltató viszony a XIX. században még tisztán egy *magánjogi szerződésre* épült. Az ún. *munkásmozgalom* alapvetően a munkavállalás jobb feltételeiért folyt, illetve középpontjában a bérharc állt. Ez a küzdelem váltotta ki az állami beavatkozást a korábban szinte teljesen privátnak tekintett munkaszerződésbe, megjelenik a szociális "munkásvédelmi" közjog és ezzel együtt a XIX. század végén, a XX. század elején a *munkajog mint önálló jogág*. A munka "szerződéses" magánjoga és a munka szociális közjoga azonban ekkor még meglehetősen élesen elkülönült. Az 1950-es évek végétől kezdve azonban alapvető tendenciaként jelentkezik a közjogi és magánjogi elemek erősebb vegyülése, ugyanakkor azonban megfigyelhető az individuális (munkaszerződésre épülő), illetve az ún. *kollektív munkajog erősebb szétválása*.

A kollektív munkajog eredetileg a közjogi munkajog részeként alakult ki, ld. pl. a sztrájkjogot. Ennek a kollektív munkajognak egyik legfontosabb intézménye volt a *kollektív szerződés*, amelyet Nyugat-Európában a 60-as évek közepéig zömmel a bér- és szociális

ellátás kérdésében főszabályként nem a vállalatoknál, hanem országos szinten szakmai (iparági) felépítésű szakszervezeti csúcsszervek kötötték meg a munkaadók szövetségeivel. Már a vállalat feletti szint is kizárta, hogy a szakszervezetek a vállalatok irányításában szerepet vállaljanak, ezt eredetileg egyik oldalról a tulajdon szentségének elve, másik oldalról a szakszervezetek osztályharcos hagyományai is megnehezítették. Az 1960-as években azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a dolgozók számára a béremelés nem kizárólagos fontosságú. A technikai fejlődés és nemzetköziesedés következtében olyan kérdések kerülnek előtérbe, mint a munkaintenzitás, a munkarend, a műszaki fejlesztés, a beruházások telepítésének hatása a foglalkoztatottságra, a vendégmunkáskérdés stb. Bár a kollektív szerződéseket igyekeznek tartalmilag bővíteni, alkalmazkodni az új helyzethez, nyilvánvalóvá vált, hogy a vállalatvezetői döntéseket belülről és preventív jelleggel jobban képesek a munkavállalói érdekképviseletek befolyásolni. Ez csak kívülről, az ágazati szakszervezetek által, illetve utólagosan és keretjelleggel, ahogy ez a kollektív szerződésekkel történt, aligha lehetséges. Ezért előtérbe kerültek Nyugat-Európában az egyre jobban vállalati szintre lekerülő kollektív szerződések mellett a szakmai szakszervezetektől többé-kevésbé viszonylag független, közvetlenül vállalaton belüli dolgozói testületek, elsősorban pedig az *üzemi tanácsok*, amelyek beépülnek a vállalatvezetésbe, befolyásolják annak struktúráját.

Az üzemi tanácsok szerepe Nyugat-Európában a II. világháború után - ciklikusan - a legtöbb országban növekedett. A jogszabályok fontos feladatokat adnak az üzemi tanácsoknak a vállalati dolgozók helyi érdekvédelmében, a vállalatvezetők számára pedig a munkahelyi konfliktusok megelőzése szempontjából játszanak jelentős szerepet. Az üzemi tanács tipikusan nagyvállalati intézmény, az általa élvezett tájékoztatási, konzultációs és -kismértékben (főleg jóléti-szociális kérdésekben) megnyilvánuló - döntési jogok képezik az ún. *üzemi szintű participáció* tárgyát. E körül kialakul a kollektív munkajog részeként az ún. *üzemi alkotmányjog*, ld. pl. az NSZK 1972-es törvényét.

A fejlődés következő foka látszik az üzemi alkotmányjog átalakulása ún. *vállalati alkotmányjoggá*, azaz a dolgozók képviseletének beépítése a nagyvállalat társasági vezető szerveibe, elsősorban a felügyelő bizottságba. Az 1950-es. 60-as években még a kisebbségi dolgozói részvétel is heves ellenállást váltott ki, hiszen a neoliberális felfogás a társasági struktúra, a magántulajdon megsértésének minősíti ezt. Különösen azonban az 1976-ban, az NSZK-ban elfogadott ún. *paritátos Mitbestimmung* okozott politikai vihart, hiszen ezáltal egy sor lényeges kérdésben a dolgozók képviseletével való megegyezés a vállalatvezetés elengedhetetlen feltételévé vált (a dolgozói képviselet a felügyelő bizottságban 50%-ot tesz ki a törvény szerint, ún. paritátos Mitbestimmung).

Mindezen tendenciák következtében a vállalatcsoportok és a nagyvállalatok, illetve a kis- és középvállalatok szerkezete között elég jelentős jogi különbségek alakultak ki. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez tipikusan nyugat-európai fejlődés. Az Amerikai Egyesült Államokban a részvénytársaságot ma is szinte kizárólag a részvényesek intézményének fogják fel, és az Európai Unióban az angol ellenállás meggátolta a munkavállalói részvétel beépítését az európai részvénytársaság szervezetébe.

9. Az állam szerepének gyökeres megváltozása a közjog-magánjog szabadversenyes kapitalizmusban kialakított különbségét *relativizálja*, végbemegy a két jogterület közeledése, vegyülése, egymásba való átcsapása a kontinentális jogokban (az angol jogcsoportban ez az elkülönülés eleve nem volt). A magánjog viszonylagosan "szocializálódik", "politizálódik" és funkcionalizálódik, a tulajdoni és a szerződési korlátok a magánjog immanens részévé válnak, a magánvállalatok széles körben végeznek közfeladatokat, ugyanakkor az állam közigazgatási feladatai ellátásánál, az állami befolyásolás körében rendszeresen használ polgári jogi szerződéses és társasági eszközöket. A magánjog hajdani elsődlegessége csökken, egyre viszonylagosabbá válik az az elhatárolás, amely szerint a közjog a politikai élet, a magánjog

pedig a gazdasági élet joga. A közjogi szemlélet behatol a civiljogba, a civiljog szocializálódik és funkcionalizálódik, a tulajdoni és a szerződési korlátok a magánjog immanens részévé válnak, a magánvállalatok széles körben végeznek közfeladatokat is (pl. koncesszió alapján), ugyanakkor az állam közigazgatási feladatai ellátásánál, az állami befolyásolás körében rendszeresen használ polgári jogi szerződéses és társasági eszközöket. A magánjog hajdani elsődlegessége csökken, egyre viszonylagosabbá válik az az elhatárolás, amely szerint a közjog a politikai élet, a magánjog pedig a gazdasági élet joga. A közjogi szemlélet behatol a civiljogba, a "közérdek" behatolása miatt a civiljog már nem egyszerűen a magánérdek joga. A nagy törvényhozási akciók kora lejár, erősödik a *praktikus esetjogi* szemlélet, amely a felszínen a kontinentális jog számos képviselője szemében az angol joghoz való közeledésnek tűnik.

A közjog magánjogba való behatolása folytán kialakulnak a magánjogból levált *vegyes jogterületek*, ún. vegyes szakjogok. Ilyen elsősorban a már említett vegyes jellegű *munkajog*, a *társadalombiztosítási jog*, a *gazdasági jog*, bizonyos mértékben ez a leválási folyamat a versenyjog és a csődjog vonatkozásában is előrehalad. Olyan alapvető intézmények "modernizálódnak", mint a tulajdon és a szerződés. A tulajdon megszűnik kizárólag árutulajdonjog lenni, a közjogi korlátozások intézményesen beépülnek tartalmába. A szerződéses szabadság szűkülésével a szerződéses kényszer legkülönbözőbb formái alakulnak ki, növekszik a kogens szerződési szabályok száma. Az egyének közötti hagyományos szerződések, illetve a vállalati tömegszerződések egyre jobban elválnak egymástól stb.

A gazdaságban a közjog és magánjog bomlásának legalapvetőbb jele a *gazdasági jogi elméletek* megjelenése. A gazdasági jog elmélete elsősorban a német jogcsoporthoz, az I. világháború után jelent meg (*Hedemann*). A gazdasági jogi elméletről ma is széles körű vita folyik Nyugat-Európában, ugyanakkor azonban ma már nem a gazdasági jog léte a vitás, hanem annak tárgya és körülhatárolása.

A gazdasági jog fogalma tekintetében *három nagy irányzat* létezik. Először gazdasági jog alatt az egész olyan jogot értették, amelyet *gazdasági szellem* hat át, illetve a gazdasági szükségletek kielégítését szabályozó valamennyi jogszabályt a gazdasági jogba sorolták (ld. 1945 előtt Magyarországon *Kuncz Ödön*). Ugyanakkor viszont az utóbbi évtizedekben ez a "szuperjogági" felfogás háttérbe szorul, és előtérbe kerül az a két irányzat, amely a gazdasági jogot vagy mint az *állami gazdaságirányítás jogát*, vagy mint a *nagyvállalatok jogát* kívánja kialakítani (e két irányzat kombinálása is tapasztalható). Van azután egy olyan felfogás is, amely a gazdasági jogot egyszerűen a határterületekkel kibővített kereskedelmi jog modern nevének tartja (társasági jog + cégjog + csődjog + bank- és értékpapírjog + versenyjog + kereskedelmi ügyletek).

Ma az egyik legalapvetőbb felfogás az, amely a gazdasági jogot az állami gazdaságirányítás jogaként fogja fel (*Rinck*), a makroökonómia jogának tekinti, és elsősorban a gazdasági alkotmányjogot és a gazdaságirányítási jogot sorolja ebbe a körbe (vezető irányzat ez Franciaországban). Másik felfogás viszont a gazdasági jogot alapvetően a vállalati jogra koncentrálja (ebbe a körbe főleg a svájci és az osztrák gazdasági jog tartozik). Eredetileg a vállalatot középpontjába helyező gazdasági jog a konszern- és kartelljogra koncentrált, utóbbi időben azonban kialakul a nagyvállalati jognak olyan felfogása is, amely elsősorban a vállalaton belüli szervezetre vonatkozik.

Ezen újabb elméletek (*Thomas Raiser, Claus Ott*) szerint a vállalati joggal azonosított gazdasági jogban a *"plurális jellegű nagyvállalati jogot"* kell kifejeznie. Tehát a tulajdonosi, a kisérvényesítő, a menedzseri és munkavállalói érdekeknek belső, vállalaton belüli kiegyensúlyozását, illetve az állammal, a "közérdekkel", illetve más külső érdekcsoportokkal való érdekegyeztetést kell szolgálnia, s szabályoznia kell az érdekkonfliktusok lebonyolítását. A vállalati jog így elsősorban nagyvállalati és elsősorban *belső szervezeti* jog, szemben a kereskedelmi joggal, amely részben valamennyi társaság joga, továbbá külső,

árucapcsolatokra irányított jog. A kereskedelmi jogban a társaság tagjainak jogárucapcsolatokra irányított jog. A kereskedelmi jogban a társaság tagjainak jogai és kötelezettségei, illetve a gazdasági forgalom szempontjai állnak a középpontba, a vállalati jogban a nagyvállalati belső mechanizmus. A munkajog vonatkozásában pedig a vállalati jog hívei tagadják a munkaszerződés elsődlegességét, és azt állítják, hogy a *kollektív munkajog kiválik* a munkajogból és a vállalati jog része lesz. E vállalati jog reflexeként kell kialakítani az egyedi munkaszerződések munkajogban maradt részét. A nagyvállalati jog tehát a kereskedelmi jog és a *munkajog határterületén alakul ki*, speciális nagyvállalati jogként.

Volt már szó róla, hogy az angol-amerikai jog sem a közjog-magánjog, sem a magánjog-kereskedelmi jog megkülönböztetést - úgy ahogy a kontinentális jogok - nem ismeri. Ugyanakkor, főleg az USA-ban, kézikönyvek, illetve tankönyvek címen ismeretes az üzleti jog (*business law*) fogalma, amelyet gazdasági jognak is nevezhetünk. E körbe tartozónak tekintik a társasági, a tőzsde-, a bank- és értékpapírjogot, a szerződési jogot, a fogyasztók, a környezet és a munkavállalók érdekeit védő törvényeket, a tulajdonvédelmet, ideértve a biztosítást és a vagyonkezelést, a különböző képviselőket, a versenyjogot (beleértve az ún. *monopolvédelmet*), az üzleti világot érintő adójogot, a könyvvitel (számvitel jogát) és az ún. *üzleti etika* jogi vonatkozásait, továbbá a szellemi alkotások jogának bizonyos aspektusait (computerjog). (Hasonló üzleti jogi-vállalati jogi szemlélet (Unternehmensrecht) az Európai Unióban is kezd kialakulni.

3. A szocialista tervgazdálkodás joga

1. A szovjet jog fejlődésének első pillanatától kezdve szembe találta magát azzal a problémával, hogy Marx előfeltevéseiben a szocialista forradalom a legfejlettebb tőkés országokban, előrehaladott imperialista szakaszban, lényegében az egész világon egyszerre győz, és ezért a kommunizmusig tartó átmeneti időszak is rövid lesz. Ezzel szemben 1917-ben Oroszország elmaradott, félf feudális-kapitalista óriás volt, sok ázsiai termelési módból származó beütéssel, igen alacsony kulturális színvonalal, és a szocialista rendszert ebben az országban egyedül, huzamos ideig a pusztaság létért való élethalálharcban építik. Az októberi forradalom győzelme után keletkező szocialista társadalomtudomány, amelynek semmilyen gyakorlati tapasztalata nem volt a tényleges szocializmus építésében, szinte természetesen fordult mindennel szembe, ami a korábbi "burzsoá" társadalom maradványa volt, továbbá Marx-Engels tanítását lényegében egy az egyben kísérelte meg alkalmazni a valóságra. A marxista elméletnek a tényleges valóságra való adaptálási kísérletei jellemzik az 1917-es forradalom utáni két évtizedet, determinálva a szocialista jogi elmélet fejlődését a gazdaságban.

Az 1910-es évek végén, a 20-as évek elején két általános elv uralkodott Szovjet-Oroszországban, nevezetesen, hogy a szocializmus és az áruviszonyok összeférhetetlenek, illetve, hogy a szocialista gazdaság központilag irányított, zárt önellátó üzem. Mindez összekötődött a rendkívüli körülmények folytán a háborús hadigazdálkodást folytató hadikommunizmus tényeivel, amelyek tovább erősítették az áruviszonyokkal szembeni állásfoglalást. Az államkonceptió lényege ez időszakban még a *kommün típusú állam*, a közvetlen népi törvényhozás, az államigazgatás mint önálló államfunkció tagadása, a törvényhozói és végrehajtó funkció összeolvastása. Mindebből szükségszerűen következett a jog lehető kiküszöbölésére való törekvés.

Marx minden jogot burzsoának nevezett, és Lenin is átvette ezt az értékelést. Ez a "jogellenesség" természetesen elsősorban a gazdaságot szabályozó korábbi magánjog ellen irányult: a tulajdon, az áruszerződés, a megdöntött polgári társadalom alapintézményei, Marx és Engels is elsősorban a burzsoá civilizált leplező, meghamisító jellegét hangsúlyozták ki. A naturalista termelés-elosztás az állami szektorban teljesen feleslegessé teszi a

szerződéseket, a megállapodásos (szerződéses) társadalomszervezési módszert részben a hadikommunizmus adottságai miatt, részben ideológiai okból általában mellőzik. Tulajdonképpen a jog néhány területre szűkül, így főleg a büntetőjogra, a családjogra, valamint a munkajogra. A munkajog ez időszakban azonban még az általános munkára mozgósítás jogaként jelentkezik, a szakszervezetek fő feladata is a munkaszervezés és a munkafegyelem biztosítása. Az alkotmányt, a politikai berendezkedést általában távol tartják a jortól, *kizárólag politikai jelenségeként* kezelve azt.

A szovjet gazdaságra vonatkozó jog fejlődésének új szakaszába lényegében 1921-ben lépünk a NEP-pel (új gazdasági politika) A NEP-re visszaemlékezve mondja Lenin 1923-ban: "...kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott". A hadikommunizmust Lenin a szocialista társadalom legrövidebb, legközvetlenebb és leggyorsabb, de hajótörést szenvedett kísérletének minősíti, kijelenti, hogy "az élet megmutatta, hogy tévedtünk". Az új feladat: a személyes érdekeltségre, a gazdasági elszámolásra támaszkodva dolgozni azon, hogy "szilárd kis hidakat építsünk", amelyek fokozatosan elvezetnek a szocializmushoz. *Mindez az áruviszonyok és a jog fennmaradásának kényszerű elismerését jelentette.*

A NEP bevezetése szükségképpen összefonódott a korábbi marxista államhatalmi, illetve a gazdaságirányítási-vállalatvezetési elvek revíziójával. A szovjet vezetésnek be kellett látnia, hogy egyetemes társadalmi öngazgatásra nincsen mód ("egyelőre még") szükség van a törvényhozói és végrehajtói funkciók viszonylagos elválasztására, azaz az *államigazgatás viszonylagos önállósítására*. Nem lehet továbbá a politikai viszonyokat és a gazdasági viszonyokat élesen elválasztani, a hatalom megtartásához meg kell szilárdítani a gazdaság állami vezetését. Megváltozik az a korábbi lenini álláspont is, amely szerint a szakszervezeteknek át kell venniük a népgazdaság irányítását, össze kell olvadniuk az államapparátussal. A szakszervezetekre a NEP szituációjában kívülről volt szükség, mint az államhatalom bürokratizálási tendenciái elleni harc eszközére, mint a termelési eredmények népi ellenőrzésének szerveire, és végül mint munkás-érdekvédelmi szervre. A NEP ugyanis feltámasztotta a magánvállalatok egy részét, és bizonyos mértékben az önelszámolás folytán az állami iparban is elképzelhetővé vált, hogy a vállalatvezetés szembekerüljön a munkásokkal.

Mindez együtt járt a jog gazdaságban való szerepének elismerésével. 1922-ben hozzák létre a *szovjet-orsz Polgári Törvénykönyvet*, mint az első szocialista polgári törvénykönyvet (az 1960-as évek elejéig hatályban volt), amelynek egyes szabályai a vállalatokra is vonatkoztak, bár a törvény zömmel az állampolgárok gazdasági tevékenységét szabályozta. A gazdasági elszámolásra való fokozatos áttérés a hadigazdálkodáshoz képest némileg növelte az üzemi önállóságot, a kereskedelmi elemek csíráikban megjelennek az állami vállalatoknál, a kincstári finanszírozás, legalábbis formálisan, megszűnt. Az 1922-es Polgári Törvénykönyv jogi személyiséget adott a hozrascot (önálló elszámolás) alapján működő állami vállalatoknak. Az 1923-as trösztrendelet azonban csak a trösztöt nyilvánítja jogi személynek, a trösztnek alárendelt vállalatnak ún. belső elszámolása van, vezetője tröszti meghatalmazás alapján lép fel a forgalomban.

A hadikommunizmus glavkrendszerének (glavk = iparigazgatás) túlhajtásait ugyan megszüntetik, de a vállalatirányítás lényege a 20-as években is változatlan marad: megszilárdult a gazdaság igazgatásának *termelésterületi, azaz alágazati jellegű többlépcsős hierarchikus rendszere*. Az ágazati csúcsszervet ekkor még a korábbi ideológiának megfelelően nem minisztériumoknak nevezik, a középírányító szerveknek is több típusa van, de a direkt tervezdálkodás későbbi vállalatirányítási rendszerének alapjai ekkor már létrejönnek. Egységes népgazdasági tervezés csak kialakulóban lévén, ez az alágazati, illetve termelésterületi rendszer lényegében az operatív napi szükségletekhez idomul. Mind az egyes iparági vezető szerveknél, mint pedig a vállalatokon belül az egyszemélyi vezetés

hangsúlyozásán alapuló törzskari irányítás uralkodik, a kollektív vezetési formákat, azaz a többszatornás irányítást a 20-as évek végére fokozatosan kiküszöbölik.

A gazdaságra vonatkozó jog elméletét tekintve az általános felfogás a 20-as években az ún. *kétszektoros* jog volt, amelynek elméleti alapjait két jelentős szovjet jogtudós: Pasukanisz és Sztucska dolgozta ki. Pasukanics híres, 1924-ben megjelent könyvében, "A jog általános elmélete és a marxizmus"-ban a jogot az árucserre jogával, azaz a polgári joggal azonosította, és így "igazi" jogot változatlanul csak a burzsoá társadalomban ismer el.

Ami a szocializmus szovjetunióbeli körülményeit illeti, a NEP alatt két nagy szektor alakult ki. Egyfelől a társadalmi tulajdonon kívüli árutermelő szektor, amelyet a szocialista állam ugyan korlátoz, de benne szocialista állam által befolyásolt *valódi polgári jog* uralkodik. Másfelől a társadalmi tulajdon, ahol a tervmegvalósítás körében a célok egységét tükröző technikai-szervező szabályok, tehát nem a kölcsönösségre építő valódi jog uralkodik. Pasukanisz és Sztucska szerint a NEP a valódi jog és a szervezés fel nem oldott dualizmusa, a jövőt pedig a technikai szabályozás kiterjedése és a polgári jog elhalása fogja jelenteni, amely egyben az egész jog elhalását is magával hozza. E két szektorból a 20-as évek vége felé a társadalmi tulajdonra vonatkozó "nem igazi", *technikai-szervezési jogot* nevezték el *gazdasági jognak*.

1929-1931 között az időközben kialakult erős államigazgatás rendkívül rövid idő alatt végrehajtja a falu szinte teljes kollektivizálását, s felszámolják a NEP magánszektorát is. Így leépülnek az ezzel kapcsolatos polgári jogi intézmények is. Ezzel párhuzamosan az állami szektorban is erős központosítást hajtanak végre. Teljeskörűen kialakult a központi tervlembontásos rendszer, jelentősen építve az 1930-as évek elején gomba módra szaporodó ágazati népbiztoságokra. Az állami gazdasági igazgatás elkülönült apparátusa megszilárdul, a testületi ellenőrzési szervek formálissá válnak, vagy megszüntetésre kerülnek. Hallatlan erejű lesz a *központi normativizmus*, az állami rendeletalkotás. Ezáltal teljesen anakronisztikussá válik az állam és a jog elhalására irányuló, illetve a jog lényegét nem a jogszabályokban, hanem a jogviszonyokban látó sztucskai elmélet. Így az 1930-as évek elején revidiálják az állam és a jog elhalására, illetve a jogviszonyokra vonatkozó tételeket, és már egységes szocialista jogról beszél a jogirodalom. Ekkor a kétszektoros jog helyett létrejön az ún. *egységes gazdasági jog elmélet*, amelynek lényege, hogy a második szektor, nevezetesen a polgári jog, beolvad az egységes gazdasági jogba, és annak peremét képezi. A gazdasági jog a korabeli felfogás szerint lényegében *tervjog*, amely *más minőségű* jog, mint a kivételre szorított állampolgári gazdasági viszonyok. Ebben a gazdasági jogban a tervezési és szervezési jog játssza a főszerepet, jelentős elemei az erősen technikai jelleggel felfogott vállalati önelszámolás, tervegyeztető jellegű szerződészerű megállapodások és az egyszemélyi vezetés. Előtérben a politikai célszerűséget hordozó gazdasági norma áll, termelési-technikai, szervezési előírások a döntők, amelyeket joggá az állami parancs tesz. Ez a gazdasági jog élesen szemben áll a jogi absztrakciókkal; olyan fogalmakkal, mint a jogi személy, a tulajdonjog, vagy a szerződés, lényegében nem dolgozik.

2. A direkt tervgazdálkodás tényleges intézményei, elsősorban az ágazati irányításon alapuló naturális tervlembontás az 1930-as évek elején alakul ki. A jogi elméletben a fordulat 1936-1938 között zajlik le, amikor is adminisztratív úton leszámolnak a gazdasági jogi elmélettel. Az 1936-os sztálini alkotmány már nem rövid, átmeneti korszakról, hanem felépült szocializmusról, a szocializmus önálló társadalmi formációjáról beszél. Az államszervezeten is számos olyan intézményt visszaállítanak, ami nemzetközileg elismert volt: ilyen pl. az ún. *szocialista parlamentarizmus* (amelyben a parlament formálisan működik) megjelenése a szovjetrendszer felépítésének megváltoztatásával. A jog vonatkozásában visszaállítják a *jog hagyományos tagozódását*, ez a gazdaságban az államigazgatási és a polgári jog, azaz a vertikális és a horizontális gazdasági relációk elkülönülésének létrehozására, viszont az

állampolgári és a vállalati viszonyok egységes tárgyalására vezet - a korábban ez utóbbiakat egymástól elválasztó, de az előbbieket épp hogy egyesítő gazdasági jogi felfogással ellentétben. A jogrendszer élére a gazdasági kérdésekkel alig foglalkozó, de az államszervezet felépítését részletesen tárgyaló *államjog* kerül, ez alatt helyezkedik el tízegynéhány jogág. Ezek közül a gazdaság vonatkozásában érdekelt az államigazgatási jog (gazdaságirányítás), valamint a polgári jogon kívül a munkajog, a földjog, a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog és a pénzügyi jog.

A direkt tervgazdálkodás ideáltípusának lényege, hogy a gazdasági döntési jogkörök és a gazdálkodáshoz szükséges eszközök fölötti rendelkezés az államigazgatási jellegű gazdaságirányító szervek kezében koncentrálódik. (Az alágazati irányító szervek *minisztériummá* válnak.) A jogszabályformát öltő népgazdasági terv a gazdálkodás részfolyamataira is kiterjed, a központi döntések vállalati szférába való közvetítésének alapvető módja a tervlebontás, alapvető eszköze pedig a tervutasítás, mint címzett egyedi államigazgatási aktus. A tervlebontás következtében a vállalati tevékenységet a kötelező tervmutatók teljesítése alapján értékelik, a gazdasági életben leszűkített, merev áru- és pénzmechanizmusok érvényesülnek.

A direkt tervgazdálkodásban a vállalatirányítás alapvetően a természetes termelőterületi, alágazati lineáris, hierarchikus több fokú (közép) irányító szervek láncában ment végbe. A Szovjetunióban egyes időszakokban 6-8 lépcsős láncok is kialakultak, a népi demokratikus országokban a gazdaságföldrajzi körülmények következtében "csak" három-négy fokú volt az ágazati irányítási rendszer. Éppen a naturalizmus és az árukapcsolatok hiánya miatt az ágazatok autarkióra (önellátásra) rendezkednek be, megszervezik maguk alatt az egész ágazati infrastruktúrát, profiltulajdonos, azaz jogilag szakfelügyeleti jellegű, idegen ágazatokba átható irányító tevékenység legfeljebb a direkt tervgazdálkodás utolsó évtizedében jelentkezett (pl. Magyarországon 1965-től). Az ágazati minisztériumok száma *igen magas*, lényegében alágazati szinten szerveződnek (a Szovjetunióban az 1930-as évek végén a százat közelítette meg az ágazati minisztériumok száma). A kormány csak a hihetetlenül sok, egymástól elzárt ágazati irányításon keresztül tud érintkezni a vállalatokkal, a központi funkcionális szervek pedig lényegében a kormány törzskarát képezik.

A direkt tervgazdálkodás jogi jellegzetessége, hogy a tervlebontásos rendszer alapvetően az állami tulajdonon *belül* helyezkedik el, tehát a *tulajdonjog alanyának tervlebontása*. Mivel ez a tulajdonos egyben a közhatalom gyakorlója is, a vállalatirányításban a *tulajdonosi és a közhatalmi elemek elválaszthatatlan szimbiózisba* kerülnek egymással. A szocialista forradalom állami tulajdonra eredményezett a termelési eszközök zömére nézve, az erősen centralizált gazdaságirányítás pedig az ekként létrejött állami tulajdonra monolit egységként szervezte meg.

Szovjet körülmények között a magántulajdon az 1930-as évek eleje után szinte egyáltalán nem játszott szerepet, a fogyasztási javakra vonatkozó személyi tulajdon mértéke is sokáig rendkívül csekély volt. (Ez a megállapítás nem érvényesült teljes mértékben az európai népi demokráciákban.) A szocializmus politikai gazdaságtana a 40-es évektől a társadalmi tulajdon vonatkozásában két formából indult ki és tulajdonképpen a szocialista társadalomban az áruviszonyok fennmaradásának alapvető okaként a szövetkezeti tulajdon létét jelölte meg. Ugyanakkor azonban meg lehet állapítani, hogy a kolhoz önállósága a 30-as években alacsonyabb volt, mint az önelszámoló állami vállalatoké, mert ez időszakban a kolhozokban még *hozrasszcsot* jellegű *polgári jogi formák sem voltak*, természetes jellegű begyűjtési rendszer uralkodott, tisztán igazgatási, pénzügyi eszközökkel. Ténylegesen tehát a tervlebontásos szisztéma kiterjedt a szövetkezeti szektorra nézve is.

1936 után a korábbiakkal szemben újdonság, hogy ez a tulajdonosi tervlebontás a korábbi gazdasági jogi felfogásban egyszerű tervezési-szervezési aktusként jelentkezett, 1938 után viszont ez a kapcsolatrendszer *államigazgatási jogiasodik*. A direkt tervgazdálkodási

modell tisztán államigazgatási rendszer, hierarchikus államigazgatási jogi láncolat kerül kiépítésre, a tervutasítás konkrét államigazgatási aktus, és a vállalatok egymás közti tervszerződése is lényegében a tervvégrehajtást és a tervellenőrzést szolgálják, legfeljebb a későbbiek során, a direkt tervlebontás lazulásával lett valamelyest tervrészletező funkciójuk is.

Az *államigazgatás túlsúlya* az egész államrendszerre, az egész politikai mechanizmusra vonatkozik, nemcsak a gazdaságra. A gazdaságban azonban különösen jól látható a zárt, önellátó közigazgatás abszolút dominálása. A központi államhatalmi szervek gazdasági hatásköre csekély, hasonló a helyzet helyi szinten, a tanács vonatkozásában is. Az államigazgatás felett nincsen bírói kontroll, a gazdasági döntőbizottsági gyakorlatban is az államigazgatási jelleg dominál (a döntőbizottságok töltötték be a gazdasági bíróságok funkcióját). Jellemző a szakszervezet burkolt államigazgatási jellege is, valamint a párt és az állami szervek legfelsőbb államigazgatási szervek szintjén való összefonódása ("pártállam", a párt mint "szuperállam").

Az állami vállalat helyzete a kiforrott direkt tervgazdálkodásban azzal jellemezhető, hogy *nem valóságos vállalat*, hanem korlátozott önállósággal rendelkező tervvégrehajtó technikai, szervezeti egység. A vállalatok döntési jogköre, termelési eszközökkel való rendelkezési lehetősége minimális, saját vállalati gazdasági akaratról csak egyes operatív termelési részecselmények vonatkozásában lehet beszélni. A vállalatok tevékenységi körét rendkívül szűken állapítják meg, és egymástól azokat élesen elhatárolják, vertikumra, mellék- és kiegészítő tevékenységeire általában nincs mód. A vállalatképződés természetes, illetve igazgatási szempontokhoz igazodik, igazgatási érdekből állandósult *centralizálási*, összevonási tendenciák mennek végbe, állandó tendencia a minisztériumi munkaterhek csökkentése érdekében a *középirányító szervek* számának növelése is.

A vállalatok mindezek ellenére a hozzászcsot folytán áruformában gazdálkodnak, itt azonban *áruformáról* és nem valóságos áruterelésről van szó, egészen a direkt tervgazdálkodás 1950-es évek végi lazulásáig. Az árukapcsolatok létét és tartalmát államigazgatási aktusok határozzák meg, ennek az intézménye a már említett *tervszerződés*. A tervszerződés alapvetően tervvégrehajtó, tervrészletező, tervteljesítésre ösztönző és tervellenőrző funkciót tölt be. Az ellenőrzést ugyanis rendkívül megkönnyíti, ha a kooperációs partnereket adminisztratíván szembeállítják, ennek megfelelően alakult ki a tervszerződés szankciórendszere, a felduzzasztott kötbér- és bírságrendszer. A tervszerződés szocialista polgári jogi elmélete a direkt tervgazdálkodás viszonylagos lazulásával az 1950-es évek közepére alakul ki (*Genkin, Joffe*), Magyarországon pedig főleg *Eörsi Gyula* híres tervszerződési könyve hatása érzékelhető.

Az állami vállalat a központi állami gazdaságirányítástól nem különül el, és ezért aligha vitathatóan az *államapparátus részeként* funkcionál. A korabeli irodalom megoszlik abban, hogy a vállalat mint állami termelő, szolgáltató, elosztó egység gazdálkodó-termelő funkciójánál fogva sajátos állami, vagy sajátos államigazgatási szerv-e. Az mindenképpen tény, hogy a vállalat a gazdasági államapparátus legalacsonyabb lépcsője, teljes mértékben alárendelt a hierarchikusan felette lévő ágazati szervnek. Azzal ténylegesen össze is fonódik, a vállalaton belül zömmel ugyanolyan igazgatási egységek jönnek létre, mint felettes szervüknél, a vállalatok uniformizálódnak, a vállalati belső szervek kiépítésében sem a vállalat profilja, sem a vállalat nagysága nem játszik jelentős szerepet.

A szocialista országok többségében a 60-as évek közepéig - az állami vállalat alárendelt társadalmi gazdasági helyzetének megfelelően - vállalati törvény nem volt hatályban. Így pl. a Szovjetunióban 1965-ig nem volt ilyen szabályozás (Magyarországon és Lengyelországban 1950-ben szabályozták ugyan az állami vállalatot, de rendkívül hézagosan, teljes értékű vállalat szabályozásnak ez nem tekinthető). A jog általában megelégedett a *vállalati felső vezetők* (az igazgató, a főmérnök és a főkönyvelő) mint gazdaságirányítási

megbízottak jogállásának részletezésével, megfelelően annak az akkor uralkodó elméleti álláspontnak, amely a vállalati vezetőket mint adminisztrátorokat kiemelte vállalatukból. A vállalatnak az irányító szervvel szemben általában semmilyen joga nem lehetett, *jogállásának lényege a tervfeladatok teljesítésére vonatkozó kötelezettség* volt. A vállalat részére bármikor lehetett utasítást adni, az ezzel kapcsolatos veszteségek megtérítéséről a jogszabályok a direkt tervlebontás utolsó szakaszáig lényegében nem rendelkeztek.

A vállalatok ilyen körülmények között *jogilag egyneművé* válnak a többi állami szervvel, elsősorban pedig a gazdaságirányító államigazgatási szervekkel. Az 1950-es évek híres szovjet állami vállalati-állami tulajdoni vitáiban a szerzők túlnyomó többsége semmilyen különbséget nem tett állami vállalatok és más állami szervek között, tükrözve, hogy egy-két pénzügyi jogi differencián kívül sok különbség valójában nem volt. Az áruformában történő gazdálkodás a polgári jogot már ismerő direkt tervgazdálkodásban azonban azt a követelményt állította a jogi szabályozás elé, hogy a vállalatot, mint a gazdasági forgalomban rendszeresen részt vevő állami szervet, *jogi személyiséggel* ruházza fel. A népi demokráciákban kezdettől fogva fennállt az állami vállalat jogi személyisége, és ez a Szovjetunióban is a költségvetési szervekhez képest gyorsabban nyert elismerést.

Az *egységes és oszthatatlan állami tulajdonjog* elméletének kidolgozása Venediktov nevéhez fűződik, akinek 1948-ban megjelent hatalmas, az állami tulajdonról szóló könyve jelentős hatást gyakorolt. *Venediktov* szerint az állam a közhatalmi és tulajdonosi minőség egysége, az állami vállalat pedig nem tulajdonos, hanem kezelő, az önálló gazdasági elszámolásnak az ún. *operatív igazgatás* jogosítványai felelnek meg. Jogállásának lényege a tervkötelezettség. Az állami vállalat jogi személyisége mögött tehát az állami vállalat önálló elszámolása húzódik meg.

A polgári jogi személyiség szocialista tanának kiépítése (főleg a szovjet *Bratusz* által) azonban a vállalat belső szervezeti és működési viszonyainak a jogi szabályozását is háttérbe szorítja. A külső államigazgatási viszonyok és az egyszemélyi vezetés túlhangsúlyozása, a kollektíva képviselőtételének szervezet útján való ellátása azt a benyomást keltette, hogy a vállalati belső szervezet és működés részben üzemszervezési, részben társadalompolitikai, tehát *nem jogi kérdés*. Az államigazgatás és a vállalaton belüli termelésigazgatás egymástól nem különül el. A vállalati kollektíva önálló jogi létét nagy viták között ugyancsak Venediktov dolgozta ki (ún. *kettős kollektíva* elmélet - az állam össznépi kollektíva, a vállalatnak saját kollektívája van), és az 1950-es évek második felében általános elfogadásra került. (Az európai népi demokráciákban a szovjet állami tulajdonjogi elméletet főleg a cseh *Knapp*, a német *Posch* és a magyar *Eörsi* finomították.)

Az egész gazdasági rendszerre az átfogó *normativizmus* nyomta rá a bélyegét, eléggé prakticista célszerűségi jegyekkel, kihál az 1920-as évek végén még erős szociológia és szervezéstudomány. A normativizmus egyben *pozitivizmusra* vezet a jog minden ágában, a jogtudomány általános feladata a mindenkori normák elemzése, magyarázása, a jogelmélet távlati, fejlesztő, illetve kritikai funkciója a háttérbe szorul. A normativizmus a gazdaságirányításban egyszerre jár a normának a törvényességi eszme jegyében való elvi felértékelésével és ugyanakkor a gyakorlatban teljes leértékelésével, valóban jogi technikára a tervlebontásos irányításnak ugyanis egyszerűen nem volt szüksége.

Az 1936 után újjáalakuló polgári jog elmélete technikailag jórészt visszatér a jogi személyiség, a tulajdonjog, a szerződés és a felelősség intézményeinek *hagyományos* megoldásaihoz. A szocialista kodifikációk az 50-es évek végén, a 60-as évek elején (így Magyarországon 1959-ben, a Szovjetunióban 1961-ben, Csehszlovákiában és Lengyelországban 1964-ben - Bulgáriában, Romániában, Jugoszláviában nem kerül sor polgári jogi kodifikációra) hoznak létre polgári törvénykönyveket, ezek bár formálisan kiterjednek a vállalati viszonyokra, alapvetően az állampolgári életviszonyokra vannak figyelemmel a szabályozásban.

3. Az 1960-as évek elején-közepén megjelentek a direkt szocialista tervgazdálkodás túléltté válásának jelei, hátrányai szaporodtak, előnyei csökkentek. Megkezdődött a szocialista gazdasági reformok előkészítése és bevezetése.

A szocialista gazdasági reformok a szocialista országok tervgazdálkodási formájában okoztak változásokat. Ezek a reformok a bekövetkezett társadalmi fejlődéssel párhuzamosan váltak lehetővé és egyben szükségessé, összefonódva a belső politikai viszonyok kiegyensúlyozódásával, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok növekedésével. Az extenzív fejlődés lehetőségei lassan kimerültek, a mennyiségi szemlélet ezért fokozatosan gazdaságossági, termelékenységési és minőségi szemlélet váltotta fel. A népgazdaságok nyitottabbá váltak, a külkereskedelem jelentősége nőtt, a nemzetközi gazdasági integrációs tendenciák egyre erősebbek lettek, szakképzettebb munkaerő és képzettebb vállalati, illetve gazdaságirányítási vezetőség állt rendelkezésre. Általában ahogy a társadalom kulturális színvonala nagyobb, úgy nő az igény a társadalmi-gazdasági élet fokozottabb demokratizálására, a hierarchikus államigazgatási túlsúly államszervezetben való általános csökkentésére. A direkt tervgazdálkodás tartalékai fokozatosan kimerültek, és ezért lassú, fokozatos, tendenciaszerű áttérés volt tapasztalható az 1960-as évek közepétől kezdve szinte valamennyi európai országban az ún. indirekt szocialista tervgazdálkodásra. A szocialista gazdasági reformok természetesen nagy változásokat jelentettek a gazdaságirányítás és a vállalati gazdálkodás jogi szabályozásában is.

A szocialista gazdasági reformok a különböző szocialista országokban különböző méretekben, de ciklikus és befejezetlen folyamatot képeztek. Objektív és szubjektív okok miatt a direkt tervgazdálkodás jegyei az 1980-as években is valamennyi szocialista országban jelen voltak, újratermelték ezeket a még meg nem szüntetett hiányok, egyensúlyzavarok, de az ideológia tehetetlenségi nyomatéka folytán gondolkodási, közfelfogási maradványok is, nem beszélve a gazdasági intézményrendszer merevségéből származó problémákról.

A szocialista gazdasági reformokban közös volt, hogy a mereven centralizált direkt rendszert valamilyen mértékben túlhaladni, a központi állami gazdaságirányítást racionalizálni és a vállalati gazdálkodásban az áru- és értékelemeket növelni kívánták. Ugyanakkor azonban a központi és a vállalati szféra kialakítása és egybekapcsolási módja alapján jogi szempontból *elméletileg két irányzatot* lehetett megkülönböztetni (belülről persze mindegyiken belül több altípus is lehetséges), nevezetesen az ún. *decentralizált tervgazdálkodást* és a *piacszabályozó indirekt szocialista tervgazdálkodást*. E két elméleti modellt az alábbiak szerint lehet elkülöníteni:

a) a *decentralizált tervgazdálkodás* a *nagy gazdasági szervezetek* (egyesülések, kombinátok stb.) domináló szerepére épült, ahol e szervezetek volumenéből kifolyóan a piaci mechanizmus és verseny korlátozottabb; a tervezés, az irányítás, a kooperációs együttműködés és a vagyoni kapcsolatok vegyülése dominál oly módon, hogy a gazdasági kapcsolatok, ideértve a vállalatirányítás jelentős részét is, az önelszámolás (önfinanszírozás) elvére épülnek;

b) a *piacszabályozó* (ún. *szocialista piacgazdaság*) az egyes vállalatok többé-kevésbé korlátozott piaci versenyére épült, ahol a gazdaságirányítás alapvetően a jogi szabályozás és a közvetett, piacot befolyásoló gazdasági szabályozás útján valósul meg.

A decentralizált típus ideológiai kidolgozója és talán legjobb gyakorlati megvalósítója az NDK volt. Jelentős gyakorlati jegyei voltak észlelhetők ennek a típusnak a Szovjetunióban, Bulgáriában, Csehszlovákiában, Romániában. A piacszabályozó típusba sorolható a társadalmi öngazgatás ideológiája miatt sajátos Jugoszlávia, valamint Magyarország. Nyilvánvaló, hogy a decentralizált irányzat jóval közelebb állt a klasszikus szocialista tervgazdálkodáshoz, mint a piaci szocialista modell, amelyet gyakran a szocialista ideológiától való eltérésként értékelték (ld. az 1968-as csehszlovákiai szovjet beavatkozást).

4. A volt szocialista országok belső jogrendjének ismertetésétől eltekintünk, hiszen a 80-as évek végén, a 90-es évek elején bekövetkezett társadalmi-gazdasági rendszerváltozás következtében tárgytalanná váltak, a szocialista piaci modell sajátosságait pedig a következő fejezetben a magyar fejlődéssel illusztráljuk. Megemlítenénk azonban, hogy bár az első szovjet gazdasági jogi elméletet 1938-ban tévesnek minősítették és adminisztratív úton megszüntették, a szovjet gazdasági jogi elmélet azonban a XX. Kongresszus után 1956-ban feléledt (*Tagyevoszján, Pavlov*). Ez az ún. *második szocialista gazdasági jogi elmélet* természetesen már nem kötődik a Pasukanisz-Sztucska-féle első szovjet gazdasági jogi elmélet eredeti jogelméleti elképzeléseire, az állam és a jog elhalásához.

Gyakorlatilag ez az irányzat a gazdasági jogot, mint a szocialista jogrendszer egyik ágát a *társadalmi tulajdon belső jogágazati komplexitására* alapította. Nézetük szerint a *Visinszkij* nevéhez fűződő uralkodó irányzat, bár élesen bírálta a burzsoá közjog-magánjog felosztást, valójában ugyanezt a rendszerezést alkalmazta: a hagyományos közigazgatási jog, közhatalmi eszközökkel operált a gazdaságirányításban, és ettől elkülönítve a hagyományos árutulajdoni és szerződéses fogalmakat használta a polgári jogban, a vállalatok közötti kapcsolatokban is. Ez az "új" szocialista gazdasági jogi irányzat azt állította, hogy az államigazgatási jog és a polgári jog elválasztása a társadalmi tulajdon terén nem helyes, itt épphogy *összeolvadás* tapasztalható: egységes és új típusú, a gazdaságirányítási vertikálisra és a vállalatok közötti horizontális tervszerűségekre egyaránt kiterjedő komplex gazdasági jogi jogviszonyok alakultak ki (*Laptyev*).

Az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as évek elején szinte valamennyi szocialista országban *heves vita* folyt a gazdasági jog elismeréséről. A gazdasági jogi irányzat győzött az NDK-ban, illetve Csehszlovákiában, a többi szocialista országban azonban hívei képviselői kisebbségbe szorultak, és mind a szovjet, mint a lengyel, mind a magyar gazdasági jogalkotás a vállalati viszonyok terén a hagyományos államigazgatási jog-polgári jog szétválasztást alkalmazta. Csehszlovákiában 1964-ben az állampolgári viszonyokra vonatkozó Polgári Törvénykönyvet, illetve a vállalatokra vonatkozó Gazdasági Törvénykönyvet egyaránt megalkották. Az NDK 1975-ös Polgári Törvénykönyve a gazdasági jogi felfogás elismerésén alapul, bár az NDK-ban nem hoztak létre olyan gazdasági törvénykönyvet, mint Csehszlovákiában.

Az olyan országokban ugyanis, mint Magyarország, ahol a vállalatirányítás államigazgatási, a vállalati gazdálkodás pedig polgári jogi formákban folyt, a gazdasági jog komplexitására alapozó elmélet *háttérbe szorult*. Egészen másképp alakult a helyzet azonban azokban az országokban, ahol a gazdasági (fél) reformokat az irányító-gazdálkodó nagyszervezetekre (a kombinátokra, egyesületekre) az önelszámolás irányítási relációkra való kiterjesztésére alapozták. A nagyszervezetek létrejötte után ugyanis a belső jogági komplexitás egyszerű egymásba rakásából állt, hanem mivel az önelszámolásra alapozó vállalatirányítás tartalmában és módszerében eltér a hagyományos közhatalmi államigazgatástól, a vállalatok között a nagyszervezetek keretében, illetve a nagyszervezetek által történő kooperáció a piaci áruszerződésektől, a létrejövő vegyes irányítási és vagyoni intézmények *minőségileg lettek mások*, mint a polgári jog és az államigazgatási jog társadalmi tulajdonon kívüli intézményei. Az állami szektorban lényegében vegyes tervezési-szervezési-kooperációs és vagyoni jogi viszonyok jöttek létre, amelyekre a gazdasági jogi komplexitás ténylegesen ráépülhet. Ezért a gazdasági jog jelentős szerepet kapott a Szovjetunióban, Romániában és Lengyelországban is. A gazdasági jogot mindhárom országban egyetemi tantárgyként ismerték el, a Szovjetunióban és Bulgáriában *heves vita* folyt a gazdasági törvénykönyv szükségességéről. Ezek a gazdasági törvénykönyvek azonban 1990-ig nem jöttek létre.

5. Jugoszláviában 1946-1948 között a népgazdaság jogára vonatkozó szabályozás lényegében a szovjet elmélet átvételén alapult. Alapvetően *politikai okok* determinálták 1948-1949-ben a Szovjetunióban kialakult megoldások elvetését. Ezt követően azonban kialakult és megszilárdult a társadalmi *önigazgatás ideológiai koncepciója*, amely fokozatosan sajátos jogi formákat is kapott. A társadalmi önigazgatási ideológia jegyében a jugoszláv felfogás tagadta a társadalmi tulajdon jogi megjelenítésének minden lehetőségét ("ami mindenkié, az senkié sem"), tehát az állami tulajdonjogot és a vállalati csoporttulajdont egyaránt. Szociológiailag a jugoszláv jog a vállalati csoporttulajdont intézményesíti, de jogilag az *alanytalan tulajdonfelfogás* jegyében a csoporttulajdont is tagadják, a vállalatoknak nincs tulajdonjoga, hanem csak "dologi erejű használati joga". A jugoszláv terminológiától a "vállalat" kifejezés is idegen volt, a vállalatok "társult munkaszervezetek", amelyeket a termelők a termelési eszközök önigazgatására vonatkozó "elidegeníthetetlen joguk" gyakorlása végett szabad társulással, ún. *önigazgatási megállapodással* létesítenek.

Tulajdonosi jogkör hiányában nem alakulhatott ki Jugoszláviában az állami tulajdonosi jogokat gyakorló szervezet, sem helyi, sem ágazati jelleggel - nem lehetett vállalatot alapítani, átszervezni. A munkaszervezetek a dolgozók társulása útján jönnek létre, tevékenységüket a társult termelők értékelik, vezetőiket maguk választják - természetesen jogszabályi normatív keretek között. A "vállalat" stratégiai vezető szerve a *munkástanács*, ez választja pályázati úton, meghatározott időre az operatív vezetőt, az igazgatót - azt, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie az igazgatói állásra pályázónak, jogszabály határozta meg.

Míg a többi szocialista ország államszervezete és vállalati szervezete felülről épült lefelé, addig a jugoszláv *alulról épült felfelé*. A vállalat alapsejtje a "tmasz", tehát a társult munka alapszervezete, az mint *önálló jogalany* társul önigazgatási megállapodásokkal tovább tmasz-közösségé, a közösség munkaszervezetté, ez utóbbi esetleg összetett munkaszervezetté. Azaz a műhely, a telep, a gyár jön előbb jogilag létre, azok képezik egymás közti önkéntes megállapodásokkal a vállalatot (ez a munkaszervezeti szint), és ez utóbbiak hozzák létre esetleg az összetett munkaszervezetet, azaz a nagyvállalatot. A tmasz elkülönült gazdasági és jogi egység, nem köteles társulni, elvileg és jogilag bármikor kiválhat a munkaszervezetből, önálló maradhat, illetve más tmaszokkal társulhat. Mindebből következik, hogy az önigazgatási megállapodás, ez a sajátos jogi forma a mi fogalmaink szerint *egyszerre polgári jogi és munkajogi jellegű*: jogalanyiságot (jogi személyiséget) létrehozó társulási szerződés, de egyben a vállalatból való munkajogi viszony alapja is. Ezért Jugoszláviában a "vállalati" törvény mellett külön munkatörvénykönyv sem volt, kollektív szerződések kötésére nem került sor. A kis számban létező szövetkezetek ugyancsak a társult munkaszervezetek egyik fajtáját képezték.

A köztársaságokra való decentralizáltság folytán a jugoszláv egységes gazdasági törvényhozás is *csak elemeiben* létezett, nem volt egységes Polgári Törvénykönyv, a szövetség csak a versenytörvényt és a szerződéses viszonyok általános szabályait (Kötelmi törvény 1978-ban) állapíthatta meg, a vállalatközi kooperációs szerződés típusainak rendezése már köztársasági hatáskör volt, és ennek megfelelően az egyes köztársaságokban igen különbözően alakult.

Jugoszlávia felbomlásával és a társadalmi-gazdasági rendszerváltással ez a sajátos jugoszláv gazdasági jog is csupán történeti érdekességgé vált.

3.6. 1990 körül a szocialista társadalmi rendszer a Szovjetunió felbomlásával igen rövid időn belül megszűnt. Megindult – néhány kivétellel (Kína, Korea, Vietnam, Kuba) – a volt szocialista országok átalakulása, transzformációja polgári piacgazdasággá. Néhány országban – és ezek kerülhetnek be az Európai Unióba – ez az átalakulás már elérte az ún. polgári minimumot (Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia stb.), mások még

lényegében az államkapitalista szakaszban tartanak (a balti kis államok kivételével a volt szovjet utódállamok, Albánia). A szocialista rendszerből a polgári piacgazdaságba való átmenet sajátos problémáit a magyar fejlődésnél illusztráljuk.

4. Az Európai Unió gazdasági joga

1. Az európai gazdasági jogok fejlődésére egyre nagyobb hatást gyakorol az Európai Közösségek, illetve ahogy az 1992-ben kötött Maastricht-i Egyezmény óta nevezik, az Európai Unió joga.

Az Európai Közösségek magában foglalta az Európai Szén- és Acélközösséget, az Európai Atomenergia Közösséget (Euroatom) és az Európai Gazdasági Közösséget, amelyek 1967 óta közös intézményi apparátussal rendelkeznek. Az Európai Gazdasági Közösséget megalapító 1957-ben kötött Római Szerződés célja az "európai népek egyre szorosabb összefogása alapjainak lerakása". Az európai integráció kezdetben csak a gazdaság területén hatott, majd egyre inkább átterjedt a társadalmi-politikai szférára is. A már az Európai Gazdasági Közösségben kialakult közösségi jogalkotás (irányelvek, ajánlások, rendeletek), valamint közösségi jogalkalmazó szervek (Európai Bíróság) gyakorlata is egyre jobban fejleszti az európai integrációs jogot. Az Európai Unió az "egységes Európa" eszme jegyében igyekszik az áruk, a személyek és szolgáltatások szabad mozgását biztosítani a közösségen belül. Az Európai Unió alapvető normaalkotó szervei az Európa Parlament, a Tanács és a Bizottság. Az európai közösségi jog egyre több területen támaszt jogharmonizációs követelményt.

A Római Szerződés 9. cikkelye akként rendelkezik, hogy "a Közösség alapja a *vámunió*, amely a teljes árucere-forgalomra kiterjed, és magában foglalja a tagállamok közötti behozatali és kiviteli vámok, valamint a vámmal azonos hatású díjak kirovásának tilalmát, illetőleg egységes vámtarifa bevezetését a harmadik országokkal szemben". A vámokkal kapcsolatos előírásokat kiterjesztették a vámokkal egyenértékű minden olyan pénzügyi kötelezettségre, amely a szabad áruforgalmat gátolja.

A vámunióhoz kapcsolódik a *diszkriminatív belső adóztatás tilalma*. Ennek lényege, hogy a tagállamok a más tagállamból származó árukra sem közvetve, sem közvetlenül nem vetnek ki semmilyen jellegű olyan belföldi adót, amely magasabb, mint amelyeket a hasonló jellegű belföldi árura vetnek ki. A nemzeti adórendszerek tehát továbbra is különböznek, a velük szemben támasztott követelmény a non-diszkrimináció, azaz a nemzeti hovatartozás alapján tett hátrányos megkülönböztetés tilalma. A fordított, tehát pozitív diszkrimináció (azaz az importtermékekkel szemben a hazai termelés hátrányba hozatala) viszont nem jogellenes. A közösségi jog igyekszik az exportszubvencionálást is visszaszorítani.

Az áruk szabad forgalma érdekében a közösségi jog tiltja a mennyiségi korlátozásokat. A mennyiségi korlátozás (más néven: kvóta) olyan intézkedés, amely egy adott termék behozatalát mennyiségi vagy érték szerint korlátozza. Mivel a kvóták nagyobb mértékben képesek a nemzetközi kereskedelmi folyamatok megzavarására, mint a vámok - hiszen abszolút akadályt állítanak a kvóta fölötti import útjába, nem csak egyszerűen költségesebbé teszik azt, mint a vám -, ezért eltörlésük alapvető feltétele a közös piac megteremtésének. Ennek megfelelően a Római Szerződés és az azóta létrejött megállapodások megtiltják a hatályba-lépéskori állapothoz képest új kvóták és ezzel egyenértékű intézkedések bevezetését vagy a meglévők súlyosbítását, és előírja a már meglévő ilyen korlátozások eltörlését mind az importra, mind az exportra nézve. A tilalom vonatkozik a harmadik országokból származó árukra is, ha azok a tagállamokon belül szabadon forgalmazhatók. A mennyiségi korlátozások tilalma minden olyan intézkedést érint, amely az import, az export, vagy az árutranszit teljes vagy részleges korlátozását vonja maga után. Nyilvánvalóan ebbe a kategóriába tartozik a behozatali tilalom is, mint olyan intézkedés, amely a lehető legnagyobb (abszolút) mértékű

korlátozást valósít meg. Az Európai Bíróság olyan joggyakorlatot alakított ki, hogy minden olyan kereskedelmi előírás a tagállamok részéről, amely képes hátráltatni - közvetlenül vagy közvetve, ténylegesen vagy potenciálisan - a Közösségen belül kereskedelmet, a mennyiségi korlátozással egyenértékű intézkedésnek tekintendő. A hátráltatás pusztán lehetősége elegendő, a sérelem mértéke közömbös.

2. A Közösség kötelezettsége a személyeknek a közös piacra történő belépésére és ottani mozgására vonatkozó intézkedések meghozatala. A közösségi jog hatálya alá tartozó személyek más tagállamba való belépésükkor és ott tartózkodásukkor mentesek mindennemű származás szerinti diszkriminációtól, s ez az alapelv attól függetlenül érvényes, hogy a munkát végző személy alkalmazottként, avagy szellemi szabadfoglalkozásuként tartózkodik a tagországban. Ugyanakkor e személyeknek gazdasági jellegű tevékenységet kell folytatniuk és a hátrányokra történt megkülönböztetést csak abban az esetben kifogásolhatják a közösségi jogra hivatkozva, ha nem ún. *inverz diszkriminációról* (tisztán belügynek számító megkülönböztetéstől) van szó.

A munkavállalók mozgásának szabadsága közösségi alapjog, ezért azt a lehető legtágabban kell értelmezni. A dolgozó lényegi sajátossága, hogy bizonyos ideig valaki részére, annak irányítása alatt, díjazás ellenében szolgáltatásokat teljesít. Nem akadály a dolgozóvá minősítésnek az sem, ha valaki részmunkaidőben dolgozik, amennyiben a munka "valódi", nem pedig névleges vagy elhanyagolható mértékű.

A letelepedés és a szolgáltatás nyújtásának szabadsága szorosan összefügg a személyek szabad mozgásával, a munkaerőpiac egységével a Közösségen belül. Mindkettő gazdasági, üzleti tevékenység folytatására kíván keretet teremteni valamennyi tagállamban. A letelepedés voltaképpen berendezkedés e tevékenység tartós folytatására (pl. üzletnyitás, társaságalapítás), a szolgáltatás nyújtásának joga pedig azt biztosítja, hogy a tevékenységet a tagországok vállalkozói a letelepedés formai követelménye nélkül, ideiglenes vagy nem rendszeres alapon folytathassák a tagállamokban, ha egy másik tagállamban telephellyel rendelkeznek. Letelepedésnek számít nemcsak egy fiók vagy ügynökség nyitása valamely tagországban, hanem egy egyszerű iroda is, amelyet a vállalat saját személyzete, vagy egy olyan személy vezet, akinek független, de állandó jellegű felhatalmazása van a vállalat részéről.

A letelepedés és a szolgáltatás szabadsága alapvető közösségi jogok, de nem korlátlanok, csak azon feltételek mellett gyakorolhatók, amelyeket a tagország a saját polgárai elé állít. E feltételek általában két területen jelentkeznek:

- a) iskolai végzettség és szakképzettség előírása, és
- b) szakmai magatartási szabályok.

A szolgáltatások nyújtóira vonatkozó előírások nem vezethetnek más tagállam honosainak hátrányos megkülönböztetéséhez, és ebben az esetben is csak akkor engedhetők meg, ha a megkülönböztetés célját szolgálják, objektíve indokoltak és nem túlzottak.

A személyek szabad mozgását csak akkor korlátozhatja a tagország, ha a közhatalom gyakorlásával kapcsolatos tevékenységről van szó, illetőleg a közrendre, a közbiztonságra vagy a közegészségügyre hivatkozással. Csak akkor szabad korlátozni valamely tagállam polgárának belépési és tartózkodási jogát egy másik tagország területén, ha otléte reális és súlyos fenyegetést jelent a közrendre, annak olyan előírásaival szemben, amelyek a társadalom valamely alapvető érdekét érintik. Nem szabad azonban a közrendre, illetőleg a közbiztonságra hivatkozni tisztán gazdasági célok szolgálatában.

3. Az Európai Unió Szerződés igen feszített tempójú menetrendet dolgozott ki a pénzügyi unió megvalósítására. 1994. január 1-jén megkezdődött az ún. *konvergencia-periódus*. A

Tanácsnak meg kellett állapítania, hogy kellő számú tagállam teljesítette a konvergencia-kritériumokat és így a program megvalósításának utolsó stádiumába lépett, nevezetesen a tagállamok fokozatosan visszavonják saját nemzeti valutájukat, és egyre jobban alkalmazzák az egységes európai valutát. Az euró 2002. január 1-jével – néhány kivétellel – az Európai Unió tagállamaiban átfogó bevezetésre került.

A monetáris unió szorosan kötődik a *gazdasági unió*hoz. A gazdasági unió három alappillére az árak stabilitása, a túlzott költségvetési hiányt elkerülése és az ún. *közösségi gazdaságpolitika* kidolgozása.

A tagországok kormányainak nem szabad túlzott költségvetési hiányt produkálniuk. Ez két követelménynek való megfelelést jelent:

a) a tényleges vagy tervezett költségvetési hiánynak a GDP-hez viszonyított aránya nem haladhatja meg a 3%-ot, és

b) az államadósság mértéke nem haladhatja meg a GDP 60%-át.

4. A közösségi gazdaságpolitikát illetően a maastrichti szerződés koordinációs és együttműködési kötelezettséget ír elő a tagállamoknak a gazdaságpolitika, ezen belül különösen az árfolyam-politika vonatkozásában.

A közösség *versenyjogának* kereteit a Római Szerződés 85. cikkelye adja meg. E cikkely szerint tilos, mivel a közös piaccal összeegyeztethetetlen, a vállalatok közötti minden olyan megállapodás, vállalati társulások minden olyan döntése és minden olyan összehangolt magatartás, amely alkalmas a tagállamok közötti kereskedelem befolyásolására, és a közös piacon belüli verseny akadályozását, korlátozását vagy eltorzítását célozza, vagy ilyen hatást fejt ki.

A tilalom vonatkozik mind a vertikális, mint a horizontális megállapodásokra, tehát a termelési-értékesítési lánc különböző és azonos szintjén lévő vállalatok között létrejött egyezségekre egyaránt. Anya- és leányvállalat közötti együttműködés is tárgya lehet a versenyszabályozásnak, amennyiben a leányvállalat az adott területen tényleges gazdasági-gazdálkodási autonómiával bír, a kooperáló vállalatoknak ugyanis egymástól függetleneknek kell lenniük.

Mivel az Európai Unió a hatásvetel teszi magáévá, amikor a tiltott megállapodás - akár csak potenciális - hatására helyezi a hangsúlyt, közömbös az, hogy közösség-beli vállalatokról van-e szó, vagy a tilos megállapodást eredményező magatartást a közösség területén valósították-e meg. Elég, ha a versenykorlátozó *hatás* az Unió piacán mutatkozik, ez már megalapozza a Bizottság mint versenyfelügyeleti hatóság fellépését.

A közös piaccal összeegyeztethetetlen és tilos a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés a közös piac területén vagy annak egy jelentős részén akár egy, akár több vállalat által, amennyiben ez a tagállamok közötti kereskedelem akadályozásához vezethet. A gazdasági erőfölény olyan pozíció, amely a vállalat számára lehetővé teszi, hogy az érintett piacon megakadályozza a hatékony versenyt azáltal, hogy jelentős mértékben függetlenítheti magát versenytársaitól, ügyfeleitől és végső soron a fogyasztóktól, illetőleg súlyosan meggyengítheti a meglévő versenytársakat vagy megakadályozhatja újak bekerülését az érintett piacra.

1989-ben a Közösség *fúziós rendeletet* is kiadott. A *fúziós rendelet* a koncentrációkra tartalmaz rendelkezéseket. Koncentrációról akkor beszélhetünk, amikor két vagy több, korábban független vállalat egyesül, továbbá amikor egy vagy több vállalat, illetőleg legalább egy vállalat fölött ellenőrzést gyakorló egy vagy több személy megszerzi az egy vagy több másik vállalat egésze vagy egy része feletti közvetlen vagy közvetett ellenőrzést. Az "ellenőrzés" döntő erejű befolyásgyakorlást jelent, amely bizonyos körülmények között kisebbségi részvénytulajdon mellett is bekövetkezhet.

Ahhoz, hogy egy koncentrációra a Rendelet hatálya kiterjedjen, a koncentrációnak "közösségi dimenzió"-val kell rendelkeznie, amelynek három feltétele van:

a) a résztvevő vállalatok együttes forgalma a világpiacon meghaladja az 5000 millió eurót;

b) a résztvevő vállalatok közül legalább kettőnek a Közösségben elért forgalma eléri a 250 millió eurót, és végül

c) nem szabad, hogy minden egyes résztvevő vállalat közösségi ügyletei kétharmad részét egyazon tagállamon belül bonyolítsa.

A fenti rostán kihulló fúziók nemzeti ellenőrzés alá esnek mind anyagi jogi, mind eljárásjogi szempontból. A Rendelet hatálya alá eső koncentrációkat előzetesen be kell jelenteni a Bizottságnak, amely maximum 4 hónapon belül köteles végső döntését meghozni a szervezeti egyesülés megengedhetőségét illetően.

A közösségi dimenzióval bíró fúziókkal kapcsolatban az érdekelt vállalatoknak csak a Bizottsághoz kell fordulniuk, saját nemzeti hatóságaihoz nem. Ez alól a szabály alól két kivétel van. Először: a Bizottság felhatalmazása alapján a nemzeti jog alkalmazható a közösségi dimenzió elérése esetén is, amennyiben a gazdasági erőfölény egy jól elkülöníthető nemzeti piacon jelentkezik. Másfelől a tagállam megvédheti saját, a Rendelet által nem célzott érdekeit valamely fúzióval szemben; ezek az érdekek különösen: a közbiztonság, a média pluralitása, szakmai gondossági szabályok és - kivételesen - más jogos érdekek.

Ha a szervezeti egyesülés domináns pozíció keletkezéséhez vagy megerősödéséhez vezet, és ez jelentősen aláássa a hatékony gazdasági versenyt a közös piacon vagy annak jelentős részén, a fúzió összeférhetetlen a közös piaccal. Ennek megítélése során a Bizottság figyelemmel van - többek között - a piac szerkezetére, az érintett vállalatok gazdasági erejére, az ellátás forrásaira és a piacra lépés korlátaira.

5. Rátérve a társasági jogra, az Európai Uniónak alig van szupranacionális társasági joga, ugyanis csak az európai gazdasági érdekvédelmi egyesülés és újabban az európai társaság szabályozása alapul rendeleten, tehát kötelező államok feletti szabályozáson. A lényeg az irányelvekben van. Az ún. európai társasági jogi irányelvek viszont nem fogják át a teljes társasági jogot, hanem csak annak egyes kritikus területeire irányulnak (pl. egyesülés-szétválás), másrészt alapvetően a *nagyvállalatokra*, a nyilvános részvénytársaságokra, a tőkepiacra koncentrálódnak. Az sem véletlen továbbá, hogy a hivatalos brüsszeli terminológia nem társasági, hanem *vállalati jogról* beszél, az irányelvekben ugyanis a társasági jogi vonatkozások állandóan keverednek pénzügyi, számviteli, értékpapír-, tőzsde- és bankjogi előírásokkal. Az eddigi fejlődés során egyértelműen megfigyelhető volt, hogy a tagállamok szívesen védik történetileg kialakult nemzeti társaság jogukat, másfelől mély jogfilozófiai eltérések is jelentkeznek a tagállamok között pl. a nagyvállalatok vezetési rendszerénél vagy a munkavállalói participáció kérdéseiben.

Az *irányelvek* arra hivatottak, hogy *harmonizálják* a nemzeti társasági jogok tőketársasági rendszerének kritikus pontjait a *jövőbeli jogalkotás befolyásolása* útján. Az irányelvek a tőketársaságoknál (részvénytársaság) biztosítani kívánják a nyilvánosságot, a regiszterek pontosságát és közhitelességét, a tőketársaságok gazdálkodási biztonságát és tőkeellátottságát, a számviteli, a mérlegre vonatkozó és könyvvizsgálati eljárások egységét Európában (és ezen keresztül a kisbefektetők, hitelezők védelmét). Az irányelvek továbbá megkövetelik a pénzügyi biztonságot (és a munkavállalók biztonságát is) az alapvető szervezeti mozgásoknál (összeolvadás, beolvadás, szétválás), és ezáltal is védik az Unió liberális versenypolitikáját. Ezzel függ össze az is, hogy az irányelvek egyre jobban kiterjedni kívánnak a vállalatcsoportosulások kérdéseire. Végül az Unió külön figyelmet kíván fordítani a hitelintézetek és a tőzsde speciális kérdéseire. Ugyanakkor az irányelvek nem vonatkoznak a kisvállalkozásokra, az egyéni vállalkozásokra, a közkereseti és betéti társaságokra, mint tőkeegyesülésekre, valamint csak kivételesen vonatkoznak a kft.-kre.

Az irányelvek értelmezése az Unión belül is *széles körű vitát* váltott ki. Az irányelvek szövegezése ugyan sokszor egymástól is eltérő, de vannak olyan részek, amelyek meglehetősen „egy az egyben” *átvételre* irányuló szándékot fejeznek ki (nyilvánvaló, hogy pl. számviteli előírásokat elég nehéz több alternatívában megfogalmazni), mások *keretjellegűek* (maximum, illetve minimum követelményeket, esetleg mindkettőt próbálnak megfogalmazni), végül olyanok, amelyeknek megfogalmazása *kifejezetten fakultatív* lehetőségre utal. Az *irányelv a nemzeti jogalkotót kötelezi arra*, hogy a jogharmonizáció jegyében fejlessze a nemzeti társasági jogot, valósítsa meg az irányelvben foglalt elveket (de nem feltétlenül szó szerint az irányelv szövegét). Más szóval, a nemzeti jogalkotó *szabad* abban, hogyan valósítja meg az irányelvet. Az irányelv pedig attól is irányelv, hogy az abban foglalt célok, joggal védett érdekek a lényegesek, de az Európai Uniónak nem lehet szándéka a tagállamok jogának durva uniformizálása. A nemzeti jogalkotónak tehát úgy kell megvalósítania az irányelvet, hogy *a nemzeti jogi sajátosságok értékes része megmaradjon – továbbfejlődjön*. Ilyen szellemben kell értelmezni azt az uniós szabályt, hogy az irányelv a nemzeti jogalkotóra kötelező, azt az EU szervei által meghatározott határidőre meg kell valósítani, és az irányelv érvényesítésének elmaradását az Unió szankcionálja.

Az Európai Társaság egy olyan részvénytársaságot jelent, amelyet legalább két tagállamból származó kereskedelmi társaságok az Unió területén a rendelet alapján létrehozhatnak. A 2001 végén hozott uniós rendelet módot ad, hogy akár monista (Board-rendszer), akár dualista (igazgatóság-felügyelő bizottság) rendszerben épülhessen fel az európai részvénytársaság. Az összesen hetven §-os rendelet módot ad arra is, hogy az európai részvénytársaság holdingtársaságként, illetve vállalatcsoportosulás részeként, leánytársaságként működhesen. Magyarország Európai Unióba való belépése után mód lesz arra, hogy az európai részvénytársaság – közvetlenül a rendelet szabályai alapján – Magyarország területén létrejöjjön, illetve, hogy magyar vállalatok az Unió tagállamaiban európai részvénytársaságokban alapítóként, illetve tagként részt vegyenek.

Az Európai Unióban a társasági jog összehangolása 1968-ban az ún. *nyilvánossági irányelvvel* kezdődött. Az 1. számú Társasági Jogi Irányelv hatálya a részvénytársaságra terjed ki. Az Irányelv lényegében három részből áll: a társaságok megalakításához kapcsolódó nyilvánossági követelményekről, a társaság által vállalat kötelezettségek érvényéről, valamint a társaságok érvénytelenségéről (semmisségéről) rendelkezik. A nyilvánossággal kapcsolatban az Irányelv olyan központi nyilvántartás követel meg (ez egységes kereskedelmi, avagy társasági külön nyilvántartás egyaránt lehet), ahol a nyilvánosságra hozandó társasági adatokhoz mindenki hozzáférhet.

Az 1. számú Irányelv a nyilvánossági követelményt két formában kívánja megvalósítani: az Irányelv által előírt adatokat és dokumentumokat a kereskedelmi regiszterbe, illetve társasági cégnyilvántartásba be kell vezetni, másfelől ezeket az információkat a hivatalos lapban is közzé kell tenni. A közzétételre sor kerülhet a cégiratok teljes körű, részleges vagy a cégnyilvántartás helyére történő utalás nyilvánosságra hozatalával. Az Irányelv megállapítja a közzététel jogkövetkezményeit is, továbbá részletes szabályokat tartalmaz arra az esetre, amikor eltérés van a cégjegyzék és a hivatalos lapban közzétettek között. Az Irányelv a hivatalos üzleti okiratoknak a cégnyilvánossággal összefüggő tartalmi kellékeit is tartalmazza.

Az 1976-ban született igen terjedelmes 2. számú Társasági Jogi Irányelv a részvénytársaságok alapításának és alaptőkéjük védelmének érdekében tartalmaz szabályokat. Célja, hogy az alapításkor, valamint az alaptőke felemelése és leszállítása során a részvényesek és a hitelezők védelme ne sérüljön. Az Irányelv szabályozza az alapszabály (alapító okirat) kötelező tartalmi elemeit az alaptőkével kapcsolatban, továbbá az alaptőke rendelkezésre bocsátásának szabályait. Az alaptőke nem lehet kevesebb 25 000 eurónál. Az alaptőkébe csak olyan apport helyezhető, amelynek gazdasági értéke megállapítható.

Részvény névérték alatt nem bocsátható ki. Alapításkor a részvények névértékének legalább 25%-át be kell fizetni, az apportot 5 éven belül kell szolgáltatni. (A pénzügyi szabályozás gyakori változásai miatt ez az irányelv is viszonylag sokszor módosul)

Az Irányelv előírja a nem pénzbeli betétet értékelő könyvvizsgálói jelentés kötelező tartalmát, az alapítótól történő utólagos vagyonszerzéshez szükséges közgyűlési hozzájárulást, illetve ennek könyvvizsgálói értékelését. A 2. számú Irányelv számos korlátozást tartalmaz a részvényesek részére történő szerződések, illetve kifizetések tekintetében. Az Irányelv főszabálya – mégpedig konszernkapcsolatokra (leányvállalatok stb.) is kiterjedően – tilalmazza a saját részvények megszerzését, ugyanakkor a tagállamok számára lehetőség van sajátosságaik érvényesítésére: meghatározott és esetenként változó biztosítékok előírása mellett engedélyezhetik az rt. számára saját részvényeik megszerzését, de csak garanciális feltételek mellett.

A 2. számú Irányelvhez kapcsolódik a 4. számú Irányelv 1978-ból a tőketársaság évről-évről, a 7-es Irányelv a konszolidált évről-évről, a 8. számú Irányelv a könyvvizsgálók képesítéséről. Ezek az irányelvek alapvetően számviteli természetűek.

A 3. számú Társasági Jogi Irányelv a részvénytársaságok részvételével történő, egy tagállamon belül megvalósuló fúziók meghatározott típusaira terjed ki, amelyeket a tagállamoknak kötelező szabályozniuk az Irányelvnek megfelelően. Az egyesülés végbemehet beolvadással vagy új társaság alapításával összeolvadás eredményeként.

Az Irányelv a hitelezők, a tagok, sőt az alkalmazottak érdekeinek védelmében szabályozza az egyesülési terv kötelező minimális tartalmi elemeit, elkészítésének rendjét, közzétételét, továbbá az egyesülésről való közgyűlési döntést, írásbeli jelentés készítését, független szakértő bevonását, a fúzió joghatásait. Az Irányelv külön szabályokat állapít meg a speciális beolvadásos fúzióról, amikor a beolvadó társaság leányvállalata a megszerző társaságnak, illetve a megszerző társaság kilencven százaléknál feletti részesedéssel rendelkezik a beolvadó társaságban.

A 6. számú Társasági Jogi Irányelv hatálya a részvénytársaságok egy tagállamon belüli szétválására terjed ki. Tekintettel arra, hogy a szabályozni kívánt szétválási forma nem mindegyik tagállamban ismert, az Irányelv nem teszi kötelezővé szabályainak bevezetését a tagállamokban.

Az Irányelv megkülönbözteti a beolvadással és új társaság alapításával megvalósuló szétválást (kiválást). Az Irányelv a 3. számú Társasági Jogi Irányelvet követi több kérdésben, így a szervezeti-döntési hatáskörök, a hitelezők védelme, a független szakértő szerepe, a részvényesek iratbetekintési joga stb.

II. fejezet A magyar gazdasági jog fejlődése

1. A magyar gazdasági jog fejlődése 1945-ig

1. A magyar gazdasági (kereskedelmi) jog és anyajoga a magyar polgári (magán) jog - fogalomrendszere, azaz jogdogmatikai jellemzői, jogalkotási-jogalkalmazási sajátosságai szempontjából - az ún. *német jogcsoporthoz* tartozik (Németország, Ausztria, Svájc). Jogának keletkezésében az angol-amerikai joggal szemben a törvényalkotás játssza az alapszerepet, a bírói jogfejlesztés és a szokásjog viszonylag kisebb jelentőségű.

Magyarországon a II. világháború előtt írott alkotmány, illetve átfogó magánjogi törvénykönyv - ez utóbbi tekintetében Ausztriával (1811), Németországgal (1900), és Svájjal (1911) szemben - nem volt. Lényegében egy parlament által el nem fogadott, de a joggyakorlatra tervezetként is nagy hatást gyakorló Magánjogi Törvény javaslatáig (1928) jutottunk el az általános polgári jog terén. A zömmel precedens, illetve szokásjogi jellegű

magánjog mögöttes jogterülete volt a kereskedelmi jognak is; törvény hiányában a kereskedelmi szokás, ennek hiányában az általános magánjog szabályai voltak az irányadók.

Ugyanakkor a gyakorlatra nagy hatással volt az igen kiterjedt civiljogi elmélet, amelynek művelői közül a szervezeti jogalanyiség megalapozása vonatkozásában *Szászy Schwarz Gusztáv*, a szerződéses jog kidolgozásában pedig *Grosschmid Béni* nevét kell elsősorban megemlíteni. Az 1930-40-es években *Szladits Károly* szerepe a kiemelkedő, akinek hatékony tankönyve a magyar civiljog korabeli eredményeinek kitűnő összefoglalása.

2. A magyar kereskedelmi jog törvényileg jóval inkább alátámasztott volt, mint az általános polgári jog, a kereskedelmi törvények az egész civiljog *húzó törvényeinek* is bizonyultak.

A *reformkori országgyűlések* az 1840. évi XV-XXII. törvénycikkben először kodifikálták az évszázadok alatt főleg az osztrák törvények beszüremlésén, városi rendeleteken és ipartestületek (céhek) szabályzatain alapuló kereskedelmi szokásjogot. Így szabályozásra került a kereskedői jogállás, a cégvezetés, a gyárak működtetése, a közkereseti és a részvénytársaság, a hitelbiztosíték, a fuvarjog, az alkuszok ügyletei stb.

A kiegyezés után a magyar gazdasági élet alaptörvényévé az Apáthy István vezetésével, német mintára készült, az 1861. évi német *Handelsgesetzbuch*-hoz igazodó 1875. évi XXXVII. törvény, a *Kereskedelmi Törvénykönyv* (Kt.) vált. Ez a törvény szabályozta a kereskedők (a kereskedelmi ügyletekkel iparszerűen foglalkozók) jogállását, a kereskedelmi társaságokat (nevezetesen közkereseti, betéti és részvénytársaságot, valamint a szövetkezetet), a kereskedelmi ügyletek általános szabályait és a legfontosabb kereskedelmi ügyleteket (adás-vétel, bizomány, fuvarozás, biztosítás stb.). A Kereskedelmi Törvénykönyvet egészítette ki a csődtörvény (1881. évi XVII. törvénycikk), a váltótörvény (1876. évi XXVII. törvénycikk) és a csekk törvény (1908. évi LVIII. törvénycikk). Az 1884. évi XVII. törvénycikkbe foglalt ún. *ipartörvény* deklarálta az iparszabadság elvét és legitímálta az ipartestületeket, mint sajátos érdekképviseleti szerveket.

A Kereskedelmi Törvénykönyvet folyamatosan fejlesztették, így 1930-ban a Kt. egyik novellájával (1930. évi V. törvény) iktatták be a magyar kereskedelmi jogba a német mintára rövidesen igen divatosá váló kereskedelmi társasági formát, a korlátolt felelősségű társaságot, továbbá a csendes társaságot. A Kt. igen flexibilis, a körülmények változásához igazodó törvény volt. 1948 után sem helyezték hatályon kívül formálisan, bár a szocialista gazdasági rend körülményei között ritkán alkalmazták. Az 1988-1989-es gazdasági törvények, elsősorban a gazdasági társaságokról szóló törvény (Gt.) - bár sok bevált rendelkezést átvett - a Kt.-t jórészt hatályon kívül helyezte, egyes részei azonban (pl. közraktározás) még a 90-es évek közepén is hatályban voltak.

A magyar gazdasági jog állapotára azonban kihatott az a társadalmi-gazdasági körülmény, hogy polgári fejlődésünk csökevényes volt. Bár figyelemre méltó elméleti eredményekről lehet beszámolni (főleg *Kuncz Ödön* elméleti munkássága nyomán), *átfogó kereskedelmi jogi kultúra* Magyarországon 1945 előtt még csak részlegesen alakult ki. Ez sajnos - figyelembe véve a több mint 40 évi tartó szovjet típusú szocialista rendszer további, kereskedelmi kultúrával ellentétes hatásait is - jelentősen megnehezíti jelenleg is Magyarországon a modern piacgazdasághoz való átmenetet. A modern gazdasági jog alapjai azonban 1945 előtt megszülettek, mégpedig a közép-kelet-európai nívót általában meghaladó mértékben.

Néhány lényegesebb területről kell még beszámolni. A Kt. lerakta a *bankjog* alapjait is: pénzügyi tevékenységet csak Rt. vagy szövetkezet formájában lehetett folytatni (a hitelszövetkezetekről az 1989. évi XXIII. törvénycikk rendelkezett, és az 1916. évi XIV. törvénycikkkel felállításra került a pénzügyi Központ is). Az osztrák telekkönyvi rendtartást az 1950-es években bevezették Magyarországon és ez a kiegyezés után is fennmaradt. Az ingatlanra bejegyezhető jelzálogjogot, mint sajátos *hitelbiztosítékot* az 1928. évi XXI.

törvénycikk az ipari záloglevelekkel mint sajátos hitelbiztosítékokkal egészítette ki. A *tisztességtelen versenyselekmények* tilalmáról az 1923. évi V. törvénycikk rendelkezett, megteremtve a magyar versenyjog törvényi alapjait. Ezt a törvényt az 1931. évi XX. törvénycikk, a *kartell*törvény egészítette ki, amely a versenykorlátozó megállapodásokat tiltotta.

2. "Klasszikus" szocialista gazdasági jog Magyarországon (1948-1967)

1. 1945-1949 között Magyarországon koalíciós kormányzás volt, amelyben a polgári társadalom felé vezető jogalkotási lépések (a feudális földbirtokviszonyokat lebontó földreform - 1945. évi VI. törvény a nagybirtokrendszer megszüntetéséről) mellett egyre erőteljesebben a kommunista totalitárius rendszert megalapozó törvényhozás (pl. államosítási törvény - 1946. évi XIII., 1948. évi XXV. tc. stb.) került előtérbe.

2. A szovjet típusú gazdasági jogrendszer teljes átvétele lényegében az 1949. évi XX-as törvénnyel elfogadott, az 1936-os sztálini típusú alkotmányhoz igazodó alkotmány elfogadása után következik be.

A "klasszikus" szocialista gazdasági jog alapelemei Magyarországon a következők voltak:

a) Az alapvető tulajdonforma az állami tulajdon. Az *állam* a nemzeti vagyon túlnyomó többségének "egységes és oszthatatlan" tulajdonosává válik, mint a *"közhatalmi és a tulajdonosi minőség" egysége*. (Ennek az alkotmányos tételnek vagyoni jogi rögzítése az 1959. évi IV. törvénnyel elfogadott Polgári Törvénykönyvben - továbbiakban Ptk. - történt meg);

b) A gazdaság elsődleges vállalati formája a zömmel minisztériumok (kisebb mértékben a helyi tanácsok) által alapított és irányított *állami vállalatok*, mint jogi személyek (jogi szabályozása az 1950. évi 32. törvényerejű rendeletben, illetve a Ptk. 31. §-ban);

c) Ún. kiegészítő szocialista társadalmi tulajdonforma a *szövetkezet*. A szövetkezetek azonban elvesztették eredeti kereskedelmi társasági vonásaikat. A szövetkezet fő alkalmazási formája a szovjet kolhoz típusú mezőgazdasági termelőszövetkezet (1959. évi 7. törvényerejű rendelet);

d) A *magántulajdont* az 1949-es alkotmány és az 1959-es Polgári Törvénykönyv *jelentősen korlátozta*. Csak a fogyasztási javakra irányuló állampolgári tulajdont (ún. *személyi tulajdon*) minősítette szocialistának, emellett korlátozottan elismerte a kisiparosok és a kiskereskedők saját termelőeszközeikre vonatkozó "kisárutermelő" tulajdonát (Ptk. 91-92. §). A profittermelő ún. *tőkés tulajdont*, az erre irányuló "kizsákmányolásra vezető társulást" a törvény tiltja (Ptk. 571. §);

e) A gazdaság irányítása alapvetően nem törvényekkel, hanem *államigazgatási normatív* (kormány- és miniszteri rendeletek, miniszteri utasítások), illetve konkrét aktusokkal történt, a klasszikus szocialista gazdaság a tervlebonatáson, a tervutasításokon alapult, amelyeket címzett államigazgatási parancsok közvetítettek a vállalatok felé.

Az állami vállalat ugyan jogi személy, de nincs saját tulajdona, a részére biztosított vagyont csak "kezeli", "operatíván igazgatja". A vállalat nem más, mint a hierarchikusan felépített államigazgatási lánc (kormány - ágazati minisztériumok - középírányító szervek) végén álló termelő-szolgáltató-elosztó egység, a jogszabályok az állami megbízottként működő igazgató-főmérnök-főkönyvelő vezetői hármass kötelezettségeit szabályozták;

f) A vállalatok közötti szerződéses kapcsolatok tervvégrehajtó-tervrészletező-tervellenőrző funkcióit betöltő ún. *tervszerződésekkel* bonyolódtak le (Ptk. XXXV. fejezet), amelynek fő fajtása a szállítási szerződés [55/1955. (VIII. 19.) MT sz. rendelet], ehhez kapcsolódtak a beruházási (építési, tervezési, technológiai, szerelési stb.) tervszerződések. A

tervszerződésekkel kapcsolatos jogviták nem bíróság, hanem az államigazgatási jellegű gazdasági döntőbizottságok hatáskörébe tartoztak;

g) A munkaviszonyokat - államigazgatási szemléletben, a polgári jogi szerződésektől elválasztva - az 1951. évi 7. törvényerejű rendelettel létrehozott *Munka Törvénykönyve* (továbbiakban MT.) rendezte;

h) A gazdálkodás szocialista rendjének büntetőjogi védelméről az 1961. évi V. törvényben foglalt *Büntető Törvénykönyv* (továbbiakban: Btk.) gondoskodott.

3. Megjegyzendő azonban, hogy a gazdaság ezen sztálini modellje Magyarországon - elsősorban a viszonylag rövid idő (1953 - Sztálin halála), az 1956 után létrejött Kádár-rendszer viszonylagos "liberalizmusa" (életszínvonal-emelkedés, ún. *gulyáskommunizmus* kezdetei a 60-as évek elején) és a nagyobb kulturális színvonal következtében - jogilag jóval "szebben" kivitelezve érvényesült, az állampolgári-vállalati jogok *eleve nagyobbak voltak*, mint a Szovjetunióban. A törvényhozás tehát eleve nagyobb szerepet játszott (a már említett Ptk., Btk., Mt. mellett az 1957. évi IV. törvény szabályozta az államigazgatási eljárást, kodifikálták a polgári perrendtartást - 1952. évi III. tv.; a gazdasági államigazgatás egyes területeit is törvényben szabályozták. Így ld. pl. az 1960. évi IV. törvényt a bányászatról, az 1964. évi II. törvényt a postáról, az 1964. évi III. törvényt az építésügyről és az 1964. évi IV. törvényt a vízügyről). Az 1960. január 1-jén hatályba lépett Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) pedig - megelőzve korát - igen jelentős jogalkotás, jellemző módon még az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után is hatályban volt tartható. A Ptk. szabályozta az alapvető gazdasági szerződéseket (pl. bizomány, fuvarozás, biztosítás, hitel- és számlavezetési szerződések stb.) is. A Ptk. kapcsán igen jelentős polgári jogi irodalom is kialakult Magyarországon (*Eörsi Gyula, Világhy Miklós*), amely főleg Eörsi munkássága eredményeként a gazdasági jog területére is kiterjedt. Az NDK-ban, illetve Csehszlovákiában elfogadott gazdasági jogi elméleti felfogás azonban Magyarországon kisebbségi vélemény maradt (*György Ernő, Meznerics Iván*). A munkajogban *Weltner Andor*, a földjogban *Seres Imre*, a szövetkezeti jogban *Nagy László* munkássága emelhető ki e korszakból.

3. A magyar gazdasági reform joga (1967-1988)

1. Az 1968. január 1-jével indított magyar gazdasági reform olyan kísérlet volt, amely politikai reform nélkül (bár a szocialista politikai rendszer viszonylagos fellazításával) akarta csökkenteni az állam (államigazgatás) szerepét a gazdaságban és növelni a vállalati önállóságot. A reform ún. *szocialista piacgazdaságot* kívánt teremteni, amelyben a vállalatok közti áruviszonyokat az államapparátus főleg ún. *közvetett gazdasági szabályozókkal* és *jogszabályokkal* irányítja. Ez a 20 éves - előrelendülésekkel és visszaesésekkel tarkított - ciklikus folyamat, főleg külpolitikai, ideológiai, illetve gazdaságpolitikai okokból döntő sikert nem ért el, nem bizonyította a szovjet modelltől eltérő valamilyen "szocialista harmadik út" lehetőségét, de nagy érdeme, hogy a piacgazdaság alapvető intézményeit megteremtette Magyarországon, és ezzel jelentősen megkönnyítette - amikor ennek nemzetközi feltételei megértek - a "polgári" piacgazdaságra való áttérést.

2. A magyar szocialista "piacgazdasági" reform főbb intézményei a következők voltak:

a) Az állami tulajdon Ptk.-beli szabályozása, domináló szerepe kisebb módosításokkal fennmaradt, bár az állami tulajdon kizárólagos tárgyai, az állami monopoltevékenységek köre a 80-as években már jelentősen csökkent.

b) Az *állami vállalatok önállóságának növelése* a központi államapparátussal szemben a magyar gazdasági reform alapvető elve volt. Ezt először a 11/1967. (X. 13.) Korm. rendelet,

majd az 1972. évi I. törvénnyel végrehajtott - vállalati önállóságot deklaráló - alkotmánymódosítás után az *állami vállalatokról szóló 1977. évi VI. törvény rögzítette.*

A vállalati törvény kimondta, hogy az állami vállalatot, mint az állam vállalkozását, minden jog megilleti, amit törvény kifejezetten nem korlátoz. Megerősítette a vállalatok vagyoni önállóságát, eszköz-átcsoportosítási tilalmat mondott ki és a vállalatnak (vállalatvezetésnek) adható utasítást is jelentősen korlátozta. Az állami vállalatok sajátos formájaként szabályozta a trösztöt és a tröszti vállalatot, valamint a közüzemi vállalatot.

Az állami vállalatok önállóságát jelentős mértékben növelte a vállalati törvény novellájával bevezetett 1984-1985-ös ún. *vállalatvezetési reform* (1984. évi 22. törvényerejű rendelet). Az állami vállalatoknak csak mintegy 20%-a maradt államigazgatási felügyelet alatt, kb. 80%-a ún. *önkormányzó vállalat* lett, amelyeknél az állam tulajdonosi jogai szinte teljesen az állami vállalatokra szálltak át. Az önkormányzó vállalatok túlnyomó többségénél az ún. *vállalati tanács* gyakorolta a tulajdonosi jogokat, kisebb részénél közvetlen dolgozói öngazgatás (közgyűlés-küldöttgyűlés által vezetett vállalat - kb. 10%) alakult ki. Az önkormányzó vállalatoknál kialakult a vállalati öntulajdonlás, az állami tulajdon formálissá vált, a vállalati igazgatót is vállalati szervek nevezték ki (vállalati tanács stb.).

c) Az 1967. évi II. törvénnyel létrehozott - 1992-ig hatályos - Munka Törvénykönyve ugyancsak jelentősen megnövelte egyfelől a vállalatok, másfelől a munkavállalók autonómiáját a munkaviszonyok kialakításában (pl. a felmondás szabadságát stb.), továbbá *vállalati szintre helyezte a korábbi ágazati kollektív szerződést* (a vállalatvezetés kötötte a vállalati szakszervezettel) és kibővítette a szakszervezeti jogokat.

d) Az 1967. évi III. törvény, a mezőgazdasági termelősövetkezeti törvény a szövetkezeti önállóságot nagymértékben megnövelte, biztosította a szövetkezeti tagok ún. *háztáji* (félprivát) gazdaságát. Az 1967. évi IV. (föld)törvény pedig megteremtette az önálló szövetkezeti földtulajdon lehetőségét. A szövetkezés a mezőgazdaság mellett az iparban, kereskedelemben, lakásfenntartásnál, takarékpénztári és más tevékenységeknél, mint a közös magántevékenység formája, egyre terjedt. Így Magyarországon - a kelet-európai országokban egyedülálló módon - már 1971-ben *egységes szövetkezeti törvény* született (1971. évi III. törvény), az alkotmány pedig 1971-ben deklarálta *az állami és a szövetkezeti tulajdon egyenjogúságát.* (Ez a gyakorlatban persze teljes értékűen nem érvényesült.)

A szövetkezeti törvény 1970-es, 80-as évekbeli módosításai tovább lazítottak az állami kötöttségeken (bár a szövetkezettagok valóságos tulajdonosi pozícióba változatlanul nem jutottak), továbbá új fajta, rugalmasabb szövetkezeti (ál)formációk is létrejöttek (szövetkezeti melléküzemág, kiszövetkezet, szövetkezeti szakcsoport - ezek a későbbi magánvállalkozások előfutárai voltak). A *földről szóló 1987. évi I. törvény* a tartós földhasználat, illetve a személy és magántulajdon közti különbség megszüntetésével, az állampolgárok terhére korábban megállapított tulajdonszerzési korlátok jelentős csökkentésével újabb lépés volt a szocialista tulajdonrendszer fellazítása irányában.

e) 1967-től fejlődik ki a *társasági jog*, először külön a szövetkezeti (1961-től) és külön az állami szektorban (1967-től). A vállalatok és szövetkezetek egymás közti ún. *gazdasági társulásait* először az 1970. évi 19. törvényerejű rendelet, majd az 1978. évi 4. törvényerejű rendelet szabályozta, mégpedig nem a *hagyományos kereskedelmi társasági formákban*. A törvényhozás olyan új formákat hozott létre, mint a tagok kezesi felelőssége mellett működő *közös vállalat* és a koordinatív funkciót betöltő *egyesülés*. (Ezek jelenleg is léteznek.) A nyugati vállalatokkal való közös vállalkozást (ún. *joint venture*-t) 1972-ben teszik lehetővé [28/1972. (X. 3.) PM rendelet], mégpedig az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyvben szabályozott rt. vagy kft. formájában (a gyakorlatban azonban a 80-as évek közepéig csak kivételként léteznek nyugati vállalatokkal való közös vállalkozások).

f) A nem szövetkezeti jellegű magánvállalkozások a magyar gazdasági reformnak csak az utolsó szakaszában kaptak nagyobb szerepet. Lényegében 1979-1981 között

intézményesültek a *kisvállalkozások*, kiegészítő-kiegészítő gazdasági formaként, az ún. *szocialista szektortól* elkülönülve. Ilyenként említhető meg a kereskedelmi üzletek-vendéglők szerződéses jogviszonyban való üzemeltetése, vállalati egységek bérlete, polgári jogi társaságok üzleti célra való felhasználása, a gazdasági munkaközösségek (gmk), illetve a vállalaton belüli gazdasági munkaközösségek, az ún. vgmk-k [1981. évi 16. és 1982. évi 7. törvényerejű rendelet, 30/1981. (IX. 14.) MT rendelet, 1981. évi 15. törvényerejű rendelet].

g) A gazdaságirányítás egyes részterületein is számos törvény tért el a hagyományos szocialista modelltől, anélkül persze, hogy a szocialista társadalmi rend kereteiből kilépett volna. Ezek közül kiemelkedik a népgazdasági tervezésről szóló 1972. évi VII. törvény, amely jogilag *megszüntette a kötelező tervmutatókat*. A népgazdasági tervek ezt követően jogi értelemben nem voltak kötelezőek az állami vállalatokra sem. A vállalatok közvetlen külkereskedelmi jogosítványait az 1974. évi III. külkereskedelemtől szóló törvény bővítette. Az 1972. évi IV. törvény megszüntette a gazdasági döntőbizottságokat és beépítette az egységes bírói szervezetbe a vállalati jogvitákat (gazdasági bírászkodás). Végül az állami pénzügyekről szóló 1979. évi II. törvény a költségvetési gazdálkodás és a bankrendszer szabályozását emelte törvényi szintre.

h) A tervszerződési rendszert a Polgári Törvénykönyvet átfogóan korszerűsítő 1977. évi IV. törvény szüntette meg és *piaci modellre helyezte a vállalatok közti szerződéseket*. Ezek az ún. gazdasági szerződések tehát a Polgári Törvénykönyvön belül maradtak. Így a szállítási szerződést határidős adásvételi szerződésként szabályozták a Ptk.-ban a mezőgazdasági termékértékesítési szerződéssel együtt, a beruházási szerződések a vállalkozási szerződések szabályozásához kapcsolódtak stb.

i) A *tisztességtelen versenycselekményekről* szóló 1923. évi V. törvényt 1968 után kormányrendeletekkel felélesztették, a vállalatközi kapcsolatokba belépett a kartelltilalom, bevezették a gazdasági bírság intézményét is. E területet a *tisztességtelen gazdálkodás tilalmáról* szóló 1984. évi IV. törvény fogta össze. A kereskedelem igazgatási jellegű szabályozását a termékforgalmazásról szóló 1978. évi I. törvény, valamint az árszabályozásról szóló 38/1984. (XI. 5.) MT rendelet tartalmazta.

j) A természet, illetve környezetvédelem rendjének jogi alapjait az 1976. évi II. környezetvédelmi, illetve az 1982. évi 4. törvényerejű rendelet fektette le, de környezetvédelmi rendelkezések felvételre kerültek az építésügyről szóló 1964. évi III., a vízügyről szóló 1964. évi IV. törvénybe, a bányászatról (1960. évi III.) és az élelmezésügyről (1976. évi IV.) szóló törvényekbe is.

k) Magyarországon az 1960-as évek végétől a szellemi alkotások (tulajdon)védelmének viszonylag modern rendszere alakult ki. Így az *iparjogvédelem* körében a találmányok, illetve szabadalmak oltalmát az 1969. évi II. törvény szabályozta, a magyar jog az újítás mellett a know how védelmét is szabályozta. A *védjegy oltalmáról* az 1969. évi IX. törvény, az *ipari mintáról* az 1978. évi 28. törvényerejű rendelet rendelkezett, szabályozva az ezen szellemi alkotásokhoz kapcsolódó licencszerződéseket is. Magyarország tagjává vált az iparjogvédelemmel kapcsolatos legtöbb nemzetközi egyezménynek is (Párizsi Unió stb.). A szabványosítást a 19/1976. (VI. 12.) MT rendelet, a mérésügyet a 8/1976. (IV. 27.) MT rendelet rendezte, a szerzői jogról pedig az 1969. évi III. törvény rendelkezett.

l) Zömmel más jogszabályokba beékelődve megjelentek a *gazdasági érdekképviselők jogi szabályozásának* csirái is. Így a szakszervezetek a Munka Törvénykönyvében, a szövetkezetek országos és területi szövetségei és tanácsai a szövetkezeti törvényben nyertek jogi szabályozást. A Magyar Gazdasági (korábban Kereskedelmi) Kamara több lépcsőben, az állami, főleg (a nagyobb) vállalatok érdekképviselői szerveként forrt ki a 80-as évek elején [nyitott szervezetként és önkéntes tagsággal - 62/1980. (XII. 28.) MT rendelet].

3. Az előzőekből látható, hogy Magyarország *jóval fejlettebb és piacra orientáltabb* gazdasági jogrendszerrel lépett be a társadalmi rendszerváltás folyamatába, mint a többi kelet-európai ország. Ez *jelentős előnyt* biztosított számunkra. E törvények és más jogszabályok jó része - kisebb, illetve nagyobb módosításokkal - átmenetileg a jövőre nézve is alkalmasnak bizonyult arra, hogy egy új modern polgári piacgazdaságot szolgáljon.

Emellett a magyar polgári jogi, illetve gazdasági jogi elméleti tevékenység is - főleg *Eörsi Gyula* iskolája nyomán - széles körű európai színvonalú volt. Eörsi 1960-as, 70-es években írt átfogó monográfiái általános jelleggel megalapozták a magyar polgári, illetve gazdasági jogot. Az 1945 előtti nemzedékből ismét publikált *Beck Salamon*, *Nizsalovszky Endre*, a versenyjog körében *György Ernő*, a pénzügyi jog körében pedig *Meznerics Iván*. Kitűnő tankönyveket írt *Csanádi György* és *Sárándi Imre*, illetve kézikönyveket *Kálmán György* és *Petrik Ferenc*. A jogi személy, tulajdonjogi és társasági jogi elmélet fejlődését elsősorban *Sárközy Tamás*, a szerződéses jog fejlődését *Harmathy Attila* és *Vékás Lajos* tevékenysége segítette elő, a felelősségelméletet *Sólyom László*, a külkereskedelmi jogot *Szász Iván*, a versenyjogot *Vörös Imre*, az iparjogvédelmet *Lontai Endre*, a bankjogot *Szentiványi Iván*, a nemzetközi gazdasági jogot *Mádl Ferenc* munkássága alapozta meg.

4. A társadalmi-gazdasági rendszerváltozás gazdasági jogszabályai

1. A gazdasági rendszerváltozás első és alapvető törvénye - még politikai rendszerváltás előtt - az 1989. január 1-jével hatályba lépett 1988. évi VI. törvény, *a gazdasági társaságokról szóló törvény* (Gt.) volt. A Sárközy Tamás vezetésével készült törvény megszüntette a társaság jog eddigi szektorális (tulajdonforma szerinti) széttagoltságát, minimális különbségekkel lényegében azonos feltételeket teremtett az állami vállalatok, szövetkezetek, az állampolgárok, illetve külföldiek számára a társaságalapítás, illetve részvétel szempontjából. A Gt. *lényegében korlátlan lehetőségeket adott a magánvállalkozásoknak*, legitímálta a kisvállalkozói körön túllépő "tőkés vállalkozást". Korszerűsítette a hagyományos társasági formákat, egyaránt értékesítve a magyar társasági jog fejlődésének eddigi eredményeit, illetve a nemzetközi kereskedelmi jog egyetemes fejlődéstendenciáit (így az Európai Közösségek társasági jogát is). Olyan új jogalkotási technikákat is alkalmazott a társasági törvény, amelyek a jogállami kodifikáció általános vonásaivá válhattak a gazdasági életben: a törvénynek nincs államigazgatási jogalkotásra irányuló végrehajtási felhatalmazása, ugyanakkor nem kerettörvény, szabályainak többsége diszpozitív, azaz a felek közös akarattal eltérhetnek a Gt. feltételeitől stb.

2. A társasági törvényhez széles körű kiegészítő jogalkotás kapcsolódott. Ennek főbb elemei:

a) Már 1988. január 1-jével bevezetésre kerültek a modern "nyugati" adórendszer alapelemei (1987. évi V. törvény az általános forgalmi adóról, 1987. évi VI. törvény a személyi jövedelemadóról, 1988. évi IX. törvény a vállalkozási nyereségadóról), amelyet 1989. január 1-jével a társasági törvényhez igazítottak. Az adójogszabályok azóta is - a változó közvéleményekhez igazodva - lényegében az 1987-es alapokon fejlődnek, évente kisebb változásokat mutatva.

b) A társasági törvénnyel egyidejűleg lépett hatályba a *külföldiek magyarországi befektetéséről* szóló 1988. évi XXIV. törvény, amely a társasági törvény polgári jogi szabályait pénzügyi-munkaügyi-vámjogi rendelkezésekkel egészítette ki (E törvény jelenleg is hatályos.)

c) A társasági törvényhez igazították, illetve ennek alapján fejlesztették a *cégeljárás* (1989. évi 23. törvényerejű rendelet), illetve a *felszámolás* (1986. évi 11. törvényerejű rendelet helyett az 1988. évi 26. törvényerejű rendelet) szabályozását. Lényegében az 1988. évi szabályozás helyére lépett a politikai rendszerváltás után a csődeljárásról, a felszámolásról

és a végelszámolásról rendelkező 1991. évi IL. törvény. Az 1989-es cégeljárás jogszabály - több, kisebb korszerűsítés után - 1998 nyaráig hatályban volt. Az 1989. évi XIV. törvény az állami vállalatok törvényességi felügyeletét a cégbírókhoz telepítette, ugyanúgy, mint a szövetkezeti törvény 1989. évi XV. törvénnyel való módosítása a szövetkezetek törvényességi felügyeletét.

d) 1990 közepén lépett életbe az átalakulási törvény (1989. évi XIII. törvény) amely egyfelől a társasági formák egymásba való átmenetét (pl. kft. átalakulását rt.-vé), másfelől mintegy első kvázi-privatizációs törvényként az állami vállalatok rt.-vé vagy kft.-vé való átalakulását szabályozta. Az átalakulási törvényt az 1992. évi LV. törvény ugyan hatályon kívül helyezte, de az egyetemes jogutódlásra építő technikáját lényegében megőrizve szétesztotta három törvény között: a társaságok átalakulása bekerült a Gt.-be, a szövetkezetek átalakulása az 1992. évi I-es szövetkezeti törvénybe, az állami vállalatok átalakulása pedig az 1992. évi LIV. privatizációs törvénybe került.

e) A szövetkezeti törvény módosítása (1989. évi XV. törvény) áttörte a szövetkezeti tulajdonosztatatlanságának korábbi dogmáját és hozzákezdett a szövetkezeti tagok résztulajdonosi pozíciójának megteremtéséhez, a szövetkezet kereskedelmi társaságokhoz való közelítéséhez (pl. a szövetkezeti üzletrész intézményesítése a részjegy mellett).

f) 1990 januárjában került elfogadásra az *egyéni vállalkozásról szóló törvény* (1990. évi V. törvény), amely az egyéni vállalkozók (kisipar, kiskereskedelem stb.) üzleti lehetőségeit a társaságokhoz hasonló módon kibővítette, egyben alkotó módon visszahatott a társaságok szabályozására is. Így a vállalkozói igazolvány megszerzéséhez, illetve az egyéni cég alapításához nem kell szakképzettség, csak a tevékenység kifejtéséhez, megszűnt (a magánszemélyekből álló társaságoknál is) a személyes közreműködés követelménye, a magánvállalkozások korlátlanul alkalmazhatnak munkavállalókat (1981-88 között 30 fő, 1989. január 1-jétől 500 fő volt a magánvállalkozásoknál az alkalmazotti maximum, 1990 márciusától már korlátlan).

g) Az értékpapírok alapszabályait 1988-ban a Polgári Törvénykönyvbe beemelték (1988. évi XXV. törvény). Ehhez kapcsolódott az 1990. március 1-jével hatályba lépett az értékpapír-kibocsátásról és az értékpapírtőzsdéről szóló 1990. évi VI. törvény. (Épt.) Ennek alapján az értéktőzsde 1990 nyarán Budapesten megkezdte működését. (Az árutőzsdéről szóló szabályozás 1994-ben egészítette ki az értékpapírtőzsdét - 1994. évi XXXIX. törvény).

h) A privatizáció alátámasztására az 1990. évi VIII. törvény létrehozta az *Állami Vagyongyűnökséget*, az államot, mint tulajdonost a privatizációs eljárás során képviselő központi költségvetési szervezetet. Az állami vállalatokra bízott állami vagyon védelméről szóló 1990. évi VII. törvény pedig - már a Vagyongyűnökség létevel számolva - meghatározta azokat az ún. *vagyonvédelmi eljárásokat*, amelyeket akkor kell alkalmazni, ha az állami vállalatok eladják-bérbeadják egyes vagyontárgyukat, illetve azokat apportként gazdasági társaságokba viszik. Ezzel létrejött a jórészt a társasági, kisebb mértékben az átalakulási törvényre spontán módon támaszkodó, alapvetően vállalati (vállalatvezetési) döntésű (decentralizált) privatizáció állami ellenőrzése.

3. Ezekhez a rendkívül gyors és erőteljes, hihetetlenül felgyorsult változásokhoz természetesen nem állt rendelkezésre egyfelől a szükséges társadalmi tudat, kereskedelmi kultúra, jogi szaktudás, és a megfelelő szakértőgárda (kereskedelmi jogász, kereskedelmi bíró-közjegyző, könyvvizsgáló, vagyonértékelő stb.), másfelől a kellő tárgyi infrastruktúra (számítástechnikára épülő cégnyilvántartás, vállalat mérlegkészítés-számvitel, hitelező- és fogyasztóvédelmi szervezetek) sem. Így szükségszerű volt, hogy a pozitív tendenciák mellett a gyakorlatban számos anomália, visszaélés, negatív jelenség mutakozzék meg a gazdasági rendszerváltás első törvényének alkalmazásával kapcsolatban. A politikai feszültségek mellett azonban túlzott türelmetlenség is megmutatkozott (és sokszor ma is megmutatkozik) e téren.

Nehéz a közvéleménnyel megértetni, hogy az új gazdasági jogszabályok alkalmazásával kapcsolatban a tanulópénzt meg kell fizetni, a jogi megoldásoknak nemcsak az előnyeiket kell élvezni, hanem a szükségszerű objektív hátrányait is el kell viselni.

Ezzel kapcsolatban 1989-től máig is nyitott elméleti vita bontakozott ki arról, hogy vajon

a) a visszaéléseket átmenetileg el kell viselni és a háttérfeltételeket folyamatosan fejlesztve kell csökkenteni a káros hatásokat ("*liberális*" álláspont) avagy

b) adminisztratív állami beavatkozásokkal azonnal keményen fel kell lépni az anomáliákkal szemben és a szabályozást szigorítani kell ("*etatista irány*"). A jogpolitikában azóta is mindkét irányvonal észlelhető.

4. Az 1990-es választások után a gazdasági jogalkotás 1991-1992-ig *három vonás* jellemezte:

a) folytatódott a már előkészített gazdasági törvények elfogadása. Így elfogadásra került az ún. *előprivatizációs*, tehát a belkereskedelem-vendéglátóipar ún. *kisprivatizációjáról* szóló törvény (1990. évi LXXIV. törvény), illetve a *tisztességtelen piaci magatartás tilalmáról* szóló törvény (1990. évi LXXXVI. törvény, ún. *versenytörvény*) és az ártörvény (1990. évi LXXXVII. törvény);

b) *erősebb állami beavatkozás irányában* módosították a korábbi törvények számos részlemét. Ez történt például az Állami Vagyonügynökség hatáskörének jelentős kiterjesztésével (1990. évi LIII. törvény), az önkormányzó állami vállalatok vállalati tanácsába állami delegált beépítésével [20/1990. (VIII. 3.) Korm. rendelet], az átalakulási és a vállalati törvény módosítása útján a vállalati jogok és jogorvoslati lehetőségek csökkentésével, végül a privatizációs ellenértékből való vállalati részesedés jelentős mérséklésével (1990. évi LXXI. és LXXII. törvények).

c) Megindul az ún. *történelmi igazságtételt* szolgáló gazdasági törvényhozás, így a *tulajdoni kárpótlásról* szóló három törvény (legjelentősebb az 1991. évi XXV. törvény), vagy az egyházi ingatlanokról szóló törvény (1991. évi XXXII. törvény). A régi földtulajdonosok kárpótlásának számos elemét lehetett észlelni az ún. *szövetkezeti átmeneti törvényben* (1992. évi II. törvény) is.

Lényegében tehát a politikai rendszerváltozás után *fennmaradt* a már a 80-as években, a rendszerváltás előtt létrejött gazdasági jogrendszer *alapstruktúrája*, és kisebb módosításokkal fejlesztve igyekeztek ezeket egyre jobban adaptálni az új polgári viszonyokhoz. Az 1989-1990-ben végrehajtott alkotmánymódosítások alapozták meg a szocializmusra emlékeztető ideológiai tételek kigyomlálását a régi jogszabályokból. Ebbe a körbe sorolható pl. a Polgári Törvénykönyv felülvizsgálata az alkotmányosság szempontjából (1991. évi XV. törvény). A társasági törvény (Gt.) és kapcsolódó jogszabályai is fennmaradtak, de a gyakorlati tapasztalatok és az Európai Közösséghez való adaptáció igénye következtében kisebb módosítással több ízben kisebb technikai korszerűsítésre került sor. (Legszélesebb körű az 1991. évi LXV. törvény volt.) Jelentős új törvény egészítette ki továbbá a Gt.-t, nevezetesen az ún. *koncessziós törvény* (1991. évi XVI. törvény), amely megteremtette az állami monopóliumok részleges privatizálásának lehetőségét.

5. 1991 második, illetve 1992 első felében az ún. *Kupa-program* nyomán számos, jelentős új törvényt fogadott el az Országgyűlés, amelyek feltétlenül szükségesek voltak a piaci intézményrendszer szempontjából.

a) E törvények első csoportja *pénzügyi természetű*. Így az Európai Unió jogához igazodó számviteli törvény (1991. évi XVIII. törvény), az államháztartási reform első elemeit tartalmazó államháztartási törvény (1992. évi XXXVIII. törvény), a szerencsejátékokról szóló 1991. évi XXXIV. törvény, a jegybanktörvény (1991. évi XV. törvény), a pénzügyintézet (bank) törvény (1991. évi LXIX.) és a befektetési alapokról szóló (1991. évi LXIII.) törvény.

b) E törvények másik csoportja *szervezeti jellegű*. 1992 az *alapvető gazdasági státuszjogszabályok megszületésének éve volt*. Az első jelentős jogalkotás az új *szövetkezeti törvény*, az 1992. évi I. törvény. Emellett létrejöttek az *állami szektor alapvető törvényei* is az állam vállalkozói vagyonaival kapcsolatos törvények útján, nevezetesen a tartós állami tulajdonban maradó vagyronról szóló 1992. évi LIII. törvény (lényegében az 1977. évi VI. törvény helyébe kerülő új állami vállalati törvényként is felfogható volt, az eddigi állami vállalatoknak kényszerátalakulással 1994. január 1-ig át kellett alakulniuk kft.-vé vagy rt.-vé), és az eddigi privatizációs normák egységesítését végző ún. *ideiglenes állami tulajdonban maradó vagyronról* szóló 1992. évi LIV. törvény (privatizációs törvény).

c) Heves politikai harcok között továbbá megszületett az új *Munka Törvénykönyve* (1992. évi XXII. törvény), amely rendezi a kollektív munkajogot (kollektív szerződés, szakszervezetek jogállása, üzemi tanácsok - a sztrájkjogról egy külön törvény, nevezetesen az 1989. évi VII. törvény rendelkezik) és az individuális munkaszerződéseket. Az Mt.-hez kapcsolódva kiadásra kerültek a közalkalmazotti, illetve köztisztviselői törvények is (1992. évi XXXIII., illetve XXIII. törvény).

A Kupa-program nyomán a magyar piacgazdaság alapvető hordozótörvényeinek megalkotása befejeződött.

6. 1996-tól lényegében *négy tendencia* indult meg a magyar gazdasági jogalkotásban, amely még az új évezredben is tart.

a) *Újraakodifikálás útján való jogharmonizáció és modernizáció*. A piacgazdaság alapvető hordozótörvényeinek létrehozása az előző időszakban lényegében megtörtént, amelyek alapvetően eurokonformak. Ugyanakkor általános tendencia e törvények *eddigi tapasztalatok alapján történő felülvizsgálata* és e tapasztalatok, illetve az európai Unió jogához közelítő jogharmonizáció keretében való *jelentősebb (novella-jellegű) módosítása* (esetleg helyettük új törvény alkotása).

Az 1991-ben kötött ún. európai társulási megállapodást az 1994. évi I. törvény beillesztette a magyar jogba. Az Európai Unió ún. Fehér Könyvben foglalta össze az Unióhoz társult közép-kelet-európai országok belső jogrendszerének fejlesztésével, és az Unió jogához igazításával összefüggő jogharmonizációs követelményeket. Ennek nyomán a kormány 2004/1995. (II. 20.) Korm. határozatban átfogó jogharmonizációs programot fogadott el. Azóta a jogharmonizációs programot – lényegében a négy éves kormányváltásokkor – folyamatosan korszerűsítik.

Az uniós jogharmonizációs követelmények és a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével lényegében 1995-től megindult a piacgazdaság alapvető hordozótörvényeinek *újraakodifikálás útján való modernizációja*. Így 1996-ban került átfogó modernizálásra az *értékpapírjog* (1996. évi CXI.), a *bankjog* (új hitelintézeti törvény, az 1996. évi CXII. – a Magyar Nemzeti Bank jogállását a 2001. évi LVIII. törvény szabályozta újra), valamint a versenyjog (1996. évi LVII. törvény). 1997 pedig a társasági, a cég-, valamint az egyéni vállalkozói törvény átfogó újraalkotásának éve volt (1997. évi CXLIV., 1997. évi CXLV., illetve az 1997. évi CXXXVII. törvény). Az európai jogharmonizáció követelményeit érvényesíti a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény, illetve a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény, amely az értékpapír- és tőzsdejog újabb újraakodifikálását jelzi, és a 2000. évi CXXXVIII. törvény az újabb európai követelményeknek megfelelően ismét módosította a versenytörvényt is. Lényeges – nagy vitát kiváltó – státustörvény, az új szövetkezetekről szóló CXLI. törvény. (A mezőgazdasági szövetkezeti üzletrészekről szóló 2000. évi CXLIV. törvényt viszont megsemmisítette az Alkotmánybíróság.) A technikai haladás követelményeit vezeti át a jogon az információs társadalom kialakulása jegyében az elektronikus aláírásokról szóló 2001. évi XXXV. törvény, illetve az elektronikus kereskedelemről szóló 2001. évi CVIII. törvény.

b) Már az 1900-es évek elejétől megindult tendenciát felerősítve, folytatódik az alapvető piacgazdasági törvények „*másodlagos*” gazdasági törvényekkel való kiegészítése. Ebbe a körbe sorolható például a közbeszerzésről szóló 1995. évi XL. törvény, avagy a termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvény, valamint az árutőzsdéről szóló 1994. évi XXXIX. törvény. Lényeges a gazdasági jogi infrastruktúra fejlesztésére vonatkozó jogalkotás is, ahová elsősorban a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény, az igazságügyi szakértői kamarákról szóló 1995. évi CXIV. Törvény, illetve új választottbírói törvény, az 1994. évi LXXI. törvény, valamint az ügyvédekéről szóló 1998. évi XI. törvény, valamint a könyvvizsgálói tevékenységet szabályozó 1997. évi LV. törvény tartozik.

A magyar iparjogvédelem megújításának igen jelentős terméke a találmányok szabadalmi oltalmáról szóló 1995. évi XXXIII. törvény, a szerzői jogot az 1999. évi LXXVI. törvény modernizálta, a szabványosításról az 1995. évi XXVII. törvény rendelkezik. Az 1997. évi XL. törvény szabályozza a védjegyek és a földrajzi árujelzők védelmét. Gazdasági szaktörvényként megemlítendő még az eddigi pénzügyi jogszabályokat kiegészítő jövedéki törvény (1993. évi XXIV. törvény), az agrárpiaci rendtartásról szóló 1993. évi VI. törvény, a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvény, illetve a lakás- és helyiségbérletről rendelkező 1993. évi CXIII. törvény. 1995 végén megalkotásra került az új devizakódex (1995. évi XCV. törvény), valamint az új vámtörvény (1995. évi C. törvény). Az 1997-1998-ban elfogadott törvények közül megemlíthetjük a fogyasztóvédelmi törvényt (1997. évi CLV. törvény), a jelzáloghitelről szóló törvényt (1997. évi XXX. törvény), valamint a kockázati tőkebefektetéséről szóló 1998. évi XXXIV. törvényeket. Az 1998-2002-es periódusból megemlítendő a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény, a kamarai kényszertagságot megszüntető 1999. évi CXXI. törvény, a kereskedelmi ügynöki szerződésekről szóló 2000. évi CXVII. törvény.

c) Egyre erősödik a szakágazati törvények megújítása, tehát az 1960-as években létrehozott, a fejlődés folytán elavulttá vált szektorális-ágazati gazdasági törvények piacgazdasági követelményeknek megfelelő újrakodifikálása. Ide tartozik pl. a vasútról szóló 1993. évi CXV. törvény, vagy a bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény, illetve a vízügyi (1995. évi LVII. törvény), vagy az élelmiszeriparról (1995. évi XC. törvény), illetve az állategészségügyről szóló 1995. évi CXI. törvény. Az ágazati-gazdasági törvények megújítását a nagy közüzemek privatizálására irányuló elképzelések is gyorsítják – ld. a postáról szóló 1992. évi XLV. törvényt, a távközlésről szóló 1992. évi LXXII. törvényt, a villamosenergia-szolgáltatásról szóló 1994. évi XLVIII. törvényt, valamint a légi közlekedésről szóló 1995. évi XCVII. törvényt. 1997-ben a műemlékvédelemről (1997. évi LIV. törvény), a halászatról (1997. évi XLI. törvény) és a borgazdaságról (1997. évi CXXI. törvény) alkottak új törvényeket. Ide sorolható még a növényvédelemről szóló 2000. évi XXXV. törvény, a vízi közlekedésről szóló 2001. évi XLII. törvény, a hulladékgyűjtésről szóló 2001. évi XL. törvény, a villamos-energiáról szóló 2001. évi CX. törvény.

d) Végül folyik a gazdaságot humán oldalról kiegészítő törvények létrehozása. Így a Polgári Törvénykönyv 1993-as módosítása (1993. évi CXII. törvény) újraszabályozta az egyesületi és alapítványi jogot és bevezette a köztestületet, a közalapítvány és a közhasznú társaság intézményét. A Ptk. ezen „közjogi módosítására” támaszkodva létrejött a gazdasági kamarákról szóló törvény (1994. évi XVI. törvény), amelyet az 1999. évi CXXI. törvény jelentősen módosít, megszüntetve a kamarai kényszertagságot. Az „infrastrukturális” törvényhozás körébe tartozik a szociális törvény (1993. évi III. törvény) és a munkavédelmi törvény (1993. évi XCII. törvény), illetve a környezetvédelmi törvény (1995. évi LIII. törvény), valamint a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLIV. törvény, amelyet a közvélemény non profit törvénynek nevez.

Piacgazdaságban nemcsak regulálni kell, hanem jelentős szerepet tölt be a *dereguláció*. Tudományos értelemben a dereguláció két értelemben merül fel:

- *múltra irányuló dereguláció*, amely tervszerűen (bizonyos időszakonként) megrostálja a hatályos joganyagot és az időközben *elavulttá vált*, gazdasági-társadalmi önkezdeményezést gátló adminisztratív bürokratikus jogszabályi előírásokat *hatályon kívül helyezi*. Minden új törvény automatikusan végez deregulációt (régí jogszabályok hatályon kívül helyezése-módosítása), szűkebb értelemben vett deregulációnál azonban nem erről, hanem külön intézményesen és átfogóan végzett jogszabály-felülvizsgálatról van szó,

- *jövőre irányuló dereguláció*, amely során minden társadalmi-gazdasági szempontból jelentős törvénytél (a törvény-előkészítés megindításakor kell erről dönteni, kivételesen törvénytél alacsonyabb rendű jogszabályra is kiterjedhet) előre meg kell vizsgálni a törvény hatályba lépésével, illetve hatályosulásával összefüggő *közvetlen*, illetve *közvetett költségeket*, valamint a *továbbgyűrűző társadalmi-gazdasági hatásokat*, következményeket. A jövőre irányuló dereguláció elvégzése a törvényt előkészítő feladata, módszertánát (matematikai módszer) az USA-ban az ún. *chicagói iskola* (Posner) dolgozta ki és ez terjedt el Nyugat-Európában is (pl. a német Behrens, Magyarországon Sajó András).

A dereguláció mind a két iránya egyaránt igen fontos a modern gazdasági jogalkotás számára. A múltira irányuló dereguláció a jogrendszer rendszeres karbantartására irányul, a jövőre irányuló dereguláció pedig lehetővé teszi a politika számára, hogy előre tisztában legyen a törvényhozói döntés következményeivel. A politika, a parlament természetesen úgy is dönthet, hogy a jelentős költségek ellenére bevezet valamely új intézményt, de a dereguláció lehetővé teszi, hogy előre számoljon a törvény költségeivel és egyéb következményeivel.

III. RÉSZ TÁRSASÁGI- ÉS CÉGJOG

1. fejezet Alapvetés

1. A szervezeti jogalanyokról általában

1. A jognak természetes alanya az *ember*, akit ezért a magyar Polgári Törvénykönyv (Ptk.) *természetes személynek* nevez. Emellett vannak ún. szervezeti jogalanyok is. Ezek tipikus esetben *jogi személynek* minősülnek. Az elnevezés mutatja, hogy az emberrel szemben, aki mintegy a természetnél fogva születésétől haláláig jogalany, a szervezeteket a jogszabály teszi – bizonyos kritériumok alapján (cél, vagyon, ügyintéző-képviselő szervek) – személylé. Emellett vannak olyan szervezetek is, amelyek ugyan nem jogi személyek, de a törvény jogalannyá nyilvánítja őket (Pl. a gazdasági társaságok körében cégnevük alatt a közkereseti és betéti társaság - kkt., bt.).

A természetes és jogi személyek *jogalanyok*. A jogalanyiség *jogképességet* jelent, azaz absztrakt képességet arra, hogy valaki jogok és kötelezettségek alanya legyen. A jogképesség megkülönböztetendő a *szerezőképességtől*, amely mindig konkrét jogok megszerzésére vonatkozó képességet jelent (pl. termőföldet Magyarországon külföldi tulajdonosként főszabály szerint nem szerezhet). A jogképességtől továbbá különbözik a *cselekvőképesség* is, amely azt jelenti, hogy valaki a saját cselekményével szerezhet jogot, illetve vállalhat kötelezettséget. Az emberrel szemben, aki általában – ha nagykorú és van beszámítási képessége – cselekvőképes, a jogi személy cselekvőképtelen, helyette *törvényes szervezeti képviselője* (pl. korlátolt felelősségű társaság nevében a kft. ügyvezetője) cselekszik.

A magyar jogban a jogi személynek is általános, ún. *abszolút jogképessége* van: minden jognak, illetve kötelezettségnek alanya lehet, amely természeténél fogva nemcsak az emberhez fűződik (pl. névvédelem, goodwill stb.).

2. A jogi személyek két alapvető jogdogmatikai típusba sorolhatók, nevezetesen megkülönböztetendők az *intézménytípusú jogi személyek* és a *személyegyesülések* (társulások). Az intézménytípusú jogi személyeknél az alapító(k) a vagyonából (al)vagyont különít(enek) el és arra szervezetet rendel(nek). Ennek alapvető formája jelenlegi jogunkban az *alapítvány*, mint az alapítótól nagymértékben függetlenített célvagyon, de e körbe tartoznak például a költségvetési (állami, önkormányzati) szervek is. A személyegyesüléseknél két vagy több jogalany egyesít vagyont, illetve tevékenységet. A személyegyesítés nem mindig hoz létre jogi személyiséget, egyszerű szerződéses formája is létezik, ilyen például a Polgári Törvénykönyvben szabályozott *polgári jogi társaság*, vagy az építőközösség. A személyegyesítés azonban sokszor jogi személyiséget eredményez: nonprofit jellegű személyegyesülés az *egyesület*, profitorientált jogi személyek a *gazdasági társaságok*, vagy a *szövetkezetek*.

A szocializmusban a gazdasági életben az állami vállalatok révén az intézménytípusú személyek töltötték be domináló szerepet. Ez a rendszerváltozással megszűnt, ma elsődlegesen a személyegyesülések körébe tartozó gazdasági társaságok különböző formái, amelyeket jelenleg a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (Gt.) szabályoz.

Megjegyzendő, hogy a gazdasági életben nemcsak szervezetek tevékenykednek. A mikro-, illetve kisvállalkozások jelentős része *egyéni vállalkozó*. Magyarországon jelenleg csak lehetőség, hogy egy egyéni vállalkozó *egyéni céggént* bejegyezteti magát a cégjegyzékbe, ún. egyéni vállalkozói igazolvány alapján a vállalkozó cégnév nélkül is minden olyan gazdasági tevékenységet folytathat, amit törvény nem tilt, vagy nem korlátoz. Ugyanakkor a magyar jog nem teszi lehetővé alapítványnak, illetve egyesületnek, hogy főtevékenységként gazdálkodó tevékenységet folytasson, erre irányuló igény esetén ezeknek a nonprofit szervezeteknek gazdasági társaságot kell alapítaniuk.

2. A társaság fogalmi ismérvei

1. A „társaság” igen széles és változatos tartalmú fogalom a jogrendszerben. Éppen ezért meg kell határozni a *gazdasági társaság* (azonos fogalom a korábban használt kereskedelmi társasággal) *tartalmi ismérveit* és el kell határolni a rokonjelenségektől. A társaság lényege, hogy *közösség*, de nem

mindegy, hogy hogyan jön létre, és milyen célokat szolgál. Ugyanakkor a gazdasági társaságok elhatárolása a rokonjelenségektől viszonylagos: a határvonalak csak a tipikus társasági jelenségeknél szilárdak, rengeteg a határeset, a kivétel.

2. Az *első ismérv*, hogy a gazdasági társaság a *privátautonomia* terméke. Ezért elhatárolandó a *közjogi társulásoktól*, amelyek vagy

a) közjogi alanyok társulási technikát felhasználó közösségei (pl. önkormányzati – így kistérségi – társulások);

b) társasági alapú közjogi személyek (pl. köztestületek – így az MTA, MOB, gazdasági és foglalkozási kamarák, hegyközségek stb.);

c) államközi megállapodáson alapuló nemzetközi közjogi társaságok (pl. Világbank stb.).

Természetesen az elhatárolás során akadnak határesetek, mint például az erdőbirtokossági társulatok, vagy a vízgazdálkodási társulatok, amelyek vegyesen közjogi és magánjogi elemeket tartalmaznak és a rájuk vonatkozó törvény mondja meg, hogy mennyiben kell rájuk a civiljogi, illetve a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályokat alkalmazni (mindkét példabeli esetben a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozást jelölték meg mögöttes jogterületként).

3. A *második ismérv*, hogy a gazdasági társaság mellérendelt és autonóm privát jogalanyok közt *szabadon* és önkéntesen, a társaságban részt vevők jogügyleti akaratából, főszabályként pedig szerződéssel keletkezik. Ebből az ismérvből következően esnek ki mindenekelőtt a társasági körből a *kényszer-társaságok*, amelyek jogszabályi kötelezettség vagy hatósági aktus eredményeként keletkeznek. (Pl. vízközmű társulat, amelyben a vízparton lévő ingatlanok tulajdonosai kötelesek részt venni.) Határeset ebből a szempontból az ún. koncessziós társaság, amelyet ha magánszemélyek koncessziós szerződést kívánnak állami monopólium hasznosítására kötni, úgy előtte ezt a társaságot az 1991. évi XVI. törvény értelmében kötelezően létre kell hozniuk (a koncessziós társaság gazdasági társaságnak minősül). Másodszor nem társaságok az ún. *objektív jogközösségek* sem, amelyek esetében nincs jogügyleti akarat: családjogi, örökjogi, illetve egyéb tulajdonközösségek (pl. örökösársi közösség a hagyatékon vagy a társasházközösség).

A társaság *közösség*, ezért nem része a társasági jognak az *egyéni vállalkozások joga* (1990. évi V. törvény), a *céhvagyon jellegű alapítványok* (Ptk. 74/A-G. §), vagy a különböző állami, illetve önkormányzati *költségvetési szervek*. A határeset itt az *egyszemélyes társaság*, amely egyértelműen a gazdasági társaságok jogába tartozik. Az egyszemélyes társaság (amely csak azoknál a társasági formáknál lehetséges, amelyeknél a tagok nem felelnek a társaság tartozásaiért a hitelezők felé, azaz a részvénytársaságoknál és a korlátolt felelősségű társaságoknál) *jogtechnikai szükségesség*: az üzleti kockázat korlátozásának lehetőségét, a magánvagyon és az üzleti vagyon elválasztásának lehetőségét a jog megadja az egyéni vállalkozónak is, tehát nem kényszeríti átlag (*strobman*) bevételeire a vállalkozásba. Az egyszemélyes rt., illetve kft. tehát mesterséges társaság, amelyre nézve a Gt. kivételes szabályokat állapít meg, de azért technikailag a társasági jogba sorolja.

A szerződéses jelleg különösen jól látszik azoknál a társaságoknál, amelyek *társasági szerződés* alapján jönnek létre (vagy formátlan szerződéssel, mint a polgári jogi társaság, vagy ún. minősített alakítások – ügyvédi ellenjegyzés, közjegyzői okirat – mellett írásban, mint a gazdasági társaságok). De a szerződéses jelleg megállapítható azoknál a társaságoknál is, ahol alakuló közgyűlésen elfogadott alapszabály alapján jön létre a társaság, mint a nyilvánosan alapított részvénytársaságnál, továbbá a szövetkezetenél vagy az egyesületnél. Az ilyen társaságok tagjainál is megállapítható a kölcsönös és egybehangzó jogügyleti akarat: az alapszabály ugyan szervezeti aktus, de *áttételesen* a szerződési jellege is megállapítható, hiszen a társulni kívánók alávetik magukat az alapszabály rendelkezéseinek. Egyébként a szerződéses jelleg áttételessége és szervezeti aktusokba burkolása a társaság későbbi működése során azon társaságok többségénél is megállapítható, amelyek kifejezetten társasági szerződés alapján jöttek létre, mégpedig a szerződés módosításánál vagy megszüntetésénél (Pl. a kft. taggyűlése háromnegyedes minősített többségű határozattal módosíthatja a kft. társasági szerződését).

A szerződéses jelleg alól kivétel voltaképp csak egy van: az *egyszemélyes társaságok* alapító okirata, amely egyoldalú jogügylet, az alapító akaratnyilvánítása folytán jön létre. A zártkörűen alapított részvénytársaságok alapszabályánál viszont a szerződés a tagok között fennáll: az alapítók az alapszabályban abban állapodnak meg, hogy az rt. valamennyi részvényét egymás közt megosztva, meghatározott arányokban átveszik.

4. A társaságok *harmadik ismérve* a társasági szerződés specialitásaiból adódik. A társasági szerződés nem kétszemélyes pozíciókra alapított árucsereszerződés, mint a Ptk.-ban szabályozott vagyoni szerződések többsége (pl. adásvételi szerződés, megbízási szerződés stb.), hanem főszabályként *többalanyú és többoldalú tartós kooperációs-szervező megállapodás*. Az árucsereszerződések általában kétszemélyes szerződések (adásvétel: eladó-vevő, vállalkozási szerződés: megrendelő-vállalkozó), amelyekben a felek szemben állnak egymással, és kapcsolatuk általában rövid idejű, különösebb együttműködést nem igényel. Az eladó és a vevő kapcsolatban emellett az érdekkülönbség dominál – például az eladó a minél nagyobb, a vevő a minél kisebb vételárban érdekelt. Más a helyzet a társaságoknál. Bár természetesen előfordulnak két-háromszemélyes társaságok, illetve alkalmi, rövid ideig fennálló társaságok is, de a társaságok többségére a tagok nagy száma és a társaság fennállásának *huzamosága* jellemző.

A jogi szabályozás ezért a társaságokat *többalanyú szerződésként* modellezi, amelyekben nincsen árucseres elem, a társaság tagjai nem egymásnak, hanem a társaságnak szolgálnak, a szolgáltatás lényege pedig az együttműködés, a társasági szerződés a tagok (és nem a felek!) együttműködését szervezi. A társasági szerződés tehát olyan sajátos többalanyú *kooperációs-koordinációs-szervező szerződés*, amely a szerződőket egy *közösség tagjaivá* változtatja, a közösség belső viszonyaira a tagok közti *együttműködés* jellemző, ugyanakkor a társaság kifelé egységként lép fel. A társaság tagjai belső viszonyaiban az *érdekezésség* dominál és nem az érdekkülönbség. Természetesen egy társaságon belül is általában különböznek a vagyoni pozíciók, és ezért szükségképp érdekkonfliktusok is kialakulnak (pl. más egy nagyrésztvényes érdeke egy rt.-ben és más a főleg osztalék növekedésében érdekelt kisértvényesé), de a társaság tagjai kifelé bajtársak, a társaság „kompania”, azaz érdekközösség. Az is világos, hogy az együttműködési elem erőssége különböző lehet a különböző társaságoknál, pl. a személyegyesülés jellegű kft.-knél jóval erősebb, mint egy nagy, nyilvánosan működő, tőketársulásnak minősíthető részvénytársaságnál.

5. Itt jutunk el a *negyedik ismérve*hez: miután a társaságok tagjai között az együttműködés általában tartós és intenzív, minden társaság a szervezett és egyben szervezeti keretekben zajló együttműködés színtere. Valamilyen minimális társasági szervezet és szervezetszerű működés ezért minden társaságra jellemző (még a nem jogi személy polgári jogi társaságokra, valamint a közkereseti és a betéti társaságokra is), a nagyobb társaságoknál – egyesület, részvénytársaság – pedig a tagoktól elkülönült társasági szervezet és ügyvitel épül ki (közgyűlés, ügyvezetés, felügyelőbizottság, könyvvizsgáló stb.). A *társasági szervezet és ügyvitel* emeli ki a társaságokat a kötelmi (szerződéses) jogból, lesznek „többek”, mint az egyszerű szerződések, átcapnak a *személyi jogba*, mivel főszabályként a társaság *szervezeti jogalany*, azaz jogi személy. A legtöbb társaság jogi személyiséggel rendelkezik (kft, rt., szövetkezet, egyesület), de a gazdasági társaságok jogában a legegyszerűbb, leglazább társasági alakzatok (kkt., bt.) is *cégnevet* (kereskedelmi nevet) kapnak és *cégneviük alatt jogképesek*: jogokat és kötelezettségeket szerezhetnek (bejegyezhetők tulajdonosként az ingatlan-nyilvántartásba, szerződéseket köthetnek, aktív és passzív perképességük van, azaz perelhetnek és perelhetők stb.).

3. Nonprofit, illetve gazdasági társaságok

1. Az előző pontban a társaságok legáltalánosabb ismérveit elemeztük. A magánjogi társaságok azonban *két alapvető csoportra* tagozódnak. Nevezetesen a polgári jog által szabályozott nonprofit jellegű társaságokra (ezeket a Polgári Törvénykönyv szabályozza), illetve a kereskedelmi jog által szabályozott társaságokra. Mivel Magyarországon nincs kereskedelmi törvénykönyv, egy külön társasági törvény (Gt.) szabályozza az üzletszerű vállalkozást célzó gazdasági társaságokat.

A nonprofit társaságok legegyszerűbb formája a *polgári jogi társaság* (Ptk. 568. §). Ez a formátlan együttműködés számos alakzatban létezik a mindennapi életben az élettársak gazdasági viszonyaitól kezdve egészen az építőközösségig. A nonprofit társaságok másik, már jogi személyiséggel is rendelkező formája az *egyesület* [Ptk. 61. §]. Az egyesület nyilvántartott tagsággal rendelkező önkormányzó szervezet, amely valamely humán cél (tudomány, művészet, sport, hobbi stb.) érdekében alakul és működik. Az egyesület a magyar jogban (a nem társasági, hanem intézményi jellegű alapítványokhoz hasonlóan) csak kiegészítő jelleggel folytathat gazdasági tevékenységet, ún. társadalmi szervezet az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján.

Üzletszerű közös gazdasági tevékenységre a tagok által létrehozott közös vagyon alapján a *gazdasági társaságok* hivatottak. A gazdasági társaságot tehát két alapvető ismérv különbözteti meg a

nonprofit jellegű civiljogi társaságoktól. Az első a *cél*, nevezetesen az üzletszerű gazdasági tevékenység. A gazdasági társaság a hagyományos fogalmakat használva *társas kereskedő*, a társaság a gazdasági forgalom intézményes résztvevőjeként profitmaximalizálásra törekszik. A másik ismérv a *közös vagyon*, amely az üzleti tevékenység alapját képezi. A gazdasági társaságok fejlettebb formáinál a tagok üzleti vagyona intézményesen elkülönül a tagok vagyonától – ezek a *tagok ún. korlátozott felelősségével működő gazdasági társaságok*. Ilyen a kft. és az rt., ahol a tagok a gazdasági társaság hitelezőivel szemben a társaság tartozásaiért felelősséggel nem tartoznak.

A gazdasági társaságok esetében – szemben a Ptk.-ban szabályozott társaságokkal – *formakényszer* érvényesül, amelynek értelmében gazdasági társaság csak a törvényben meghatározott formában működhet. Ezek a törvényi formák a hagyományos, a történeti fejlődés során létrejött kereskedelmi társaságok, így a *közkereseti társaság*, a *betéti társaság* és a *részvénytársaság*, amelyekhez később csatlakozott a *korlátolt felelősségű társaság*. A gazdasági társaságok minden esetben cégnévvel rendelkeznek, többségük pedig jogi személy. A magyar jogban a gazdasági társaságokról szóló törvény (Gt.) alapján jogi személy a kft. és az rt., viszont a kkt. és a bt. jogi személyiség nélkül működik.

A gazdasági társaságok nemcsak formakényszer alá eső társaságok, hanem *ún. üzleti nyilvánosság alá eső társaságok* is. Ez azt jelenti, hogy kötelezően bejegyzésre kerülnek a közhiteles és bárki számára nyilvános kereskedelmi regiszterbe. Magyarországon jelenleg a kereskedelmi regisztert *cégjegyzék* elnevezés alatt polgári bíróságok (cégbíróságok) sajátos peren kívüli polgári eljárás (cégeljárás) keretében vezetik, és a cégjegyzék nem egyszerűen deklaratív, hanem *konstitutív* jellegű, azaz a cégjegyzékbe való bejegyzéssel jönnek létre a gazdasági társaságok. Amíg a társasági törvény (Gt.) a gazdasági társaságok *ún. anyagi joga*, addig a cégtörvény (Ctv.) a gazdasági társaságok *alaki joga*, azaz eljárásjoga.

A gazdasági társaságok és a nonprofit társaságok elkülönült jogának határterületein *átmeneti, vegyes alakzatok* is keletkezhetnek. Ezek a jelenlegi magyar jogban elsősorban az egyesülés és a szövetkezet.

2. *Az egyesülés tagjai gazdálkodásának koordinálását végző jogi személy, kooperációs társaság.* Az egyesülés maga nem nyereségorientált, koordináló tevékenységének gazdasági eredménye tagjainál jelentkezik. Az egyesülés nem hagyományos társasági forma, a XX. század második felében bukkant fel főleg a francia típusú jogokban. Általános jellegű legitimálását a kontinentális Európában az Európai Unió 1989-es rendelete végezte el, ekkor jött létre ugyanis az Európai Gazdasági Érdekvédelmi Egyesülés, mint szupranacionális társasági forma. A magyar jogban az egyesülés 1987. óta létező társasági forma. A Gt. az egyesülést nem minősítette ugyan gazdasági társaságnak, ugyanakkor az egyesülést a Gt. XI. fejezete szabályozza és irányadóak rá a Gt. általános szabályai is.

A szövetkezet olyan jogi személy társasági forma, amely középponton áll a részvénytársaság és az egyesület között. A szövetkezet részben nyereségérdekelte gazdálkodó szervezet, általában értékpapírt is kiállít tagjai részére (lásd pl. az európai szövetkezetet, amely lényegében szövetkezeti részvénytársaság az Európai Unió 2004-es rendelete szerint), másfelől viszont az ún. rochdale-i szövetkezeti elvek szerint a tagok egymás iránti szolidaritásán alapul, szociálpolitikai humán célkitűzései vannak.

A szövetkezet eredetileg a magyar jogban – német, osztrák mintára – az 1875-ös Kereskedelmi Törvénykönyv szabályai szerint önálló kereskedelmi társasági forma volt. 1950 után a szocialista szövetkezeti felfogás hatására elvesztette kereskedelmi társasági jellegét és a rendszerváltozás után sem került be a gazdasági társaságok közé. Sokáig két – egymással ellentétes felfogású – szövetkezeti törvény is hatályban volt Magyarországon, az 1992. évi I. törvény és a 2000. évi CXLI. törvény. Ezek helyébe lépett be 2006. július 1-jétől egységes szövetkezeti törvényként a 2006. évi X. törvény. A magyar jogban tehát jelenleg a szövetkezet a gazdasági társaságoktól elkülönülő önálló társasági forma.

Sajátos határesetként végül megemlítjük, hogy 2006-ban magában a Gt.-ben is keletkezett – a korábban a Ptk.-ban szabályozott *közhasznú társaság* helyett – egy *nonprofit társasági forma*. A nonprofit gazdasági társaság nem önálló társasági forma, hanem a gazdasági társaságok valamennyi formájában létrejöhözhet, tehát kkt., bt., kft. és rt. egyaránt működhet nonprofit jelleggel. (A közhasznú társaság nonprofit kft.-nek minősíthető, tehát szűkebb volt.) A nonprofit gazdasági társaság nem törekszik nyereségszerzésre [Gt. 4. §]. A közhasznú társaság intézménye 2007. július 1-jével (a már működő társaságokra nézve 2 év további átmeneti idővel) megszűnik, és ezen határidő után létrehozhatók a nonprofit gazdasági társaságok.

A nonprofit szervezetek működhetnek tisztán civil jelleggel, de ha megfelelnek a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvénynek és közhasznú szervezetként való bírósági bejegyzésüket is kérik (illetve, ha ez megtörténik), közjogi kedvezményeket élvező *közhasznú szervezettel* válhatnak. Közhasznú szervezetként tehát a jövőben az egyesület, az alapítvány és a nonprofit társaságok bármely formája egyaránt működhet.

4. Nemzetközi társasági szabályozási modellek

Jelenleg két nagy társasági jogrendszer érvényesül a világon, nevezetesen az angol-amerikai társasági jog és a kontinentális, német dogmatika hatása alatt álló társasági jog, amely utóbbiba a magyar jog is tartozik. Rendkívül leegyszerűsítetten, modellszerűen a két rendszer az alábbiak szerint vázolható:

1. Az angol-amerikai modell lényege

a) Erősen megosztott tulajdonosi szerkezet, meghatározó tulajdonosok hiánya, nagyon sok társasági tagra modellezett szabályozás, intézményes mechanizmusok kiépítése a tulajdonosi pozíció növelésével szemben (ún. take over típusú vállalatfelvásárlási eljárás).

b) Nagyon csekély társasági formaválaszték. Az ún. *partnership* nem igazán kereskedelmi társaság, kft. nincs. Lényegében egy társasági forma van, a részvénytársaság (*company*), amelynek két változata ismeretes: a zártan működő (*close, private*) és a nyilvánosan működő (*public company*). A nyilvánosan működő rt. a vezető társasági alakzat.

c) Az előző két jellemzőből kifolyóan ez a társasági jog elválaszthatatlanul összefonódik a tőkepiac intézményeivel, a részvényes igazából nem társasági tag, hanem befektető.

d) A *company* vezetési rendszere is leegyszerűsített. Meglehetősen jelentéktelen közgyűlési szerep mellett az rt. egységes vezető szerve a *Board*, amely stratégiai irányító, operatív irányító és kontrollfunkciókat egyaránt ellát, benne stratégiai feladatokkal foglalkozó, exekutív és kontroll menedzserek egyaránt tevékenykednek. A könyvvizsgáló az egyedüli ellenőrzési forma, így szerepe és felelőssége nagy.

2. A német (kontinentális európai) modell lényege

1. a) A társaságok jelentős részénél vannak *meghatározó tulajdonosok*. Ennek megfelelően a társasági joghoz nem a tulajdonszerzést gátló, hanem a kizrésvényesek és a hitelezők védelmét szolgáló konszernjogi intézmények csatlakoznak.

b) Széles körű társasági formaválaszték. A közkereseti és a betéti társaság teljes értékű kereskedelmi társaság, a bt. a gyakorlatban számszerűen is az egyik legjelentősebb társasági forma. (A kkt. és a bt. francia típusú jogokban jogi személy, a német típusú jogokban nem, hanem „csak” cégneve alatt jogképes.) Igen népszerű forma a korlátolt felelősségű társaság és egyes országokban a szövetkezet. A részvénytársaság, különösen a nyilvánosan működő rt. viszonylag csekély számú, csak a nagyvállalati körben jellemző. A társasági formák számát az ún. típuskeveredés is bővíti (pl. betéti részvénytársaság, csendes társaság, közös vállalat stb.).

c) A társasági jog viszonylag elkülönül a tőkepiac jogától. A kapcsolódást kizárólag a részvénytársaság jelenti, ahol a társasági jogokról értékpapírt lehet kiállítani, és a nyilvános részvénytársaság elvileg tőzsdeképes. A kkt.-nál, a bt.-nél, de még a zártan működő részvénytársaságnál is a társasági tagsági jogviszony erős tagi kötöttséget hoz létre a társasággal.

d) Élesen elkülönülnek és önálló funkcióval rendelkeznek a különböző társasági szervek. A taggyűlés (közgyűlés) ilyen tulajdonosi struktúra mellett képes a stratégiai üzletpolitikai döntések meghozatalára, a taggyűlés (közgyűlés) alatt pedig elkülönült, egymással egyenrangú vezető szervek helyezkednek el, nevezetesen a társaság operatív irányítására az ügyvezetés (rt.-nél igazgatóság), tulajdonosi ellenőrzésre pedig a felügyelőbizottság. Ezért a könyvvizsgáló, mint harmadik társasági szerv a mérleg pénzügyi ellenőrzésére hivatott és szerepe csekélyebb, mint az angol-amerikai modellben.

Megjegyzendő, hogy az elmúlt évtizedekre jellemző a *két modell közeledése* és főleg az amerikai társasági szemlélet behatolása a kontinentális Európába – így például a német jogterületen is vállalatfelvásárlási, illetve tőkepiaci törvényeket fogadtak el. Az Európai Unió pedig az európai szupranacionális részvénytársaságról szóló 2002-es rendeletében az európai részvénytársaságnál angol, illetve német típusú vezetési rendszer közti választást is lehetővé tesz.

2. *A modern magyar társasági jog a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvénnyel kezdődik.* Ez a törvény még a szocialista társadalmi rendszerben született, de irreverzibilis folyamatokat indított el a polgári piacgazdaság irányába. Húzó törvénynek bizonyult: kikényszerítette az adótörvények reformját, a cégjog modernizálását (1989. évi 23. tvr.), az értékpapír- és tőzsdejog (1990. évi VI. törvény), a csődjog (1990. évi

II. törvény), a versenyjog (1990. évi LXXXVI. törvény) és a nyugati típusú számviteli jog (1991. évi XVIII. törvény) kialakítását. Alapját képezte ez a társasági jog a Magyarországon igen korán, már 1989-ben elindult *privatizációs folyamatnak* is (eleinte decentralizált, ún. spontán privatizációként, 1990 után pedig már központosított állami privatizációként). A Gt.-hez közvetlenül kapcsolódott a külföldiek befektetéseinek gazdaságpolitikai kedvezményeiről szóló 1988. évi XXIV. törvény és az átalakulási törvény (1989. évi XIII. törvény) is.

Az 1988-as Gt. a mai napig döntő hatással van a magyar társasági jog fejlődésére. Alapelvei, felépítése, társasági formaválasztéka ma is érvényes, ideológia okokból nem kellett a törvényt a rendszerváltozás után újraalkotni. A Gt. a társulási szabadságon alapuló vállalkozásbarát, levegős kerettörvény volt, erősen deregulatív jellegű – a mai napig a Gt.-hez államigazgatási végrehajtási rendelet nem kapcsolódhat. A Gt. megszüntette a korábbi egyedi társaságengedélyezési rendszert és ehelyett az ún. normatív törvényi feltételek rendszerét alkalmazta, azaz a törvényi szabályok alapján szabadabbá vált a társaság alapítás.

Az 1988-as Gt. rendszerváltoztató törvény volt. Az 1990-es évek közepén alakult ki az a kodifikációs szemlélet, hogy a Gt.-hez való alkalmi kismérvű „hozzányúlást” lehetőleg meg kell akadályozni, *de kb. 6-8 évenként a Gt.-t intézményesen felül* kell vizsgálni. Ezt a felülvizsgálatot ugyanis szükségessé teszi *a)* a nemzetközi jogfejlődés (főleg az EU állandóan bővülő-változó társasági jogi irányelveihez való alkalmazkodás), továbbá *b)* a magyar jogfejlődés (a versenyjog, az értékpapírjog, a számviteli jog, a munkajog, illetve más jogterületekkel való kollíziók kiküszöbölése), *c)* a technikai fejlődés (pl. az elektronizáció, a digitalizáció hatásai a cégeljárásra), *d)* a törvény alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai (hibák, hézagok, új szabályozási igények). E felülvizsgálatok során lényegében ún. novelláris változásról van szó tartalmilag, de annak érdekében, hogy a vállalatok könnyebben tudják a törvényt kezelni, mindig a számozás szempontjából új társasági törvény és ezzel együtt új cégtörvény készül.

Ezen szemléletmód eredményeként készült el a rendszerváltozás után először a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény, amely 1998 júniusában lépett hatályba, majd a 2006. július 1-jén hatályba lépett a 2006. évi IV. törvény, a harmadik társasági törvény. A következőkben a magyar társasági jogot a 2006. évi IV. törvény alapján ismertetjük, amelynek eljárási kiegészítője a cégeljárást szabályozó 2006. évi V. törvény. Meg kell jegyezni, hogy a 2006. július 1-jén már működő társaságok legkésőbb 2007. szeptember 1-jéig kötelesek módosítani társasági szerződésüket és az új Gt.-re áttérni. Ez azt jelenti, hogy 2006-2007-ben az 1997-es és a 2006-os Gt. szabályai egymás mellett érvényesülnek.

3. A 2006-os Gt. és Ctv. alapvetően a *vállalkozóbarát* szemlélet jegyében részben jelentősen növelte a társasági szerződés *diszpozitivitását* (a nyilvánosan működő rt. kivételével valamennyi társasági formánál), jelentősen csökkentette a társulók *adminisztratív kööttségeit* (pl. a tevékenységi kör szabályozásánál), *felgyorsította a cégeljárást* (szerződés mintákkal, elektronikus cégeljárással) és megnövelte a szervezet-vezetési formáknál a tagok döntési lehetőségeit. Ez a Gt. tehát egy jelentős *deregulációt* hajtott végre a társaságok jogi szabályozásában. Az új Ctv. jelentősen megváltoztatta a cégbíróság funkcióját – lebontotta a piacra lépés akadályait, ugyanakkor megnövelte a cégbírósági törvényességi felügyelet jelentőségét, kibővítette eszköztárát. A végelszámolási eljárás szabályozása is a Ctv.-be került, hiszen az nem fűződik a fizetéseképtelenséghez, így kiemelésre került a csódtörvényből.

5. A magyar társasági jog alapelvei

A hatályos magyar társasági jog alapelvei az alábbiakban foglalhatók össze.

a) *Társulási szabadság és a vállalkozói privat autonómia, a társulók akaratérvényesítésének elve.* A gazdasági társaságnak elsősorban tulajdonosai gazdasági érdekét kell szolgálnia. Az állam csak közérdekvédelmi okokból és csak törvényességi felügyeletet gyakorolhat a gazdasági társaságok felett, mégpedig alapvetően nem közgazgatási, hanem bírói úton.

b) *A magánautonómia összeegyeztetése a közérdekkel. Közérdekvédelmi* okokból érvényesül a társasági jogban a formakényszer és a cégjogi nyilvánosság elve. Az alapvetően a felek akaratát honoráló diszpozitív jogi szabályozás mellett a társasági jogban jelentős közérdekvédelmi szerepet játszanak a kötelező – imperatív és kógens – jogi normák. A diszpozitív normák (ahol a társulók közös akaratával eltérhetnek a Gt.-től) jellemzőek a kkt., a bt. és jelentős részben a kft. szabályozására. A részvénytársaságok szabályozásánál kevesebb a diszpozitív norma, a nagy külső tőke bevonására alkalmas nyilvánosan működő (tőzsdéi) részvénytársaságoknál a kógens (eltérést nem engedő, az eltérést érvénytelennek nyilvánító) normák az uralkodók. Ugyanakkor az állam nem telepedhet rá a társaságokra, fennáll a

tűlszabályozási tilalom és az *intézményes dereguláció* (a szabályok felülvizsgálatának és az elavult szabályok törlésének) igénye, valamint a társasági jogviták általános jelleggel állami bíróság helyett választottbíróóság elé vihetők.

c) A társasági jog *tulajdon- és szektorsemleges*, az állami tulajdonú társaságok többletjogokat nem élvezhetnek. A társaságokban részt vevő természetes és jogi személyek *egyenrangúak*, a társaság alapításában és működésében – általában vagyoni részesedésükhöz igazodva – azonos jogokat élveznek. *A társasági jog nemzetközileg* is nyitott, a *külföldiek „betársulása”* szabad, a külföldi és belföldi társaság alapítások szabályozása azonos, illetve a bel- és külföldi tagok egyenjogúak.

d) A társasági jog intézményes egyéni és kollektív *kisebbségvédelmet* épít ki. Részben individuálisan a társasági tagok számára (pl. jogellenes társasági határozatok megtámadása), részben a tagok meghatározott csoportjai részére. Ez az utóbbi ún. *kollektív kisebbségvédelem* a modern társasági jogokban egyre erősebb és különösen a vállalatcsoportot képező társaságoknál erős.

e) A társaság alapvetően a tagoké, az ő tulajdonosi érdekeik érvényesülnek elsősorban, ugyanakkor a társaságoknak működésük során üzleti partnereik méltányos magánérdekeit is figyelembe kell venniük. Ezért fejlődik ki egyre erősebben a modern társasági jogokban a *hitelezővédelem* például a csalárd csődökkel, vállalatkiürítésekkel és egyéb visszaélésekkel szemben.

f) Főleg a nagyobb társaságoknál alapvető problémává vált a vállalatvezetés, a menedzsment elidegenülése a tagoktól és önértékeik túlzott érvényesítésének lehetősége. Ennek korlátozására alakultak ki az ún. *corporate governance* (felelős vállalatvezetés) elvei, amelyet az OECD kódexben foglalt össze a fejlett országok számára. *A corporate governance* 2000 után a modern társasági jogok egyik alapvető elveként forrt ki, és ezért a 2006-os új magyar Gt.-ben is nyomatékosan megjelenik.

g) Főleg a német társasági jogtípusban jelentős társasági jogi alapelv a *munkavállalói participáció* (ún. *Mitbestimmung*), azaz a munkavállalók bevonása a nagyméretű társaságok egyes szerveibe, az ún. szociális béke biztosítása jegyében. Magyarországon a dolgozói participáció már az 1988-as Gt., egyik alapelve volt, és a felügyelőbizottságban való egyharmados munkavállalói képviseletben nyilvánul meg a 200 fő teljes munkaidőben dolgozó munkavállalót foglalkoztató gazdasági társaságoknál.

6. A társasági jog kapcsolódó jogterületei

1. A gazdasági társaságok joga komplex, azaz több jogágra kiterjedő jogterület, és ezért számos más jogterülettel kapcsolatban áll. Ezek elsősorban a következők:

a) A gazdasági társaságok joga alapvetően *civiljog*, a polgári jog kereskedelmi szakágába tartozik. Ezt fejezi ki a Gt. 9. §-a, amelynek értelmében a Gt. mögöttes jogterülete a Ptk. A Ptk. alapelveit – jóhiszeműség, joggal való visszaélés tilalma stb. – a társasági jog területén is alkalmazni kell. Ha valamely kérdést sem a társasági szerződés, sem a Gt. nem szabályoz, vissza kell nyúlni a Ptk. szerződésekre vonatkozó általános rendelkezéseire. Ennél a visszanyúlásnál azonban vigyázni kell: a Ptk. szabályai a kétoldalú árucsereszerződésekre vannak modellezve, így sok esetben nem megfelelőek olyan többalanyú szervezőszerződéseknél, mint a társasági szerződés. Ezért a Ptk.-t a gazdasági társaságokra „megfelelően” kell alkalmazni.

b) Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy a gazdasági társaságok jogának *anyagijogát*, a Gt., *alaki jogát* pedig a cégtörvény, azaz a cégnyilvánartásra, a cégnyilvánosságra vonatkozó, a cégeljárást szabályozó 2006. évi V. törvény (Ctv.) tartalmazza. A leegyszerűsítés kifejezés használatát az indokolja, hogy egyrészt kismértékben a Gt. is tartalmaz eljárási szabályokat (pl. a társasági perekkel kapcsolatban) és a Ctv. is anyagi jogi szabályokat (pl. a cégnévvel kapcsolatban), másrészt a Ctv. tágabb körre terjed ki, mint a gazdasági társaságok joga (pl. cégforma a szövetkezet vagy a vízgazdálkodási társaság is). Alapvető igazság azonban, hogy a gazdasági társaságok joga összefonódik a cégjoggal, egymással kölcsönhatásban fejlődnek.

c) A társasági jog szoros kapcsolatban van a *versenyjoggal*. Egyfelől a gazdasági társaság önmagában versenykorlátozó hatást fejthet ki (társaságok egyesülése – fúzió – versenyjogi kontroll alá esik), másfelől a társasági és a versenyjog határain egy sajátos önálló jogterület alakult ki, nevezetesen a *konzernjog*, a *vállalatcsoportosulások* joga. A jelenlegi magyar tételesjogi helyzet szerint a Gt.-be beépült a konzernjog: a Gt. V. fejezete szabályozza a meghatározó befolyásolás jogkövetkezményeit, az elismert és tényleges vállalatcsoport intézményét. A Gt. elvileg valamennyi gazdasági társaságban való befolyásszerzéssel foglalkozik, ténylegesen azonban csak a zártan működő rt.-kre és a kft.-kre vonatkozó német típusú konzernjog található, a nyilvánosan működő részvénytársaságok konzernjogát vállalatfelvásárlás címén a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) szabályozza.

d) A gazdasági társaságok joga szoros kapcsolatban áll az *értékpapír- és tőzsdejoggal*, vagy ahogy ezt modern elnevezéssel illetik a *tőkepiac, a befektetések jogával*. A kapcsolódó terület alapvetően a részvénytársaság, hiszen a részvény tagsági jogokat megtestesítő értékpapír. Az értékpapír- és tőzsdejogot ugyancsak a folyamatosan korszerűsített tőkepiaci törvény (Tpt.) tartalmazza.

e) Főleg az Európai Unió következőkben ismerttetendő társasági jogi irányelvei kapcsán fogjuk látni: a modern társasági jog összefonódik a *számviteli joggal* (2000. évi C. törvény). A számviteli szabályozás egyre jobban befolyásolja a társasági szabályokat, az *adó jog* pedig egyre jelentősebben befolyásolja a társasági formákat és a társaságalapítók, társasági tagok döntéseit.

f) Ideiglenes jogterületként – az intézményes privatizáció befejezéséig – csatlakozik a társasági joghoz a *privatizáció* (állami tulajdonú társasági részesedések értékesítése magántulajdonosoknak) *joga* (1995. évi XXXIX. törvény).

g) Végül számos más jogterületet is érint a társasági jog – a törvényességi felügyeletnek közjogi jellege van, a társaságok tagjainak és a vezető tisztségviselőknek a jogviszonyai munkajogi jellegű kaphatnak stb.

Természetesen az is megemlíthető, hogy a gazdasági társaságok egyes ágazati formái önálló jogterületet is képezhetnek. Ilyen például a *bankjog* (szélesebben a hitelintézetek státusjoga), a *biztosítók státusjoga* stb. – ezeket külön törvények szabályozzák.

7. Az európai társasági jog

1. Az európai társasági jog általános helyzete lényegében a következő.

a) Ez ideig az Európai Unió *három szupranacionális társasági formát* hozott létre: az *európai gazdasági érdekvédelmi egyesülést*, az *európai részvénytársaságot* és az *európai szövetkezetet*. A szupranacionális társaságokat az Unió *rendelettel* hozza létre. A rendelet az Unió azon jogforrása, amely a tagállamokra nézve közvetlenül kötelező, a tagállamok jogának automatikusan részévé válik. Az európai egyesülést a 2003. évi XLIX. törvény, az európai részvénytársaságot a 2004. évi XLV. törvény iktatta a magyar jogba, az európai szövetkezetről szóló rendeletnek magyar jogba való beillesztése pedig folyamatban van. Szupranacionális társaságot legalább két uniós tagállamhoz tartozó gazdálkodó szervezetek alapíthatnak.

b) Az Unió *irányelveket* bocsát ki a tagállamok társasági jogának egyes lényegi területeire (pl. nyilvánosság, tőkekövetelmények, egyesülés, szétválás, egyszemélyes társaságok). Az irányelv olyan uniós jogforrás, amely a tagállamok jogalkotóit kötelezi az irányelvben foglalt jogpolitikai cél megvalósítására a nemzeti jogban, mégpedig a jogharmonizáció, a jogközelítés jegyében. A tagállami jogalkotó szabad abban, hogy milyen módszerrel valósítja meg az irányelvben foglalt jogpolitikai célt (pl. a nyilvánosság biztosítása követelmény, de ezt a franciák a Kamara által vezetett kereskedelmi regiszter, a németek a közigazgatási bíróság, mi magyarok cégbíraskodás útján valósítjuk meg). Az uniós irányelv-tervezetek elfogadása, tökéletesítése az Európai Cselekvési Program 2003-as elfogadása után felgyorsult.

c) Az uniós irányelvek alapvetően a *nyilvánosan működő részvénytársaságokra* vonatkoznak – kivételes eset, ha hatályuk a zárt társaságokra, így a zártan működő rt.-re és a kft.-re is kiterjed. E mögött az Unió azon törekvése húzódik meg, hogy a „*big business*”-t kívánja egységesíteni Európában és a *kis- és középvállalkozások társasági formáinak alakítását a nemzeti jogalkotóra bízva*.

d) Az Unió nem annyira európai társasági jogról, inkább *európai vállalati jogról* beszél. Ennek alapvető oka az, hogy az irányelvekben a társasági jogi vonatkozások állandósultan keverednek *számviteli* és más pénzügyi jogi, értékpapír- és tőzsdejogi normákkal (a számvitel például alapvető szerepet tölt be az irányelvekben). Ez utóbbi sajnos azzal járt, hogy egyes irányelvek túlszabályozottak, számos részletrendelkezést tartalmaznak, az Unió éppen ezért célul tűzte ki az utóbbi időben az irányelvek deregulációját.

Az Unió társasági joga tehát nem uniformizálja a tagállami társasági jogot, inkább gazdagítja azt. Bőségesen módot ad a nemzeti jogi hagyományok érvényesítésére. Az irányelveket éppen azért nem szabad magyarra fordítva egyszerűen lemásolni, hanem alkotó módon kell a magyar társasági jogban megvalósítani.

A magyar társasági jogban 1988 óta igen nagy gondot fordítottunk az eurokonformitásra. Uniós belépésünk előtt ismét átvizsgáltuk társasági jogunkat, és a szükséges módosításokat végrehajtottuk.

2. A szupranacionális társasági formák közül az *európai részvénytársaságot* ismertetjük röviden, gyakorlati jelentősége ugyanis ennek lehet Magyarországon. Az európai részvénytársaságot a Tanács 2157/2001/EK rendelete szabályozza, a magyar jogba – mint említettük – a 2004. évi XLV. törvény iktatta be.

A 2004. évi XLV. törvény a magyarországi székhelyű európai részvénytársaságra vonatkozik, amelyet a magyar Ctv. szerint kell cégnyilvántartásba venni. Az európai részvénytársaság a rendelet szerint holding részvénytársaságként is működhet, illetve leányvállalatot is alapíthat (egyszemélyes társaságot is).

A rendelet szerint európai részvénytársaság ötfajta variáció szerint alapítható (pl. egyesüléssel, illetve tagállami rt. átalakításával is). Az alapítás szabályait a rendelet részletesen szabályozza. A kötelező alaptőke-minimum jelenleg 120 000 euró.

Az európai részvénytársaság legfőbb szerve a közgyűlés. A közgyűlés szervezetére és működésére a mögöttes jogterület az adott székhelyország részvénytársasági joga, így Magyarországon a Gt.

A rendelet lehetővé teszi, hogy az *európai részvénytársaság a német dualista vagy az angol monista vezetési rendszerben egyaránt működhessen*. A dualista rendszerben az igazgatóság és a felügyelő-bizottság között megoszlanak a jogkörök, a monista rendszerben az egységes igazgatótanács tagjai látják el az irányítási és ellenőrzési feladatokat. A mögöttes jogterület itt is a székhelyállam szabályozása, ezért a 2004. évi XLV. törvény tartalmaz hézagpótló szabályokat, például az igazgatóság, a felügyelőbizottság, illetve az igazgatótanács tagjainak létszámára nézve.

A munkavállalók az európai részvénytársaság vezetésébe való bevonásáról a 2001/86/EK irányelv alapján a 2004. évi XLV. törvény részletesen rendelkezik. A munkavállalók bevonására az alapítók ügyvezető szervei és a munkavállalók által létrehozott ún. különleges tárgyalótestület megállapodása alapján kerül sor. A megállapodás tartalmát a törvény részletesen szabályozza. A megállapodás alapján az európai részvénytársaságnál *munkavállalói képviselői testület* működik. A testülettel az ügyvezetésnek rendszeresen egyeztetnie kell, a tájékoztatás és a konzultáció rendjét a törvény ugyancsak szabályozza.

3. Az Unió két legfontosabb társasági jogi irányelve az 1. számú nyilvánossági, és a 2. számú tőkebiztosítási irányelv.

Az 1. számú irányelv a nyilvánossági követelményt két módon kívánja megvalósítani: egyfelől az irányelv megjelöli azokat az adatokat, amelyeket a kereskedelmi regiszterbe (cégjegyzékbe) be kell jegyezni, másfelől azokat az adatokat, amelyeket hivatalos lapban (Cégközlöny) közzé kell tenni. Az irányelv meghatározza a képviselői rendjét, valamint azt, hogy a cégjegyzékbe bejegyzett közhitelessé vált társasági szerződést mely esetekben lehet kivételesen semmisségi perrel megtámadni.

A többször módosított 2. számú irányelv főleg alaptőke-védelmi követelményeket határoz meg. Részletesen szabályozza az alaptőke rendelkezésre bocsátásának rendjét, azt, hogy mi minősülhet apportnak. Jelentősen korlátozta az irányelv az ún. saját részvény kibocsátásának lehetőségét is.

Az 1. és 2. számú irányelv rendelkezései teljes egészében átkerültek a hatályos magyar jogba.

A már hatályos és a magyar jogba beiktatott irányelvek közül megemlítendő a társaságok fúziójáról szóló 3. számú és a szétválásról szóló 6. számú irányelv. Ezek az irányelvek főleg abban térnek el a hatályos magyar jogtól, hogy egyesülési, ill. szétválási szerződésről nem rendelkeznek. Ugyanakkor az irányelvek nem tiltják az ilyen szerződések megkötését. Lényeges még a 12. számú, az egyszemélyes társaság intézményét egyszerre legitimáló és korlátozó irányelv, amely kivételesen a kft.-kre vonatkozik.

4. A vállalatok versenyképességének növelése és hatékonyabb működésük, valamint az Egyesült Államok gazdaságához való felzárkózás érdekében az Európai Bizottság 2003. májusában közleményt adott ki "A társasági jog modernizációja és a vállalatirányítás erősítése – Cselekvési Terv" címmel. A Cselekvési Terv fő célkitűzései: a részvényesi jogosultságok és a hitelezők védelmének megerősítése; a vállalatok mobilitásának növelése; eltérő megközelítés alkalmazása a társaságok különböző formáira (szigorúbb szabályok érvényesítése a tőzsdén jegyzett társaságokkal szemben, különösen a közzététel terén, a kis- és középvállalkozásokra viszont rugalmasabb, megengedőbb szabályozás kialakítása); a társasági formákkal való visszaéléssel szemben garanciális szabályok alkotása.

A Bizottság – összhangban a vállalatokat érintő egyéb cselekvési programokkal (pl. a pénzügyi szolgáltatásokra, illetve a kötelező könyvvizsgálatra vonatkozó cselekvési programokkal) – ütemtervet állított össze rövid-, közép-, és hosszútávra szólóan a szabályozási feladatokról. A rövid távú (2003-2005-re szóló) tervekben szerepelt a vállalatirányításra (a közzétételi követelményekre, az igazgatósági tagokra) vonatkozó szabályozás szigorítása, a tőkevédelem területén a 2. számú társasági jogi irányelv egyszerűsítése, a vállalatcsoportokra vonatkozó közzétételi kötelezettségek szélesítése, a 10. és a 14. számú irányelv megalkotása a határon átnyúló egyesülések és székhelyáthelyezés tárgyában, valamint újabb európai társasági formák iránti igény felmérése. A középtávra (2006-2008-ra) szóló elképzelések között szerepel az intézményi befektetőkre vonatkozó szabályozás bővítése, az igazgatósági tagok felelősségének

növelése a társasági döntésekért, a vállalatcsoportokra irányadó keretszabályozás, a „vállalati piramisokkal” szembeni garanciális szabályok alkotása, a 3. és 6. számú irányelv egyszerűsítése és esetleg további európai társasági formák alkotása. Hosszú távra szólóan (2009-től kezdődően) a Bizottság a tőkevédelemre vonatkozó alternatív rezsimit kialakítását jelölte meg célként.

2. Fejezet - A hatályos magyar társasági jog

2.1. A társasági törvény felépítése, alaprendelkezései

1. A hatályos magyar társasági jog alaptörvénye a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény (Gt.), amely 2006. június 1-jén lépett hatályba a bírósági cégeljárásról, illetve a cégnyilvántartásról szóló 2006. évi V. törvénnyel (Ctv.) együtt.

A Gt. lényegében három nagy részből áll (kb. háromszázharminc paragrafus). Felépítése a következő:

a) *Általános rész*, azaz a valamennyi társaságra közös rendelkezések. Ide sorolható lényegében az első négy, illetve a VI. fejezet, valamint a záró rendelkezések is.

b) Az egyes társasági formákra vonatkozó ún. *különös részbeli rendelkezések*. A négy gazdasági társaság forma külön-külön fejezetekben került elhelyezésre (VII-X. fejezet). A különös rész – érthető módon – jóval terjedelmesebb az általános résznél.

c) A szűkebb értelemben vett társasági jog kiegészítője a III. részben foglalt *kapcsolódó vállalkozások joga*. Ide részben egy kooperációs jogi személy társasági forma, az egyesülés tartozik (XI. fejezet), részben az V. fejezetben tárgyalt ún. konszernjogi szabályok, amelyek tehát a 2006-os Gt.-ben beépültek az általános részbe.

A Gt.-hez végrehajtási rendeletek nem kapcsolódnak.

2. A Gt. legalapvetőbb általános rendelkezései a következők:

a) A Gt. *tárgyi hatálya*: *üzletszerű közös gazdasági tevékenység* folytatására alakul a társaság [Gt. 3. § (1) bek.]. Mint mondtuk kivételesen azonban a Gt. lehetővé teszi gazdasági társaságnak nyereségszerzésre nem irányuló tevékenységre való alapítását is nonprofit gazdasági társaság formájában (4. §).

b) A Gt. *területi hatálya*: a Gt. a *Magyarország területén székhellyel rendelkező* gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozást tartalmazza, amelyeket a magyar cégeljárás jog alapján, a magyar cégbíróságok által vezetett cégjegyzékbe vezetnek be. (Az uniós csatlakozás folytán egyre kevésbé jelentős ún. vámszabaderületi társaságok – 1988. évi XXIV. törvény – is magyar társaságok.) Ha viszont magyar vállalat külföldön alapított társaságot, illetve külföldi székhelyű társaság tagjává válik, erre nem a magyar társasági jog, hanem a székhelyország társasági joga lesz az irányadó a nemzetközi magánjog szabályai értelmében (1978. évi 13. tvr.).

c) A Gt. *személyi hatálya*: minden *belföldi, illetve külföldi*, természetes és jogi személyre, illetve egyéb jogképes szervezetre egyaránt kiterjed, aki magyar társaság alapítója, illetve tagja. A külföldi alapítókra, illetve tagokra ugyanazok a társasági jogi szabályok vonatkoznak, mint a belföldiekre. A magyar jog tehát ún. *joint venture szabályozást*, tehát a külföldi betársulásra speciális szabályozást egyáltalán *nem* ismer. Ha azonban külföldi székhelyű egyéni vagy közös vállalkozás Magyarországon közvetlenül nem társaságot, hanem *fióktelepet*, illetve *kereskedelmi képviseletet* hoz létre, arra külön törvény, az 1997. évi CXXXII. törvény vonatkozik. Megjegyzendő, hogy nemzetközi szerződés magyar székhelyű társaságokra a Gt.-től eltérő szabályokat is megállapíthat [lásd az 1978. évi 13. tvr. – a nemzetközi magánjogról szóló szabályozás – alapján a Gt. 3. § (4) bekezdését], valamint külön törvény (ez a már említett 1988. évi XXIV. törvény) a külföldiek részvételével működő gazdasági társaságokra külön biztosítékokat, illetve kedvezményeket állapíthat meg a külföldi befektetések ösztönzése érdekében.

Társaságok általában „*továbbtársulhatnak*”, a Gt. 5. §-a azonban hitelezővédelmi okokból tartalmaz néhány korlátozó szabályt. Így kiskorú személy nem lehet gazdasági társaság korlátlanul felelős tagja (pl. bt.-ben beltág, de kültág lehet); természetes személy (pl. egyéni vállalkozó) egyidejűleg csak egy gazdasági társaságban lehet korlátlanul felelős tag (de pl. több kft.-ben is tag lehet); ill. kkt., illetve bt. sem lehet egynél több esetben korlátlanul felelős társasági tag.

d) A gazdasági társaságok szabályozásának egyik alapköve a *társasági formák ún. numerus claususa*: gazdasági társaság csak a Gt.-ben szabályozott öt formában alapítható (Gt. 2. §). Ezek: közkereseti társaság (Gt. VII. fejezet), betéti társaság (Gt. VIII. fejezet), korlátolt felelősségű társaság (Gt. VIII. fejezet) és a

részvénytársaság (IX. fejezet). A négy társaság közül a *kkt. és bt. nem jogi személy*, az rt. és a kft. jogi személy. Függetlenül azonban attól, hogy egy gazdasági társaság jogi személy-e vagy sem, mindegyik gazdasági társaságnak *cégnéve* van (ennek szabályozása a Ctv. 3-6. §-ában található), amely alatt jogképes, azaz jogokat és kötelezettségeket vállalhat, tulajdont szerezhet, szerződést köthet, pert indíthat és ellene per indítható. Ezáltal voltaképp nincs is jelentősége annak, hogy egy gazdasági társasági jogi személy-e vagy sem.

A cégnévre vonatkozó részletes szabályokat a Ctv. tartalmazza. A cégnévnek tartalmaznia kell a választott cégformát és azt, hogy a cég tevékenysége alapvetően mire irányul. A cégnév általában vezérszót is tartalmaz. A cég rövidített neve a vezérszóból és a cégforma megjelöléséből áll (Ctv. 3. §).

A cégnévre érvényesül a *cégvalódiság* és a *cégkizárólagosság* elve. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a cégnévnek az ország területén bejegyzett más cég nevével különböznie kell. Két vagy több azonos nevű cég közül a választott név azt illeti meg, aki előbb nyújtotta be a cégbejegyzési kérelmét a cégbírósághoz. A 2006-os Ctv. 6. §-a bevezeti a cégnév priorálási eljárást is, amely során a választott cégnevet legfeljebb 60 napos időtartamra le lehet foglalni (Ctv. 6. §).

Gazdasági társaságnak főszabályként *legalább két taggal* kell rendelkeznie. Általános jellegű kivételek ezen szabály alól a tagok korlátozott felelősségével működő társaságok, nevezetesen az rt. és a kft., ahol a törvény lehetővé teszi az *egyszemélyes társaság* létrehozását is [Gt. 3. § (2) bek.]. A Gt. IX. és XI. fejezete a kft., illetve rt. szabályozása végén külön szabályokat állapít meg az egyszemélyes kft.-re és az egyszemélyes rt.-re, amely szabályok alapvetően a hitelezővédelmet szolgálják.

Megjegyzendő, hogy a részvénytársaság különleges társasági forma. Különlegessége elsősorban abból adódik, hogy az egyetlen társaság, ahol a *tagsági jogokról értékpapír, azaz részvény állítható ki*. A részvényes – aki az egyre jobban háttérbe szoruló bemutatóra szóló részvény esetén akár anonim is lehet – a gazdasági társaságnak ugyan tagja, de az rt. tőkeegyesülés jellegéből kifolyólag jóval kevésbé kötődik a társasághoz, mint például egy kft. tagja. Ebből következik az is, hogy az rt. nem társasági szerződéssel, hanem alapszabály elfogadásával jön létre, de az alapszabályra a társasági szerződés szabályait kell alkalmazni. Az új Gt. az eddiginél jóval élesebben szétválasztja a gyakorlatban igen elterjedt zártkörűen működő rt.-t és a Magyarországon viszonylag kisszámú nyilvánosan működő rt.-t.

e) A gazdasági társaság alapítása általában szabad, de a Gt. bizonyos korlátozásokat e körben is megállapít:

– a törvény egyes gazdasági tevékenységek végzését meghatározott társasági formához kötheti. Például az 1996. évi CXII. törvény szerint hitelintézeti (kereskedelmi banki) tevékenység csak részvénytársasági formában végezhető – egyes esetekben a gazdasági társaság alapításához az erre hatáskörrel rendelkező hatóság alapítási engedélye szükséges (pl. PSZAF engedély bank vagy biztosító alapításához);

– a gazdasági társaságnak kötelezően rendelkeznie kell székhellyel, esetleg telephelyekkel és fiókokkal is rendelkezhet (Ctv. 7. §);

– a gazdasági társaság egyébként szabadon választhatja meg tevékenységi körét, egy főtevékenységet azonban meg kell jelölnie. A korábbiakban a gazdasági társaságok tevékenységi körében kifejezetten fel kellett sorolni azokat a tevékenységeket, amelyeket a társaság folytat. A 2006-os Gt. 12. § (2) bekezdése viszont kimondja, hogy a gazdasági társaság minden tevékenységet folytathat, amit törvény nem tilt vagy nem korlátoz. Ezért kötelezően a társaságnak csak *főtevékenységét* kell megjelölnie és emellett önkéntesen bármely más tevékenységet is megjelölhet, amelynek feltüntetését kívánja a cégjegyzékben. Ha valamely gazdasági tevékenység effektív végzéséhez jogszabály hatósági engedélyt ír elő (ezt nevezzük működési engedéllynek), a társaság e tevékenységet ugyan szerepeltetheti tevékenységi körében, de csak akkor kezdheti meg annak folytatását, ha rendelkezik a működési engedéllyel [6. § (2) bekezdés];

– ahhoz, hogy valaki gazdasági társaságban tag legyen, nem kell képesítés. Jogszabályok által képesítéshez kötött tevékenységet azonban a társaság csak akkor folytathat, ha van legalább egy tagja, munkavállalója, megbízottja, aki a képesítési követelménynek megfelel [6. § (3) bekezdés].

f) A Gt. szabályai a 9. § (1) bekezdés alapján főszabályként *kötelezőek*: a tagok e törvény rendelkezéseitől csak akkor térhetnek el, ha ezt a törvény megengedi. Mint fentebb már láttuk, ezek az ún. diszpozitív normák, vagyis a diszpozitív Gt.-beli szabályoktól az alapítók (tagok) közös megegyezéssel eltérhetnek. A 9. § (1) bekezdése azt is kimondja, hogy nem minősül a törvénytől való eltérésnek olyan „többletrendelet” társasági szerződésbe (alapszabályba, alapító okiratba) való felvétele, amelyről a Gt. nem rendelkezik, kivéve, ha ez a többletszabály ellentétben áll a társasági jog szerinti szabályozással, rendeltetésével, az adott társasági formára vonatkozó szabályozás lényegével, illetve sérti a jóhiszemű joggyakorlás általános elveit. Emellett – mint már volt erről szó – a Gt. a kkt.-nél és a bt.-nél a rendelkezések mintegy 90%-át diszpozitívan állapítja meg, és ez az arány kb. 50% feletti a kft.-nél, sőt a

2006-os Gt. a zártkörűen működő rt.-nél is jelentősen megnövelte a diszpozitív szakaszok számát. A tényleges főszabály tehát a társulási autonómia: a tagok a társasági szerződés tartalmát a törvény keretei között szabadon állapíthatják meg. A cégbíróság a bejegyzés, illetve az ún. törvényességi felügyelet körében csak a társasági szerződés, illetve a társasági aktusok *jogszabályszerűségét* vizsgálhatja, gazdaságosságát, célszerűségét nem. Az állam társaság feletti törvényességi felügyeletét ennek megfelelően nem közigazgatási szerv, hanem polgári (cég) *bíróság* gyakorolja, a Ctv.-ben szabályozott sajátos *nem peres eljárás* keretében.

g) A társulók akaratát azzal is honorálja a Gt., hogy teljes körűen lehetővé teszi a társaság és a tagok közötti társasági jogviták tekintetében az állandó (pl. kamarai) vagy eseti (*ad hoc*) *választottbíróság* kikötését állami bíróság helyett a társasági szerződésben. (Ez később a társaság megalakulása után – ha az eredeti szerződés nem tartalmazta – a társasági szerződés módosításával lehetséges.) A magyarországi választottbíráskodásra az 1994. évi LXXI. törvény vonatkozik, de – akár tisztán magyar tagok között is – külföldi választottbíróság is kiköthető (leggyakoribb a svájci választottbíróság igénybevétele). A külföldi választottbíróság a saját eljárási szabályai szerint, de a magyar Gt.-t alkalmazva jár el. A választottbíróság előnye, hogy gyorsabb a rendes állami bíróságnál, nincs fellebbezés, az ítélet azonnal végrehajtható. A társaság tagjai közötti, a társasági szerződéssel vagy a társaság működésével kapcsolatban keletkezett jogvita ugyancsak választottbíróság elé vihető, erről a tagoknak egymást közt kell megállapodniuk [Gt. 10. §].

h) Mint már említettük, a gazdasági társaságoknak és tagjaiknak a Gt.-ben nem szabályozott vagyoni és személyi jogviszonyaira a Ptk. szabályait kell mögöttes jogterületként megfelelően alkalmazni [Gt. 9. § (2) bekezdés].

i) A gazdasági társaság az üzleti forgalom nyilvános résztvevője. Ennek megfelelően a társaságra, a társasági tagokra, a társaság vezető tisztségviselőire, a felügyelő-bizottság tagjaira, a könyvvizsgálóra vonatkozó tények, adatok, jogok a Ctv.-ben meghatározott körben *nyilvánosak* [Gt. 17. §]. Ennek megfelelően a Ctv. részben a megyei szinten működő cégbíróságok által vezetett *cégjegyzéket teszi közzétehető nyilvános nyilvántartássá*, részben elrendeli meghatározott adatok a *Cégközlöny* elnevezésű hivatalos lapban való közzétételét. A nyilvánosságot szolgálja az Igazságügyi Minisztériumhoz kapcsolatosan működő céginformációs szolgálat, amely egyre erősebben az elektronikus cégeljárás alapvető közreműködőjévé válik [Ctv. 10-22. §].

2.2. A társaság létszakaszai

A gazdasági társaság ún. létszakaszai a Gt. alapján

- az alapítás [Gt. 11-17. §];
- a társasági szerződés módosítása [Gt. 18. §];
- a társaság formaváltozása, azaz más társasági formába való átalakulása [Gt. 77-81. §];
- a társaságok egyesülése [Gt. 77-81. §];
- a társaságok szétválása [Gt. 82-86. §];
- a társaság jogutód nélküli megszűnése [Gt. 68. §].

1. Alapítás

1. Az alapítás lépcsői a következők:

- a) a társasági szerződés megkötése;
- b) a társasági szerződés ügyvédi ellenjegyzése (közjegyzői okiratba foglalása);
- c) a társaság bejelentkezése a cégbíróságnál;
- d) a bejegyzési eljárás lefolytatása;
- e) a társaság cégjegyzékbe való bejegyzése.

ad a) A társaság alapítás a társasági szerződés megkötésével kezdődik. A társasági szerződéssel egy tekintet alá esik az egyszemélyes kft. és rt. alapító okirata, illetve a részvénytársaságok alapszabálya. A társasági szerződést nagyobb társaságoknál előkészítő (esetleg elő- vagy keret-) szerződésnek esetlegesen megelőzheti egy *szindikátusi szerződés* (részvényesi megállapodás). Az alapítás folyamatának következő lépcsője a társasági szerződés ügyvédi ellenjegyzése vagy közjegyzői közokiratba foglalása. Ezzel a társaság előtársasági állapotba jut. Ezt követően a társaságnak kérnie kell a cégnyilvántartásba való bejegyzését a

cégbíróságtól. A bejegyzési eljárás eredményeképpen végül a társaság a cégjegyzékbe való bejegyzésével, a bejegyzés napján a jövőre nézve jön létre (ún. *ex nunc*, konstitutív hatályú bírói aktus).

A társasági szerződés kötelező tartalmát a Gt. határozza meg. Ezek részben a Gt. 12. §-ában felsorolt általános törvényes kellékek (cégnév, székhely, tagok felsorolása, tevékenységi kör, időtartam stb.), részben az egyes társasági formáknál a törvényhozó további, az adott társasági forma jellegzetességei alapján szükséges törvényi kellékeket állapít meg.

A társaság cégnevéről és tevékenységi köréről már az 1. pontban szoltunk. A társaság székhelye a társaság központi ügyintézésének helye, amennyiben pedig a társaság időtartamát a társulók nem határozzák meg, a társaság határozatlan időre jön létre.

A gazdasági társaság üzletszerű közös gazdasági tevékenységre irányul, ezért szükségképpen – ellentétben a polgári jogi társasággal – a gazdasági társaságnak mindig van *vagyon* és ezt a társasági szerződésben meg kell határozni. A legegyszerűbb gazdasági társaságoknál is kötelező része a társasági szerződésnek a vagyon meghatározása, a korlátolt felelősséggel működő társaságoknál pedig a Gt. vagyoni minimumot is meghatároz (kft.-nél 3 millió, rt.-nél 20 millió Ft jelenleg a kötelező törzs(alap)tőke-minimum).

2. A társaság vagyonát a tagoknak kell biztosítaniuk és minden egyes tag vagyoni hozzájárulásra köteles [Gt. 13. § (1) bek.]. A tagok vagyoni hozzájárulásai természetesen különböző mértékűek lehetnek.

A vagyoni hozzájárulás állhat pénzből és nem pénzbeli hozzájárulásból, ez utóbbit nevezzük *apportnak*. Alapvető kérdés, hogy mi minősül apportnak. Általában az mondható, hogy minden forgalomképes és vagyoni értékkel bíró testi tárgy, szellemi alkotás vagy jog apportálható. Az apport főszabályként a társaság *tulajdonába* kerül. A számviteli jogszabályok emellett általában előírják az apport értékének könyvvizsgáló általi megállapítását. A társaság tagjai az apport értékét a könyvvizsgáló által megállapított értéknél magasabban nem állapíthatják meg. A Gt. 13. § (4) bekezdése emellett az apportot szolgáltató tag vagyoni felelősségéről is rendelkezik a társaság irányában az apport értékéért. Az apport értéke különösen a korlátolt felelősségű társaságoknál (kft., rt.) jelentős, ezért a Gt. ezen társaságoknál az apportra többlétszabályokat állapíthat meg, így például meghatározhatja a pénzbeli és nem pénzbeli hozzájárulások arányát stb.

A gazdasági társaság vagyon nélkül nem működhet, ezért a gazdasági társaságok egyes fajainál előírt szabályok szerint a vagyoni hozzájárulást a tagoknak általában a társaság cégbejegyzéséig szolgáltatniuk kell (de pl. az rt.-nél a cégbejegyzéstől számított 1 év a határidő). Ha pedig a tag a társasági szerződésben megállapított időpontig vállalt vagyoni hozzájárulását nem teljesíti, és ezt a hiányt a társaság ügyvezetésének felhívására 30 napos póthatáridőn belül nem pótolja, a tag tagsági jogviszonya a póthatáridő lejártát követő napon *megszűnik* [Gt. 14. §].

3. A társasági szerződést – az ügyvédi ellenjegyzéstől függetlenül – a társaság minden alapító tagjának, illetve képviselőjének alá kell írnia [Gt. 11. § (2) bekezdés]. A társasági szerződésre vonatkozó szabályokat megfelelően alkalmazni kell az egyszemélyes kft. és rt. alapszabályára, a zártkörűen alapított rt. Alapszabályára és a nyilvános alapítású rt. alakuló közgyűlésén elfogadott alapszabályára.

Néhány szót végül az ún. *szindikátusi szerződésről*, amelyet rt. esetében részvényesi megállapodásnak is neveznek. A szindikátusi szerződés a Polgári Törvénykönyv (Ptk.) hatálya alá tartozó nem nevesített szerződés, amelyet a társulni kívánók általában a társasági szerződés előtt kötnek meg. A szindikátusi szerződés megkötése előtt rögzíteni lehet a társasági szerződés megkötése előtti feladatokat, de sok esetben a szindikátusi szerződés a társaság működésére nézve is tartalmaz szabályokat. Lényeges elv: a társasági szerződés és a szindikátusi szerződés ütközése esetén a társasági szerződésnek, illetve a Gt.-ben foglalt szabályoknak van elsőbbsége. Amennyiben ez a szindikátusi szerződés megszegését jelenti, úgy a szerződésszegés szankciói (pl. kártérítés) érvényesíthetők, de a szindikátusi szerződésnek társasági jogi relevanciája nincs.

ad b)-c) A társasági szerződés *minősített alakiséghez kötött okirat*. Ezért a tagok által aláírt társasági szerződést (alapító okiratot, alapszabályt) ügyvédi ellenjegyzéssel kell ellátni *vagy* közjegyzőnek közokiratba kell foglalnia (ügyvéd helyett az alapítók bármelyikének jogtanácsosa is eljárhat). Az ügyvédi ellenjegyzés azt jelenti, hogy a társasági szerződést az ügyvéd készíti, vagy ugyan nem ő készíti, de az abban foglaltaknak mind a valódiságáért, mind jogszerűségéért felel (lásd az ügyvédségről szóló 1998. évi XI. törvény 27. §-át).

4. Az ellenjegyzés (közokiratba foglalás) legfontosabb jogi hatása, hogy az ellenjegyzés napjától a keletkezésben lévő gazdasági társaság a létrehozni kívánt társaság *előtársaságaként* működhet. Az előtársaság üzletszerű gazdasági tevékenységet a cégbejegyzési kérelem benyújtása után folytathat, a cégbírósághoz való „bejelentkezésre” a Ctv. 30 napos határidőt állapít meg (a mielőbbi bejelentkezés a társaság tagjainak amúgy is érdeke). Az előtársasági jelleget az előtársaság iratain, szerződésein egyértelműen „bejegyzés alatt” (b.a.) toldattal fel kell tüntetni.

Az előtársaságra a „végleges” társaságra vonatkozó szabályokat kell a törvényben meghatározott kivételekkel alkalmazni, az előtársaság tehát taggyűlést tarthat, vezető tisztségviselői ügyleteket köthetnek stb. A korlátozásokat a Gt. 16. §-a tartalmazza, amely szerint például a tagok személyében nem lehet változás, a társasági szerződés nem módosítható, hatósági engedélyhez kötött tevékenység nem folytatható stb.

Az előtársasági lét a jogerős cégbejegyzésig, illetve a cégbejegyzés jogerős elutasításáig tart. Ha a társaságot bejegyzik, az előtársaság automatikusan végleges társaságként folytatja működését. Ha a társasági szerződés valamilyen ok miatt törvénytört és a cégbíróság a bejegyzést elutasítja, az előtársaság haladéktalanul köteles működését megszüntetni. Az előtársasági lét alatt kötött ügyletekért ez esetben a tagok az adott társasági formára vonatkozó szabályok szerint kötelesek helytállni. Ha a tagok felelősége korlátozott és kielégítetlen tartozások maradnak fenn, ezekért a megszűnt előtársaság vezető tisztségviselői korlátlanul és egyetemlegesen felelnek.

ad d)-e) A cégbejegyzési nem peres eljárást a cégbíróság folytatja le, a Ctv. szabályai szerint. A cégbejegyzési eljárásban jogi képviselő igénybevétele kötelező, okirati bizonyításon kívül más bizonyításnak helye nincs.

5. A 2006-os Gt. jelentősen megrövidítette a bejegyzési eljárást [Ctv. 44-49. §]. A cégbíróságnak a bejegyzési kérelmet 3 munkanapon belül alaki szempontból meg kell vizsgálnia. Hiánypótlásra a kérelmet a beadástól számított 8 munkanapon belül lehet visszaadni. Végül a cégbíróság a kérelem benyújtását követő 15 munkanapon belül köteles érdemi döntést hozni a kérelem teljesítéséről vagy elutasításáról. Ha a cégbíróság ezt a határidőt elmulasztja, a cégbíróság vezetőjének 3 munkanapon belül intézkednie kell a kérelem elbírálásáról. Ha ez sem történik meg, a harmadik napot követő munkanapon a cégbejegyzés a kérelem szerinti tartalommal a törvény erejénél fogva létrejön.

A 2006-os Gt. alapvető újdonsága, hogy a Ctv. mellékletében *négy szerződésmintát* tartalmaz – egyet a kkt.-ra, egyet a bt.-re, kettőt a kft.-re (többszemélyes-egyszemélyes kft.). Ha a társulónak megfelel a minta, azt adataikkal kitöltik és ez esetben a Ctv. 48-49. §-ában szabályozott egyszerűsített cégeljárásra kerül sor. Ez azt jelenti, hogy a kérelmet 8 munkanapon, az elektronikus úton benyújtott kérelmet pedig 2 munkanapon belül el kell bírálni. A minta tartalmához a társulók nem nyúlhatnak hozzá, változatlan tartalommal kell átvenniük. A minta a legegyszerűbb törvényi kötelező megoldásokat tartalmazza – sok mikro- és kisvállalkozásnál azonban a tagok számára ez elégséges, megfelelő.

A bejegyző végzés jogerőre emelkedésével végződik a gazdasági társaság keletkezése. A Gt. 16. §-a szerint a társaság a cégjegyzékbe való bejegyzéssel a bejegyzés napjával jön létre. A cégbejegyzést elutasító végzés ellen a kérelmező fellebbezhet, a bejegyző végzés ellen fellebbezésnek nincs helye, de az ügyész, illetve a jogi érdekelt a végzés hatályon kívül helyezése iránt pert indíthat a bejegyző végzés Cégbírósághoz való megjelenésétől számított 30 napos jogvesztő határidőn belül.

6. Az üzleti élet biztonsága megköveteli, hogy amennyiben a gazdasági társaságot a cégjegyzékbe jogerősen bejegyezték, úgy a társasági szerződés érvénytelenségére csak szélsőségesen kivételes esetekben lehessen hivatkozni. Ezt igényelte a tagállamoktól az Európai Unió 1. számú társasági jogi irányelve is. Ennek a követelménynek a Ctv. 69. §-a tesz eleget, amely az érvénytelenségi per megindítását egyrészt a bejegyző végzés Cégbírósághoz való megjelenésétől számított 6 hónapos jogvesztő határidőhöz köti, másrészt a Gt. 12. § (4) bekezdése tételesen meghatározza azt az öt okot, amelyek alapján a bíróság a jogerős cégbejegyző végzés ellenére a társasági szerződést érvénytelenné nyilváníthatja (pl. a tevékenységi kör jogellenes). A társasági szerződés érvénytelenségére egyébként a jogerős cégbejegyzésig a Ptk. érvénytelen szerződésekre vonatkozó általános szabályait kell alkalmazni (pl. semmis szerződésnél az eredeti állapot lehetséges visszaállítása stb.).

2. A társasági szerződés módosítása

1. A polgári jog általános szabálya, hogy mivel a szerződést a felek kölcsönös akaratából kötötték, a szerződés módosításához is valamennyi fél beleegyezése szükséges. Ezen általános szabály alól tesz kivételt a Gt. 18 §-a, amely kimondja, hogy amennyiben a törvény másként nem rendelkezik, a társasági szerződés módosításáról a társaság legfőbb szerve (taggyűlés) is határozhat és a tagok aláírására nincs szükség. A taggyűlés ráadásul általában a jelen lévők háromnegyedének háromnegyedes többségével is döntést hozhat a szerződésmódosításról. A két kivétel: *a)* kkt.-bt. esetén egyhangú döntés szükséges, *b)* a cégnév, a székhely (telephely, fióktelep) és a tevékenységi kör módosításáról egyszerű szótöbbséggel is dönteni lehet, sőt a társasági szerződés felhatalmazhatja az ügyvezetést, hogy taggyűlési döntés nélkül is meghozza ezeket az egyszerű módosítási döntéseket.

2. A szerződésmódosítás cégjogilag az ún. *változásbejelentési eljárás* útján történik, amelyre a cégbíróság főszabályként az alapítási eljárás szabályait alkalmazza (Ctv. 50. §). A módosítás így általában a cégbejegyzéssel, a bejegyzés napjával (és nem a taggyűlés időpontjában) valósul meg. Ezen szabály alól azonban a Ctv. kivételeket is megállapít, például a kft. ügyvezetőjének visszahívása és az új ügyvezető kinevezése már a taggyűlés napjától hatályos stb.

3. Átalakulás

1. Az átalakulás lényege: *társasági formaváltás* [Gt. 67. § (1) bekezdés] egyetemes jogutódlással. A régi társasági forma megszűnik, és a megszűnés pillanatában – amikor is a régi társaságot a cégbíróság törli a cégjegyzékből és az újat bejegyzi – új társaság keletkezik (pl. kft.-ből rt. vagy fordítva).

Gazdasági társaság a Gt. szerint más gazdasági társasággá, valamint egyesüléssé alakulhat át. Szövetkezet a szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény szabályai szerint alakulhat át gazdasági társasággá, gazdasági társaság szövetkezetté nem alakulhat át.

Az átalakulás egyszerre a régi társaság megszűnése és az új társaság megalapítása. A Gt. 69. §-a szerint az átalakulásra a Gt. VI. fejezetében [Gt. 69-76. §] foglalt szabályokon túlmenően az alapítás szabályait kell mögöttes jogterületként alkalmazni. Felszámolási vagy végelszámolási eljárás alatt álló gazdasági társaság nem alakulhat át, az átalakulási folyamatban előtársaság nincs, az átalakulóban lévő társaságnak iratain az átalakulás tényét jeleznie kell.

Az átalakulás útján létrejövő új társaságra átszáll a megszűnt társaság összes joga és kötelezettsége [Gt. 70. §], ideértve a hatósági engedélyeket és a munkajogi jellegű jogokat és kötelezettségeket is (munkaszerződések, kollektív szerződés).

2. A gazdasági társaság legfőbb szervének az átalakulásról főszabályként két alkalommal kell döntenie. Az első döntés elvi jellegű. Egyetértő döntés esetén a társaság vezető tisztségviselői elkészítik az átalakulni kívánó gazdasági társaság vagyonmérleg-tervezeteit, amelyeket könyvvizsgálóval (ha pedig a társaságnál felügyelőbizottság működik, a felügyelő-bizottsággal is) ellenőriztetni kell. A vagyonmérleget auditáló könyvvizsgáló nem lehet a társaság „rendes” könyvvizsgálója. A vagyonmérleg-tervezetek alapján meg kell határozni az átalakulás útján létrejövő társaság törzs(alap)tőkéjét és az egyes tagokra eső vagyonhányadot, az „új társaságban” részt venni nem kívánó tagokkal pedig el kell számolni. Az átalakulás elhatározásáról a Cégekörnyékben két egymás után megjelenő számban közleményt kell megjelentetni. Az átalakulási közlemény arra szolgál, hogy a fennálló le nem járt követelések jogosultjai a második közlemény megjelenésétől számított 30 napon belül a társaságtól biztosítékokat követelhessenek. Bonyolultabb átalakulásoknál a vagyonmérleg-tervezetek mellett a Gt. átalakulástervezet-készítési kötelezettséget is előír [Gt. 71-72. §].

A társasági szerződés azonban eltérhet a kettős – elvi és konkrét döntési konstrukciótól, és úgy is dönthet, hogy egy ülésen döntenek az átalakulásról.

Az átalakulás cégbejegyzése után mind a megszűnő, mind az új társaságra nézve 90 napon belül végleges vagyonmérleget kell készíteni.

4. Egyesülés, szétválás

Egyesülés, ha több gazdasági társaság *összeolvad*, vagy ha egy vagy több társaság egy másik társaságba *beolvad*. Szétválás, ha egy gazdasági társaság több társasággá bomlik (*külömválás*), vagy ha egy társaság valamely része önálló társasággá válik (*kiválás*). Az egyesülésre, és a szétválásra általában az átalakulás szabályait kell megfelelően alkalmazni. Az alapvető kivétel, hogy az egyesülésnél és a szétválásnál az érintett társaságoknak, illetve tagjaiknak egyesülési, illetve szétválási szerződést kell kötniük [Gt. 77-86. §]. Szétválás esetén az eddigi formától eltérő társasági forma is választható (pl. két kft. egyesül és az új társaság formája rt. lesz). Mivel a társaságok egyesülése versenykorlátozó hatással járhat, az eljárás során a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tartalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény szabályai szerint esetlegesen be kell szerezni a Gazdasági Versenyhivatal engedélyét [Gt. 77. §].

5. Jogutód nélküli megszűnés

A jogutód nélküli megszűnésnek lényegében négy nagy esetköre van:

a) a társaságot tagjai önkéntesen szüntetik meg a legfőbb szerv határozata alapján végelszámolással, ezzel egyenértékű eset, ha a tagok a társasági szerződésben eleve meghatározott időre hozták létre a társaságot;

b) bírósági felszámolást elrendelő ítélet alapján;

c) cégbírósági érdemi döntés alapján;

d) törvényben meghatározott speciális okból.

A jogutód nélküli megszűnés teljes megszűnést jelent, az esetleges későbbi követeléseket a társasággal szemben már nem lehet érvényesíteni.

ad a) A társaság tagjai már a társasági szerződésben is rendelkezhetnek a társaság megszűnéséről úgy, hogy a társaságot meghatározott időtartamra hozzák létre, vagy a szerződésbe más megszüntetési feltételt építenek be. A határozatlan időre szóló társasági szerződés esetén is, a társaság legfőbb szerve a tagok legalább háromnegyedes többségével hozott döntésével elhatározhatja a társaság jogutód nélküli megszüntetését (kkt. és bt. esetében egyhangú határozat kell). Ez esetben a Ctv. VIII. fejezetében szabályozott *végelszámolási eljárásra* kerül sor. A végelszámolót főszabályként a taggyűlés jelöli ki [Ctv. 99. §], aki általában a társaság valamely vezető tisztségviselője. A kkt. és a bt. esetében gyorsított, „egyszerűsített” végelszámolásra kerülhet sor.

A végelszámolási eljárás során beszedik a kintlévőségeket, kielégítik a követeléseket, és a fennmaradó vagyont a társasági szerződésben szabályozott módon (általában vagyonaránylagosan) szétosztják a társaság tagjai között. A tagok felelőssége a megszűnt társaság kötelezettségeiért az ötéves elévülési időn belül attól függ, hogy az adott gazdasági társaság a tagok korlátozott felelősségével működött vagy sem. A kft. és az rt. esetében a felelősség csak a tagnak (részvényesnek) juttatott vagyon erejéig áll fenn. Ha azonban a tagok felelőssége a társaság tartozásaiért korlátlan volt, az elévülési időn belül a megszűnt társaság kötelezettségeiért korlátlanul és egyetemlegesen felelnek.

ad b) Ha egy gazdasági társaság *tartósan fizetéseképtelen*, az 1991. évi II. törvény szabályai szerint csőd-, illetve *felszámolási eljárást* folytat le vele szemben a bíróság („rendes” polgári bíróság, nem a cégbíróság). A felszámolási eljárás végén a bíróság jogerős ítéletben mondja ki a társaság felszámolás útján való megszűnését. Ezen bírói ítélet alapján a cégbíróság törli a társaságot a cégjegyzékből.

c) A cégbíróság két esetben szüntetheti meg a társaságot:

- Súlyos és ismételt törvénytértés esetén, a törvényességi felügyeleti eljárás eredményeként a cégbíróság „felosztatja” a gazdasági társaságot, azaz megszűntnek nyilvánítja [Ctv. 81. §(6) bekezdés]. Ez esetben a cégbíróság folytatja le a végelszámolási eljárást (kényszer-végelszámolás [Gt. 84. §]).
- A cégbíróság a nem működő ún. fantomcéget hivatalból törli a cégjegyzékből [Ctv. 89-93. §], azaz megszüntetésre irányuló eljárás eredményeként törli a társaságot a cégjegyzékből. Megszüntetésre irányuló eljárásnak nincs helye, ha a gazdasági társaságnak tartozásai vannak, mert akkor le kell folytatni a felszámolási eljárást. Ha a megszüntetett társaság után vagyon maradt fenn, illetve utóbb vagyon kerül elő, erről a cégbíróság a Ctv. szabályai szerint vagyonrendezési eljárás keretében rendelkezik [Ctv. 119-124. §].

d) Mind a Gt. általános része, mind az egyes társaságokról szóló rendelkezések ismernek sajátos megszüntetési okokat. Például a kkt. vagy a bt. megszűnik, ha a tagok száma egyre csökken, és hat hónap alatt új tag nem lép be a társaságba.

Mind a négy esetben a gazdasági társaság a cégjegyzékből való törléssel, a törlés napjától szűnik meg [Gt. 53. § (2) bekezdés].

3. A gazdasági társaság szervei

A gazdasági társaság szervei a következők:

a) a társaság legfőbb szerve, amelyet tág értelemben taggyűlésnek nevezhetünk;
b) a társaság ügyintéző szerve: vezető tisztségviselők, rt.-nél pedig kollektív vezető szervként főszabályként az igazgatóság;

c) a társaság tulajdonosi ellenőrzési szerve: felügyelőbizottság;

d) a társaság eredmény-beszámolójának ellenőrző szerve: könyvvizsgáló.

A társaság a négy szervtípus mellett elvileg más szerveket is létrehozhat, például tanácsadó testületet, állandó vagy *ad hoc* bizottságot, de ezek a Gt. szerinti szervek hatáskörét, felelősségét nem érintik [Gt. 19. § (6) bekezdés]. A nyilvánosan működő rt.-nél maga a Gt. hoz létre többlétszervet, nevezetesen a felügyelőbizottságot segítő audit bizottságot [Gt. 311. §].

1. A társaság legfőbb szerve

1. A társaság legfőbb szerve a tagokból, és csak a tagokból áll, és tág értelemben taggyűlésnek nevezhető. Azért tág értelemben, mert a Gt. csak a kft.-nél és az egyesülésnél beszél taggyűlésről kifejezetten. A kkt. és a bt. esetében a legfőbb szerv elnevezése a tagok gyűlése, az rt.-nél pedig az elnevezés hagyományosan közgyűlés [Gt. 19. §]. Ugyanakkor – függetlenül az elnevezéstől – a társaság legfőbb szerve a tagok összessége, a tagok közössége, amelynek ülését a következőkben általánosan taggyűlésnek nevezzük.

A magyar jogban a társaság legfőbb szerve, azaz az előző értelemben vett taggyűlés a *társaság ún. stratégiai döntéshozatali szerve*. Ez következik abból is, hogy az egyes társasági formákra vonatkozó Gt.-beli rendelkezések a taggyűlés kizárólagos hatáskörébe utalják a társaság működésével összefüggő legalapvetőbb kérdéseket – például a társasági szerződés módosítása, tőkeemelés, tőkeleszállítás, átalakulás, az eredmény-beszámoló elfogadása stb. [Gt. 19. § (3) bekezdés]. Ebből viszont az is következik, hogy a taggyűlés operatív ügyvezetési kérdésekkel kizárólag akkor foglalkozhat, ha ezt a társasági szerződés kifejezetten a taggyűlés hatáskörébe utalta, tudniillik az ügyvezetés hatáskörét a taggyűlés főszabály szerint nem vonhatja el [Gt. 22. § (5) bekezdés]. A taggyűlés és az operatív vezetés elkülönülését az is mutatja, hogy a vezető tisztségviselők és a felügyelő-bizottsági tagok a taggyűlés jogszabálysértő határozataival szemben bírósághoz fordulhatnak.

A Gt. 19-20. §-a a taggyűléssel kapcsolatos legalapvetőbb szabályokat határozza meg (összehívás rendje, napirend, határozatképesség, szavazati jog stb.). A taggyűlésen minden tag jelen lehet és felszólalhat, a szavazati jogot azonban a társasági szerződésben korlátozni lehet (pl. a részvényes osztalékelsőbbeségi részvény fejében lemondhat szavazati jogáról). A szavazati jog a gazdasági társaságoknál általában a vagyoni részesedés mértékéhez igazodik (de ez diszpozitív szabály, lehet fejenként egyenlően is szavazni). A határozatokat a határozatképes taggyűlés főszabályként a jelenlévők egyszerű (vagyonaránylagos) szótöbbségével hozza, a törvény azonban ettől többször eltérően rendelkezik, így minősített többséget ír elő a Gt. a társasági szerződés módosításának legtöbb esetében. A Gt.-ben a minősített többség általában a határozatképes taggyűlésen jelenlévők szavazatainak háromnegyede.

2. A modern társasági jogokhoz igazodva a Gt. 19. § (4) bekezdése kimondja, hogy egyszemélyes társaságnál nem kell tag(köz)gyűlést tartani (a klasszikus társasági jogokban kellett, de pl. a jegybanktörvény szerint az MNB Rt.-nél jelenleg is közgyűlést kell tartani). Az egyszemélyes kft.-nél és rt.-nél a taggyűlés döntését az alapító (egyedüli tag – részvényes) írásbeli határozata pótolja.

A taggyűlés döntéseit főszabályként ülésén hozza meg, de a társasági szerződés a Gt. 20. §-a alapján módot adhat arra, hogy

- a tagok az ülésen való személyes részvétel helyett tagsági jogaikat elektronikus hírközlő eszközök igénybevitelével gyakorolják (pl. az rt.-nél konferencia-közgyűlést tartanak);

- ülés tartása nélkül hozzanak döntést a társasági szerződésben meghatározott bizonyítható módon (ún. levélszavazás). Az eredménybeszámolóról azonban csak ülésen lehet dönteni.

2. A gazdasági társaság ügyvezetése

A gazdasági társaság ügyvezetését a vezető tisztségviselők látják el, kivéve a részvénytársaságot, ahol (két később tárgyalandó kivétellel) az igazgatóság, mint testület az ügyvezető szerv, és az igazgatóság tagjai minősülnek vezető tisztségviselőknek [Gt. 22. §]. Vezető tisztségviselő a kkt.-nál és a bt.-nél a társasági szerződésben az ügyvezetésre feljogosított tag (tagok), mint üzletvezetők, a kft.-nél az egy vagy több ügyvezető. Az egyesülésnél a vezető tisztségviselő általában az igazgató, de a társasági szerződés kollektív ügyvezető szervezet, igazgatóságot is létrehozhat.

A vezető tisztségviselőkre vonatkozó fő szabályok a Gt.-ben a következők:

a) Vezető tisztségviselő főszabályként csak természetes személy lehet, a feladat csak személyesen látható el e tevékenységben és képviselőnek helye nincs [Gt. 22. § (3) bekezdés]. A kivétel a kkt. és a bt., ahol a jogi személy tag is feljogosítható üzletvezetésre.

b) Vezető tisztségviselővé egy személy több társaságnál is megválasztható (az 1988-2006ig hatályban lévő adminisztratív korlátozások megszűntek).

c) Ha a törvény kivételt nem tesz, a vezető tisztségviselőket a tag(köz)gyűlés választja meg. Alapvető kivétel az alapítás stádiuma, amikor is a vezető tisztségviselőket a társasági szerződésben kell kijelölni. A kivételre példa még, amikor a zártkörűen működő rt.-nél és a kft.-nél a Gt. 37. §-a alapján a felügyelőbizottság nevezi ki az igazgatóságot (ügyvezetőt), ha ezt a rendelkezést az alapszabály (társasági szerződés) tartalmazza.

d) A vezető tisztségviselői megbízás főszabályként határozott időre, de legfeljebb öt évre szól. A társasági szerződés lehetővé teheti, hogy a vezető tisztségviselőt határozatlan időre válasszák.

e) A vezető tisztségviselőkkal szemben a Gt. széles körű összeférhetlenségi követelményeket állapít meg (büntetőjogi oldalról, a felszámolás vagy a hivatalbóli törlés miatt, más társasági tisztség, felügyelő-bizottsági tagság ellátása miatt stb.).

f) A vezető tisztségviselői jogviszony sajátos *polgári jogi megbízási jogviszony*, amely a megválasztással és az elfogadással jön létre, illetve visszahívással vagy lemondással bármikor mindkét oldalon megszüntethető. Erre a jogviszonyra a Ptk. megbízási szerződésre vonatkozó szabályait kell mögöttes jogterületként alkalmazni [Gt. 22. § (2) bekezdés]. A vezető tisztségviselővé választás tehát nem hoz létre munkaviszonyt, sőt a 2006-os Gt. valamennyi társasági formára nézve megtiltja e jogviszony munkaviszony keretében való ellátását. Munkaviszonyt persze a vezető tisztségviselő is létesíthet a társasággal, de az esetleges, például igazgatói munkaviszony a vezető tisztségviselői jogviszonytól elválik és külön is bírálendő el (ún. kettős fedelű jogviszony). Ez abból is látszik, hogy a munkaszerződés alapján a munkavállalónak mindig jár bér, a vezető tisztségviselői tevékenység pedig ingyenesen és díjazás fejében egyaránt ellátható.

g) *A vezető tisztségviselő önfelelősségű.* Ez azt jelenti, hogy az ügyvezetés körében – ha törvény kivételt nem tesz – nem utasítható sem a tagok, sem munkáltatója által és hatáskörét sem lehet elvonni. (Nem ez a helyzet az egyszemélyes társaságnál, ahol lehet írásban utasítást adni, de ez mentesíti a tisztségviselőt a felelősség alól.) A Gt. 30. § (1) bekezdése kimondja: a vezető tisztségviselők az ügyvezetést az ilyen tisztséget betöltő személyektől elvárható gondossággal, a *gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége* alapján (tehát a társaság érdekei megelőzhetik a tagok érdekeit!) kötelesek ellátni. A Gt. a vezető tisztségviselőknél csak a gazdasági társasággal szembeni kártérítési felelősségéről rendelkezik (külső személyek, illetve a tagok tehát a tisztségviselőket közvetlenül nem perelhetik, először a társaság ellen kell fordulniuk), kimondva, hogy a vezető tisztségviselők a jogszabályok, a társasági szerződés, a taggyűlés határozatainak és az ügyvezetési kötelezettségek vétkes (szándékos, gondatlan) megszegésével a társaságnak okozott károkért a polgári jog szabályai szerint felelnek a társasággal szemben. Ez a felelősség együttes cégjegyzés vagy testületi döntés esetén egyetemleges. A társaság által harmadik személyeknek (ide tartoznak a tagok, a befektetők és a hitelezők is) okozott károkért a társaság felel, amely ezután fordulhat a vezető tisztségviselő ellen. Ha kollektív ügyvezető szerv határozata okozta a kárt, az azt megszavazó vezető tisztségviselők felelnek egyetemlegesen a kárért. A Gt. 29. § (5) bekezdése a felelősségi kérdések tisztázása érdekében bevezette a felmentvény intézményét. Ha ezt a társasági szerződés lehetővé teszi, úgy az eredménybeszámolót tárgyaló taggyűlés értékeli a vezető tisztségviselők teljesítményét és ha azt

megfelelőnek találja, részükre felmentvényt ad. Felmentvény esetén e vezető tisztségviselő felelőssége utóbb csak akkor állapítható meg, ha a jelentésben foglalt adatok hibásak vagy hiányosak voltak.

h) A *társaság törvényes képviselője* a külső vagyoni forgalomban, de a társaság munkavállalóival szemben is a társaság vezető tisztségviselője. A tisztségviselő a társaságot írásban ún. *cégjegyzés* útján képviseli [Gt. 29. §]. Minden vezető tisztségviselő elvileg jogosult a cégjegyzésre, de cégjegyzési jogát a társasági szerződés korlátozhatja, például az önálló cégjegyzési jog helyett együttes cégjegyzési jogot írhat elő. A cégjegyzés azt jelenti, hogy a társaság iratain a társaság képviselőjére jogosultak az iratokat a társaság cégneve alatt saját névalírással látják el. Az aláírásnak meg kell felelnie az ún. aláírási címpéldánynak (hivatalos cég aláírási nyilatkozat).

A vezető tisztségviselők a társaság munkavállalóit cégjegyzésre jogosíthatják fel. Amíg a vezető tisztségviselő – ha a társasági szerződés nem korlátozza – egyedül ír alá, a munkavállalók cégjegyzése érvényességéhez két jogosult együttes aláírására van szükség.

i) Sajátos társasági vezető a *cégvezető*, aki ugyan nem vezető tisztségviselő, de rá általában a vezető tisztségviselőkre vonatkozó szabályok az irányadók [Gt. 29. § (3) bekezdés]. A cégvezető munkavállaló, akit a taggyűlés (nem a társasági szerződés) általános és önálló képviseleti (cégjegyzési) joggal ruház fel. Elvileg egy társaságnál több cégvezető is működhet, és telephelyeken is működhet cégvezető.

Megjegyezzük, hogy főleg az rt.-nél különleges ügyvezetési formák találhatók. Az egyik a következő pontban tárgyalandó ún. *irányító felügyelőbizottság*. A zártkörűen működő rt.-nél emellett mód van *egyszerűsített ügyvezetésre*, amikor is a vezérigazgató gyakorolja az igazgatóság hatáskörét [Gt. 247. §]. Végül a nyilvánosan működő rt.-knél lehetőség nyílik az igazgatóság és a felügyelőbizottság kettős rendszere helyett az angol-amerikai egységes irányítási rendszer (*Board-rendszer*) választására, amelyet a magyar Gt. 308. §-a igazgatótanácsnak nevez.

3. Felügyelőbizottság

1. A magyar jog általában (a nyilvánosan működő rt. kivételével) nem ismeri az angol-amerikai egységes *Board*-ot, hanem elkülöníti az operatív ügyvezetéstől a tulajdonosi ellenőrzés szerveként a felügyelőbizottságot. A felügyelőbizottság tehát egyfelől a *tulajdonosi ellenőrzés szerve* (a tagok, a társaság legfőbb szerve részére ellenőriz), másfelől *általános ellenőrző szerv*, elvileg a társaság bármely ügyét megvizsgálhatja, vele szemben nincs üzleti titok. Az ügyvezetés köteles a felügyelőbizottságnak valamennyi iratot rendelkezésére bocsátani, a kért felvilágosítást teljes terjedelemben megadni [Gt. 35. § (2) bekezdés].

A felügyelőbizottság *testület*, tagjainak számát a Gt. 3-15 fő között állapítja meg. A felügyelőbizottsági tagokat a tag(köz)gyűlés választja meg, ugyanúgy határozott időre, mint a vezető tisztségviselőket (az időtartam eltérő is lehet). A felügyelőbizottsági tagokat – ha a társasági szerződés ezt a vezető tisztségviselők esetében is lehetővé teszi – határozatlan időre is meg lehet választani. A felügyelőbizottság elnökét – ha ezt a taggyűlés nem vonja saját hatáskörébe – a felügyelőbizottság választja meg tagjai közül, a felügyelőbizottság ügyrendjét a tag(köz)gyűlés hagyja jóvá [Gt. 34-36. §].

A felügyelőbizottság a magyar társasági jogban általában fakultatív szerv, a társulók dönthetnek felállításáról a társasági szerződésben. Kötelező a felügyelőbizottság

a) minden nyilvánosan működő részvénytársaságnál, ha nem egységes irányítási rendszerben működik;

b) a zártan működő részvénytársaságnál, ha a szavazati jogok 5 %-ával rendelkező részvényesek ezt kívánják;

c) bármely gazdasági társaságnál, ha a társaság teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalóinak száma éves átlagban a 200 főt meghaladja;

d) ha ezt külön törvény, például a köztulajdon védelme érdekében előírja.

Az eredménybeszámolóról a közgyűlés csak a felügyelőbizottság írásbeli véleménye birtokában határozhat, a társasági szerződés bármely üzletpolitikai jelentés előzetes megvizsgálását a felügyelőbizottság hatáskörébe utalhatja.

Az ügyvezetés és a felügyelőbizottság a magyar társasági jogban főszabályként *egymás mellé rendelt* társasági szervek, véleményük tehát egymástól eltérhet, vita esetén a közös felettes, a taggyűlés dönt. Ha azonban a felügyelőbizottság megítélése szerint az ügyvezetés tevékenysége jogszabályba, a társasági szerződésbe, a taggyűlés határozatába ütközik, vagy „egyébként” sérti a gazdasági társaság vagy a tagok

érdekeit, a felügyelőbizottság jogosult a társaság taggyűlése rendkívüli ülésének összehívására (a rendes taggyűlést a vezető tisztségviselők hívják össze [Gt. 35. § (4) bekezdés]).

A felügyelőbizottság tagjai korlátlanul és egyetemlegesen felelnek a társasággal szemben az ellenőrzési kötelezettségeik megszegése által a társaságnak okozott károkért [Gt. 36. § (4) bekezdés].

2. A felügyelőbizottságban általában csak „külső személyek” vehetnek részt, tehát vezető tisztségviselők (hozzátartozóik), illetve a társaság munkavállalói nem. Ez alól kivétel az ún. *dolgozói participáció* a Gt. 38-39. §-ában szabályozott intézménye, azaz a társaság munkavállalóinak a felügyelőbizottságba való intézményes bevonása a „nagyvállalatoknál”. Nagyvállalatnak minősül minden gazdasági társaság (tehát nemcsak az rt. és a kft.), amelynek a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállalói száma éves átlagban a 200 főt meghaladja. Az ilyen társaságoknál a felügyelőbizottság tagjainak egyharmadát a társaság dolgozói közül az üzemi tanács jelöli. (Ezeknél a vállalatoknál kötelezően működik üzemi tanács.) Tört szám esetén az egyharmadot a dolgozókra kedvezőbb számítási móddal kell megállapítani (pl. 8 tagú felügyelőbizottságnál 3 munkavállalói küldött).

A munkavállalói küldöttek *egyenjogiúak* a felügyelőbizottság többi tagjával, közülük akár a felügyelőbizottság elnöke is megválasztható. Ha a felügyelőbizottsági tagságért díjazás jár, a munkavállalói küldöttet ugyanolyan díjazás illeti meg, mint a felügyelőbizottság többi tagját. Az üzemi tanács jelöltjét a taggyűlés köteles megválasztani a felügyelőbizottság tagjává, kivéve, ha törvényes kizáró ok áll fenn vele szemben (pl. a vezető tisztségviselő hozzátartozója). A munkavállalói küldöttet visszahívni is csak az üzemi tanács javaslatára lehet. Ha azonban a küldött munkaviszonya a társasággal megszűnik, a felügyelőbizottsági tagsága is megszűnik.

A 2006-os Gt. jelentős újítása, hogy a munkavállalói participációt diszpozitív intézménnyé tette. Az üzemi tanács ugyanis a társaság ügyvezetésével kötött megállapodással más gazdasági előny fejében „lemondhat” participációs jogairól (pl. béremelés, szociális-jóléti szolgáltatások).

A felügyelőbizottság általános konstrukciójától eltér az ún. irányító felügyelőbizottság a Gt. 37. §-ában szabályozott intézménye. A kft.-nél és a zártkörűen működő rt.-nél a társasági szerződés (alapszabály) úgy is rendelkezhet, hogy a tag(köz)gyűlés csak a felügyelőbizottságot választja meg és a felügyelőbizottság nevezi ki a vezető tisztségviselőket, illetve az igazgatóságot. Ebben az esetben a társasági szerződés meghatározhatja azon ügyeket, amelyekben az igazgatóság csak a felügyelőbizottság előzetes jóváhagyásával hozhat döntéseket.

4. A könyvvizsgáló jogállása

1. A könyvvizsgáló lényegében *hármass köztetésben* tevékenykedik:

- a) egyéni vagy társas vállalkozó (könyvvizsgáló cég), amely polgári jogi megbízási szerződést köt a társaság ügyvezetésével a könyvvizsgálat elvégzésére;
- b) a társaság tag(köz)gyűlése által választott társasági szerv;
- c) közérdekvédelmi feladatot lát el az állam irányában.

A könyvvizsgálói tevékenység többirányú, általános jelleggel az 1997. évi LV. törvény rendelkezik róla. A Gt. csak a társaság könyvvizsgálójaként a cégjegyzékbe bejegyzett könyvvizsgálóval foglalkozik, a könyvvizsgálói jogállás részletei a könyvvizsgálói törvény mellett a számviteli törvényre (2000. évi C. törvény) tartoznak.

A társasági könyvvizsgáló alapfeladata az éves eredménybeszámoló (mérleg) pénzügyi ellenőrzése (ún. auditálás). A társaság könyvvizsgálójának az választható meg a társaság taggyűlése által, aki a könyvvizsgálók nyilvántartásában szerepel. A hivatkozott 1997-es könyvvizsgálói törvény szerint a könyvvizsgáló egyéni vállalkozó, illetve társaság egyaránt lehet. Ha könyvvizsgáló társaságot választ a taggyűlés a társaság könyvvizsgálójának, úgy a társaság mellett meg kell választani azt a személyt is, aki a könyvvizsgáló cég részéről a könyvvizsgálatért személyében is felelős. Ez a személy lehet a könyvvizsgáló társaság tagja, vezető tisztségviselője vagy munkavállalója egyaránt.

A társaság könyvvizsgálóját a tag(köz)gyűlés választja a vezető tisztségviselőkhöz hasonlóan határozott időre, de legfeljebb öt évre. A megválasztás után a könyvvizsgálóval a társaság ügyvezetése köt a könyvvizsgálatra polgári jogi megbízási szerződést. Ezt a szerződést 90 napon belül meg kell kötni, mert egyébként új könyvvizsgálót kell választani.

A könyvvizsgáló – a felügyelőbizottsághoz hasonlóan – általában fakultatív szerv, a tagok a társasági szerződésben szabadon dönthetnek úgy, hogy szükségük van-e könyvvizsgálóra vagy nincs. A Gt. 40. §-a szerint azonban kötelező a könyvvizsgáló választása

- minden részvénytársaságnál;
- minden olyan esetben, amikor ezt a számviteli törvény előírja.

2. A könyvvizsgáló alapfeladata, hogy a számviteli törvény szabályai szerint ellenőrizze a gazdasági társaság eredménybeszámolójának mind a valóságát, mind a jogszabályszerűségét. A mérleg ún. auditálását a könyvvizsgáló a társaság menedzsmentje által összeállított mérleg, illetve az ún. *teljességi nyilatkozat* alapján végzi. (A teljességi nyilatkozat a társaság menedzsmentjének nyilatkozata arról, hogy a mérleg elbírálásához szükséges összes dokumentációt a könyvvizsgáló rendelkezésére bocsátotta.) A könyvvizsgáló

- vagy auditálja a mérleget, azaz a mérlegre rávezetett záradékban azt valósnak és jogszabályszerűnek minősíti;
- vagy elutasítja az auditot;
- vagy ún. korlátozásokkal auditál.

A könyvvizsgáló nyilatkozata alapján terjeszti a társaság ügyvezetése – a felügyelőbizottság véleményével – az eredménybeszámolót a taggyűlés elé. A könyvvizsgáló véleményének meghallgatása nélkül az eredménybeszámolóról a taggyűlés nem dönthet, de a taggyűlést természetesen a könyvvizsgáló véleménye nem köti.

Feladata elvégzése érdekében a könyvvizsgáló a társaság bármely iratát megtekintheti, a vezető tisztségviselőktől, munkavállalóktól felvilágosítást kérhet, megvizsgálhatja a társaság bankszámláját, szerződéseit [Gt. 43. §].

A könyvvizsgáló közérdekvédelmi funkciója elsősorban abból áll, hogy ha olyan tényt észlel, amely arra utal, hogy a gazdasági társaság vagyoni helyzetében jelentős negatív hatás várható vagy a vezető tisztségviselők sértik a társaság érdekeit, kérnie kell a taggyűlés összehívását. Ha az ügyvezetés nem hívja össze a taggyűlést vagy a taggyűlés nem hoz a jogszabályoknak megfelelő döntést, a könyvvizsgáló köteles a társaság felett a törvényességi felügyeletet ellátó cégbíróságot értesíteni [Gt. 44. §].

4. Tagok érdekvédelme, kisebbségvédelem, hitelezővédelem

1. Tagok individuális érdekvédelme

A Gt. 45. §-a szerint a gazdasági társaság bármely tagja a bíróságnál (nem a cégbíróságnál!) keresettel megtámadhatja a gazdasági társaság bármely szervének jogszabálysértő határozatát. Jogszabálysértőnek minősül a társasági szerződésbe ütköző határozat is. A megtámadásra a Gt. jogvesztő határidőket állapít meg: a tudomásszerzéstől számított 30, de legkésőbb a határozat meghozatalától számított 90 nap. A bíróság a határozatot nem változtathatja meg, de ha jogszabálysértő, hatályon kívül helyezi.

Tagot a társaságból ki lehet zárni, de csak akkor, ha a társaságban maradása a társaság céljainak elérését nagymértékben veszélyeztetné [Gt. 47. §]. Részvénytársaságból részvényest, illetve a szavazatok háromnegyedével rendelkező tagot nem lehet kizárni. Mivel kétszemélyes társaságból az egyik tag saját ügyében szavazati joggal nem rendelkező másik tagot zárna ki, a Gt. 47. § (2) bekezdése a kizárás intézményét kétszemélyes társaságnál sem teszi lehetővé.

A kizárásról a társaság taggyűlése legalább háromnegyedes többséggel határoz. A határozat alapján 15 napos jogvesztő határidővel a társaságnak kizárási pert kell indítania a bíróságnál. A kizárási perre a Gt. 48. §-a speciális eljárási szabályokat állapít meg a döntés meggyorsítása érdekében. A kizárásról érdemben a bíróság dönt: vagy elutasítja a társaság keresetét, vagy kizárja a tagot.

2. Kollektív kisebbségvédelem

A modern társasági jogok nemcsak individuális, hanem kollektív, azaz közös kisebbségvédelmi jogokat is adnak a tagoknak. A Gt. 49. § (1) bekezdése alapján általában a kollektív kisebbségvédelem a

szavazatok legalább 5 %-ával rendelkező tagokat illeti meg, de a törvény néhány esetben (pl. a konszernjogban) ennél alacsonyabban is meghatározza a kollektív kisebbségvédelem határát.

Az alapvető kollektív kisebbségvédelmi jogok a következők:

a) Kérés, hogy a társaság legfőbb szervét hívják össze. Ha az ügyvezetés 30 napon belül nem tesz eleget a kérésnek, a rendkívüli taggyűlést a cégbíróság tűzi ki.

b) Külön könyvvizsgálói vizsgálat kérése. Ezt a cégbíróság rendeli el és a cégbíróság jelöli ki az eljáró könyvvizsgálót is.

c) Perindítás tag, vezető tisztségviselő, felügyelőbizottsági tag, illetve könyvvizsgáló ellen, ha a társaság legfőbb szerve elvetette azt az indítványt, hogy a pert a társaság indítsa meg.

Természetesen, ha a kisebbség indokolatlanul élt a fenti jogokkal, az okozott költségeket meg kell térítenie, egyébként e költségek a társaságot terhelik.

3. Hitelezővédelem

1. A modern társasági jog védeni kívánja a hitelezőket (ide értve a beszállítókat, az alvállalkozókat, más közreműködőket is) a tagok korlátolt felelősségével való visszaélések ellen, az ún. csalárd csőd, illetve vállalatkiürítés lehetőségével szemben.

A Gt. 50. §-a a gazdasági társaság jogutód nélküli megszűnésével kapcsolatban elvi élel kimondja, hogy nem hivatkozhat korlátolt felelősségre az a tag (bt. kültagja, kft. tagja, részvényes), aki a társaság elkülönült jogi személyiségével a hitelezők rovására visszaélt. E felelősség elsősorban akkor áll fenn, ha a tagok korlátolt felelősségével működő társaság vagyonával a tagok sajátjukként rendelkeztek, illetve ha a vagyont saját vagy más személyek javára úgy csökkentették, hogy tudták, illetve kellő gondosság tanúsítása esetén tudniuk kellett volna, hogy ezáltal a társaság kötelezettségeit harmadik személyekkel szemben nem tudja teljesíteni.

Az intézmény lényege tehát, hogy áttöri a kft.-nél, illetve az rt.-nél a tagok korlátolt felelősségét a joggal visszaélt tagra nézve (felelősségátvitel). Nyilván a társaság kiürítéséről csak meghatározó részesedős tag tud dönteni, ha több ilyen tag van, felelősségük korlátlan és egyetemleges.

2. A tagok korlátolt felelősségével működő társaságoknál emellett külön figyelmet kell fordítani a törzs(alap)tőke védelmére. Ezért a Gt. 51. §-a kimondja, hogy ha a kft., illetve rt. egymást követő két évben nem rendelkezik az adott társasági formára megállapított törvényes minimáltókével (3 millió, illetve 20 millió Ft), úgy a második beszámoló elfogadásától számított 3 hónapon belül a minimáltókéket biztosítani kell. Ha ez nem történik meg, át kell alakulnia olyan társasággá, ahol nincs ilyen minimáltóke megállapítva (pl. kft.-vé vagy bt.-vé), vagy a társaságot meg kell szüntetni. Emellett a Gt. a kft.-nél, illetve az rt.-nél a társasági szerződésben meghatározott vagyon jelentős elvesztésére nézve is megállapít hitelezővédelmi szabályokat.

5. A legegyszerűbb társasági formák: a közkereseti és a betéti társaság

1. A közkereseti és a betéti társaság a mikrovállalkozások tipikus formája. Egyik sem jogi személy, cégneve alatt szerez jogokat és kötelezettségeket.

A közkereseti társaság (kkt.) lényege, hogy a tagok (legalább két tag) a társasági szerződés alapján úgy folytatnak közös gazdasági tevékenységet, hogy a társaság tartozásaiért korlátlan és egyetemleges felelősséget vállalnak. A kkt.-nál tehát a társaság üzleti vagyona és a tagok magánvagyonja nem különül el egymástól. Ezért a kkt. viszonylag kevésbé alkalmazott társasági forma – mintegy 8000 kkt. van bejegyezve a cégjegyzékbe [Gt. 88-107. §].

A kkt. esetében el kell különíteni a társaság belső és külső jogviszonyait. A tagok a kkt.-nál is kötelesek vagyoni hozzájárulás szolgáltatására, ezt később növelni vagy kiegészíteni nem kötelesek. A kkt.-nál általában a tagok személyesen is közreműködhetnek a társaság tevékenységében, ezért díjazásban is részesülhetnek. Ha a társasági szerződés másként nem rendelkezik, a nyereség és a veszteség a tagok között a vagyoni hozzájárulás arányában oszlik meg [Gt. 90. §].

A kkt. legfőbb szerve a zömmel kötött forma nélkül működő tagok gyűlése. A tagok gyűlésének hatáskörét, működési szabályait a társasági szerződésben határozzák meg. A határozathozatal során főszabályként minden tagnak azonos értékű szavazata van. Ettől a társasági szerződésben el lehet térni, de egy szavazat minden tagot megillet. A kkt.-nál nemcsak szótöbbséges, hanem egyhangú határozathozatalt is előír a Gt. (pl. egyhangú határozat kell a társasági szerződés módosításához, az átalakuláshoz, a jogutód

nélküli megszűnéshez). A társaság üzletvezetésére pedig – ha ezt a társasági szerződés nem korlátozza – mindegyik tag önállóan időhatár nélkül jogosult. Az üzletvezetésre jogosult tag jogosult a cégjegyzésre is [Gt. 94-96. §].

A kkt. kötelezettségeiért elsősorban a társaság felel teljes vagyonával. Ha a vagyon nem elég a hitelezők kielégítésére, mögöttes felelősséggént belép a tagok korlátlan és egyetemleges felelőssége, ezért a tagok (erre mutat a társasági forma elnevezése) a társasággal együtt is perelhetők [Gt. 97. §].

A *kkt. klasszikus személyegyesülés*, erősen kötődik tagjaihoz, ezért a tag halála vagy jogutód nélküli megszűnése esetén a társaság is megszűnik, bár a Gt. 103. § alapján az örökös (jogutód) a társaságba beléphet. A tag emellett a határozatlan időre létrehozott társaságban tagsági jogviszonyát 3 hónapos felmondási idővel bármikor felmondhatja [Gt. 100. §], súlyos szerződésszegés esetén azonnali hatályú felmondásnak is helye van. A kkt.-ban lévő társasági részesedés más személyre való ingyenes vagy ellenérték fejében történő átruházásának sincs akadálya [Gt. 101. §]. A társaságtól megváló taggal való elszámolás rendjét a Gt. úgy szabályozza, hogy az a kilépő tag és a folyamatos működésben érdekelt társaság méltányos érdekét egyaránt kielégítse.

2. A betéti társaság (bt.) az egyik legtipikusabb és legkedveltebb, állampolgárok által választható társasági forma – a bt.-k száma a cégjegyzékben 120 000 körül mozog. A bt. alapjellegzetessége, hogy a tagok felelőssége *megosztott*: a beltág (beltagok) felelőssége korlátlan, a kültag (kültagok) csak vagyoni betétjét köteles a társaság részére szolgáltatni, a társaság hitelezőivel szemben nem felel [Gt. 108-110. §].

A betéti társaságra a közkereseti társaság szabályait kell mögöttes jogterületként alkalmazni [Gt. 108. § (3) bekezdés]. Az alapvető különbség a kkt. és a bt. között a kültag korlátozott felelősségéből adódik: a kültag főszabályként nem lehet üzletvezető, nem képviselheti a társaságot és nem jogosult cégjegyzésre [Gt. 109. § (2) bekezdés].

A betéti társaság társaság. A kültag tehát nem hitelező, viseli a veszteséget, részesül a nyereségből, a taggyűlésen (tagok gyűlésén) leszavazhatja a beltagot. A magyar jogban jelenleg a kültag vagyoni betétjéről nem lehet értékpapírt kiállítani (nem ismerünk betéti részvénytársaságot) és a kültag adatai is nyilvánosak (nincs tehát csendes társaság). A Gt. nem tiltja, hogy bt. beltagja kft. Legyen, így a beltág korlátlan felelőssége sem tud adott esetben érvényesülni.

6. A korlátolt felelősségű társaság

1. A kis- és középvállalkozások tipikus formája a korlátolt felelősségű társaság. A kft. egyben a legelterjedtebb társasági forma, a kft.-k száma a magyar cégjegyzékben mintegy 220 000. A kft.-ről a Gt. IX. fejezete a 111-170. §-ban rendelkezik.

A kft. olyan gazdasági társaság,

a) amely előre meghatározott összegű törzsbetétekből álló törzstőkével alakul. A legkisebb törzsbetét 100 000 Ft, a legkisebb törzstőke 3 millió Ft. A törzsbetét a társaság cégbejegyzése után a törzsbetétet szolgáltató tag *üzletrészévé* alakul [Gt. 121. §]. Az üzletrész forgalomképes vagyoni értékű jog, az üzletrésztől értékpapírt kiállítani nem lehet.

b) a tagok kötelezettsége a társasággal szemben a törzsbetét szolgáltatására terjed ki, a társaság kötelezettségeiért a tag nem felel. A társaság tagja tehát voltaképpen nem korlátolt felelősségű, e kifejezés leegyszerűsítés és az üzleti kockázat korlátozására utal. A kft. tagjai ugyanis a kft.-vel szemben vállalt vagyoni szolgáltatásuk teljesítése tekintetében teljesen felelnek, a hitelezők felé pedig – törvényben szabályozott különleges esetek, mint például a már említett felelősségátvitel szabályát leszámítva – egyáltalán nem felelnek.

A kft. személyegyesülés. A Gt. 113. §-a tételesen meghatározza a kft. társasági szerződésének kötelező tartalmi elemeit.

A kft. minden tagjának egy *törzsbetéte* van, a törzsbetétnak több tulajdonosa lehet. A törzsbetétek aránya természetszerűen különböző lehet. A társaság tagjainak alapvető kötelezettsége a törzsbetét társasági szerződés szerinti befizetése a társaság részére. A kft. tagjai azonban mellékszolgáltatásra is vállalhatnak kötelezettséget [Gt. 119. §], a mellékszolgáltatás vagyoni és személyes közreműködés egyaránt lehet, a tagot a mellékszolgáltatásért díjazás illetheti meg. A társasági szerződés emellett feljogosíthatja a taggyűlést arra, hogy a veszteségek fedezésére a tagok terhére pótbefizetési kötelezettséget írjon elő. A társasági szerződésben meg kell határozni a pótbefizetés legmagasabb összegét is [Gt. 120. §].

2. A társaság cégbejegyzését követően a tagok jogait és a társaság vagyonából őket megillető hányadot az *üzletrész* testesíti meg. A társasági szerződés egyes üzletrészeket a többiektől eltérő jogokkal ruházhat fel (pl. szavazattöbbség stb.). Minden tagnak csak egy üzletrésze lehet [Gt. 121. §]. A kft. kivételesen és ideiglenesen megszerezheti – a Gt. 135. §-ában foglalt korlátok mellett – a saját üzletrészét.

Az üzletrész a tagok között szabadon átruházható (bár a társaság tagjai itt is elővásárlási jogot köthetnek ki). A társaság személyegyesülés jellegéből kifolyólag azonban az üzletrész főszabályként csak egy bonyolult elővásárlási rendszer szerint ruházható át külső személyekre: először elővásárlási jog illeti meg a tagot, másodsor a társaságot, harmadszor pedig a taggyűlés által erre kijelölt személyt [Gt. 123. §]. Az elővásárlási jogot azonban a társasági szerződésben kizárni, illetve korlátozni is lehet. Az elővásárlási jog átruházása pedig semmis és az elővásárlási jog – cserével, ajándékozással stb. – való kijátszását a társasági szerződésben ki lehet zárni [Gt. 126. §]. Az üzletrész átruházása a társasági szerződés módosítását nem igényli, de a tagjegyzék módosítandó. Az új tagnak a társasági szerződés rendelkezéseit magára nézve kötelezőként el kell fogadnia.

A társasági szerződést kft. esetében felmondani nem lehet, csak az üzletrész átruházásával lehet „kilépni” a társaságból. A tag halála esetében az üzletrész főszabályként átszáll a jogutódra.

A társasági szerződés eltérő rendelkezése hiányában a nyereség és a veszteség a tagok között vagyoni hozzájárulásuk arányában oszlik meg [Gt. 132. §]. A kft.-nél a taggyűlés határozata alapján közbenső mérleggel osztlékélműleg fizetésére is mód van.

A társaság legfőbb szerve a taggyűlés, a taggyűlés egy vagy több ügyvezetőt választ a társaság operatív vezetésére. A taggyűlés működésére a Gt. részletes szabályokat állapít meg [Gt. 141-148. §]. Az ügyvezetőket a taggyűlés egyszerű többséggel választja, illetve hívhatja vissza, hacsak a társasági szerződés másként nem rendelkezik.

A Gt. 152-165. §-ai részletesen szabályozzák a kft. törzstörvényének felemelését és leszállítását. Ez egy igen bonyolult szabályozás annak érdekében, hogy a kisebbség, illetve a hitelezők érdekei ne sérüljenek.

A kft.-nek létezik egyszemélyes változata is. Az egyszemélyes kft. külön szabályait a Gt. 167-169. §-ai állapítják meg.

7. A részvénytársaság

1. Fogalmi kérdések

1. A részvénytársaság klasszikus nagyvállalati társasági típus, az egyetlen társasági forma, ahol a tagsági jogokról értékpapírt állítanak ki. Magyarországon ma viszonylag sok, kb. 4000 részvénytársaság működik, annak következtében, hogy a privatizáció során az állami vállalatokat zömmel részvénytársaságokká alakították át. Ugyanakkor még kevés a nyilvánosan működő, illetve tőzsdei részvénytársaságok száma (100 alatt). Az rt.-t a Gt. X. fejezete a 171-315. §-ban szabályozza.

A részvénytársaság

a) előre meghatározott számú és névértékű részvényekből álló *alaptőkével* alakul. Jelenleg a magyar jogban részvényt névérték-minimum nincs. Részvényt névértéke alatt kibocsátani tilos, névérték feletti kibocsátási érték lehetséges, a névérték és a kibocsátási érték különbsége az alaptőke feletti vagyonba kerül. Az rt. legkisebb alaptőkéje jelenleg 20 millió Ft.

b) A részvényes vagyoni hozzájárulásáról részvényt kap, a részvény testesíti meg a részvényes vagyoni és személyi jogait.

c) A részvényesek csak részvényük névértékét (kibocsátási értékét) kötelesek szolgáltatni a részvénytársaságnak (rt.-nél nincs mellékszolgáltatás, pótbefizetés, mivel az rt. tőketársulás).

d) A részvényes az rt. tartozásaiért az rt. hitelezőivel szemben nem felel [Gt. 171. §].

Az rt. vagy *zártan* vagy *nyilvánosan alapítható*. Ez a két alapítási mód nem tévesztendő össze a *zártkörű* vagy *nyilvános működési móddal*. Az rt. nyilvánosan működik, ha részvényei (részben-egészben) nyilvánosan kerülnek forgalomba a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) szabályai szerint. Ha a részvények nyilvános forgalomba hozatalára nem kerül sor, az rt. zártan működik. Az rt. közgyűlése háromnegyedes többséggel az rt. működési módját megváltoztathatja [Gt. 171-173. §].

2. A 2006-os Gt.-ben alapvető jelentőséget kapott a zártkörűen, illetve nyilvánosan működő rt.-k elkülönítése, ezt a cégnévben (Zrt.-Nyrt.) is fel kell tüntetni. Az rt.-ről szóló X. fejezet is úgy épül fel, hogy

az általános szabályok többsége a zártan működő rt.-nél található, a nyilvánosan működő rt.-kre vonatkozó eltérő és többszabályokat önálló cím tartalmazza.

Az rt. zártkörűen úgy alapítható, hogy a részvényesek az alapító okiratban abban állapodnak meg, hogy az rt. valamennyi részvényét meghatározott arányban átveszik [Gt. 206. §]. Az alapszabály kötelező kellékeit a Gt. 208. §-a állapítja meg. A részvénytársaságok többségét ma zártkörűen alapítják, illetve az rt. más társaságból átalakulás útján jön létre, a *nyilvános alapítás szélső kivételle vált*. A nyilvános alapítás fázisai: alapítási tervzet készítése, részvényjegyzés lebonyolítása, alakuló közgyűlésen az alapszabály elfogadása. Látható, hogy az rt. alapítási módja nem függ össze az rt. működési módjával (egy zártkörűen alapított rt. is működhet később nyilvánosan, ha eleget tesz a Tpt.-ben meghatározott követelménynek).

2. Részvényosztályozások

1. A részvény tagsági jogokat megtestesítő értékpapír [Gt. 177. §]. Az értékpapírjog szerint kétfajta alapvető értékpapír van, az ún. *hitelpapír* (váltó, csekk, kötvény), és a *tagsági jogokat inkorporáló értékpapír*, amelynek alapvető formája a részvény. Az értékpapírok kibocsátására, forgalmazására, az értékpapírpiacon felügyeletére a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) vonatkozik, a felügyeletet a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) látja el.

A részvények *két alapvető típusa* a bemutatóra és a névre szóló részvény. A bemutatóra szóló részvény egyszerű átadással, a névre szóló részvényeket forgatmánnyal lehet átruházni. A névre szóló részvennyel rendelkező részvényeseket a társaság részvénykönyve tartalmazza [Gt. 179-180. §]. A XIX. században még a vezető részvénytípus a bemutatóra szóló részvény volt, ma Magyarországon a részvények kb. 95 %-a névre szól, és a zártkörűen működő részvénytársaságnak *csak névre szóló* részvénye lehet.

Az egyes részvénytípusokon belül eltérő fajtájú részvények bocsáthatók ki. Az alapvető *részvényfajták*: az elsőbbségi részvény, a dolgozói részvény, a kamatozó részvény és a visszaváltható részvény. A gyakorlat főleg a különböző elsőbbségi részvényfajtákat, illetve a dolgozói részvényt alkalmazza.

2. Alapvető *elsőbbségi részvények* a) a többlet-, illetve a fix osztalékot biztosító osztalékelsőbbségi részvény, b) az rt. megszűnésekor ún. likvidációs elsőbbséget biztosító részvény, c) a különböző szavazatelsőbbségi részvények (többlet, de legfeljebb tízszeres szavazati jogot adó részvény, vétőjogot biztosító szavazatelsőbbségi részvény), d) az elővásárlási jogot biztosító részvény, e) a vezető tisztségviselő (felügyelőbizottsági tag) kijelölésére jogosító részvény. Az elsőbbségi részvény valamely többletjogot ad tulajdonosa számára, sokszor valamely ellenszolgáltatás fejében (lásd pl. szavazati jog nélküli osztalékelsőbbségi részvényt). Az elsőbbségi részvényfajták vegyíthetők, illetve az osztályokon belül különböző részvénytársaságba sorolhatók [Gt. 186-190. §].

A *dolgozói részvény* névre szóló és forgalomképességében korlátozott részvény, amelyet az rt. (alapító okirata) alapszabálya rendelkezései szerint az rt. munkavállalói számára bocsátanak ki ingyenesen vagy kedvezményes áron. A dolgozói részvény a magyar gyakorlatban a privatizáció során terjedt el. A dolgozói részvényt az rt. alaptőkéjének egyidejű felemelése mellett a felemelt alaptőke 15 %-áig lehet forgalomba hozni. A dolgozói részvény elsőbbségi részvény is lehet. A dolgozói részvény lényege, hogy *csak* a társaság munkavállalóira, illetve nyugdíjasaira ruházható át, illetve a részvénytársaság részére lehet értékesíteni. A visszaszerzett dolgozói részvényt az rt. vagy bevonja, vagy más részvényfajtává alakítja, illetve más munkavállaló számára dolgozói részvényként értékesíti [Gt. 191. §].

A *kamatozó részvény* az osztalék mellett az adózott jövedelemből még kamatra is jogosítja a részvényest. Kamatozó részvény csak az alaptőke 10 %-át meg nem haladó mértékben hozható forgalomba [Gt. 192. §]. Ugyancsak az alaptőke 10 %-át meg nem haladó mértékben bocsátható ki olyan névre szóló részvény, amelyre az rt.-t vételi vagy a részvényest eladási jog illeti meg, ez az ún. visszaváltható részvény [Gt. 193. §].

A részvények forgalomba hozatalának időpontja szerint különböztethetünk meg *részvényutalványt, ideiglenes* és *„végleges” részvényt* [Gt. 190-192. §]. A részvényutalvány nem valós értékpapír, csak egy tanúsítvány, amelyet a részvényes az általa befizetett vagyoni hozzájárulásról az rt. cégbejegyzése előtt kap. Ha az rt.-t már bejegyezték a cégjegyzékbe, de az rt. teljes alaptőkéjét még nem fizették ki, a részvényes által teljesített vagyoni hozzájárulásról ideiglenes részvényt kell kiállítani. A teljes alaptőke biztosítása után az ideiglenes részvény érvénytelenné válik, felváltja ugyanis a „végleges” részvényt [Gt. 195-197. §].

A részvény előállítási módja szerint hagyományos *nyomdai úton* előállított részvény, illetve lényegében számítástechnikai kódot képező *dematerializált* részvény lehet. A modern értékpapírjogok

kedvezményezik a nyomdai részvények dematerializált részvénné való átalakítását. A dematerializált részvényt értékpapírszámlán a központi értéktárban kell elhelyezni. A dematerializált részvény átruházása a számlán való jóváírással történik [Gt. 198-200. §].

A részvények egészen sajátos csoportja az ún. *saját részvény*, tehát amikor az rt. saját részvényeinek tulajdonosa lesz. Ezt a lehetőséget a modern részvényjogok biztosítják ugyan, de korlátozzák is. A jelenlegi szabályozás szerint az rt. alaptőkéje feletti vagyonából az alaptőke 10 %-a erejéig szerezhethet saját részvényt, de a Gt. az rt.-nek a leányvállalatainál lévő részvényeit is bevonta a saját részvények körébe. Saját részvény megszerzésére általában csak közgyűlési határozat alapján kerülhet sor, de bizonyos esetekben felhatalmazást lehet erre adni az ügyvezetésnek. A saját részvénnel szavazati jogot nem lehet gyakorolni, osztaléka pedig megoszlik a többi részvényes között [Gt. 223-230. §].

A részvények osztályozása körében említendő meg a részvénné *átváltoztatható*, illetve *részvényjegyzési jogot biztosító kötvény* [Gt. 199. §]. Emellett megjegyzendő, hogy részvényre elővásárlási, visszavásárlási, illetve vételi és eladási jogot egyaránt ki lehet kötni [Gt. 200. §].

A részvények összevont címletben is kibocsáthatók.

3. A zártkörűen működő részvénytársaság körében nemcsak törvény, de alapszabály is korlátozhatja a részvények átruházás útján való megszerzését, így például előírhatja, hogy a részvények átruházásához az igazgatóság beleegyezésére van szükség [Gt. 204-205. §].

3. Részvényesi jogok és kötelezettségek

1. A részvényesi minőség meghatározott tagsági és vagyoni jogokkal, illetve kötelezettségekkel jár. Alapszabály, hogy a részvényesi jogok gyakorlásával kapcsolatban az azonos részvénytartóhoz tartozó részvényekkel rendelkező részvényesek között bármiféle hátrányos megkülönböztetés tilos (diszkriminációs tilalom [Gt. 176. §]).

A részvénytársaság *tőketársaság*. A részvényes alapvető kötelezettsége ezért részvénye névértékének (kibocsátási érték) befizetése. A részvényes alapvető joga is vagyoni: a részvényt az rt. adózott eredményéből *osztalék* illeti meg. A Gt. részletesen szabályozza az osztalék megállapításának és kifizetésének módját [Gt. 219-222. §]. Az osztalék – az elsőbbségi részvény kivételével – a részvény névértékéhez igazodik.

2. A részvényesnek emellett ún. személyi jogai is vannak. A részvénytársaság jellegzetessége, hogy ezek a személyes jogok zömmel ún. *közgyűlési jogok*, tehát az rt. közgyűlésén lehet, illetve kell ezeket gyakorolni. Minden részvényes jogosult a közgyűlésen részt venni, ott felszólalni, felvilágosítást kérni, észrevételt és indítványt tenni, mégpedig akkor is, ha a részvényéhez nem fűződik szavazati jog [Gt. 224. §]. A döntésekben való részvételt a szavazati jog testesíti meg, amely – az esetleges elsőbbségi részvényt figyelmen kívül hagyva – a részvény névértékéhez igazodik.

A Gt. a kft.-hez viszonyítva jóval részletesebben foglalkozik az rt.-nél az alaptőke felemelésével, annak különböző módjaival (pl. feltételes alaptőke-emelés) és leszállításával. Emellett még néhány külön szabályt tartalmaz az rt. jogutód nélküli megszűnésével és átalakulásával kapcsolatban, majd – éppúgy, mint a kft.-nél – az egyszemélyes részvénytársaságra állapít meg néhány külön rendelkezést. Az egyszemélyes rt. a dolog természeténél fogva csak zártkörűen működhet [283-284. §].

4. Az rt. szervezete

1. Az rt. legfőbb szerve a valamennyi igazolt részvényesből (képviselőjéből) álló *közgyűlés*. A Gt. részletesen szabályozza a közgyűlés hatáskörét, összehívási rendjét (évente legalább egy rendes közgyűlés, rendkívüli közgyűlés), a közgyűlés előkészítésével összefüggő teendőket, a határozatképességet és a határozatok meghozatalának rendjét, a közgyűlési jegyzőkönyvet, a folytatólagos és megismételt közgyűlést stb., mégpedig főszabályként a zártkörűen működő rt.-nél [231-242. §], majd ezt kiegészíti a nyilvánosan működő rt. közgyűlésére vonatkozó eltérő, illetve kiegészítő szabályok sora [Gt. 302-307. §].

Az rt. ügyvezető szerve főszabályként a legalább 3, és legfeljebb 11 tagból álló *igazgatóság*, amely – ha a közgyűlés ezt a szerepet nem vonja magához – elnökét maga választja tagjai közül [Gt. 243-247. §]. Az igazgatóság tagjait főszabályként a közgyűlés választja meg. Az igazgatóság tagjai „külsők” és „belső” egyaránt lehetnek. A megkülönböztetés arra utal, hogy az igazgatóság tagja az rt.-nél dolgozik-e (pl. vezérigazgató, más vezető munkavállaló) vagy sem. Az rt.-k többségében az igazgatóság vegyesen áll

külsőkből és belsőkből, ha az igazgatóság tagjává választott vezérigazgató egyben az igazgatóság elnöke is, akkor beszélhetünk elnök-vezérigazgatóról. Mint már erről az általános szabályok között volt szó, az igazgatóság elnöki, illetve tagi tisztsége kifejezetten erre a tisztségre irányuló munkaviszony alapján nem látható el. Ha az rt. igazgatósága zömmel belsőkből áll, lényegében azonos az rt. menedzsmentjével, ha zömmel külsőkből, úgy az igazgatóság elvlik a menedzsmenttől.

Az igazgatóság testület, amely ügyrendje szerint főszabályként üléseken hozza meg döntéseit. Az igazgatóság ülésein mindenkinek egy szavazata van, a szavazás nyilvános és egyszerű szótöbbséggel születnek meg a döntések. A Gt. 30. § (4) bekezdése alapján a kárfelelősség szempontjából az igazgatóság tagjainak felelőssége egyetemleges, mentesül azonban a felelősség alól az a tag, aki a kárt okozó döntés ellen szavazott, illetve a döntéshozatalban nem vett részt.

2. Az igazgatóság vezetési operatíván az rt.-t és köteles a vagyoni védelméhez szükséges intézkedéseket megtenni. Az eredménybeszámolót – a könyvvizsgálói audittal és a felügyelőbizottság véleményével – az igazgatóság terjeszti a közgyűlés elé. Az igazgatóság ügyvezető tevékenységéről, a társaság vagyoni helyzetéről és az rt. üzletpolitikájáról háromhavonta a felügyelőbizottságnak jelentést köteles tenni [Gt. 242. §].

Az rt. igazgatóságával kapcsolatban már említett két speciális szabály igényel említést:

a) A zártkörűen működő rt. alapszabálya *egyszemélyes igazgatóságot* is intézményesíthet, azaz a vezérigazgatót feljogosíthatja az igazgatóság hatáskörének gyakorlásával [Gt. 247. §].

b) A zártkörűen működő rt. alapszabálya a *felügyelőbizottságot* az alapító okiratban foglalt rendelkezéssel a Gt. 37. §-a alapján *az igazgatóság fölé helyezheti*. Ez esetben a közgyűlés csak a felügyelőbizottságot választja meg, és a felügyelőbizottság nevezi ki az igazgatóságot. Ebben az esetben az alapító okirat meghatározhatja azokat a jogügyleteket, illetve más döntéseket, amelyeket az igazgatóság csak a felügyelőbizottság előzetes jóváhagyásával köthet meg. Az ún. irányító felügyelőbizottság tagjainak felelőssége ebben a körben azonos a vezető tisztségviselők felelősségével, azaz egyetemlegesen felelnek a kárt okozó döntésért.

Az a) és b) alatti speciális vezetési formációk egymással vegyítve is alkalmazhatók: irányító felügyelőbizottság és egyszemélyes igazgatóság.

Az rt.-nél a már elmondottak szerint kötelező a könyvvizsgáló választása.

5. A nyilvánosan működő részvénytársaságokra vonatkozó külön szabályok

1. A nyilvánosan működő részvénytársaságokra nézve a Gt. 285-315. §-ai külön szabályokat állapítanak meg, tehát a zártkörűen működő rt.-kre vonatkozó szabályokat ezen külön szabályokban foglalt eltérésekkel és többletrendeletekkel lehet alkalmazni [Gt. 285. §].

Az eltérések egy része a nyilvánosan működő rt. részvényeire vonatkozik, így például az ilyen rt.-nek csak dematerializált részvényei lehetnek, az elsőbbségi részvények főszabályként nem kombinálhatók, a szavazatszöbbségi részvényeket a törvény korlátozza stb. [Gt. 286-287. §].

A Gt. az rt. nyilvános alapítását csak a nyilvánosan működő rt.-nél szabályozza, azaz zártkörűen működő rt. nyilvánosan nem alapítható [Gt. 288-295. §].

A nyilvánosan működő rt.-knél a részvényesek jogaira is speciális szabályok vonatkoznak, például az alapszabály meghatározhatja az egy részvényes által gyakorolható szavazati jog legmagasabb mértékét, a kollektív kisebbségi jogok mértéke az általános 5 % helyett 1 % [Gt. 296-301. §].

A nyilvánosan működő részvénytársaság közgyűlésének hatásköre – a már említett *corporate governance* elvei jegyében – szélesebb az általánosnál és nyilvánossága is magasabb szintű [Gt. 302-307. §]. A legalapvetőbb eltérés az ügyvezetés körében van: a Gt. 308. §-a lehetővé teszi az alapszabálynak, hogy az igazgatóság és a felügyelőbizottság kettős rendszere helyett egységes irányítási rendszerben igazgatótanácsot működtessen. Az igazgatótanács tagjai többségének ún. független személynek kell lennie. Függetlennek az számít, akinek igazgatótanács tagján túl más jogviszonya az rt.-vel nincs [Gt. 309. §].

2. Akár kettős, akár egységes irányítási rendszerben működik a nyrt., kötelező a felügyelőbizottság tagjai közül legalább 3 tagú auditbizottság választása [Gt. 311. §], amely segíti az igazgatóság és a felügyelőbizottság, illetve az igazgatótanács tevékenységét.

A tőzsdei társaságoknál a Budapesti Értéktőzsde szabályai szerint az eredménybeszámolóval együtt a felelős vállalatvezetési jelentést is a közgyűlés elé kell terjeszteni, amely az előző üzleti évben folytatott vállalatvezetési gyakorlatot ismerteti, illetve értékeli [Gt. 312. §].

8. Konzernjog

A magyar társasági konzernjog (a versenyjog és a számviteli jog is tartalmaz konzernjogi szabályokat) lényegében két részből áll:

- A) a befolyásszerzés szabályaiból és
- B) a vállalatcsoportra vonatkozó rendelkezésekből.

1. A *befolyásszerzésre* vonatkozó rendelkezések két különböző törvényben találhatók. A Gt. 52-54. §-a szabályozza a kft.-ben, illetve zártkörűen működő rt.-ben való befolyásszerzést, a Tpt. 65-80. §-ai pedig vállalatfelvásárlási eljárás címén a nyilvánosan működő rt.-ben való befolyásszerzést. Míg a Gt.-ben a befolyásszerzésre vonatkozó szabályozás egyre szűkebbre szorul (a jelentős, a többségi, illetve a kölcsönös befolyásszerzésre vonatkozó szabályok a 2006-os Gt.-ből kimaradtak és csak a minősített többséget biztosító – legalább 75 % szavazat – befolyásra állapít meg a törvény kisebbség- és hitelezővédelmi szabályokat), addig a Tpt.-ben a szabályozás egyre szélesebb kört fog át (Már 5 %-os szerzésnél nyilvános közzétételi, 33 % feletti szerzésnél nyilvános ajánlattételi eljárás van érvényben.).

A Gt. szabályai szerint a minősített többségű befolyás közzétételétől számított 60 napos jogvesztő határidőn belül az ellenőrzött társaság bármely részvényese (kft.-nél tagja) kérheti, hogy a befolyásszerző piaci értéken, de legalább a saját tőkéből a részesedésére jutó résznek megfelelő értékben vegye meg a részvényét ??? (A kisztrészes ezen jogát az alapszabályban, társasági szerződésben ki lehet zárni.) Ha pedig a minősített befolyásszerző az ellenőrzött társaságnál tartósan olyan üzletpolitikát folytat, amely hátrányos a hitelezőkre és jelentősen veszélyezteti az ellenőrzött társaság kötelezettségeinek teljesítését, a hitelező kérésére a cégbíróság a befolyásszerzőt biztosíték adására kötelezheti. Ha pedig az ellenőrzött társaság felszámolásra kerül a hátrányos üzletpolitika következtében, a hitelezők keresetére a bíróság átviheti a felelősséget az anyavállalatra, azaz kötelezheti a leányvállalat tartozásaiért való helytállásra.

2. A 2006-os Gt. új intézményként vezette be a magyar társasági konzernjogba a *vállalatcsoport* intézményét [55-64. §]. Kétfajta vállalatcsoport van, az elismert és a tényleges.

Az elismert vállalatcsoport alapvető ismérvei:

- a) az uralkodó tag az a gazdasági társaság, amely a számviteli törvény értelmében konszolidált mérleg készítésére köteles;
- b) ellenőrzött társaság(ok) az a kft., illetve rt., amely felett az uralkodó társaság a számviteli törvényben meghatározott befolyással rendelkezik;
- c) az uralkodó tag és az ellenőrzött társaságok a Gt. 56. §-ában meghatározott uralmi szerződést kötnek;
- d) az uralmi szerződést az érintett társaságok legfőbb szerve legalább háromnegyedes többséggel jóváhagyja és erről az uralkodó tag a Cégbizonylatban a Gt. 57. §-ban meghatározott közleményt tesz közzé;
- e) a cégbíróság az elismert vállalatcsoportként való működést a cégjegyzékbe bejegyzi.

Az *uralmi szerződés* intézményesen korlátozza az ellenőrzött társaságok önállóságát, beillesztve őket a vállalatcsoport egészének üzletpolitikájába. Az uralmi szerződés meghatározza például az uralkodó tag utasítási jogának terjedelmét, illetve azt, hogy az uralkodó vállalat az ellenőrzött társaságtól mennyi nyereséget vonhat el. Az uralmi szerződés hasznos az ellenőrzött társaságok ügyvezetésének, mert egyértelművé teszi, hogy milyen kérdésekben vannak alávetve az egységes üzletpolitikának, és mennyiben szolgálhatják a leányvállalat saját üzleti érdekeit. Emellett az uralmi szerződés részben a nyilvánosságon, részben a Gt. által kötelezővé tett tartalmi kellekein keresztül szolgálja a leányvállalatok részvényeseinek, illetve hitelezőinek érdekeit is (részvények eladása, követelésbiztosítékok stb.).

Az elismert vállalatcsoportba való cégbírósági bejelentkezés önkéntes. A Gt. 64. §-a azonban ismeri az ún. tényleges vállalatcsoportot is, ahol a faktikus konzernkapcsolat uralmi szerződés és cégbírósági bejegyzés nélkül is fennáll. A tényleges vállalatcsoport megállapításához tartós, legalább 3 éven keresztül fennálló együttműködés szükséges.

III. Fejezet Cégjogi szabályok

1. Cégnyilvántartás- cégjegyzék

1. Mint már volt róla szó, a társasági jog sorosan összefügg a Ctv.-ben szabályozott cégjoggal. A Ctv. 2. §-a szerint a cég az a jogalany, amely a cégnyilvántartásba való bejegyzéssel üzletszerű gazdálkodó tevékenység folytatása céljából jön létre, de a törvény más jogalany cégnyilvántartásba való bejegyzését is előírhatja. A cégek köre tehát tágabb a gazdasági társaságoknál – cég lehet szövetkezet, az egyéni vállalkozó, a közhasznú társaság, a vízgazdálkodási társulat stb. A cég, cégneve alatt jogokat és kötelezettségeket szerezhet. Van olyan gazdálkodó alany, amely kötelezően cégnek minősül, de például az egyéni vállalkozó számára csak lehetőséget ad arra a törvény, hogy egyéni cég legyen.

A cég szerepel a cégnyilvántartásban, amely *közhiteles* és teljesen *nyilvános*. A cégjegyzék közhitelessége alapvető garanciális kérdés, ezt a Ctv. sokoldalúan kívánja biztosítani. A betekintés mellett a cégbíróságon cégmásolat, cégkivonat és cégbizonyítvány is kérhető [Ctv. 12. §g. A cégjegyzék két részből áll: a szorosan vett cégjegyzékből és a cégiratokból. A cégjegyzéket a megyei bíróság, mint cégbíróság vezeti [Ctv. 1. §], az eljárásra az a bíróság illetékes, amelynek az illetékességi területén a cég székhelye van.

A cégnyilvánosság alapvető kereskedelmi jogi elv, amely a cégjegyzékre és a cégiratokra egyaránt vonatkozik. A 2006-os cégtörvény nagy jelentőséget tulajdonít az elektronikus cégeljárásnak, de a nyilvánosság az elektronikus okiratokra is vonatkozik. A cégjegyzékben foglalt adatokról az Igazságügyi Minisztérium Céginformációs és az Elektronikus Cégeljárásban Közreműködő Szolgálatától is lehet információt szerezni. A Ctv. az adatvédelem követelményeit figyelembe véve szabályozza az információs jellegű szolgáltatást, például a csoportosított cégszűrés megismerését stb. [Ctv. 10-19. §]. Emellett az információszerzés fontos eszköze a Cégek Közlöny, amely az Igazságügyi Minisztérium hivatalos lapja, és ma már elektronikus formában is megjelenik [Ctv. 20-21. §].

2. A Ctv. részletesen szabályozza a gazdasági társaságok cégjegyzékben szereplő adatait, minden cég cégjegyzékszámával rendelkezik.

A cégnév biztosítja a kereskedelmi jogalanyiságot. A Ctv. alapvető rendelkezése, hogy a cégnévnek a cég alapvető tevékenységét és tényleges formáját kell kifejeznie és nem kelthet ezzel ellentétes látszatot. A cégnévvel szemben alapvető követelmények a cégvalódiság, a cégszabatosság és a cégekizárólagosság elvei, tudniillik, hogy a társaság más cégektől megkülönböztethető legyen. A cégnév vezérszót is tartalmazhat, a cég rövidített neve pedig a vezérszóból és a cégforma (pl. kft.) megnevezéséből áll. Két cég azonos cégnév alatt nem működhet [Ctv. 3-5. §].

A Ctv. az alábbi nem peres cégjogi eljárásokat szabályozza:

- a) cégbejegyzési eljárás;
- b) változásbejegyzési eljárás;
- c) a cég átalakulásának (egyesülésének és szétválásának) bejegyzése iránti eljárások;
- d) a cég törlésére irányuló eljárások.

Ezen eljárások főszabályként kérelemre indulnak és bennük a jogi képviselő kötelező.

A Ctv. emellett szabályozza a cégjogi határozatokkal kapcsolatos perek speciális szabályait is (pl. a cégbejegyzés kapcsán az ügyész pert indíthat a cég ellen a bejegyző végzés hatályon kívül helyezése iránt [Ctv. 65. §]).

A Ctv. továbbá részletesen szabályozza a gazdasági társaságok feletti törvényességi felügyelet gyakorlásának módját, amely ugyancsak sajátos nem peres eljárásban történik. A

Ctv. 72. § (1) bekezdése szerint a törvényességi felügyeleti eljárás célja, hogy a cégnyilvántartás közhitelességének biztosítása érdekében kikényszerítse a cégek törvényes működését. A törvényességi felügyeleti eljárásnak kérelemre és hivatalból is helye van a gazdasági társaságokkal szemben [Ctv. 76-77. §]. Törvényességi felügyeleti eljárásra két alapvető okból kerülhet sor:

- ha a cégjegyzékbe bejegyzett adat vagy annak hiánya törvénysértő, azért mert erről a cégbírósnak nem volt tudomása, illetve az később vált törvénysértővé;
- ha a gazdasági társaság (más jogalany) működése során nem tartja be a szervezetére és működésére vonatkozó jogszabályokat, illetve a társasági szerződés rendelkezéseit.

A törvényességi felügyeleti eljárás során a cégbírósnak az alábbi intézkedéseket teheti, illetve szankciókat alkalmazhatja:

- a) felhívja a céget a törvényes működés helyreállítására;
- b) legfeljebb 10 millió Ft-ig terjedő pénzbírságot szab ki;
- c) a társaság szerveinek határozatát megsemmisíti és új határozat hozatalát írja elő;
- d) összehívja a társaság taggyűlését;

e) legfeljebb 90 napra a cég működése törvényességének helyreállítása céljából a céghez *felügyelőbiztos* rendel ki;

- f) a társaságot megszüntnek nyilvánítja [Ctv. 81. §].

Megszüntnek nyilvánítás esetén a bíróság végelszámolót jelöl ki és a megszűnés a végelszámolás befejezése után, a cégjegyzékből való törléssel történik meg. (Ha felszámolási eljárásnak van helye, azt kell lefolytatni.) Ettől független az ismeretlen székhelyű cég megszüntetésére irányuló eljárás [Ctv. 89. §], amelynek végeredménye ugyancsak a cég törlése a cégjegyzékből.

A nyilvános cégszolgálat az Igazságügyi Minisztérium honlapján keresztül ingyenesen hozzáférhető. Az ingyenes elektronikus cégjegyzéken keresztül a cégek adataira keresve meg lehet tekinteni azok tárolt cégkivonatát (cégszolgálat, cégszolgálat). 2007. januárjától a Cégszolgálat is elektronikus, elektronikus „lappéldnyai” ingyenesen hozzáférhető, így a cégszolgálatban közzétett közlemények, hirdetések teljes körűen, mindenki számára ingyenesen nyomon követhetők.

2. Cégeljárás – az elektronikus cégbejegyzési eljárásról

1. Az új Cégtörvény értelmében 2007. január 1-től már valamennyi cégforma esetében lehetővé vált a cégbejegyzési (változásbejegyzési) kérelem elektronikus úton történő intézése. Ez azt jelentette, hogy a korábbiakhoz képest bármely társasági forma esetében szabadon választhattak az alapítók, hogy a hagyományos, papír alapú cégbejegyzési eljárást vagy az elektronikus cégeljárást kezdeményezik. Igen jelentős változás, hogy 2008. július elsejétől **az elektronikus cégeljárás a kötelező**. Az elektronikus cégeljárás kötelezővé tételével – azaz 2008. július elsejétől – tehát kizárólag elektronikusan lehet cégbejegyzési, illetve változásbejegyzési cégeljárást kezdeményezni.

Az elektronikus eljárás kötelezővé tétele a cégregisztrációs eljárásban lényeges szemléletváltás a magyar szabályozás alapvető hagyományaihoz képest. Az elektronikus eljárás igénybevétele általában csak egy lehetséges alternatíva, és kötelezővé tételre csak ritkán, kivételesen kerül sor (pl. az adóeljárársban korábban is volt már erre példa). Az elektronikus cégeljárás kezdeményezéséhez szükséges eszközökkel és ismerettel természetesen nem is maguknak a társulni kívánó piaci szereplőknek kell rendelkezniük, hanem – a cégbejegyzési eljárásban eddig is kötelező – jogi képviselőt biztosítja az elektronikus cégeljáráshoz „vezető szabad utat”. Ez azt jelenti, hogy a piaci szereplőknek, cégeknek, a társaság jövődöbeli alapítóinak és tagjainak továbbra is lehetősége lesz arra, hogy a létesítő okiratokat, okmányokat papír alapú dokumentumok formájában hozzák létre (a

társasági szerződés a jövőben is lehet hagyományos, papír alapú okirat), azok elektronikus okirattá alakítására és a cégbejegyzési kérelem elektronikus formáságainak teljesítésére a jogi képviselő köteles.

Az elektronikus cégbejegyzési illetve változásbejegyzési eljárásban a jogi képviselet kötelező, a kérelem benyújtására a jogi képviselő (ügyvéd vagy közjegyző) jogosult. A cégbírósághoz elektronikus úton benyújtott kérelmek érkezéséről a Ctv.-ben meghatározott feltételek fennállása esetén a cégbíróság elektronikus tanúsítványt, illetve változásbejegyzési kérelem esetében igazolást küld a jogi képviselőnek.

A cégbejegyzési eljárás során főszabályként az elektronikus úton küldött okiratokat minősített elektronikus aláírással és időbélyegzővel kell ellátni [Ctv. 36. § (2) bek.]. Ez mind a kérelmezőre, mind a fogadó bíróságra vonatkozó általános szabály. Az időbélyegző jelentősége, hogy annak alkalmazása biztosítja, hogy a minősített elektronikus aláírásra – az aláírás időpontjában – való jogosultság igazolható legyen. A cégbíróság által az eljárásban küldött elektronikus okirat közokiratnak minősül, természetesen a kérelmező által küldött okirat – bár minősített okirat – nem közokirat.

Az elektronikus cégeljárásban teljes mértékben kiteljesedik az ún. „egyablakos” rendszer, amely alapján a kérelem előterjesztésével egyidejűleg a társaság az adó- és statisztikai nyilvántartás szerveivel a cégbíróságon keresztül veheti fel a kapcsolatot. A bejegyzési kérelem előterjesztője ugyanis az adóhatóság, illetve a Központi Statisztikai Hivatal által vezetett nyilvántartáshoz szükséges további adatokat (adószám, KSH szám, EU adószám) az elektronikus úton benyújtott bejegyzési (változásbejegyzési) kérelemmel együtt előterjesztve a Cégszolgálat útján juttathatja el az illetékes szervezethez [Ctv. 36. § (4) bek.].

A kötelező jogi képviseletnek az elektronikus cégeljárásban kiemelt jelentősége van (lényegében a jogi képviselő a kérelmezői oldal „egyablaka”, azáltal, hogy az ügyfeleket a jogi képviselő „köti össze” az elektronikus eljárással).

A bíróságnak szóló kérelmek megküldése, az előzetes névfoglalási kérelem [Ctv. 6. § (3) bek.] előterjesztése a jogi képviselőn keresztül történik. Ennek körében azonban a jogi képviselő feladata az *általa készített okiratok* mellett a cégbejegyzési (változásbejegyzési) *kérelem mellékletét képező*, nem általa készített okiratok (pl. tulajdoni lap másolata, hatósági engedély, a hitelintézet igazolása a pénzbetétek befizetéséről) elektronikus okirati formába történő átalakítása is. Ezzel a – technikai és tudásbeli - készséggel és képességgel tehát nem a társaságnak, az alapító személyeknek kell rendelkezniük, hanem a jogi képviselőnek.

A hatóságok, pénzügyi intézmények vagy más szervek által kiadott minősített elektronikus aláírással ellátott elektronikus dokumentum természetesen közvetlenül csatolható a kérelemhez [Ctv. 37. § (1) bek.], annak átalakítására értelem szerűen nincs szükség.

2. A kérelmet és annak mellékleteit a jogi képviselő – elektronikus okirat formájában, elektronikus úton – a Cégszolgálatához küldi meg. A bejegyzési (változásbejegyzési) kérelem *benyújtásának időpontja* a Cégszolgálatához *érkezés* időpontja, azaz a kérelem benyújtására vonatkozó 30 napos határidő szempontjából ezt az időpontot kell figyelembe venni [Ctv. 37. § (3) bek.].

Ez azt jelenti, hogy a változás bejelentésére a cég számára előírt 30 napon belül a kérelemnek a Cégszolgálatához meg kell érkeznie – szemben a hagyományos határidő számításának módjával, amikor a papír alapú kérelem postázása esetén a határidőben való postára adás számított. Értelem szerűen – miután az elektronikus „postázás” ideje jóval rövidebb (nem napokban, hanem percekben mérhető), továbbá az elektronikus kommunikációban a jognyilatkozatok megtétele tekintetében a szabályozás általában a „megérkezési elvet” preferálja, így a benyújtás időpontjának a Cégszolgálatához való megérkezés tekintendő.

Az elektronikus cégeljárásban az *eljárási illetéket és a közzétételi költségtérítést is elektronikus úton kell megfizetni*, mégpedig a kérelem benyújtását megelőzően. Az

elektronikus fizetés technikája – az elektronikus „bankolás”, illetve az internetes szolgáltatások igénybevétele közvetítésével - viszonylag széles körben ismert, elterjedt fizetési mód, a cégeljárásban azonban ennek további biztosítékait rögzíti a szabályozás. Az eljárási illeték és költségtérítés megfizetését azonban szintén nem kell a vállalkozásnak magának bonyolítania, azt szintén az arra felkészült jogi képviselő végzi. Az illeték illetve a költségtérítés megfizetése szintén a Cégszolgálaton keresztül történik, a Cégszolgálat honlapjáról letöltött illeték, valamint költségtérítési ügyazonosító szám feltüntetésével [Ctv. 37. § (4) bek.]. Az illeték és a költségtérítés befizetésének összegéről és időpontjáról a Magyar Államkincstár – a bejegyzést kérő jogi képviselőjének minősített elektronikus aláírással ellátott kérelmére, amelyben az ügyazonosító számokat fel kell tüntetni – egy munkanapon belül elektronikus úton fokozott biztonságú aláírással ellátott igazolást küld.

Az igazolásokat – ahogyan a hagyományos eljárásban a befizetési bizonylatokat (utalványszelvény, illetékbélyeg, vagy az illeték lerovásának igazolása) - a bejegyzési (változásbejegyzési) kérelemhez mellékelni kell.

3. A Cégszolgálat az elektronikus okiratot informatikai szempontból (így az elektronikus aláírás hitelessége, az adatok sértetlensége, az időbélyegző dátuma és hitelessége, az elektronikus okirat formátuma tekintetében) megvizsgálja.

Ennek eredményeként az eljárás eltérő módokon folyik tovább:

a) Ha a bejegyzési (változásbejegyzési) kérelem – annak mellékleteivel - informatikai szempontból elfogadható, a Cégszolgálat azt haladéktalanul továbbítja az illetékes cégbírószághoz.

b) Ha kérelem és mellékletei informatikai szempontból hibásak vagy hiányosak, a Cégszolgálat az iratokat az erre vonatkozó tájékoztatással továbbítja a cégbírószághoz, azonban ilyen esetben a kérelmet be nem nyújtottnak kell tekinteni [Ctv. 38. § (1) bek.].

A cégbírószágra vonatkozó *ügyintézési határidő* az elektronikus cégeljárásban a kérelemnek a cégbírószághoz érkezését követő munkanapon kezdődik, és az új cégjogi szabályok az eljárási határidőket jelentősen lerövidítették. Az ügyintézési határidővel kapcsolatos koncepció is megváltozott: már nem az dönti el, mennyi idő alatt jegyzik be a vonatkozó cégadatot, hogy az eljárást jogi személy cégforma, vagy nem jogi személy társaság kezdeményezte, hanem az a tény, hogy az alapítás (módosítás) kapcsán *egyedi szerződéssel* vagy *szerződés minta alkalmazásával* („egyszerűsített cégbejegyzési eljárás”) vagy anélkül eszközli a társaság. Az egyedi szerződés esetében az bejegyzési eljárás határideje 15 munkanap (ebbe az esetlegesen elrendelt hiánypótlás ideje nem számít bee), egyszerűsített cégeljárás esetében – igen radikális módon – 1 munkaóra.

A cégbírószágot a jogi képviselővel *elektronikus úton közli az eljárás során hozott végzéseket is*. Az elektronikus úton közölt végzést a jogi képviselő elektronikus rendszere által kiállított visszaigazolásban megjelölt időpontban kell kézbesítettnek tekinteni. A végzések postai úton való megküldésére csak akkor kerül sor, ha az elektronikus végzést a jogi képviselő a megadott időn belül nem veszi át.

III. RÉSZ AZ ÜZLETI JOG EGYES KÜLÖNÖS TERÜLETEI (FIZETÉSKÉPTELENSÉGI JOG; VERSENYJOG)

1. Fejezet Fizetésképtelenségi jog

1. A fizetésképtelenségi jog közös rendelkezései

1. A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi II. törvény (továbbiakban Csődtörvény) egységesen szabályozza a fizetésképtelenségi jog mindkét nagy területére, a csődeljárásra és a felszámolási eljárásra vonatkozó szabályokat.

A végelszámolás részletes szabályait korábban ugyancsak az 1991. évi II. törvény tartalmazta, de a végelszámolás lényegében a cég megszűnése következtében a társasági vagyonnal kapcsolatos elszámolás és felosztás rendje, nem pedig a fizetésképtelenségi helyzet, mint a csőd illetve a felszámolás esetében, így a társasági- és cégtörvény 2006. évi újrakodifikálása során a végelszámolás szabályai – rendszertanilag helyesen – a Ctv.-be kerültek (Lásd II. Rész). A fizetésképtelenségi jog tehát a csődeljárás illetve a cég fizetésképtelensége esetén lefolytatandó felszámolási eljárás szabályait foglalja össze.

A Csődtörvény. hatálya alapvetően a gazdálkodó szervezetekre (gazdasági társaságokra, szövetkezetekre stb.) és ezek hitelezőire terjed ki, főszabályként nonprofit szervezetek nem tartoznak a Csődtörvény hatálya alá.

Adósnak minősül az a gazdálkodó szervezet, amely tartozását (tartozásait) az esedékességkor nem tudta vagy előreláthatóan nem tudja kiegyenlíteni, és fizetésképtelenségét a bíróság megállapította.

Hitelezőnek minősül a csődeljárásban és a felszámolási eljárásban - a felszámolás kezdő időpontjáig – mindenki, akinek az adóssal szemben jogerős és végrehajtható bírósági, hatósági határozaton (végrehajtható okiraton) alapuló, vagy az adós által nem vitatott, vagy elismert, lejárt pénz- vagy pénzben kifejezett vagyoni követelése van, továbbá a csődeljárásban az is, akinek a csődeljárás kezdő időpontjában még le nem járt, de az adós által elismert pénz- vagy pénzben kifejezett vagyoni követelése van. A felszámolás kezdő időpontja után hitelező mindenki, akinek az adóssal szemben pénz- vagy pénzben kifejezett vagyoni követelése van, és azt a felszámoló nyilvántartásba vette.

2. *A csődvagyon fogalmát* szintén a Csődtörvény határozza meg. Eszerint *vagyonnak minősül* mindaz, amit a számvitelről szóló törvény befektetett eszköznek vagy forgóeszköznek minősít, ezen belül az adós gazdálkodó szervezet vagyona a tulajdonában (kezelésében) levő vagyon. Az adós gazdálkodó szervezet minden vagyona, amellyel a csőd- vagy a felszámolási eljárás kezdő időpontjában rendelkezik, továbbá az a vagyon, amelyet ezt követően az eljárás tartama alatt szerez, a csődeljárás és a felszámolási eljárás körébe tartozik (Csődtörvény. 4. § (1) bek.).

A csődeljárás és a felszámolási eljárás az adós - az eljárás lefolytatására irányuló kérelem benyújtásának napján bejegyzett - székhelye szerint illetékes megyei (fővárosi) bíróság (a továbbiakban: bíróság) hatáskörébe tartozó úgynevezett „nemperes” eljárás (Csődtörvény. 6. § (1) bek.), ezért azokra az eljárási kérdésekre, amelyekre a Csődtörvény. külön rendelkezést nem tartalmaz, a Polgári perrendtartásról szóló törvény (1952. évi III. törvény, a Pp.) rendelkezései - a polgári nemperes eljárás sajátosságaiból eredő eltérésekkel - megfelelően irányadóak.

Fizetéseképtelenség esetén két alapvető, önmagában jogosan értékelendő érdek ütközik, nevezetesen a hitelezők érdeke illetve a válságba került gazdálkodó szervezet reorganizációjához fűződő érdek. A jelenlegi magyar szabályozásban a felszámolási eljárásban a hitelezői érdekek, a csődeljárásban a reorganizáció kerül előtérbe.

2. A csődeljárás lényege

A csődeljárás olyan eljárás, amelynek során az adós - a csődegyezség megkötése érdekében - fizetési haladékokat kezdeményez, illetve csődegyezség megkötésére tesz kísérletet.

1. A csődeljárás megindítása

1. Csődeljárás lefolytatása iránti kérelmet gazdálkodó szervezet vezetője nyújthat be a bírósághoz. A csődeljárás iránti kérelemnek a bírósághoz való érkezésétől számított két éven belül az adós újabb kérelmet nem nyújthat be, ha a korábban lefolytatott eljárás során már fizetési haladékokban részesült. Ha az adós e törvény hatálybalépése előtt csődöt jelentett be, a kétéves határidőt a csődeljárás közzétételének időpontjától kell számítani. A csődeljárás kezdő időpontja az a nap, amelyen az adós kérelme a bírósághoz érkezett. (Csődtörvény 7. §)

2. Az adós a fizetési haladék igénybevételéhez szükséges hitelezői egyetértés megszerzése érdekében - a csődeljárás kezdő időpontjától számított 30 napon belül - tárgyalást tart, amelyre a kérelem benyújtásával egyidejűleg az általa ismert hitelezőit közvetlenül, ismeretlen hitelezőit pedig hirdetmény útján hívja meg, amelyet 3 napon belül két országos napilapban közzétesz. A tárgyaláson az adós kéri a hitelezők egyetértését a fizetési haladékokhoz. Az hitelezői egyetértést megadottnak kell tekinteni, ha a csődeljárás kezdő időpontjában lejárt hitelezői követelések jogosultjainak több mint a fele, és a le nem járt hitelezői követelések jogosultjainak több mint egynegyede egyetért a fizetési haladék igénybevételével, feltéve, ha ezeknek a hitelezőknek az összes követelése eléri a mérlegben (egyszerűsített mérlegben) szereplő összes hitelezői követelés kétharmadát (Csődtörvény. 9. §). Az adós a tárgyalás eredményét köteles a bíróságnak bejelenteni, a bíróság ezt követően dönt az eljárás megszüntetéséről vagy a fizetési haladékokat tartalmazó végzés meghozataláról (Csődtörvény.10. §.)

2. A fizetési haladék – „csődmoratórium”

1. A csőd lényege az adós cég számára biztosított *fizetési haladék*. A fizetési haladék tartama alatt a pénzfizetési kötelezettség nem teljesítéséhez vagy késedelmes teljesítéséhez fűződő jogkövetkezmények – kivéve, hogy a hitelezők követeléseik időközben persze kamatoznak - nem állnak be, és az adóssal szemben a pénzkövetelések végrehajtása szünetel. A fizetési haladék tartama alatt az adós a csődeljárás kezdő időpontjában fennálló követeléseken alapuló kifizetéseket lényegében nem teljesítheti. Ez alól csak a Csődtörvény 12. § -ban meghatározott tartozások kivételek (így pl. a munkabér és a bérjellegű egyéb juttatások).

2. A fizetési haladék időtartamát a bíróság az adós és az egyezsége is jogosult arányú hitelezők többségének kérelmére legfeljebb 60 nappal meghosszabbíthatja. A bíróság a fizetési haladékról szóló végzésben a felszámolók névjegyzékéből *vagyonfelügyelőt* rendel ki (Csődtörvény 13. §). A vagyonfelügyelő - a hitelezői érdekek

védelmének szem előtt tartásával - figyelemmel kíséri az adós gazdasági tevékenységét. Ennek keretében például áttekinti az adós vagyoni helyzetét, aminek során betekinthez az adós könyveibe, szerződéseit, bankszámláit megvizsgálhatja, a gazdálkodó szervezet vezetőitől felvilágosítást kérhet, és erről a hitelezőket tájékoztatja. A vagyonfelügyelő csak olyan kifizetéseket hagyhat jóvá, amelyek az adós célszerű működéséhez szükségesek. A vagyonfelügyelő részt vesz a fizetőképesség helyreállítását, illetve megőrzését célzó program és egyezségi javaslat megtárgyalásán is, és jóváhagyja a csődeljárásban kötött egyezséget. A vagyonfelügyelői tisztség a csődeljárás megszüntetésével (befejezetté nyilvánításával), a felfüggesztett felszámolási eljárás folytatása esetében pedig a felszámoló kirendelésével szűnik meg.

3. A „csődegyezés”

A csődeljárásban az adós köteles a fizetőképesség helyreállítását vagy megőrzését célzó programot és egyezségi javaslatot készíteni. A fizetési haladék tartama alatt az adósnak egyezségi tárgyalást kell tartania, amelyre az egyezségi javaslat és a fizetőképesség helyreállítását (megőrzését) célzó program kézbesítésével az ismert hitelezőit és a vagyonfelügyelőt meghívja. Ha a tárgyalás nem vezet eredményre, a fizetési haladék tartama alatt több tárgyalás is tartható.

A csődegyezés keretében az adós tartozásait hitelezői vagy harmadik személyek átvállalhatják, az adós vagyonában tulajdont szerezhhetnek, illetve kötelezettségeiért kezességet vállalhatnak. Az egyezséget írásba kell foglalni. A megállapodásnak a Csődtörvényben meghatározott kötelező tartalmi elemeket kötelezően tartalmaznia kell. Ha a felek között az egyezés végül mégsem jön létre, illetve azt nem hagyják jóvá, vagy nem felel meg a törvényben foglaltaknak, a bíróság a csődeljárást megszünteti (és a csődeljárás átfordulhat felszámolási eljárásba).

Ha viszont az egyezés megfelel a törvényben foglaltaknak, a bíróság végzéssel a csődeljárást befejezetté nyilvánítja.

3. A felszámolási eljárás lényege

A felszámolási eljárás olyan eljárás, amelynek célja, hogy a fizetéseképtelen adós jogutód nélküli megszüntetése során a hitelezők e törvényben meghatározott módon kielégítést nyerjenek. A felszámolási eljárás eredményeként az adós gazdálkodó szervezet jogutód nélkül megszűnik, tehát például a gazdasági társaságot a cégbíróság törli a cégjegyzékből.

1. A felszámolási eljárás megindítása

A felszámolási eljárás az adós fizetéseképtelensége esetén folytatható le, az adós, a hitelező vagy a végelszámoló kérelme alapján, vagy a cégbíróság értesítése alapján.

Az adós a felszámolási eljárás lefolytatását akkor kérheti, ha a csődeljárás lehetőségével nem kíván élni. Ha a felszámolási eljárás megindítását a *hitelező kéri*, a kérelemben meg kell nevezni az adós tartozásának jogcímét, a lejárati (esedékesség) időpontját és annak rövid ismertetését, hogy az adóst miért tartja fizetéseképtelennek (Csődtörvény. 24. §). Ilyen esetben az adós köteles a bíróság értesítésének kézhezvételét követően a bíróságnak nyilatkozni arról, hogy a kérelemben foglaltakat elismeri-e. Ha az adós határidőn belül a bíróságnak nem nyilatkozik, a fizetéseképtelenség tényét vélelmezni kell, és azt a bíróság végzéssel megállapítja. Ha az adós a felszámolási kérelemben foglaltakat elismeri, egyidejűleg nyilatkoznia kell arról is, hogy kér-e a tartozás kiegyenlítésére haladékot, illetve be kell jelentenie a számláit vezető valamennyi pénzügyintézet nevét és az ott vezetett számlák számát. A hitelező a felszámolási eljárás iránti

kérelem benyújtásával egyidejűleg vagy azt követően a felszámolás kezdő időpontjáig a felszámolási eljárásban is kezdeményezheti, hogy a bíróság az adós gazdálkodásának felügyeletére a felszámolói névjegyzékből *ideiglenes vagyonsfelügyelőt* rendeljen ki. Az ideiglenes vagyonsfelügyelő tevékenysége lényegében azonos a csődeljárásban kirendelt vagyonsfelügyelőével, megbízatása fő szabályként a felszámolás kezdő időpontjáig vagy a felszámolási eljárás megszüntetéséig tart. A bíróság azonban - a hitelező egyetértésével - az ideiglenes vagyonsfelügyelő kirendelését végzéssel megszünteti, amennyiben az adós megfelelő biztosíték nyújtásával igazolja, hogy a hitelező követelésének kielégítése nincs veszélyben.

2. A fizetéseképtelenség bírói megállapítása

1. Az adós fizetéseképtelenségét a felszámolási eljárásban eljáró bíróság állapítja meg. Ennek során a bíróság vizsgálatot vezet az adós fizetéseképtelenségére (Csődtörvény. 26.§). A bíróság a fizetéseképtelenség vizsgálata során az adós kérelmére a tartozás kiegyenlítésére legfeljebb 30 napos határidőt engedélyezhet. A bíróság az adós *felszámolását végzéssel rendeli el*, ha megállapítja, hogy az adós fizetéseképtelen (Csődtörvény. 27. §). A bíróság a felszámolást elrendelő végzést az eljárás lefolytatására irányuló kérelem beérkezését követően viszonylag rövid időn, 60 napon belül meghozza. A felszámolás kezdő időpontja a felszámolást elrendelő jogerős végzés közzétételének napja (Csődtörvény 28. §).

Az adós fizetéseképtelenségét akkor lehet megállapítani, ha

- a) korábban nem vitatott vagy elismert tartozását nem vitatta és nem egyenlítette ki, vagy
- b) a jogerős bírói határozatban megállapított teljesítési határidőn belül tartozását nem egyenlítette ki, vagy
- c) a vele szemben lefolytatott végrehajtás eredménytelen volt, vagy
- d) a fizetési kötelezettségét a csődeljárásban kötött egyezség ellenére nem teljesítette.

2. Ha az adós – a bírói vizsgálat eredménye szerint - nem fizetéseképtelen, a bíróság az eljárást soron kívül megszünteti.

A bíróság a fizetéseképtelenség megállapítása esetén elrendeli az adós felszámolását. A felszámolást elrendelő végzésben kijelöli a felszámolót. Felszámolónak a felszámolói névjegyzékben szereplő felszámolót kell kijelölni.

3. A felszámolás menete

1. Ha az adós felszámolását elrendelő végzés jogerőre emelkedett, a bíróság a jogerőre emelkedést követően haladéktalanul, külön jogszabályban meghatározott módon elrendeli a végzésnek a Céglőnyben való közzétételét.

A felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet vezetője köteles a felszámolás kezdő időpontját megelőző nappal tevékenységet lezáró mérleget, továbbá adóbevallást valamint az eredmény felosztása után zárómérleget készíteni, és azt a felszámolónak és az adóhatóságnak átadni. A vezető tisztségviselő köteles a felszámolónak tájékoztatást adni minden – a felszámolási vagyont érintő - jogügyletről, illetve kötelezettségvállalásról. A felszámolás elrendeléséről a munkavállalókat, illetve a szervezet tagokat, szintén a vezető tisztségviselő köteles tájékoztatni.

A felszámolás kezdő időpontjában megszűnnek a tulajdonosnak a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos külön jogszabályokban meghatározott jogai (Csődtörvény. 34. §). A felszámolás kezdő időpontjától a gazdálkodó szervezet vagyonsával kapcsolatos jognyilatkozatot csak a felszámoló tehet. A felszámolás kezdő időpontjától az adós cég nevét a „felszámolás alatt”, illetve „f.a.” toldattal kiegészítve kell használni. A felszámolás kezdő

időpontjában a gazdálkodó szervezet valamennyi tartozása lejárttá (esedékessé) válik. Az adóssal szemben fennálló olyan követeléseket, amelyeket a felszámolás közzétételétől számított 40 napon túl, de egy éven belül jelentettek be, a felszámoló nyilvántartásba veszi, és kielégíti, ha az felszámolás hitelezői rangsora szerinti tartozások kiegyenlítése után van rá vagyoni fedezet (a felszámolási gyakorlat szerint ez ritkán fordul elő).

2. A hitelezői választmány megalakítása céljából a felszámoló a felszámolást elrendelő végzés közzétételi időpontjától számított 90 napon belül köteles a nyilvántartásba vett hitelezőket összehívni.

A felszámolást elrendelő végzés közzétételét követő 40 nap eltelte után, a felszámolási zárómérleg benyújtásáig a hitelezők és az adós között bármikor helye van egyezségnek (Csődtörvény. 41. §). Mindazok, akik a felszámolási eljárásba hitelezőként nem jelentkeztek be, egyezségkötés esetén az eljárás befejezését követően követelésüket az adóssal szemben nem érvényesíthetik.

Az egyezségi tárgyalásra – a csődeljárás szabályaihoz hasonlóan - az adós köteles a fizetőképesség helyreállítására alkalmas programot és egyezségi javaslatot készíteni. A bíróság az adós kérelmére, egyezségi tárgyalást tart, melyre az adóst, a felszámolót és az egyezség megkötésére jogosult hitelezőket idézi.

Az egyezségi tárgyalás során a felszámolás alatt álló gazdálkodó szervezet és a hitelezők megállapodhatnak a tartozások kielégítésének sorrendjében, teljesítési határidejének módosításában, kielégítésének arányában és módjában, továbbá mindabban, amit a felek az adós fizetőképességének helyreállítása érdekében vagy egyébként szükségesnek tartanak, különös tekintettel a bevételek növekedését eredményező intézkedésekre (Csődtörvény. 43. §).

4. A hitelezői igények kielégítése

1. A felszámoló felméri a gazdálkodó szervezet vagyoni helyzetét és a vele szemben támasztott követeléseket (Csődtörvény 46. §). A felszámoló nyilvántartásba veszi az előírt határidőben bejelentett követeléseket, és a határidőn túl, de egy éven belül bejelentett követeléseket. A felszámoló jogosult az adós által kötött szerződéseket azonnali hatállyal felmondani, vagy ha a felek egyike sem teljesített szolgáltatást, a szerződéstől a felszámoló elállhat (Csődtörvény. 47. §).

A felszámolás kezdő időpontjától - a jogszabályok, a kollektív szerződés és a belső szabályzatok és a munkaszerződések keretei között - a felszámoló gyakorolja a munkáltatói jogokat, és teljesíti a kötelezettségeket. A felszámoló az adós követeléseit esedékességgel behajtja, igényeit érvényesíti, és vagyonát értékesíti. A felszámoló a felszámolási eljárás alatt köteles gondoskodni az adós vagyonának megóvásáról, megőrzéséről.

A felszámoló az adós vagyontárgyait a forgalomban elérhető legmagasabb áron értékesíti. A felszámoló az értékesítést pályázat vagy árverés keretében végzi. A felszámoló a nyilvános pályázati felhívást a Céglőnyben teszi közzé. Az árverést ugyanakkor árverési hirdetéssel teszi ki, és a hirdetményt az árverést megelőzően a Céglőnyben is közzéteszi.

A felszámolás természetesen hosszú ideig elhúzódhat. Ebből kifolyólag az eljárás kezdetétől a felszámolónak évente a közbenső mérleget kell készíteni, majd a felszámolás befejezésekor felszámolási zárómérleget záró adóbevallást, zárójelentést és vagyonfelosztási javaslatot készít, és mindezeket megküldi a bíróságnak és az adóhatóságnak.

2. A gazdálkodó szervezetnek a felszámolás körébe tartozó vagyonából a tartozásokat a Csődtörvény. 57. § (1) bekezdésében meghatározott sorrendben kell kielégíteni.

A *hitelezői rangsorban* első helyen a felszámolás (és a felszámoló) költségei állnak, előkelő helyet foglalnak el a felszámolás kezdő időpontja előtt már zálogjoggal biztosított követelések, valamint és a gazdálkodó szervezetet terhelő tartásdíj, és járadékok, továbbá a magánszemélyek nem gazdasági tevékenységből eredő más követelése (így pl. különösen a hibás teljesítésből, a kártérítésből eredő követelések), a kis- és mikrovállalkozások követelése, és csak ezeket követik például a *TB* tartozások vagy az adó tartozások és az „egyéb” követelések gyűjtőfogalmába tartozó hitelezői igények. Utolsóak a rangsorban azok a követelések, amelyek jogosultja a gazdálkodó szervezet tagja, vezető tisztségviselője, vezető állású munkavállalója vagy azok közeli hozzátartozója, valamint az adós többségi befolyása alatt álló gazdálkodó szervezet, továbbá az adós ingyenes szerződése alapján állnak fenn.

A felszámolási vagyonból a hitelezői csoportok kielégítésének sorrendje a felszámolási vagyon un. parentális leosztásával történik. Ez azt jelenti, hogy elsőként a sorrendben első helyen álló összes nyilvántartott hitelezői igényt elégítik ki, a maradvány vagyont ezt követően a következő hitelezői osztály követeléseinek kielégítésére fordítható, és így tovább. Ennek eredményeképpen gyakran előfordul, hogy a hátrébb álló hitelezői csoportok már nem jutnak kielégítéshez a felszámolási vagyonból.

Megjegyezzük, hogy a Csődtörvény 2006-os módosítása bevezette az *egyszerűsített felszámolás* intézményét. Ennek keretében ha a vagyon a várható felszámolási költségek fedezetére sem elegendő, vagy a nyilvántartások, illetve a könyvvezetés hiányai miatt az eljárás technikailag lebonyolíthatatlan, a bíróság a felszámoló kérelmére és írásbeli előkészítése alapján végzésben elrendeli az adós vagyonának, illetve be nem hajtott követeléseinek a hitelezők közötti felosztását a törvényben meghatározott hitelezői sorrend szerint, valamint elrendeli az adós megszüntetését.

A felszámolással a gazdálkodó szervezet jogutód nélkül megszűnik. A csődeljárás és a felszámolási eljárás rendjének betartását a jog büntetőjogi eszközökkel is védi (csődbüntetés). Emellett a felszámolás adott esetben megnyithatja az utat a tagok mögöttes felelőssége nélkül működő gazdasági társaságoknál arra, hogy a felelősséget átvigyük a tagokra illetve a vezető tisztségviselőkre.

2. Fejezet Versenyjog

1. Alapvetés

1. A Magyar versenyjogi szabályozás rendszere

1. A versenyjog nemzeti szabályozása – a német jogcsoporthoz tartozó európai államokhoz hasonlóan – az un. „kontradiktórius szervezeti- eljárási modellbe” sorolható, egységes Verseny törvénnyel (A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény; továbbiakban Tpv.), független közigazgatási „csúcshivatal” (Gazdasági Versenyhivatal; továbbiakban GVH), melyet a tisztességtelen verseny elleni jogban a bíróságra telepített hatásköri szabályok egészítenek ki.

A Tpv.-ben foglalt törvényi tényállásokba ütköző magatartások elbírálására szolgáló versenyfelügyeleti eljárás ezek szerint részben a Gazdasági Versenyhivatal (GVH.), részben a bíróság hatáskörébe tartozik.

A magyar versenytörvény egységes, kódex-szerű szabályozást ad: egyaránt tartalmazza az anyagi (versenysértő magatartások) és alaki (versenyhatósági fórumrendszer és eljárás szabályai) versenyjogot. Az anyagi versenyjog körében pedig egy törvényen belül, átfogóan szabályozza a tisztességtelen piaci magatartás tilalmára vonatkozó jogi szabályokat (un. klasszikus versenyjogi tényállások és a fogyasztók döntéseinek tisztességtelen

befolyásolásának tilalmát, Tpv. II. és III. fejezete), valamint a versenykorlátozások jogát (antitröszt jog), azaz a versenykorlátozó magatartások tilalmát („kartelljog”, Tpv. IV. Fejezet), a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalmát („monopóliumok” joga, Tpv. V. Fejezet), és a vállalkozások összefonódásának engedélyezésére vonatkozó anyagi jogi szabályokat („fúziókontroll”, Tpv. VI. Fejezet). A versenyjogi szabályozás modellének, szerkezetének megválasztása Európában lényegében a nemzeti jogrendszerek szabad döntésén alapul (Németországban például külön törvény, az UWG – „Gesetz gegen den unlauteren Wettbewerb” – tartalmazza a tisztességtelen verseny elleni szabályokat, és külön törvény, a GWB – „Gesetz gegen den Wettbewerbs Beschränkungen” - foglalkozik a versenykorlátozások jogával)

2. A versenytörvény hatálya kiterjed a természetes és a jogi személynek, valamint a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságoknak - ideértve a VI. fejezetben szabályozott összefonódások ellenőrzése (fúzió kontroll) kivételével a külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepét is - (a továbbiakban együtt: vállalkozásoknak) a Magyar Köztársaság területén tanúsított piaci magatartására, kivéve, ha törvény eltérően rendelkezik.

A versenytörvény hatálya alá tartozik továbbá - a II-III. fejezetekben szabályozott tisztességtelen magatartások kivételével - a vállalkozás külföldön tanúsított piaci magatartása is, ha annak hatása a Magyar Köztársaság területén érvényesülhet. A versenykorlátozások jogában tehát a területi hatály meghatározásában a törvény a „hatásvet” alkalmazza, és a Magyarország területén hatást gyakorló külföldi versenykorlátozások is a magyar versenyjog megítélése alá esnek. Az Európai Közösséget létrehozó szerződés (a továbbiakban: EK-Szerződés) 81. és 82. Cikkének alkalmazása során az e cikkek hatálya alá tartozó piaci magatartásra is a Tpv. eljárási rendelkezéseit kell alkalmazni akkor, ha a Szerződés 81. és 82. Cikkében foglalt versenyszabályok végrehajtásáról szóló 1/2003/EK tanácsi rendelet (a továbbiakban: 1/2003/EK rendelet) alapján a GVH vagy magyar bíróság eljárásának van helye. A GVH hatáskörébe tartozik minden olyan versenyfelügyeleti ügy elbírálása, amit a Tpv. 86.§-a nem utal a bíróság hatáskörébe. Annak megállapítása, hogy a versenyfelügyeleti eljárás a Gazdasági Versenyhivatal vagy a bíróság hatáskörébe tartozik, aszerint dönthető el, hogy a vizsgált magatartás a Tpv. melyik tényállásába ütközik. A bíróság jár el versenyfelügyeleti jogkörben a tisztességtelen piaci magatartás tényállásai közül a fejezeti generálklauzulába ütköző magatartások (Tpv. 2.§), a hírnévrontás (Tpv. 3.§), az üzleti titok megsértése (Tpv. 4. §), a versenytársi bojkott (Tpv. 5. §), a szolgálai utánzás (Tpv. 6. §), valamint a versenyztetés tisztasága megsértése (Tpv. 7.§), azaz a versenytársi sérelmek körében. A jelzett versenyfelügyeleti ügyeken túlmenően ugyancsak a bíróság kizárólagos joga, hogy a Tpv.-be ütköző magánjogi megállapodások érvénytelenségének következményeit rendezze. Ha a felek pld. a versenykorlátozás tilalmába (Tpv. 11.§) ütközés miatt a semmisség megállapítását kérik és a Gazdasági Versenyhivatal az ügyben a versenyfelügyeleti eljárást már megindította, a bíróság a per tárgyalását a Gazdasági Versenyhivatal eljárásának befejezéséig felfüggeszti.

A Gazdasági Versenyhivatal állami költségvetési szerv, amely az állami költségvetés szerkezeti rendjében önálló fejezetet alkot.

2. EU csatlakozásunk és a versenyjogi szabályozás változása

1. Az 1997. január 1-jével hatályba lépett, a rendszerváltás utáni második versenytörvény módosítását a Parlament 2000. decemberében fogadta el (2000. évi CXXXVIII. tv.). A módosítást a Tpv. anyagi és eljárásjogi alapjain a versenyjogi szabályozás hatékonyságának javítása, a piaci verseny fenntartásának illetve fejlesztésének lehetőségét biztosító

versenyjogi környezet fejlesztése motiválta. A módosításnak nem volt célja a Tpvt. rendszerét, logikáját és az alapvető szabályokat megváltoztatni. A magyar versenyjog, a versenyhatóság és a jogalkalmazás tekintetében elmondható, hogy a magyar versenyszabályozás alapvetően korszerű, modern piacgazdasági igényeknek megfelelő, és a gyakorlatban is bevált. Az Uniós csatlakozásunka – mondhatni – teljes mértékben harmonizált versenyjogi szabályozáson csak minimális, alapvetően – a közösségi versenyhatóságokkal való együttműködéshez szükséges – eljárási módosításokat vezet át (Tpvt. XVI. Fejezete tartalmazza az uniós versenyszabályozások alkalmazása során a GVH és a bíróság eljárásának speciális szabályait). A módosítást követően a magyar versenyjog még több hasonlóságot mutat az Uniós versenyjoggal.

2. A módosításoknak ebbe a csoportjába tartozik például az vállalkozások összefonódásánál bevezetett kétféle (az egyszerűbb fúzióknál rövidebb, a bonyolultaknál hosszabb) határidő (Tpvt. VI. Fejezet), a durva versenykorlátozások piaci részesedéstől független tiltása (Tpvt. 16/A §), de ide tartozik a „kínálati helyettesíthetőség” meghatározása (Tpvt. 14 § (2) bekezdés) vagy a Versenyhivatal számára lehetőségként biztosított *ágazati vizsgálat* intézményének bevezetése (Tpvt. II. Rész VIII. Fejezet) is. Ha a versenypolitikát egységesen szemléljük, abban az esetben összességében megállapítható, hogy az Uniós csatlakozás Magyarország versenyjoga számára döntően a versenykorlátozások jogának változását hozza, tekintettel arra, hogy a tisztességtelen verseny elleni jog hagyományos területei, a versenytársi sérelmek és a fogyasztók versenyjogi védelme – alapvetően a belső jogban marad.

2. A tisztességtelen verseny elleni jog

Vörös Imre megállapítása szerint „a 20. században kialakult versenyjog...már nem klasszikus értelemben vett gazdasági versenyt szabályoz...Ma a hagyományosan versenyjognak nevezett normaösszesség a versenymagatartásokon kívül általában szabályozza a piaci magatartásokat. A versenyjog - noha hagyományos elnevezése továbbél - tartalmilag piaci magatartási joggá vált.” A mai modern versenyjog *szabályozási tárgyát* tekintve két nagyobb részből áll: a *tisztességtelen verseny* elleni jogból és a *versenykorlátozások* jogából. A tisztességtelen verseny elleni jog tematikusan szintén két nagyobb egységre, a versenytársi sérelmeket nevesítő „*klasszikus versenyjogi tényállásokra*”, és az un. „*versenyjogi fogyasztóvédelemre*” tagolható.

1. Versenytársi sérelmek – a klasszikus versenyjogi tényállások és a reklám

1. A versenytársak által elszenvedett versenyjogi sérelmek jogszabályban nevesített esetei - egyszerűbben a "klasszikus versenyjogi tényállások" - szabályozása jelentős változáson ment keresztül a versenyjog 1996-os újrakodifikációja során. A jogalkotó un. „fejezeti generálklauzulát” iktatott be, mely általában tiltja a tisztességtelen gazdasági tevékenységet, külön kiemelten kezelve a versenytársak, a fogyasztók érdekeit és az üzleti tisztességet.

Korábbi 1990-es versenytörvényünk un. "generálklauzulás szabályozási modellt" követett, s eszerint a fejezetek "fölé" helyezve általános tilalmat állított a tisztességtelen piaci magatartás folytatására. Ezt követően - a mai szabályozás rendszerével egyezően - külön fejezetekben nevesítette azon konkrét tényállásokat, melyek az adott versenyjogi részterületeken (versenytársak védelme, versenyjogi fogyasztóvédelem, versenykorlátozások joga) jellemző jogsértő magatartásformákat fedik. A nevesített eseti tényállások és a generálklauzula kapcsolata szubszidiárius volt, azaz az általános szabályra csak abban az

esetben lehetett igényt alapítani, ha olyan versenysértés történt, melyet az eseti klauzulák nem nevesítettek.

2. A Vtv. generálklauzulája körében minden esetben a Versenyhivatal járt el, míg a versenytársi sérelmeket orvoslására a – mai szabályozással egyező módon – akkor is bíróságnak volt hatásköre.

A magyar versenytörvény „generálklauzulás” modelljének idején – annak ellenére, hogy a klasszikus versenyjogban eljáró versenyhatóság akkoriban is a bíróság volt - a *versenytársi sérelmek közvetetten megjelentek a Gazdasági Versenyhivatal* gyakorlatában. Az ilyen esetek nagyjából az alábbiak szerint csoportosíthatók:

a) a generálklauzulára hivatkozó kérelem valójában *tartalmilag* valamelyik I. fejezetbeli tényállást írt körül, többnyire jellemzően az üzleti titok sérelme, a jogellenes bojkottfelhívás és a szolgálai utánzás kérdését vetették fel. Hírnévrontást megvalósító sérelem ritkán merült fel ezekben a kérelmekben. Természetesen az ilyen kérelmeket a Versenyhivatal – hatásköre hiányát megállapítva érdemben nem bírálta el.

b) az eljárás alá vont magatartásának minősítése alkalmával a kérelemben *hivatkozott jogalappal szemben* valójában a Vtv. I. fejezetében rögzített jogsértés megvalósítását állapították meg. Az előző esetsoporthoz viszonyítva itt érdemi vizsgálatra volt szükség.

c) A kérelmező az I. fejezetben szereplő versenytársi sérelem *megjelölése mellett a 3.§-ra is hivatkozott*, azzal érvelve, hogy a generálklauzula általános jelentése folytán magában foglalja az I. fejezet tényállásait is, s ez megalapozza a Versenyhivatal hatáskörét.

d) Sajátos esetsoportot képeztek az olyan *"vegyes" esetek*, melyekben keveredtek az *általános tilalmi szabály alapján megítélhető és versenytársi sérelmet megvalósító* tényállási elemek. Ilyen esetben a Versenyhivatal - nem kis nehézség árán - "boncolta" az esetet, s csak a hatáskörébe tartozó versenysérelem tekintetében hozott határozatot, utalva arra, hogy az esetlegesen a versenytársi sérelmet megvalósító magatartások megítélése a bíróság hatásköre.

3. A hatásköri különállásból, illetve az általános versenyjogi tilalom értelmezéséből és a szabályozási területeken való “áthúzásából” eredő gyakorlati problémát végeredményében az általános tilalmi szabály „fejezeti generálklauzulává olvasztása”, és az addigra megerősödött versenyjogi gyakorlat felszámolta.

Az 1996-os versenyjogi kodifikáció ugyanis szakított a “generálklauzulás” szabályozási modellel és kiiktatta a versenytörvényből a fejezetek feletti általános tilalmi szabályt. A tisztességtelen versenyselekmények fejezetének alkalmazhatóságát “bővítette” fejezeti általános tilalmi klauzula bevezetésével, ami által az atipikus versenytársi sérelmek is védelmet nyerhetnek (a szakasz fejezeten belül történő elhelyezése a jogértelmezés, az alkalmazhatóság határait is szerencsésebben “artikulálja”, hatásköri megosztottságot nem eredményez).

A “vegyes” esetek jellege és eseti összetétele az új szabályozás hatására egyrészt megváltozott, hiszen gyakorlati továbbélése csupán azon eseteknek lehet, ahol a versenytársi sérelmek fogyasztókat ért versenysérelemmel keverednek. Az összehasonlító reklámozás versenyhivatali gyakorlatában ez az összefüggés alapvető jelentőséggel bír, hiszen hatásköri különállást alapoz meg az a tény, hogy az összehasonlítás adott esetben a fogyasztóra nézve vagy a versenytársra nézve sérelmes. Ennek megítélésére természetesen a korábbi gyakorlatban kialakult elvek változatlanul irányadóak, a versenyhivatal elkülönítve, csak a

hatáskörébe tartozó kérdésekben vezet vizsgálatot és csak a hatáskörébe tartozó sérelem tekintetében hoz határozatot.

4. Az egyes fejezetek *al-generálklauzulákkal* történő kiegészítésének koncepciójához itt annyit tennék hozzá, hogy az I. fejezet klauzulájában a *"tiszteességtelen"* kitétel körülírásánál irányadó versenyfelügyeleti gyakorlatból kivonatolt továbbélő értelmezés, amely a korábbi jogalkalmazásban a Vtv. 3.§ (2) kapcsán merült fel az üzleti tisztességet érintően. A VJ 34/1992. számú eset indokolásában a Versenytanács kifejti, hogy a tisztességes gazdasági tevékenység tartalmát az üzleti etika elvárásai, az általános erkölcsi normák, általában pedig a vállalkozókkal szembeni társadalmi elvárások alapján határozta meg.

Más esetek indoklásában a "versenysértő" jelleg megállapításakor – a nevesített tényállás alkalmazhatósága híján – általánosan a piac normális "működésének megzavarására" való alkalmasság, konkrétan - a versenyszabályozás általános definícióiból levezethetően – a verseny "korlátozására vagy kizárására", avagy "torzítására" való alkalmasság szempontjai érvényesültek – és érvényesülnek ma is.

2. Reklámozás és „versenyjogi fogyasztóvédelem”

1. A Tptv. II. Fejezete tartalmazza azon tényállásokat, melyek a versenyvédelmet a fogyasztók közvetett védelmén keresztül valósítják meg. A Tptv. 8. §-a szerint tilos a gazdasági versenyben a fogyasztókat megtéveszteni. A „versenyjogi fogyasztóvédelmi” fejezet *al-generálklauzulája* alkalmazása során kialakult töretlen versenyhivatali álláspont alakult ki, mely szerint *azon magatartásoknak van versenyjogi relevanciája, melyeknél a megtévesztés a verseny szempontjából befolyásolja a fogyasztói döntés szabadságát a versenyviszonyok torzításával.* Ebből alapvetően három lényeges elméleti összefüggés levezetését tartom szükségesnek.

- Először is, a fogyasztók megtévesztésének versenyjogi tilalmából egyértelműen következik, hogy megfelelő (azaz a versenyviszonyok torzítására nem alkalmas) tájékoztatás esetén nem lehet szó fogyasztói döntés tisztességtelen befolyásolásáról.

- Másodszor, a fogyasztót védő versenyjogi intézkedések célja nem a közvetlen fogyasztóvédelem, illetve az arra kialakult intézményrendszer (Magyarországon a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság) kiegészítése, vagy helyettesítése, hanem a verseny védelme (és ezen keresztül, *közvetett módon* a fogyasztó versenyben való védelme).

- Harmadszor fontos fejlődéstörténeti összefüggés, hogy a tisztességtelen verseny elleni jogban a fogyasztók versenyjogi védelme a hagyományos fogyasztók megtévesztését tiltó tényállását a modern versenyjogokban (Magyarországon történetesen 1996-tól) szinte kivétel nélkül megjelenő másik védelmi irány egészíti ki. A Tptv. által beiktatott új 10. §, a fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolása elleni fellépéssel alapot teremtett arra, hogy az újkori, agresszív üzleti módszerek ellen is versenyjogi védelmet lehessen nyerni. A fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolásának elméleti lényege, az ilyen magatartások speciális versenytorzító hatása, ami abban áll, hogy a fogyasztó döntését – nem csak megtévesztéssel, hanem egyéb üzleti praktikák alkalmazásával – manipulálhatja - azaz a valós, objektív fogyasztói döntéstől eltérítheti – a jogsértő piaci szereplő.

2. A versenyszabályokat a – kifejezetten a fogyasztókat célzó, az ún B2C kommunikációra irányított - UCP törvény egészíti ki, így a B2B és a B2C kommunikáció szétválasztása a fogyasztók üzleti kommunikációban való védelmének vezérelve lett.

A hatályos versenytörvényben a fogyasztók védelmét szolgáló fejezet is al-generálklauzulát tartalmaz, miáltal az atipikus versenysértő fogyasztó-megtévesztés is szankcionálhatóvá válik. A versenyjogban a fogyasztók védelmének két jellemző iránya a *fogyasztók megtévesztésének tilalma*, valamint az *agresszív üzleti módszerek* alkalmazásának tilalma (Tpv. 8-10 §). A versenytörvény az áru (szolgáltatás) bármely ényeges tulajdonságára vonatkozó megtévesztés aktív és passzív (elhallgatással, mulasztással megvalósuló) változatát is tiltja, meghatározza, hogy milyen körben értelmezhető a megtévesztésre való alkalmasság, és példálózó felsorolást ad az agresszív üzleti módszerekre is. A Tpv. ezen szabályai a B2C kommunikációra irányított UCP törvény rendelkezéseinek versenyjogi háttérszabályait adják.

3. A versenykorlátozások joga

1. A gazdasági versenyt korlátozó megállapodás tilalma

A versenytörvény tiltja a vállalkozások közötti versenykorlátozó, a versenyt torzító, vagy azt kizáró megállapodás és összehangolt magatartás tanúsítását, valamint a vállalkozások társadalmi szervezetének, a köztisztületnek, az egyesülésnek és más hasonló szervezetnek ilyen hatású döntését („versenykorlátozó megállapodások”).

a) A „kartell” fogalma a magyar versenyjogban - általános kartelltilalom

1. Az *általános kartelltilalom* lényege, hogy a jogi szabályozás a versenysértő „kartellek” esetében – külön nevesítés nélkül – fő szabályként tilalmaz minden olyan összehangolt magatartást (döntést, megállapodást), mely a gazdasági verseny megakadályozását, korlátozását vagy torzítását célozza, vagy ilyen hatás kifejtésére alkalmas. Az *általános tilalom fő szabálya alól* tehát kizárólag – a törvény adta lehetőségek szerint, - bizonyos feltételek fennállása esetén lehet *mentesülni*.

A törvény példálózó felsorolást ad a versenykorlátozó megállapodások fajtáiról (ami azt jelenti, hogy a kartellnek a piacon egyéb megvalósulási formája is lehet). A példálózó felsorolás versenykorlátozó magatartásnak minősíti különösen:

- a vételi vagy az eladási árak, valamint az egyéb üzleti feltételek közvetlen vagy közvetett meghatározását („árkartell”);
- az előállítás, a forgalmazás, a műszaki fejlesztés vagy a befektetés korlátozására vagy ellenőrzés alatt tartását („kondíciós kartell”);
- a beszerzési források felosztására, illetve a közülük való választás lehetőségének korlátozását, valamint a fogyasztók meghatározott körének valamely áru beszerzéséből történő kizárását („piacfelosztó kartell”);
- a piac felosztására, az értékesítésből történő kizárást, az értékesítési lehetőségek közötti választás korlátozását („kondíciós kartell”);
- a piacra lépés akadályozását;
- az azonos értékű vagy jellegű ügyletek tekintetében az üzletfelek megkülönböztetését, ideértve olyan árak, fizetési határidők, megkülönböztető eladási vagy vételi feltételek vagy módszerek alkalmazását, amelyek egyes üzletfeleknek hátrányt okoznak a versenyben;
- a szerződéskötés olyan kötelezettségek vállalásától történő függővé tételét, amelyek természetüknél fogva, illetve a szokásos szerződési gyakorlatra figyelemmel nem tartoznak a szerződés tárgyához (árkapcsolás).

2. A kartelltilalom alá eső megállapodás semmis, és emellett versenyjogi szankciókkal sújtható (lásd erről a versenykorlátozó magatartások tilalmánál)

Az általános (horizontális és vertikális kartellekre egyaránt kiterjedő) kartelltilalom igen szigorú korlátozás, aminek árnyalására a törvény különböző lehetőségeket biztosít a mentesülésre, amennyiben az adott kartellnek ténylegesen káros versenyhatása nincs. A mentesítés lényege, hogy a mentesülő kartellek ténylegesen versenykorlátozó magatartások (megállapodások vagy döntések), de a jog ennek ellenére nem alkalmazza rájuk az általános tilalom jogkövetkezményeit.

A kartelltilalom alóli mentesülésnek a magyar jogban lényegében három (fogalmilag csak két) változata van.

Törvényi mentességet élveznek azok a versenykorlátozó magatartások, amelyek tényleges kartellt valósítanak meg, de a versenytvény eleve mentesíti őket.

Tartalmilag ide tartozik az elméletben mégis külön nevesített mentesítési forma, az *egyedi mentesítés* esete is. Az olyan kartelleket, melyek esetében a lefolytatott egyedi vizsgálat megállapítja, hogy a létrehozásukkal elérhető versenyelőny kompenzálja, vagy meghaladja a versenyhátrányokat a Versenyhivatal *egyedileg mentesít (egyedi mentesítés)i. A Versenyhivatal ebben a körben a Római Szerződés vonatkozó 81. Cikkelyét közvetlenül alkalmazhatja*

Az EU-ban már korábban ismert, és a '90-es évek második felétől a magyar jogban is megjelent mentesítési forma az úgynevezett „*csoportmentesség*” intézménye, melynek lényege, hogy a jog egyes gazdasági ágazatokat, ahol a kockázat megosztása és a kooperáció ágazati sajátosság – bizonyos jogi elvárások és feltételek rögzítése mellett – csoportosan mentesíti a hatálya alá tartozó megállapodásokat és összehangolt magatartásokat. A csoportos mentesség egyfajta „törvényi mentesség”

b) Törvényi mentesülés szempontjai a kartelltilalom alól

1. A törvény rendelkezése folytán mentesül az általános tilalom alól a megállapodás, amely:

- csekély jelentőségű („bagatell kartellek” esetén az uniós jogban is alkalmazott „de minimis” kedvezmény)
- egymástól nem független vállalkozások között jön létre.

2. „*Csekély jelentőségű*” a megállapodás, ha a megállapodást kötő feleknek és az azoktól nem független vállalkozásoknak az együttes részesedése az érintett piacon a tíz százalékot nem haladja meg, kivéve amennyiben

- a vételi vagy az eladási árak versenytársak közötti közvetlen vagy közvetett meghatározására, vagy

- a piac versenytársak által történő felosztására vonatkozik.

- annak és az érintett piacon érvényesülő további hasonló megállapodások együttes hatásaként a verseny jelentős mértékben megakadályozódik, korlátozódik vagy torzul. A Gazdasági Versenyhivatal eljárása során megállapíthatja, hogy a megállapodás tilalom alá esik. Ilyen esetben bírság kiszabásának nincsen helye.

A tíz százalékot meg nem haladó piaci részesedésnek a megállapodás érvényességének időtartama alatt, ha pedig az egy évnél hosszabb, minden naptári évben teljesülnie kell.

Nem függetlenek a vállalkozások, ha a 23. § (2) vagy (3) bekezdése szerint

- az egyik a másikat irányítja, vagy

- azokat ugyanaz a vállalkozás irányítja vagy ugyanazok a vállalkozások közösen irányítják.

- Függetlennek kell azonban tekinteni a biztosító- és hitelintézeti szektorban átmeneti részesedést illetve irányítást szerző vállalkozásokat, valamint azokat az állami vagy helyi önkormányzati többségi tulajdonban lévő vállalkozásokat, amelyek piaci magatartásuk meghatározásában önálló döntési joggal rendelkeznek.

c) Az érintett piac meghatározása

Az érintett piacot a megállapodás tárgyát alkotó áru és a földrajzi terület figyelembevételével kell meghatározni. A megállapodás tárgyát alkotó árun túlmenően figyelembe kell venni az azt - a felhasználási célra, az árra, a minőségre és a teljesítés feltételeire tekintettel - ésszerűen helyettesítő árukat (keresleti helyettesíthetőség), továbbá a kínálati *helyettesíthetőség* szempontjait.

Földrajzi terület alatt a magyar versenytörvény azt a területet érti az, amelyen kívül

- a fogyasztó nem, vagy csak számottevően kedvezőtlenebb feltételek mellett tudja az árut beszerezni, vagy

- az áru értékesítője nem, vagy csak számottevően kedvezőtlenebb feltételek mellett tudja az árut értékesíteni.

d) A csoportmentesítés rendszere

1. A megállapodások meghatározott csoportjait a Kormány rendeletben mentesítheti a kartelltilalom alól (csoportmentesítési rendeletek). A csoportmentesítés rendszerét a versenytörvény 1996-os újrakodifikálása iktatta be, és 1997-től máig hat csoportmentesítési rendelet született, a biztosítási ágazatban (50/1997. (III. 19.) Korm. rendelet), a gépjármű forgalmazás- és szervizelés (247/1997. (XII. 20.) Korm. rendelet), a technológia-transzfer (86/1999. (VI. 11.) Korm. rendelet) a szakosítási megállapodások (53/2002. (III. 26.) Korm. rendelet), a kutatás-fejlesztési megállapodások (54/2002. (III. 26.) Korm. rendelet) területén, valamint a vertikális megállapodások egyes csoportjaira (55/2002. (III. 26.) Korm. rendelet).

2. A Kormány a megállapodások csoportos mentesüléséről az egyedi mentesítésre vonatkozóan előírt szempontok figyelembevételével rendelkezhet. Nem vonatkozik a versenykorlátozás tilalma alóli csoportos mentesülés a megállapodásra, ha a megállapodás és az érintett piacon érvényesülő további hasonló megállapodások együttes hatásaként az egyedi mentesítésre okot adó hatások nem teljesülnek.

A Gazdasági Versenyhivatal eljárása során megállapíthatja, hogy a csoportmentesítésre tekintettel a csoportos mentesülés kedvezménye a jövőre nézve nem vonatkozik a megállapodásra. Ilyen esetben bírság kiszabásának nincs helye.

2. A gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma

A klasszikus „monopólium” fogalma is finomodott az idők folyamán, a versenyjog ezen a területen ma már a „gazdasági erőfölénnyel való visszaélés” tilalmáról beszél, ami valóban szabatosabban írja körül ennek a jogintézménynek a lényegét. A versenytörvény – és az

Európai Unió integrációs versenyjoga szintén - nem a domináns piaci pozíció (gazdasági erőfölény) meglétét, hanem *az azzal való visszaélést* tiltja.

a) Az erőfölénnyel való visszaélés esetei

Az erőfölénnyel való visszaélés *legtípikusabb tényállásait*, azaz a jellemző piaci megjelenési formáit a versenyjog – szintén példálózó felsorolással – nevesíti. Eszerint tilos a gazdasági erőfölénnyel visszaélni, így különösen:

- az üzleti kapcsolatokban - ideértve az általános szerződési feltételek alkalmazásának esetét is - tisztességtelenül vételi vagy eladási árakat megállapítani, vagy más módon indokolatlan előnyt kikötni, vagy hátrányos feltételek elfogadását kikényszeríteni;
- a termelést, a forgalmazást vagy a műszaki fejlődést a fogyasztók kárára korlátozni;
- indokolatlanul elzárkózni az ügylet jellegének megfelelő üzleti kapcsolat létrehozásától, illetve fenntartásától (bojkott);
- a másik fél gazdasági döntéseit indokolatlanul előny szerzése céljából befolyásolni;
- az árut az ár emelését megelőzően vagy az ár emelkedésének előidézése céljából, vagy egyébként indokolatlanul előny szerzésére, illetve versenyhátrány okozására alkalmas módon a forgalomból indokolatlanul kivonni, illetőleg visszatartani (áruvisszatartás);
- az áru szolgáltatását, átvételét más áru szolgáltatásától, átvételétől, továbbá a szerződéskötést olyan kötelezettségek vállalásától függővé tenni, amelyek természetüknél fogva, illetve a szokásos szerződési gyakorlatra figyelemmel nem tartoznak a szerződés tárgyához (árkapcsolás);
- azonos értékű vagy jellegű ügyletek esetén az üzletfeleket indokolatlanul megkülönböztetni, ideértve olyan árak, fizetési határidők, megkülönböztető eladási vagy vételi feltételek vagy módszerek alkalmazását, amelyek egyes üzletfeleknek hátrányt okoznak a versenyben (diszkrimináció);
- a versenytársaknak az érintett piacról való kiszorítására vagy a piacra lépésük akadályozására alkalmas, nem a versenytársakéhoz viszonyított nagyobb hatékonyságon alapuló, túlzottan alacsony árakat alkalmazni (felfaló ár alkalmazása);
- a piacra lépést más módon indokolatlanul akadályozni; vagy
- a versenytárs számára indokolatlanul hátrányos piaci helyzetet teremteni, vagy gazdasági döntéseit indokolatlanul előny szerzése céljából befolyásolni.

b) Az erőfölénnyel való visszaélés vizsgálata

1. *Versenyjogi értelemben gazdasági erőfölényben van az érintett piacon, aki gazdasági tevékenységét a piac többi résztvevőjétől nagymértékben függetlenül folytathatja, anélkül, hogy piaci magatartásának meghatározásakor érdemben tekintettel kellene lennie versenytársainak, szállítóinak, vevőinek és más üzletfeleinek vele kapcsolatos piaci magatartására.* Gazdasági erőfölényben lehet egy vállalkozás vagy több vállalkozás közösen.

2. A gazdasági erőfölény *megítéléséhez vizsgálni kell különösen*

- azt, hogy az érintett piacra való belépés és az onnan történő kilépés milyen költségekkel és kockázattal jár, illetve, hogy milyen műszaki, gazdasági vagy jogi feltételek megvalósítását igényli;
- a vállalkozás vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetét, illetve annak alakulását;
- az érintett piac szerkezetét, a piaci részesedések arányát, a piac résztvevőinek magatartását, valamint a vállalkozásnak a piac alakulására gyakorolt gazdasági befolyását.

3. A vállalkozások összefonódásának ellenőrzése

A „fúziós jog” hagyományos elnevezését a modern versenyjogban a „vállalkozások összefonódásának ellenőrzése” elnevezés váltotta, hasonló módon azon az alapon, hogy a modern fúzióengedélyezés esetében már valóban nem pusztán a fúziók hatósági engedélyezéséről, hanem a piaci vállalkozások bármely típusú összefonódásának ellenőrzését (engedélyezését) kell érteni. A vállalkozások összefonódásának, a piaci struktúra szervezeti jogi változásának ugyanis manapság már többféle jogi technikája van, melyek közül a klasszikus „fúzió” (amikor két különálló vállalkozás egyesül) csak az egyik. A vállalkozások összefonódásának ellenőrzésének versenyszabályozási indoka, hogy az összefonódás változást okoz a piaci struktúrában, és a verseny torzítására (vagy kizárására) alkalmas koncentráció létrejöttéhez vezethet. Az összefonódások ellenőrzésének lényege, hogy az összefonódásoknak azon eseteit, melyek meghatározott piaci volument meghaladnak (un. „fúziós köszöbérték”), a versenyhatóságnál (Magyarországon a GVH.-nál) előzetesen engedélyeztetni kell.

a) Az összefonódás esetei

1. Versenyjogi értelemben vállalkozások összefonódása (koncentrációja) jön létre, ha:

a) két vagy több előzőleg egymástól független vállalkozás összeolvad (összeolvadás, vagy fúzió),

b) vagy egyik a másikba beolvad, vagy (beolvadás)

c) a vállalkozás része a vállalkozástól független másik vállalkozás részévé válik (átalakulás a kiváló vállalatrésztől másik vállalatba való beolvadásával),

d) egy vállalkozás vagy több vállalkozás közösen közvetlen vagy közvetett irányítást szerez további egy vagy több, tőle független vállalkozás egésze vagy része felett (irányításszerzés), vagy

e) több egymástól független vállalkozás közösen hoz létre általuk irányított olyan vállalkozást, amelyben korábban végzett azonos vagy egymást kiegészítő tevékenységüket egyesítik, feltéve, hogy ez nem minősül a 11. § értelmében a gazdasági versenyt korlátozó megállapodásnak (kooperációs összefonódás, pl. a Gt. szerinti egyesülés létrehozásával).

Az irányításszerzésnek a versenyjog a közvetlen és közvetett változatát is hatókörébe vonja, hiszen a közvetett irányítás esetében sem beszélhetünk tényleges önállóságról, azaz a piaci struktúrában a közvetett irányításszerzés esete is versenyjogi ellenőrzést kíván.

2. A Tpvrt értelmezése szerint *közvetlen irányítással rendelkezik* egy vállalkozás vagy több vállalkozás közösen, ha

- a másik vállalkozás többségi szavazati jogot biztosító üzletrészeivel, részvényeivel, illetőleg a szavazati jogok több mint ötven százalékával rendelkezik, vagy

- jogosult a másik vállalkozás vezető tisztségviselői többségének kijelölésére, megválasztására vagy visszahívására, vagy

- szerződés alapján jogosult a másik vállalkozás döntéseinek meghatározó befolyásolására, vagy

- a másik vállalkozás döntéseinek meghatározó befolyásolására ténylegesen képessé válik.

Közvetett irányítással rendelkezik a vállalkozás azon vállalkozás felett, amelyet az általa irányított vállalkozás - vele együtt vagy önállóan - irányít vagy vállalkozások közösen irányítanak (Nem minősül azonban irányításnak a felszámoló és a végelszámoló tevékenysége).

Az összefonódás megállapítása szempontjából *vállalkozásrésznek* minősülnek az olyan eszközök vagy jogok - ideértve a vállalkozás ügyfél állományát is -, amelynek megszerzése önmagában vagy a megszerző vállalkozás rendelkezésére álló eszközökkel és jogokkal együtt elégséges a piaci tevékenység végzéséhez.

b) Az összefonódások ellenőrzése – „fúzióengedélyezés”

1. A vállalkozások összefonódásához a *Gazdasági Versenyhivataltól engedélyt kell kérni*, ha az érintett vállalkozások előző üzleti évben elért együttes nettó árbevétele a tízenötmilliárd forintot meghaladja (összvolumen) és:

- a vállalkozásrész, a beolvadó, az irányítás alá kerülő, összeolvadás esetén az abban közvetlen résztvevő legalább két vállalkozás - a vállalkozáshoz kapcsolódó közvetett résztvevőkével együttes - előző évi nettó árbevétele ötszázmillió forint felett van, *vagy*

- a vállalkozásrésznek, a beolvadó, az irányítás alá kerülő vállalkozásnak, illetve az összeolvadás ötszázmillió forint alatti nettó árbevétellel rendelkező közvetlen résztvevőinek az *a)* pont szerint számított nettó árbevételével együtt a befogadó-, az irányítást megszerző-, illetve az összeolvadásban résztvevő ötszázmillió forint feletti előző évi nettó árbevétellel rendelkező vállalkozás és az ahhoz kapcsolódó közvetett résztvevők az összefonódást megelőző két éven belül összesen ötszázmillió forintot meghaladó előző évi nettó árbevétellel rendelkező vállalkozással összefonódást valósítottak meg.

2. A fenti feltételek konjunktívák, azaz az *összvolumenre és az érintett összefonódás részvolumenére vonatkozó vagylagos* előírásoknak együttesen kell fennállnia.

A piac egyes szegmensein (egyes vállalkozások esetében) az éves nettó árbevétel nem értelmezhető. Ennek eredményeképpen a Tpv. rögzíti, hogy a *hitelintézetek összefonódásánál* a nettó árbevétel helyett a hitelintézet mérlegfőösszegének tíz százalékát kell figyelembe venni. A *biztosítóintézetek* összefonódásánál a nettó árbevétel helyett a megszolgált díjak értékét kell figyelembe venni. A *befektetési szolgáltatók* összefonódásánál a befektetési szolgáltatási tevékenység bevételeit, a *pénztárak* összefonódásánál a tagdíjbevételt kell figyelembe venni. Nem minősül összefonódásnak továbbá a biztosítóintézet, a hitelintézet, a pénzügyi holding társaság, a vegyes tevékenységű holding társaság, a befektetési társaság vagy a vagyonkezelő szervezet *átmeneti* - legfeljebb egyéves - *irányítás vagy vagyonszerzése*, ha annak célja a továbbértékesítés előkészítése és irányítási jogait nem, vagy csak az ehhez feltétlenül szükséges mértékben gyakorolják. Ezt az időtartamot a Gazdasági Versenyhivatal kérelemre meghosszabbíthatja, ha a vállalkozás bizonyítja, hogy az elidegenítés egy éven belül nem volt lehetséges.

3. A *nettó árbevétel számítása során* nem kell számításba venni az érintett vállalkozásoknak vagy azok részeinek egymás közötti forgalmát. Külföldön honos vállalkozások nettó árbevételének számítása során a Magyar Köztársaság területén eladott árukból az előző üzleti évben elért nettó árbevételt kell figyelembe venni. Az állami vagy helyi önkormányzati többségi tulajdonban lévő érintett vállalkozások nettó árbevételének kiszámításánál azt a gazdasági egységet alkotó vállalkozást kell számításba venni, amely piaci magatartásának meghatározásában önálló döntési joggal rendelkezik. Vállalkozásrész esetében az azt értékesítő vállalkozás által az értékesített eszközök és jogok hasznosításával elért előző évi nettó árbevételt kell figyelembe venni.

c) Az érintett vállalkozások

Érintett vállalkozások az *összefonódásban közvetlenül és közvetetten részt vevő* vállalkozások. Közvetlen résztvevők azok, akik között az összefonódás létrejön.

Közvetett résztvevő az:

- akit a közvetlen résztvevő a 23. § (2) vagy (3) bekezdésében foglaltak szerint irányít;
- aki a közvetlen résztvevőt az *a)* pont szerint irányítja;
- akit a *b)* pont szerinti közvetett résztvevő - a közvetlen résztvevőn kívül - az *a)* pont szerint irányít;
- akit két vagy több résztvevő közösen irányít függetlenül attól, hogy azok közvetlen résztvevők vagy az *a)-c)* pontban felsorolt közvetett résztvevők.

A közvetett résztvevők körének meghatározása során figyelmen kívül marad az, akinek az irányítási joga az összefonódás következtében megszűnik.

d) Az engedélyezési eljárás – az elbírálás szempontjai

1. Az összefonódáshoz összeolvadás vagy beolvadás esetén a közvetlen résztvevő, minden más esetben a vállalkozásrész vagy a közvetlen irányítást megszerző köteles engedélyt kérni. Az engedély iránti kérelmet a nyilvános ajánlati felhívás közzétételének, a szerződés megkötésének vagy az irányítási jog megszerzésének időpontjai közül a legkorábbtól számított harminc napon belül kell benyújtani.

A hitelintézetek, valamint a biztosítóintézetek összefonódása esetén az engedély iránti kérelmet a külön jogszabályban meghatározott felügyeleti szerv engedélye iránti kérelemmel azonos időpontban kell benyújtani a Gazdasági Versenyhivatalhoz.

A vállalkozások összefonódását eredményező szerződés létrejöttéhez a Gazdasági Versenyhivatal engedélye szükséges. Az engedély iránti kérelem elbírálásakor mérlegelni kell az összefonódással járó előnyöket és hátrányokat. Ennek során vizsgálni kell különösen:

- az érintett piacok szerkezetét; az érintett piacokon fennálló vagy lehetséges versenyt, a beszerzési és az értékesítési lehetőségeket; a piacrалépés és a piacról történő kilépés költségeit, kockázatait, valamint műszaki, gazdasági és jogi feltételeit; - az összefonódás várható hatását az érintett piacokon folyó versenyre;
- az érintett vállalkozások piaci helyzetét és stratégiáját, gazdasági és pénzügyi képességét, üzleti magatartását, bel- és külpiaai versenyképességét, illetve ezek várható változásait;
- az összefonódásnak a szállítókra, a közbeeső és a végső fogyasztókra gyakorolt hatását.

2. A Gazdasági Versenyhivatal nem tagadhatja meg az engedély megadását, ha az összefonódás nem hoz létre vagy nem erősít meg olyan gazdasági erőfölényt, amely akadályozza a hatékony verseny kialakulását, fennmaradását vagy fejlődését az érintett piacon vagy annak jelentős részén. Az összefonódás hátrányos hatásainak mérséklése érdekében a Gazdasági Versenyhivatal határozatában előzetes vagy utólagos feltételt, illetve kötelezettséget írhat elő, így különösen megfelelő határidő megállapításával előírhatja egyes vállalkozásrészek vagy egyes vagyontárgyak elidegenítését vagy a valamely közvetett résztvevő felett gyakorolt irányítás megszüntetését. Az engedély előzetes feltételhez kötése esetén az engedély a feltétel teljesülésével válik hatályossá. Az utólagos feltételhez kötött engedély megadásától hatályos, azonban a feltétel nem teljesülése esetében hatályát veszíti.

Az összefonódáshoz adott engedély kiterjed mindazokra a versenykorlátozásokra, amelyek az összefonódás megvalósításához szükségesek.

Ha a versenyfelügyeleti eljárás során megállapítást nyer, hogy az engedély nélkül létrehozott egyébként engedélyköteles összefonódás nem lett volna engedélyezhető, a Gazdasági Versenyhivatal határozatában megfelelő határidő megállapításával előírja az egyesült vállalkozások vagy vagyon-, illetve üzletrészek különválasztását, elidegenítését, vagy a közös irányítás megszüntetését, vagy más kötelezettséget írhat elő a hatékony verseny helyreállítása érdekében. A *vállalatcsoportra* vonatkozó újonnan beiktatott szabályok a vállalatcsoportok számára eltérő jogi elbírálást biztosítanak. A Vállalatcsoport az engedélykötelezettség alól mentesül. Ennek az az ésszerű magyarázata, hogy a vállalatcsoporton belüli összefonódások a piaci struktúrát valójában nem érintik, nem változtatják meg, a versenyre valódi hatást nem gyakorolnak, hiszen a vállalatcsoportnak éppen az a lényege, hogy – bár szervezeti értelemben külön jogalanyok formájában „ölt testet”, piaci viselkedésében azonban „egyetlen szereplőként” lép fel, a vállalatcsoport tagjai egységesen „mozdulnak” a piacon, a leányvállalatok önállósága látszólagos.

3. A Versenyhivatal az összefonódásra adott engedélyt visszavonja, ha

- a bíróság által felül nem vizsgált határozatban az engedély megadása a döntés szempontjából fontos tény félrevezető közlésén alapul, vagy
- a kötelezett vállalkozás nem teljesítette a határozatban előírt valamely kötelezettséget.

A Versenyhivatal az engedélyt megadó határozatát módosíthatja, ha a kötelezett a határozatban előírt valamely kötelezettséget nem teljesítette, illetve feltételnek nem tud eleget tenni, de a mulasztás neki fel nem róható okra vezethető vissza.

4. A Versenyhivatal eljárásának alapvető kérdései

1. A Versenyhivatal közigazgatási szerv, ezért eljárására a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. Törvény (Ket.) rendelkezései az irányadóak, a Tpv. III. Részében foglalt speciális szabályokban megállapított kivételekkel. Ez azt jelenti, hogy azokban a kérdésekben, amelyekben a Tpv.-nek a Versenyhivatal elárására vonatkozó speciális szabálya nincs, ott a közigazgatási eljárás általános szabályai az irányadóak.

A versenyügyekben eljáró bíróság (a Tpv. II. Fejezetében foglalt jogsértések, azaz a tisztességtelen verseny elleni jog területén a versenytársi sérelmek megítélésére a bíróságnak van hatásköre) a polgári perrendtartás (A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény, Pp.) szabályai szerint jár el

A magyar Versenyhivatal eljárása tulajdonképpen három szakaszra: az előzetes „vizsgálatra”, a „Versenytanács” érdemi „eljárására”, és a határozatban foglaltak megvalósulását, végrehajtását ellenőrző „utóvizsgálatra” bontható. A vizsgálati szakaszban a „vizsgálók” az ügy versenyjogi relevanciáját és előminősítését végzik, és javaslatot tesznek a Versenytanács eljárására. Amennyiben az adott ügy nem versenyjogi kérdést vet fel, az eljárást megszüntetésére kerül sor.

A versenytanács 3-5 tagú tanácsban jár el, és adott esetben érdemi határozattal megállapítja a jogsértést és az eljárás alá vonttal szemben szankciót alkalmaz. Versenysértő magatartás hiányában az eljárást megszünteti.

2. A GVH határozatban dönt az alábbi kérdésekben:

- a tisztességtelen verseny körében megállapíthatja a versenysértő magatartás törvénybe ütközését,

- dönt a vállalkozások összefonódásának engedélyezésére, illetve az áremelés előzetes bejelentése iránt benyújtott kérelmekről;
 - kartell- illetve fúziós ügyekben a gazdasági versenyt korlátozó megállapodást a tilalom alól mentesítheti,
 - csoportmentesítés hatálya alá eső megállapodások esetén megállapíthatja, hogy a csoportos mentesülés kedvezménye nem vonatkozik a megállapodásra,
- Az eljáró versenytanács jogsértés megállapítása esetén az alábbi szankciókat alkalmazhatja:
- elrendelheti a törvénybe ütköző állapot megszüntetését,
 - megtilthatja a törvény rendelkezéseibe ütköző magatartás további folytatását,
 - bojkottnyálások esetében a törvénybe ütközés megállapítása esetén kötelezettséget írhat elő, így különösen az ügylet jellegének megfelelő üzleti kapcsolat létrehozásától vagy további fenntartásától való indokolatlan elzárkózás esetén szerződéskötésre kötelezhet,
 - elrendelheti a megtévesztésre alkalmas tájékoztatással kapcsolatban helyreigazító nyilatkozat közzétételét,
 - korábbi határozatát visszavonhatja vagy megváltoztathatja (19. §, 32. §),
 - versenysértés hiányában az eljárást megszünteti,
 - bírságot szabhat ki (érdemi bírság, vagy az eljárás akadályozása, vagy eljárási szabálysértés esetén az eljárásban érintettek ellen kiszabható rendbírság)

3. A magyar versenyjogi szabályok szerint az eljárás során kiszabható érdemi bírság és az alkalmazható rendbírság összege – az EU Bizottságának gyakorlatához hasonlóan – forgalomfüggő, azaz a vállalkozás előző tárgyévben realizált éves nettó árbevételéhez igazodik. Az érdemi bírság maximális mértéke ugyanakkor az éves nettó árbevétel 10%, a rendbírságé 1%.

A Tpv. 65. §-a sorolja fel azokat a vizsgálati eszközöket, amelyeket a Gazdasági Versenyhivatal a tényállás tisztázása érdekében felhasználhat. Annak érdekében, hogy a Gazdasági Versenyhivatalnak a hatékonyan működő versenyhatóságokkal (mint például az Európai Bizottság, vagy a német Bundeskartellamt) egyenértékű lehetőségei legyenek, a versenytörvény 2000. évi módosítása egyértelműbbé tette és kibővítette a versenyhatóság bevethető eszközeit. A 65. §-ban kibővített és felsorolt vizsgálati jogosítványok igénybevétele leginkább a titkos kartellek elleni eljárásokban indokolt.

A Gazdasági Versenyhivatal ellátja mindazokat a feladatokat, amelyeket az európai közösségi versenyszabályok a tagállami versenyhatóság hatáskörébe utalnak.

A Versenyhivatal jelöli ki az 1/2003/EK rendelet szerinti Versenykorlátozó Magatartások és Erőfölényes Helyzetek Tanácsadó Bizottságában, valamint a vállalkozások összefonódásának ellenőrzéséről szóló tanácsi rendelet szerinti Összefonódások Tanácsadó Bizottságában a Gazdasági Versenyhivatalt képviselő személyeket.